Pasakojimai

apie

Veikalus Lietuvių tautos senovėje,

paraszyti

per

Simoną Daukantą

Philosophijos Magistrą, 1850 metuose.

(Pirmas iszleidimas).

Iszleista per J. K. Kauniszkį.

1893.

[Bitėnai]

Non est generosorum hominum res alienas quaerere et pati suas per ignorantiam amitti.

Dionysius Halicarnasensis Histor. Lib. V.

Pratarmē.

Tas katras nori kokios norint tautos veikalus apraszyti, turi buti vyras augszto mokslo ir turtingas kad galētu perveizdēti garsias kninginyczes ir vietas, kuriose yra laikomi dokumentai. Nēs dar sunkiaus yra apraszyti veikalus Lietuvių tautos, kurioje nēra nei kninginyczių įsteigtų, nei surinktų dokumentų, kurie tuom tarpu kas diena įvairias pragumais gaiszta. Amžiną atilsį duszeliai Reseinių Marszelkos Jomylistos Jurgio Ploterio, jis buvo pradējęs rankioti kningas ir dokumentus Lietuvių tautai ir krasztui priderinczius; vienok ir tą nenugailimą vyrą jaunoje jaunystēje smertis nelaiku nuvarē ing kapus. Norins visko to man dejuojent ir stokojant, vienok meilē ir gailestis taip garbingos Lietuvių tautos gundina ir skatina manę vargo pelę negurti (neabejoti) savo rižimuose; jei neatbutinai tobulai Lietuvių veikalus iszguldyti, tai bent vieną jų dalį dēl užlaikymo paczios jų kalbos paraszyti. Bet skaugus mano likimas ir to man neleidžia atlikti kaip reikiant: kaipo-gi sunku yra neturcziui ką noris gerą padaryti savo vientaucziams, veltu jis trumpins savo pailsį, veltu nesziosis kningų riszinēlį laipiodamas isz vieno cziukuro į kitą vis vildąmos bene gaus pragumo pažvelkti, ką tenai raszo apie Lietuvių tautą, kad tuom tarpu alkis ir nuogis skatins jį diena ir naktį kitą darbą sunkiai dirbti; kas piktesni vargai, rupesczian ir sunkus darbai ilgainiui ir

geležine jo sveikatą suvirin, o pražilęs ką benuveiksi? Tai mielas skaitytojau, jei ēsi augsztai mokytas vyras atminęs, jog man nebuvo nei galēs, nei valēs, nei didelio akylumo, nerugok ant manęs nerasdamas czia nei pragmatinęs, nei sinkroninęs Lietuviu istorijos, tiktai trumpą apraszymą jų veikalų be iszguldymo jų priežasczių. Vadovai mano tame raszte buvo Karamzin istorija Gudų. J. Voigt istorija Prusų, Kojalowycze ir T. Narbutas istorija Lietuvių.

Tavęs mielas Lietuvi skaitytojau meldžiu, kad netužtumiai ant manęs, jog ne tavo parakvijos kalbą rasziau, gali pats vieną kartą perskaitęs antrą kartą skaitydamas nusuokti žodžius pagal suoką savo parakvijos. Asz rasziau pagal kalbą tos apikartos, kurioje man rodēs busę daugiau skaitytojų arba skaityti mokanczių. Žodžius svetimus įsimaiszi̇usius į musų kalbą iszmecziau o į jų vietą tikrus lietuviszkus žodžius pastacziau, kad praszalaitis skaitydamas musų kningas netartu musų tautą ēsanczią sanmieszinių visokių tautų.

Įžengimas.

Norėdamas, kad mano pasakojimas mielam skaitytojui visur butų permanomas, tariaus, reikalingu esant apraszyti įvairius vardus Lietuvių tautai nuo praszalaiczių duodamus, jos platumą, jos srietis ir upes, kurios teka per Lietuvių pastvietį. Daugiose vietose kitų vardų nei minavonės nėra, ir kuriuos tiktai senovės rasztuose tegali rasti.

Žodis Lietuva, isztariamas yra pavelkinai. kaip butu paraszytas Leatuva; ką tas žodis reikesztu, negali sziądien aiszkiai numanyti. Vieni taria jį paeinanti nuo Grykonų žodžio leatos, kursai ženklina burį, kiti iszveda nuo Lotinų žodžio litus, lazda, tardamies, jog augscziausis kuningas Lietuvių leido svietui įsakymus, liepdamas savo lazdą perneszti. Kiti vėl sako paeinant nuo lietaus: Kadą-gi iki neiszkirtus girias Lietuvoje buvo daug ežerų ir balų. Bet kaip visa kalba Lietuvių iki szios dienos nė.a dar isz burnos svieto suraszyta, tai ir negal aiszkiai numanyti, ką tas žodis Lietuva reikesztu. Vienok sziądien dar yra tarema, į didį kariautoji, karios vyrs, į didį rėdytoji ukės vyrs, į didį gudrinczių lietas vyrs, tai butu žodis atliepentis į Teutonų žodį Staastmann. Norins tas žodis Lietuva yra jau žinomas antram amžiuje gimus Kristui: kaipo-gi Plinius sako: už

Panonijai (sziądien Vengrų žiamē) juo į sziaurę yra tauta Latovici vadinama*).

Žiloje senovēje Lietuvius vadino Gete kuriu vardu ne vien vidutiniuose amžiuose, bet dar penkioliktame amžiuje nekurie rasztininkai juos vadino tuomi vardu.

Kiti vēl rasztininkai vadino Lietuvius Heruliais arba Giruliais, nuo to, jog jie neiszžengiamose giriose gyveno. Pats žodis Germanija yra sudētas isz lietuviszko žodžio Girē ir tautoniszko mann, Girių vyrai.

Ant galo vadino Lietuvius Estais, užvis Teutonai, Danai ir Anglai, dėlto, jog jiems Lietuvių pasvietis pagal jų pasvietį buvo saulētekēje. Teutonai Ēst vadin saulētekį.

Lietuvių tauta dalijos į szeszes gimines, kurios tarp savęs mažu nusuokimu kalbos įvairiavo.

Taip vadinami Lietuviai dalijosi, pirmiausiai į augsztąję Lietuvą arba kalną, nuo to, jog tenai prasidējo upēs: Tripentē Gudiszkai Pripec, Berczina, Neris arba Vilija ir Niamunas.

Antroji vadinos žiamoji Lietuva, nuo to, jog upēs nuo augsztai žiamyn į jurias tekējo, beje Niamunas, Nēris, Venta, Nevēža, kurioje nēra vēžių, Dubysa, jog daubomis tekējo, gyventojai jos vadinos Žiamaicziais arba Žiamgaliais, taip savę patis vadin surinkime bažnyczios mieste Konstanc metuose 1416. Žiamgaliais vadinos savę nuo to, jog jų žiamē pasibengia ir jurios prasideda**).

Treczioji Latvių giminē traukēs pajuriu į saulēteki, per kurius tek upēs: Venta, Lēlupē arba Musza ir Daugava po Ryga, kurę upę Vokiecziai vadin Dina

*) Plinius hist. Lib. IV. kap. 25.
**) Herm. von der Hardt in historia magni Concilii Constantiensis Tom. 11. pol. 422.

o Gudai Dzvina. Tie Latviai dalijos į dvį dalį, sziapus Daugavos upēs į saulēleidį vadinos Kursziai arba Kurszininkai, nuo to, jog toje dalije Kursza, kurį isikisza kuo tolesniai į jurią ir vadinas sziądien Domas — nēsa gyvena Kuresara, tai yra balų gyventojai Pinų kiltēs. Kada badmiriai Danų ir Žuvēdų ateidami per jurias tenai sav duonos grieti, kaipo į visų artimiausiji sav krasztą, rado tus Kurus gyvenanczius, tai ir visą tą sritę praminē Kurszu lotiniszkai Curonia, norins tolesniai gyventojai Latviai. Žiamaicziai vadiną tus Kurus Libiesziais, kaipo garsius žavētojus.

Antroji dalis. Latvių už Daugavos į saulēteki vadinas Vidžiamē, tai yra Vitių-žiamē arba ricierių žiamē; nes-gi atējusiejie isz jurios Vokiecziai visupirmiau užkariavo tą pasvietį per kurį teka upē Daugava ir Goiva.

Latvis yra pagadintas žodis Lietuvis. Žinoma yra, jog viduriniuose amžiuose raszydami lotyniszkai viduryje žodžio balsę arba literą **u,** skaitē kaipo lotyniszką **v,** ir taip raszē L a t u i s o skaitē Latvis. Enrikas Latvis apraszydamas gyvenimą Rygos vyskupo Alberto ir jo kares su Latviais, nežino kaip juos atskirti nuo Lietuvių, todēl Latvius vadin savo raszte Letoneś o Lietuvius Lietuvonēs.

Ketvirtoji giminē vadinos Parusiais, nuo to, jog tenai buvo garsi žynyczia, pas kurę szventa amžina ugnis rusējo, kur ējo Gudai ir Biskai savo tikējimą jautoties. Sziądien užraukdami balsę **a,** vadin Prusiais arba Prusais, o krasztą vadin Parusis. Czia Niamunas upē įtek dviem žarēm (persidalines į dvi szakas) į kurszizkas mares ir duro salą Rusne vadinamą, senovēje praszalaicziai Žiamaiczių jurią arba Baltiszką vadino Rusų jurią (Rusorum mare). Per tą giminę

tekėjo upės: Sirgune arba Sargune, Drevena, Ossa, Ysla arba Vysla, Pragaras ir Niamunas.

Penktoji giminė vadinosi Jadvėžiai gyvenantiejie tarp upių Niamuno, Narevos ir Bugo.

Szesztoji giminė vadinosi Kriviczìai, arba Krieviai kurius sziądie vadin Baltaisiais Gudais, nuo to, kad tokį pat aprėdą dėvėjo, kaip ir kiti Lietuviai: ant kaboto arba kailinių visados balta trinyczių kirėjų arba ploszczių. Per tą giminę tekėjo upės: Daugava, Niperis, kurį Gudai vadin Dniepr, Berczina, Tripentis ir Pina.

Nevien dabar minavotos giminės iki szios dienos tebyra; bet dar senovėje Lietuvos tautos gyveno į saulėleidį visu pajuriu Žiamaiczių jurios tarp upėms Odros ir Elbos arba Labos. Tą stygavo (tvirtina) rasztininkai, kurie raszo sziądien istorijęs Pamarionų, Brandenburga ir Meklenburga*).

Kiti vėl sekdamies senovės rasztais sako, jog Lietuvių tauta senovėje gyvenusi nekuriuose Anglijos krasztuose; rodydami, jog kaip Lietuvių tautą valdė ir rėdė dvasiszka valdžia, taip pat ir Anglų tautos kuningai rėdė, paskesniai dar tarp savęs per ilgą laiką pažintis užlaikė, ukės reikaluose siuntinius leido, žiamę už szventą laikė kaip Anglai taip ir Lietuviai ir szerną jei aukavo arba apieravojo**).

Pasvietis tu Lietuvių giminių dalijos dar į sritis. Ir taip augsztojo Lietuvoje buvo sritės: Neroma,

*) Jahrbücher des Vereins Meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, Schwerin 1836. 9. tomai.
Giesebrech's Wendische Geschichte. Berlin 1843 m.
Kronika Villehardouin, raszyta 1198 metuose apskelbia rankos rasztą Paulin. Paryžiuje 1838 m.
**) Wait. Aleksan. Maicejowski Pierwotne dzieje Polski i Litwy. Warszawie 1846 m.

Peluzia, Deinova ir Sudauja, kur sziądien miestai, Vilnius, Gradnas, Minskas.

Žiamojo Lietuvoje arba Žiamaičžiuose buvo sritēs: Medininkai, Panemuniai, Sziauliai, Upyta ir Deinava sziądien Skersnemunē.

Latviuose arba Kursze buvo sritēs: Lemeikija, Žiamgalija ir Salone arba Sala, vokiszkai Selen. Reik žinoti jog visas tas paszales arba malas Kurszo, kurios eit nuo Dunaburgo pylęs iki pat Rygos ir Dünamindēs pylēms Kurszo pusēje, vadinas Sala. Nuo to jog priesz Dūnaburga yra daug ežerų Kurszo pusēje, isz jų prasideda upē vadinama Niamunēlis, kursai tekēdamas paczin rubežiu tarp Kurszo ir Žiamaicziu susiner su upe Musza po Bauskapyle, nuo kur darosi Lēlupē arba didēji upē, kuri įteka pas Dünamindēs pylį į jurias, tai tos trys upēs Daugava, Niamunēlis ir Lēlupē daro salą. Tą dar stygavo (tvirtina) bažnyczia Salgalē vadinama, tai yra salos galas, ant vieszkelio kursai eit isz Panevēžio į Ryga antra puse Lelupēs.

Antroje dalije Latvių arba Vitių-žiamēje (Vidžiamēje) buvo sritēs: Salesēlē, Letgalija ir Rosula.

Jadvežiu pasvieczio nēra žinomų sriczių, gyveno kaip sakiau virsziaus neiszžiangemose giriose ir balose, buveinē jų buvo Droiczinos pylē.

Krivycziu arba Baltujų Gudų buvo sritēs: Balostekes, arba Palaika, kure Vokiecziai vadino Ploste- kia. Balota upē sziądien Polota vadinama įteka į Daugavos upę, nuo kurios ir pati pylis praminta Balostekē. Czia deszimtam amžiuje gyveno kuningaikisztis vardu Rykvaldis, senovēje Lietuvių kalboje Rykis, ženklino karalių, rykija karalystē, gudiszkai Rochwolod yra vadinamas tas Rykvaldis. Kitos sritēs yra Orsza senovēje Rosa vadinos, Vitesbe arba Vitebska, Moileva ir Rogaczeva.

Parusių arba Prusų buvo tos sritēs: Pamedžionija arba Pamezonija nuo medžēs arba didelios girios taip vadinama pa Yslē aıbı pa Vyslē ēsanczios, czia stovējo Viti-varai arba rubežiaus sargai. Toje sritēje Vysla dviem žarēm tekējo į Žiamaiczių jurią ir darē salą kurę Gudai vadina Salavije, Lenkai Zulavije pagadintu žodžiu isz salcs. Kitos sritēs buvo: Pagezonija, Varmija, Galindija, kuri rubežiavo su Mozievijá, (Mozovija) Natangija, Bartija, Nadrauija, Sambija, ir Szalauija.

Visos tos sritēs kaip augsztojo Lietuvoje, Žiamaicziuose, taip ir Parusēje arba Prusuose Latvijoje ir Kriviczinose buvo padalytos į mažas pavietes, kiekvienoje tokioje pavietoje buvo tēvunas, kursai su vēczaiseis arba seneis tarp sukersztusių teisybę atitiesia.

Lietuvos pasvietis rubežiavo į saulēleidį upe Vysla, Mozurais ir Lenkais, į pietus su Gudais, į saulēteki taip pat su Gudais ir Igauniais arba Estais į sziaurę su Baltaje arba Žiamaiczių jura.

Pirmoji dalis.

Pasakos apie Lietuvių tautą senovėje.

Visų tautų kilimas arba pradžia yra tamsi ir nežinoma, tas patsai yra ir su Lietuvių. Vienok szios gadynės rasztininkai sulygindami tautų kalbas, sakos susęką, jog Lietuviai esą atėję isz augsztosios Azijos jau žiloje senovėje ing tą pasvietį, kuriame sziądien tebgyvena: kaipo-gi Sanskritų rasztuose randa įraszytą tą patarlę: Devas dadau dantas, Devas dâsyeté eva dânâs. Lietuviai tą paczią patarlę taip sako: Dievas davė dantis, Dievas duos ir duonos*).

Nės kuriuo kelių ir kokiu pragumu į szios dienos pasvietį atėjo, kur ateidama buvo apsigyvenusi Lietuvių tauta ir su kuomi yra kariavusi, kokius vargus stoje kelionėje yra kentėjusi: to butinai nei jokie rasztai neminavoja, todėliai, jog kitais vardais ne Lietuviais buvo vadinami.

*) P. von Bohlen Ueber die Verwandtschaft zwischen der Litauische und Sanskritische Sprache Konigsberg.

Grekonų žinės.

§ 1.

Apie Lietuvių tautą, pirm gimimo Kristaus.

Lietuvos žiamės vaisius gintaras buvo jau žiloje senovėje žinomas ir branginamas, kurį nevien su auksu, bet su pacziu žemcziugu ir brangakmeniais ly-

gino: kaipo-gi kningose szvento raszto yra jau minavojamas, kuri vadino sakala*).

Saulētekio tautos gavo tą vaisių nuo Penicijonų, kurie buvo garsingi prekējai (kupcziai) senovēje, patis yrēsi juriomis ing Anglų pasvietį cinos pirkti o ing Žiamaiczius gintarų: kaipo-gi yra sziądien didžių rasztininkų, kurie stygavoja (tvirtina), jog Penicijonai nevien žinoje Žiamaiczių pajurias; bet dar tenai ir savo naujokynes turēje**).

Garsingas Grekonų rasztininkas gyvenęs keturis szimtus metų pirm gimimo Kristaus raszē, jog gintarai esantis gaunami Hespērijos pasvietēje, kame esanti upē Eridanus vadinama***). Taip gi Grekonų prekējai žiloje senovēje žinojo jau pasvietį gintarų, su juomi prekiojo ir daug jų turējo pas savę, kad Ajaksas savo garbingą vytį arba ricierių jam mirus ant gintarų krosnio sudēgino laidodamas. Paczios moteriszkosios Grekonų brangino sav gintarą kaip ir žiamcziugus****).

Tas patsai Herodotas kaipo buvęsis pajuriuose juodosios jurios, minavoja upes Ister arba Dunojų, Tyrulę arba Dniestr ir Boristenes arba Niperis. Visus gyventojus to pasvieczio vadin Skytais, tarp tų Skytų vienus vadin Getais, kitus Budinais, Gelonais ir Neireis.

Budą tų Skytų taip apraszo. Vieni sako neturintis nei pastogių, nei namų tiktai bandą gano tyruose, vienok dorybę ir teisybę myli ir saugoja. Kiti

*) J. Vogt Geschichte Preussens B. 1. k. 1. s. 18

**) Heeren Ideen über Politic den verkher und Handel der alt. völker. 1. B. s. 693.

***) Herodot hist. Liber. IV.

****). Stan. Siestrzencevicz Precis des recherches historiques ch. XX p. 167 seconde Edit. St. Petesbourg 1824.

Skytai daugiaus į sziaurę gyvenantiejie mokėję arti javus sēti ir gyvenę namuose.

Toliaus jis pasako, nustipus ligoniui, jei nedoras buvęs jojo gyvenymas, toki lavoną iszmeta laukan penui žvērims ir paukszcziams, o toki kursai dorai gyvenęs szioje pasaulėje, numirus jam padedavo jo lavoną ant malkyno su isztikimu jo tarnu ir su visu tuomi, ko gyvendams reikalavo sudegino. Paskiaus genmtys ir jo bendrai supylę pelenus ing molini arba akmenini indą padėdavę ant žiamēs ir ant jo virszui į kiauszi paveidžę kalvelę supilą. Augsztumai tų kapų sako buvo nelygus, vieni turēję dvyliką uolekczių augszczia kiti asztuonius o kiti keturius uolektis. Kapus garbinguju rykių arba karalių ir kitų garsingų vyrų visa tauta pila per kelius metus. Tokių kapų sziądien dar gali regēti daugiose vietose Lietuvoje Ziamaicziuos ir Parusēje arba Prusuose. Tą pasaką paraszau skaitytojui dėl vien to, jog Lietuviai senovēje tokiu pat budu savo numirēlius laidodavo.

Tas-gi virszui minavotasis rasztininkas toliaus dar taip pasako. Tų Getų giminēje buvęs garsingas vyras vardu Gyveleižis, kursai regēdamas savo ukininkus maitinanties gilēmis, uogomis ir žolēmis pasigailējęs jų ir iszmokinęs juos javus sēti, už toki jo giardarymą gojoje ji kaip Dievaitį, kursai žmogaus gyvybę gerbias ir auklējąs. Toje giminēje Getų dar be redos gyvenanczioje atsiradęs antras garbingas vyras sekmame amžiuje pirm gimimo Kristaus vardu Zomolksis myliąs dorybę o neapkenczias nedorybę, norēdamas savo tautą palaiminti, buk mokinęs savo ukininkus, jog kiekvienas žmogus nebengias gyvenimą szioje pasaulēje bet persikelias ing antrą daug laimingesnį gyvenimą, labjaus tie, kurie gindami savo tēvynę karej mir-

sztą, tie visi gauną augsztybēse nuo Dievų linksmybę nepabengta ir saldu atilsi*).

Tas dar yra minētinas, jog seniejie Lenkų raszytojiai, beje: Gallus, Kadlubek, Dlugosz, Kromer savo rasztuose Lietuvius vadin Getais.

Rasztuose Kryžokų yra vadinami Jadzvingai arba Jazigai Getais. Pats Vytautas Did. Lietuvos Kuningaiksztis savo grometoje raszytoje prie Teutonų cēsoriaus Zigmundo vadin Sudaujus Getais szios dienos gyventojus apie Augustavą.

Musų amžiaus rasztininkai suseka jog virszui minavotų Getų buvusi ta pati kalba, kurę sziądien Lietuviai kalbą**).

Skaidresniai dar mums pasako apie Lietuvių pasvietį Massilijos arba Marsillijos ukininkas vardu Pyteas, vyras gudrus, pagirtas žvaigždininkas, didis žinovas jurių ir pasvieczių gyvenęs trecziuos amžiuos pirm gimimo Kristaus. Tas iszgrovus Tyrą garbingą miestą regis geisdamas naujų pasvieczių rasti ir tuomi prekybą savo ukēs praplatinti, leidos ant jurių ir atkeliavo ing Anglų pasvietį į miestą Kantium sziądien Kanterburg vadinamą, tenai apveizējęs viena dalį Anglijos, nukeliavo ing Tulę sziądien Norvegiją vadinamą pasvietį. Paskiaus irkluodamas jau į pietus per Baltijos arba Žiamaiczių jurią atkeliavo į Žiamaiczių pasvietį sziądien Samland vadinamu. „Tame szaltame kraszte“ sako jis „žmonēs nežino dar skanių arba gardžių ir lepnių vaisių ir mažai teturį jaukių gyvuolių, patis mintą lieszais arba žirnikais, vaisiais, szaknimis ir kitomis žalesomis; turtingiejie isz javų, ir me-

*) G. Grodeck Praelec: in Universitäte Viluensi ab anno MDCCC-XVIII ad annum MDCCCXIX. Vilnae.

**) Leo Zeitschrift für vergleichende Sprachforschungen. 3. B. s. 176. Berlin 1854.

daus gēralą sav darantis. Nēsant giedrų, javus kulę jaujose o kisimą džiovinanti rejose arba duobose. Kitaip sako jis, jų kluonai lauke budami sutižtu nuo tankių lietų".

Toliaus dar tasai Pyteas taip pasako, tenai atsiautotame kraszte ir iszszerpetotam nuo jurios vilnių arba bangų gyvenanczios dvi tautos Aestijonų ir Gutonų. Tasai krasztas vadinasi Mentonomon szeszis tukstanczius stadių platumo, nuo kurio į vieną dieną gali nusiirkluoti į salą vadinamą Aabalus, kur pavasari juria banguodama metanti gintarą laukan. Gyventojai kurianą juos kaip medžius arba parduodą Teutonams*).

Tokios tēra žinios iki sziol randamos apie pasvieczius ir paczią Lietuvių tautą, Grekonų rasztuose pirm gimimo Kristaus.

*) Vogt Geschichte Preussens 1. B. 1. Kap. s. 18—28.

---

§ 2.

Rymijonų žinios apie Lietuvių tautą gimus Kristui.

Rymijonų pirmosios žinios apie gintarų pasvietį ir jo gyventojus taip yra menkos pradžioje pirmojo amžiaus, jog aiszkiai gali vadinti jį žebelemis arba zaunomis, kuręs skaitytojas skaitydamas pats tą pripažins.

Ir taip sukakus kelioms deszimtims metų nuo užgimimo Kristaus Rymijonų rasztininkas taip pasako „Sziaurēn yra didelē jurios atsiauta Kodanijos mare vadinama, turinti daugybes salų, kurios tenai vandenimis jurios ir tankiomis upēmis aptvinusios rodos iszszerpetotu pasvieczių, kurio prieszakyje yra Sar-

matų pasvietis, kartais vandenimi aptvinstas, kartais nudžiustąs ir ēsąs paveidus į salą“.

Tolesniai tas patsai raszytojas dar zaunyja: „Tame pasvietyje sako gyven kiauszrijai, beje: žmonės paukszcziu kiausziais ir vizgēmeis arba avižomis mintantis, tenai gyvenantiejie žmonēs ēsa arklakojai, tai yra su arklių kojomis ir žąsausiais vadinami, kurie savo pliką kuną savo ausimis kaipo žansų sparnais dangstą“*).!

Tie patis Rymijonai daug aiszkesnę žinią turējo apie gintarų pasvietį pradžioje antroje pusē to paties amžiaus. Neronas Rymijonų cēsorius paskendęs lepume ir goslybėje geidē dar didžiuoties Rymijonų akyvaizdoje įvaire grožybe ir turtais. Todēl jis iszsiuntē savo ramų kavalierių į gintarų pasvietį, tenai jų pirkti kiek gaunant. Kavalierius paklydęs toje kelionēje visus metus, norins nežinomais keliais per nožmias ir paojas tautas, vienok pargabeno į Rymą didele daugybę gintarų, beje: trylika tukstanczių svarų, isz kurių visokęs pabuklęs, indus, kesczēs, szmaigscziai, patis brukliai ir kotai raguotinių gintarais nusagstyti žibējo Rymo džiuginyczioje. Užvis kiekvieną stebēdina vienas luitas gintaro trylika svarų sverentis.

Gale tojo amžiaus garsingas raszytojas budo ir dabos Teutonų, Rymijonas vardu Tacitus už visus kitus minavotus raszytojus jau geriaus žino gintarų pasvietį, ir taip pasako: „Pajuriais Sveonų arba Zvejonų jurios gyven tauta Astų vadinama, Aprēdas jos ir apsiējimai paveidus ing Sveonų, kalba jos artinas kalbai Bretonų. Žiame tur už szventą, szernų kailiais rēdosi ir jeis nuo speigų ir visokių darganų dangstos. Kariau daugiaus su brukliais ne kaip su geležiniais ginklais, mokantis arti ir sēti, ne kaip kiti tinginiai Teutonai,

*) Pomponius Mela desitu orbis Lib. 111. Kap. 3. 6.

sumanantis eldijas budavoti ir jose po jurias irkluoti o seklumose pajurių gintarus rinkti. Tai tokio būdo ēsas tas žiamēs vaisius, sako jis, tie varu varai tuomi nerupinas. Gulējo jis jurios mauruose ilga laiką, pakol Rymijonų lepumas ir probanga tenai ji atrado. Niekam neder jis Aestų pasvietēje: kaipo-gi parduodami praszalaicziams ir piningus nuo jų imdami patis stebiasi, jog daugiuose gintaro szmoteliuose yra matomas kuiselis (uodelis), arba kitas koksai vabalēlis užvarvējęs. Man regis, sako jis, jog tame pasvietyje kaipo saulētekēje auga kvepianti medžiai, kurių syvai nuo vasaros kaitrų varvēdami i marę sustingsta. Paskiaus vētros ir audros anuos iszmet su maurais i pajurią. Deginant gintarą, jis dega kvepēdamas kaip kienis ir traszkēdamas kaip derva arba sakai*).

To vyro rasztai rodo skaitytojui ta pati, ką ir Pyteaus keliais szimtais metų pirmesniai, appipasakodami beje: jog Aestai gintarų pasvieteje gyvenantiejie tuo kartu jau kaip regējome arti ir sēti mokēję ir geresniai gyvenen ne kaip Teutonai. Vadin gyventojus Aestais todēliai jog saulēleidžio tautoms Lietuvių yra saulētekēje. Aest teutoniszkai vadinas saulētekis.

Tos pažintēs Rymijonų su Aestais kasmętą platinosi ir per tris amžius buvo labai tankios: taip-gi Lietuviai leido i Rymą nevien gintarus, bet ir kitus daigtus, beje: kailius sabalų, kiaunių, juodųjų lapių, gyvus briedžius, taurus ir žirgus, nes tą stygavoja (tvirtina) nuo senų laikų iki szios dienos Grekonų ir Rymijonų piningai vario ir sidabro randami Lietuvoje, Parusēje arba Prusuose, pa Daugavēje arba Latviuose ir Kursze, labjaus pirmųjų Rymo cēsorių, tai yra iki ketvirtojo amžiaus nuo užgimimo Kristaus**).

*) J. Vogt Geschichte Preussens 1. B. k. s. 36.
**) F. Kruse Erläuterung zu den Necrolivonicis s. 78 Dorpat 1845.

Tasai Tacitus toliaus sako, „pas sziaurēs tautas, rykiai arba karaliai ir kuningaikszcziai mažais reikalais terupinasis, didžiuosius paliekta sueimai pakol tēvunai tenai susirinkę juos neperveizēs“.

„Sueimē tēvunai visi ginkluoti sēd, kuningai arba žyniai užlaiko tenai tylą ir parēdką. Karalius ar visų senasis tēvunas pradeda kalbēti, pakarcziui kiti tēvunai kalba pagal savo amžių arba godojima. Daugiaus tenai valdo patarimas arba roda, ne kaip asabą. Kad koksai tarimas daugiam netinka, tad jį atmeta murmējimu o kad jis patink, tai kiekvienas skambina su raguotine į savo skydą. Toks karingas pagyrimas rodos pas juos yra godingiausiu (prakilniausiu) ženklu patvirtinimo. Tokiame sueime nusprendžia ir pasmerkia užmuszējus arba galunus. Tasai sueimas paskir vyresniuosius pavietēms deliai attitiesimo teisybēs. Kiekvienas tarp tu tēvunų tur szimtą vyrų szalip sēdinczių iszrinktų nuo svieto, kurie duod rodą ir sprendžia lygiai su tēvunu.

Tarp sziaurēs tautų kiltis daro karaliais o narsybē karēje vyresneisiais arba karēs vadovais. Karaliai savo valēs netur, įstatymais yra su varžyti. Vyresniejie karēje ne dēl rykavimo yra; bet deliai paveikslo savo kantrybēs; nes-gi reik jiems ten atsiženklinti, kad jų vyresnybē butu godojama ir isz klausoma. Jaunas gal buti rykių arba karalių, jei tiktai yra kiltēs vyras, garbingų ir narsių tēvų karēje, tuojau prie tokio karaliaus jaunuomenē glaudžias, didin jo dvarą ir negēdis jo tarnais vadinties, norins tie tarnai nevisi lygus yra. Karalius jiems vyresnybes dalija o tarnai per kits kitą teikias jam įtikti, kursai vel nor turēti tarnus kuo narsiausius, kantriausius ir guviausius, kad jų spietliuje butu visados apsiaustas, kurie jam daro jo godonę,

galybę ir atvangą karēje o garbę pakajuje. Taip jie daros karaliai saviszkiams ir susēdams, kurie jieszko jų prietelystēs per pasiuntinius o apturi ji per dovanas".

„Karēje gēda butu tokiam karaliui nepasirodžius narsesniu už savo tarnus." Gēda tarnams nelygintiesi narsybēje savo kuningaikszcziui. Jei atsitiko kovoje pacziam kuningaikszcziui pakristi, gēda butų ant amžių tarnams jo gyviems pasilikti. Kuningaiksztis kariau; kad neprietelius pergalētu, o jo tarnai kariau, kad jis neprapultu. Dēl užlaikymo tokių tarnų kuningaikszcziui arba karaliui, reikia be perstojimo kariauti, kad galētu duoti savo tarnams vienam karēs žirgą, kitam raguotinę suteptą su krauju neprietelių. Kuningaikszczio stalas abstus ir riebus visados patiektas stovējo tarnams algos vietoje" *).

Skaitytojas Lietuvis jei prisimins senus amžius ar ne tas pats pas mus buvo senovēje.

Pradžioje antro amžiaus nuo užgimimo Kristaus jau ir vardas pats Lietuvių reiszkiąs: Kaip Plinius savo istorijo sako, už Panonijos tautomis linkon sziaurēs yra Latovicē, o Ptolomeus tame patim amžiuje savo pasaulēs apraszyme žino jau Galindus, Sudaujus toje paczioje vietoje, kurioje paskesniuose amžiuose juos randame, kaipo dalis tos paczios Lietuvių tautos**).

*) C. Tacitus de mor. German. Kap. 11.

**) Siestrzencevicz Precis des recherches historiques, de l'origine des Litvaniens. Kap. XX.

§ 3.

Paskesniuose amžiuose įvairus vardai Lietuvių tautos, kurie kariau priesz Rymo cesorius.

Garsingas rasztininkas Machiavelis sako, tauta sziaurēs stokodama mitalo susieina į placzius laukus su savo szeimyna ir tenai persiskiria į tris burius

padalija savo turtus į tris dalis. Paskui lemia, katram buriui reikią tėvynę palikti. Nulėmus, tas burys, kuriam iszpuola iszsidanginti, paima treczia dalį turtų iszsirenk sav valdimierą ir traukia į svetimą pasvietį grobio grieti ir naujos tėvynės sav jieszkoti.

Tokie pat spiecziai ir Lietuvos tautos su svetimais iszsidangino trecziame amžiuje po užgimimui Kristaus kaipo metuose 253 regime Galindus kariaujanczius tarp Finų, Vendų ir Vandalų priesz Rymo cėsorių Galų vadinama.

Paskesnuose metuose 259 m. Valerijonui cėsoriui Rymijonų kariaujant priesz Nersus, Malabates valdimieras Herulių arba Girulių nuteriojo vieną sritį Rymijonų valstijos iki Atenų miesto, įsilaužęs į pylį vardu Cizykum sugriovė. Sadoraudamas su cėsoriumi iszkaulyjo nuo jo vieną . sritę dėl savo žmonių o sav vyresnybę Konsulo Rymo.

Kita dalis Herulių draugėj su Gotais metuose 269 kariaudami vėl priesz Rymijonus ties pylę Naisus Dardanijoje paveikta nuo Rymijonų galą gavo.

Bengenties trecziam amžiui tas pats Malabates Herulių valdimieras užpuolė garsingą miestą Bizancium: vienok nieko nenuveikė.

Kita dalis tų Herulių ir Galindų susibaudusi su Alanais buvo isztraukę į saulėleidį; bet metuose 366 tapo butinai Rymijonų pergalėti ties upe Ren. Likusiejie Heruliai vėl pargryžo į Getų tyrus.

Tuo tarpu metuose 345 nesuskaitomos gaujos svieto vadinamos Hunais su savo karaliu Atila isz Azijos atėjos visą Europą aptvino. Visų pirmiau Atila ties Niperiu trijose muszose pergalėjo Gotų karalių Hermanriką, kursai buk valdęs tautomis nuo juodosios iki Žiamaiczių jurios.

Metuose 377 tiems Hunams talkinējo Scyrai, Sudargai ir Heruliai Dacijoje gyvenantiejie, kurius tos gadynēs raszytojai vadin Litiani, perkreiptu vardu Lietuviai isz lotyniszko Lituani. Tie visi pakēlę saviszką valdimierą Edukoną talkinējo Balemberui Hunų karaliui kariaujancziam priesz Rymijonus; bet ties miestu Plorenci tape Rymijonų paveikti.

Mirus Atilai metuose 453, viena dalis tų Herulių algavo Rymijonų, cēsoriui Majorianui; nēs atsiradus sedicijoms arba ermideriams Valakuose, Heruliai ēmē Valakus szelpti. To dējusis patelkē isz Norikos savo namiszkius, kurius atvedē Odoakras Edukono sunus, kuri talkininkai pirmiaus Rymijonų, beje: Alanai, Turcilingai, Gepidai, Scyrai ir Heruliai metuose 476 pakēlē į savo valdimierą, Odoakrą užēmē du miestu Valakuose, Paviją ir Raveną, nukēlē nuo sosto Augustulį paskujį Rymijonų cēsorių saulēleidēje. Ir taip Odoakras valdē garbinga Rymijonų valstybę per 14 metų. Ilgainiui atējo Ostro-Gotai į Valakus ir paveikē Herulius, Odoakrą patį Ravenos pylēje pasalai nudurē metuose 493 Kovo mēnesije 3 dienoje. Heruliai likusiejie vieni sugrižo į Daciją, kiti ing Iriją o viena dalis nupludo ing pasvietį sziądien Meklenburgu vadinama, tų paskujų yra „tevemusu“ užraszyta, kurią czia priduriu, deliai žinojimo koke kalba buvo tų Herulių: Tabes mus, kas tu ekszan debbesis, svetic tavas vards, snak mus tavas valstybe; tavus pratz bus ekszan debbes tavurs an žemes. Musų dienisze maise dot mumns szoden; pamate mums musu grakie, ka mes pamet musu paradukem, ne vēde mus launa padokle, bet passara mus no viselaune“ *).

*) Jaroszewicz o Herulach. Wilno.

§ 4.

Žinēs sziaurēs rasztininkų apie Lietuvių pasvietį.

Antrame amžiuje pirm gimimo Kristaus sziaurēs raszytojai sako, jog Lietuvos pasvietēje buvęs didis kariautojas ir įstatytojas, vardu Odins, kursai turējęs savo buvainę pa Daugavēs pylēje vardu Azgar. Tas nuveikęs visus Žuvēdus ir tapęs valdimieru visos sziaurēs. Pertaisęs svieto draugijos įstatymus ir įsakęs svietui Dievą garbinti ir ginti tēvynę nuo savo neprietelių. Pagal jo įstatymą svietas vylēs įgauti po smerties gera gyvenimą abelnojo Vieszpaties, kursai kaipo boczius sēdžias ant žibancziu kalnų, o kuriam tarnauja devyni vyliai arba vycelei (aiszkiau sakant devynios galybēs); kame prasidedąs antras gyvenimas žmonių po smerties. Odina įstatymai mokino svietą, kaip savo ukę rēdyti ir teisybę kiekvienam attiesti: kaipo-gi įsakęs svietui vaikszczioti į sueimus ir tenai apie ukēs reikalus teirauties. Odino surēdymo vyrai ne namuose pelijo, bet turējo po visą pasaulę klajoti pritirdami ir gero ir pikto, kad paskui mokētu namuose rēdyti. Pagal jo įstatymus tie tenukako į žibanti kalną, kurie už savo liuosybę ir už savo namus karēje mirę ir tie kurie aukavę patis savę Dievams paskutinēj, kad per tokę savo kantrybę paveidautu savo įstatytojui Odinui, kursai dar mirdamas buk pats sav devynes ronas raguotine įsižeidęs, kad tuomi paliktu svietui paveikslą savo kantrybēs ir stangybēs kursai ji sekdamas niekintu savo vargus ir sopulius*).

Metuose 890 buklus jurininkas Vulfstan iszsiunstas nuo Anglijonų didžiojo karaliaus Alfredo ing Estu pasvietį jautoties tenai prekybos, raszte savo kelionēs taip pasakoja: „Atkeliavęs į septynias dienas ir naktis

*) Le Catholique Journalà Paris 1826. T. 1. p. 477.

iki į Vyslos upēs įtaką, kuri upē tekanti į Estų jurią, o daugiaus į saulēteki ēsanti antra upē Elfin vadinama, taip pat tekanti Estų jurią, tos upēs pakrasztyje ēsąs miestas Truso garsingas prekyba, kuriame ēsąs padēlys prekējų arba pirkliu".

Toliaus jis taip sako: „Estų pasvietis ēsas labai platus, turis daug pylių ir kiekvienoje pylyje kuningą, tai yra, pylęs vyrą. Tame pasvietyje ēsą daug medaus ir žuvų. Kuningaikszcziai ir diduomenē gerianti rugusi kumelēs pieną o žmonēs midu, alaus nežiną, didiai kersztaujanties tarp savęs. Pas Estus ēsąs įprotis lavonus daugiaus kaip mēnesį laikyti nelaidotus, kurius moka suszaldyti iki kol visi gentys nesusirinksiant, ankszcziaus atējusiejie girtaują iki palaidojant, o palaidojus lavoną, pasilikusius turtus mirusiojo dalijanties ing 5 ar 6 dalis atstu nuo kita kitos, visų geriausi daigtai yra toliausiai padēti, ir taip pagal prastumą vis artynlink namų mirusiojo. Paskui raiti nokas, kas greitesnis, tas visu geresnyjį daiktą atima ir negreitiemsiems atlieka prastiejai. Todēliai tenai žirgai yra labai greiti, bet ir didiai brangus. Pas Estus yra įprotis lavonus deginti, jei koki numirēlį nedeginta rastu, tad labai sunkiai yra kankinami tie, kuriems reikējo jį sudeginti".

Nežinoma buvo iki kelionēs Vulfstano, kokę tauta Pyteas vadin Aestiones, kokę Tacitus Aestais? Jei nebutu Vulfstanas įraszęs tų Estų apsiējimus kurius sziądien kiekvianas skaitydamas regi, jog Aestijonais, Aestais ir Estais senovēje buvo vadinami Lietuviai*).

*) J. Vogt Geschichte Preussens 1. B. 111. Kap. s. 206. — Siestrzencewicz Precis des recherches historiques de l' origine des Lithuaniens kap. XX. — Bohusz o downosci narodu Litewskiego częsi 1. . 38.

§ 5.

Lietuvių pasvietis ir jų tautos budas.

Senovēje Lietuvių tauta plētēs į sziaurēs pusę nuo upēs Vyslos iki upēs Goivos visu Žiamaiczių pajuriu, į pietus nuo upēs Bugo iki upių Pinos, Tripentēs ir Niperia*).

Visame tame pasvietyje auga traszkanczios girios, iszvagotos upēmis Pasarga, Pragaru, Niamunu, Venta, Musza, Dubysu, Nevieža, Szventaje, Nēriu ar Vilija, Daugava, Berczinu, Pinu, Minija ir kitomis mažomis upeliomis. Dienos viduryje tose giriose keleivis per tankmes vasaros saulēs spindulių negalējo regēti, keliaudamas žiemos laike sekēsi žvaigždémis. Dar metuose 1564—6 Lietuvoje žiames be iszmieruojant, pasiliko daug girių nemieruotu dēl vien to, jog tenai žmogui nebuvo galimą įlysti ir kirviu spindžių praskinti.

Tose giriose nuo neatmenamų amžių Lietuvių tauta gyveno įvairiais vardais vadinamą beje: Lietuviais, Žiamaicziais, Sudaujais, Galindais, Estais, Jadzvingais, Heruliais, Parusēnais arba Prusais, Latviais, Letgaliais, Kurszininkais; vienok visi vienokia kalba kalbantis. vienokius Dievaiczius, vieną tikējimą arba vierą turintis. Visi luosi per ilgus amžius patis sav dirba ir pelnosi, nežiną nei duoklių, nei lažų, nei pavienasczių, nei baudžiavų, luosi nuo viso to, diena namieje triusia arba giriose medžioja, o nakti ilsis, nieks jų saldžių valandų negaisziną. Skaudus balsai vagorių, szaltyszių, deszimtininkų ir launinkų niekados jų szirdis negildē, vienas kita mylējo ir globē, meilē artymo ir vienybē tarp visų vieszpatavo, visi isz jaunų dienų į vargus ir kantrybę pratinos, kiekvienas rupinos kaip briedį paristi ar szerną su bruklių nusmogti,

*) Journal Minist. vnutrer diel 1843 god miegjac Fevpal stp. 217.

lepumų ir turtų negeide, tardami ne saulės amžių gyvensentis, svetimų pramonių drabužius ir indus ne taupē, mergaitēs, supintoms kasoms, o žmonos paczių austais nuometais grožinosi, vyriszkius tiktai ginklai puoszē; visi su savo kakinosi. Vieszęs už vis užlaikē, sveczią pamylējus dar ir palydēdavo, saugodami jį nuo paojaus: dēlto-gi ukēje dorybē o karēje kantrybē per amžius klestējo. Savo Dievus garbino vildamies rasti antrame gyvenime po smerczio už dorybę, džiaugsmą ir linksmybę augsztybēsia, o už nedorybę pragarį kanczias ir vaitojimus kentēti. Visi savo liuosybę mylējo ir kiekvienas butu veikiaus toje vietoje nustipęs, ne kaip tapęs kieno vergu. Kaipo-gi sziądien dar yra tariama, velnias tav te vergau ne žmogus, arba liuosas ir po kerų begyven. Dēlto drasiai gyniojo savo tēvynę nuo neprietelių ir szimta kartu velyjos namų plēnisa užsirausti ne kaip svetimiems vergauti. Apdaras jiems buvo žvērių kailiai, gērimu midus, gērē isz taurų arba stumbrų ragų, nuo ko sziądien dar tebvadin geriamą indą taure, tauragi. Valgē pablaku isz muldų ir rauktinių. Žirgus labai mylējo ir raiti kariavo, teisybę užvis saugojo, ir daigē tam kursai jį užgavo žodžiu ar ranka, tas ant vietos žekterējo.

---

§ 6.

Lietuvių tikējimas arba viera senovēje.

Lietuviai senovēje tą galybę, kurį per szilumą buvo visa pasaulę įkurusi vadino Perunu arba Perkunu, kursai buk szį svietą iszperējęs, taria jį esanti meilinga ir malonu ir teisinga; todēliai varguose szios pasaulēs pagalbos ir paguodos nuo jo meilavo. Numirus, už dorius darbus augsztybēsa vilēsi rasti atilsį o o už nedorius ir neteisingus pragare kentēti.

Antras jų Dievaitis buvo vadinamas Pergrudis, kursai pavasarį parveda ir žolę želdina, javus laimina. Tretysis jų Dievaitis vadinos Pikulis, rustas senis vislab naikinąs, gal vadintis žiemos Dievaitis.

Visų tų trijų Dievaiczių paveikslai stovējo uksnēsa visados žaliuojanczio aržuolo pa Rusnē, kame Niamunas ing jurią įteka. Perkuno paveikslas buvo senas boczius, galva jo liepsnota, rankose vylyczias turintis. Pargrudžio paveikslas buvo jaunas bernelis, galva jo su varpų vainiku apklēsta. Pikulio paveikslas buvo iszblyszkęs senis rustas ir liesas su drobulia apsiaustas.

Pas tą aržuolą visados žaliuojantį buvo žynyczia, kurioje aukas arba apieras tiems Dievaicziams aukavo ir amžina ugnis aržuolų malka kurstoma degē. Svietas į tą žynyczią negalējo įeiti, patis tiktai žyniai arba kuningai tenai tetrusē, o svietas pas pažynyczia meldēsi aukas deginant. Tą žodį pažynyczia ilgainiui iszvertē ing bažnyczią.

Netoli nuo tos žynyczios buvo rumai Krive Krivaiczio augszcziausio žynio arba kuningo, kursai retai tenai tegyveno; bet kiti žyniai po jo valdžia ēsantiejie. Visų artimiausiai jo žyniai vadinosi žygovai, kurie įsakymus jo svietui per lazdą skelbē, kiti žyniai arba kuningai vadinos vaideliotai, kurie pasakojo svietui jo veikalus arba istorija savo tautos praējusių amžių ir szventą ugnį saugojo kad neužgestu. Tretiejie žyniai vadinos krivaicziai, kurie muszē gyvuolius aukai arba apierai ir amžinai ugniai aržuolus kirto.

Buvo dar mergaitēs, kurios savo mergystą Dievams pavedusios szventą ugnį kurstē ir saugojo, kad neužgestu, nuo ko ugnasargēmis arba ugnakurstēmis vadinos; jei per jų nekurstymą ugnis butu užgesusi, tad buva sunkiai korotos, beje, toje paczioje szventoje ugnyje sudegintos.

Tas Krive Krivaitis paprastai buvo žilas senelis, kursai ilgus baltus rubus dėvejo, didei orus ir labai godojan a› nuo svieto, už laimingą tas savę laikės, kursai jo rubo žambą praeinant jam gavo pabucziuoti, klausė jo nevien visos giminės Lietuvių tautos bet ir Krievai arba Krivycziai, kurie jį vadino baltuoju vieszpacziui (bielyi car) dėl jo didžios teisybės. Gyveno jis pertankėj giiios, turėjo lazdą krivulių vadinamą, leisdamas kamnorint įsakymą, įdavė žygovui tą lazdą neszti. Su svetimais siuntiniais per žygovus tekalbėjo, sandoraudamas pakaju ar karę skelbdamas. Jo orumas taip buvo didis kaip sakiau, jog nevien visos giminės Lietuvių tautos, bet dar Mozurai ir Krivycziai jo klausė ir godojo.

Lietuviai senovėje turėjo szventes; viena buvo prasidedant pavasariui, antra vasaros laikui, kada buva visu ilgoji diena, trecziojі rudenį javus nuo lauko nuvalius ir pasėjus.

Kapai, kovų vietos, buvo laikomi už szventas vietas, kurių niekas negalėjo palytėti, nei arti. Taippat turėjo už szventas gires, kuręs patis kuningai arba žyniai tegalėjo kirsti szventu kirviu; dėlto musų pasvietėje taip didelios girios buvo užaugusios.

Savo numirėlius nelaidoja į žiamę, bet ant malkų degina. Ir taip numirus ligoniui, davė žinę gentims ir artimiems, kurie susirinke budėjo ir vaitodami dejavo ulele, ulele ko numirei? Ar neturėjai greitą žirgą, łakius piedsakius? ulele, ulele ko numirei? Ar neturėjai giarą ginklą turtingus namus, placzią giminę? ulele, ulele ko numirei? Ir taip visą jo gyvenimą ir turtas iszpasakoja vaitodomi. Tuo tarpu raudės taip vadinamos moteriszkės verkia gailėdamos mirusiojo ir aszara› laszina ing aszarunias taip vadinamus stiklelius arba mažus puodelius. Paskui kiekvienas užgeria lavoną ir

lugoja (praszo) jo, kad jo gentis ir pažystamuosius augsztybēsia nuo jo pusēs pasveikintu. Ant galo veža lavoną per laukus szaukdami ir su kardais blaszkydami piktas dvasias, nuvežę ing vietą padēję lavoną ant malkyno su jo žirgu, ginklais, pēdsakiais, su jo isztikimu tarnu sudegino, o pelenus supilstę į indą padējo ant žiamēs su aszarunēmis ir ant jų virszaus supila kalnelį paveidų į kiauszį nelygaus augszczio, daugiaus pagal tai, kaip garbingas vyras buvo. Numirēlio pelną, jei nesugeria budedami, tad palaidojus jį, kas buvo dar likę iszdēlioja ing kelias vietas, prastesnius daiktus artesniai, o brangesnius tolesniai, tada budētojai ant greitų žirgių noko (lenktynioms) tus daiktus pasisavinti, kas turējo visų greicziausi žirgą, tas gavo visųbrangiausi daiktą. Taip palaidojus lavoną sugrįžo ing namus mirusiojo stipas arba pietus valgyti.

Nelaidotu buti savo pasvietē arba buti palaidotu svetimame pasvietēje buvo visudidžiausia nelaimē, todēliai gentys arba prieteliai turējo tenai keliauti ir kuną nuo kaulų nukraczius, paczius kaulus giminiai namo parneszti ir palaidoti, kaipogi sziądien dar motyna iszgirdusi savo sunelį svetimame pasvietyje mirusi tus žodžius sako: vaikelį brangusis svietima žiamē tavo kaulelius apraus. Patarlē sziądien dar yra sakoma: garbink Dievą kaulus beiszneszi.

---

§ 7.

Lietuvių ukes rēda.

Svietas turējo ukēs valdžią savo rankose, Krive Krivaitis augszcziausiasis kuningas ukę rēdē pakajui ēsant. Visus didžius reikalus svietas atliko sueimuose į kurius augszcziausis kuningas suvadino. Pirmiaus

kožnas tėvunas taip vadinamasis vyresnis kiekvienos apigardos pasiteiravęs su senaisiais apie savo reikalus iszkeliavo į sueimę. Tenai tėvunai ing pirmaje vietą susedžia, o jų vyrai užpakalyje. Tokiuose sueimuose perdėjo vyresnius apigardoms, sandoravosi su svetimomis tautomis, ar karę apskelbė, pasmerkė užmuszėjus ir kitus didžius kaltininkus.

Jei tuose sueimuose sutarė kariauti priesz kokę norins tautą, tad pakėlė narsiausį vyrą hetmonu arba karvedžiu, kuri tėvunai ant savo peczių neszioja po rindas svieto ir kareivių rodydami, jog tas yra visų vyriausiu valdimieru, kurio tur visi klausyti. Lituviai paskutini kartą tokių budu pakėlė Vilniaus katėdroje Steponą Batory sav didžiuoju Lietuvos kuningaikszcziu. Nuo pakėlimo to hetmono, valdžia Krive Krivaiczio augszcziausiojo kuningo pasiliovė. Nubengus tą karę, tasai hetmonas atsidavė vėl valdžiai augszcziausiojo kuningo, o patsai pasiliko tokiu pat ukininku kaip pirma buvo buvęs.

Sandorą padarius su svetima tauta sudegina baltą žirgą ir raguotines sukeiczia vieni su antrais. Apskelbius karę svetimai tautai tokių pragumu, sugrąžina jos raguotinę, kurę Lietuviai prie savęs laikė, paskui deganti pagalį inmetė per rubežių į tą pasvietį su kuria tauta rižosi kariauti: Kuningai lygiai kariaudavo ir kareivius drasino patis prieszakyje kariaudami.

Tėvunai su senaisiais attiesia teisybę svietui savo apigardose arba pavietėsią, jei kas jų sprendimu nekakinos, tas jieszkojo teisybės sueimėje. Senovėje neturėjo sudų namų, paprastai sprendžia arba sudyja po dideliais aržuolais, ar kitais medžiais palaukė ar pagirėje medžioti susijojus.

Kaltininkus vienus prie medžio pririszus plakdina, kitus dar nedoresnius karią į sausą medį, sziądien dar

yra sakoma, į prastą žmogų, paszoksi į sausą medį, sulauksi sausos szakos, kad tu kurę dieną karotumiai sausoj, szakoj: Kitus gyvus szunimis sudraskydina; kaipo sziądien dar yra sakomą į nedorą žmogų: szunies kasnis, arba szunis pamesta neēstu.

Visas Lietuvos pasvietis buvo padalytas į mažas pavietas, kurios vadinos karužēs arba tēvunijos, nuo karužiojo arba nuo tēvuno jos rēdytojo. Szios dienos pavietēs yra senujų keturios, penkios ir daugiau*).

Senovēje Lietuviai neturējo pylių ir miestų; bet neprieteliams pradējus grusties į jų pasvietį ēmē kasti kalnus ir tenai rentinį plytų arba rąstų rensti, kuriame isztaisē tiek kambarių, jog tenai nevien kelis szimtus vyrų bet ir žirgų galējo patalpinti, kartais tokį kalną medžio ar muro boksztais apdirbo, nuo ko vadinamos buvo pylēs. Pila jąs tarp versmių ir balų, kad neprieteliai negalētu prisiartinti, kurių palaikai sziądien dar kame ne kame tebeszRurpsa, pylēs kalnais vadinami.

Saugoja tokias pylis vycziai arba žiamlonys pakarcziui ir tenai susiēję į ginklą pratinas, nuo togi ir krasztas apikartis arba apigardas vadinos. Karēs laike turtai visos apigardos arba pavietēs buvo tenai laikomi. Szalise tų pylių augszti smalini smaigscziai riogsojo, kurius įgulē pylēs uždega, kad pamato ne-

---

*) Metuose 1566 Zigmantas Augustas į szios dienos Vilniaus pavietą sudejo senosios pavietos: Kernavą, Kurkliu, Giedraiczių, Sudervēs. Nemencziua, Rudominos ir Nemežēs. kuręs vadin karužijomis savo įsakyme.

Į szios dienos Trakų pavietą susidejo senosios: Sumiliszkēs. Žizmare, Augsztdvario, Lepunų Valkininkų. Daugavas. Perelajaus. Mer[illegible]cziaus. [illegible] ir Nemunaiczių kuręs taippat karužijomis vadin

Į szios dienos Kauno pavietą susidejo senosios: Dorsuniszkēs. Berztienų. Punēs ir Stokliszkēs, kuręs taippat vadin karužijomis.

Acta Lith. L. Pub. Nr. fol. 117.

prielius artinantos, idant gyventojai iszvydę gaisrą skubintusi pylę gelbēti.

Nuveikus neprietelius dēkavodami Dievams už pergalę aukavo jiems arba degino vyresniuosius neprietelių, kurius kovoje buvo sugave.

Grobį sugrietą karioje į tris dalis dalydavo, vieną atidavē kuningams, jog iszmeldžia pergalę nuo Dievų, antrą atidave kareiviams, kurie neprietelius pergalējo, o treczią dalį atdave rubežiaus sargams.

Lietuvos ukē tie buvo vyresnieįie: Didis kuningaikksztis valdimieras visos tautos a) ukēs Marszelga, b) Rumų Marszelga, kursai rumus didžiojo kuningaikszczio užveizdējo, c) Žyminas, kursai ukes žymę arba peczvietį saugojo, d) Žirgunas, kursai žirginycziomis rupinosi, e) Iszdunas, kursai iszdą ukēs arba skarbą užveizdējo. f) Urēdas kursai vieną sritį Lietuvos pasvieczio rēdė, g) Pylies vyras, kursai pylį valdē, k) karvedis kurs karę rēdē.

Didžiojo kuningaikszczio rumų vyresniejie: a) Vaįszintojas b) Ragintojas c) Riekējas d) Virējas e) Rusinas Mažiejai vyresniejie buvo: a) Szieninkas, kursai užveizdējo, kad visos pievos butu giriose iszpjautos dėl žirginycziu ir tauru, kurius žiemos laike ant lauku maitina, b) Raktininkas kursai svirną didžiojo kuningaikszczio užveizdi, c) Angininkas kursai pylēs angą saugojo, d) Žuklys, kursai ežerus užveizdējo, e) Parpininkas, kursai tinklais rupinos, f) Sakalninkas, kursai sakalus perino ir užveizdējo, g) Vēbrininkas, kursai vēbrus gania, h) Medinczius, kursai gires saugojo, i) Bitininkas, kursai barczius girioje užveizdējo ir medų kopia, j) Pirtininkas, kursai dėl didžio kuningaikszczio pirtį kureno, k) Szētrininkas, kursai į karę traukiant

szētras užveizdējo, l) Tiltininkas kursai tiltais rupinosi, m) Malkininkas, kursai malką statē į Rumus didž. Kuningaikszczio etc. etc.

a) Vielki Marszalek, b) Marszalek Nadworny, c) Kamlerz, d) Vielki koniuszy, e) Podskarbi, f) Vojewoda, g) Kasztelan, h) Hetman. Przydworne urzędy: a) Stolnik, b) Podczasy, c) Krajczy, d) Kuchmistrz, e) Piwniczy. Mniejsze urzędy: a) Sieny, b) Kliucznik, c) Vorotny, d) Niewodniczy, e) Parpinmeister, f) Sokolniczy, g) Bobrowniczy, h) Lesniczy, i) Gajni, j) Laziebnik, k) Namiotnik, l) Mostouniczy, m) Darewniczy.

§ 8.

Suvaržymas Lietuvių su ukēs įstatymais.

Kiekvienas numano kas galējo atsitikti isz minētu žygiu Herulių arba Girulių, Galindų ir Sudaujų? Daugybe jų po tokių vargų ir nuopuolių pargrįžo į Lietuvą ilsētis ką sziądien mums aiszkiai rodo lotyniszki žodžiai Lietuvių kalboje ēsanti. Tie žmonēs papratie maurioti po visą pasaulę daug buvo regēję ir iszmokę baldydames po svetimus pasvieczius, įgudę į plēszimus ir neteisybes, pargrįže ing namus taip-pat norējo daugiaus valdžios ir valēs turēti ne kaip sekti dabą savo ukēs, žodžiu sakant norējo patis ponais buti o namiszkius vergti, kaip svetimame pasvietyje kad darē. Tokiai nerēdai esant ukēj, ilgainiui. Lietuviai nebutu begalēję nuo neprietelių atsiginti.

Augszcziausias kuningas Krive Krivaitis regēdamas tą nerēdą, norējo jai galą padaryti. Todēl jis sukēlē svietą į sueimą parusnēje ties pylę Onega paskui Balga vadinama, netoli nuo Karaliaucziaus. Susējusiam tenai svietui iszmintingas vyras Vaidevutas vardu linkējo jam, kad sau pakeltu ryki arba karalų, kursai galētu jų neprietelius sudrausti rodydamas svietui paveikslą biczių, kurios turēdamos bitiną laimingai gyve-

na. Svietas paklausē jo ir norējo pakelti į tą vyresnybę augszcziausia kuningą Bruteną vardu, kursai tarnaudamas Dievams ir jų garbe rupindamos negalejo ar nenorējo tos vyresnybēs priimti ir linkējo, kad ję aduotu jo broliui Vaidevutui. Svietas paklausē to ir pakēlē į karalių Vaidevutą, kursai apsiēmē akyvaizdoje viso susirinkusio svieto rēdyti ukę iszvieno su savo broliu Brutenu ir visuose reikaluose jo teirautis kaipo Dievų tarno ir apreiszkējo jų noro ir valēs.

Tame pacziame sueime pripažino szius įstatymus. 1) Kiekvienas tur garbinti Dievus savo žiamēs, svetima's nesavinties. 2) Turēti augszcziausia kuningą Krive Krivaiti per savo valdimierą ir teisdarį arba sudžią. 3) Garbinti Dievus ir jų klausyti, kurie už aukas arba apieras ir dorus darbus, užmok antru laimingesniu gyvenimu o už nedorus darbus nustumia ing pragarą ant kancziu. 4) Tie visi yra broliai, kurie tus paczius Dievus garbin ir kas Lietuvos Dievų negarbin, tas yra jų neprietelius. 5) Valna vesti tris paczias, viena tarp jų vadinsis žmona, kuri žmonystą ves. 6) Gal kiekvienas ligoje ar sunkiuose sopuliuose Dievams aukautis susidegindamas savę ant malkyno. 7) Kiekvienas sveikas norēdamas savę Dievams aukauti, gal savę taippat susideginti. 8) Svetmoterį arba svetmoterę sudeginti atstu nuo szventų vietų ir pelenus jų ant vējo paleisti, o vaikai jų negali buti žyniais arba kuningais. 9) Napaklusnios paczios gal buti sudegintos, jei vyras to norētu o jos seserēs begēdimis pasiliekti, jog nemokino seserį savo vyro klausyti. 10) Vyriszkis kursai nepadoriai palytējo moteriszkę, tur buti sudegintas, jei to moteriszkē norējo. 11) Vyriszkis mergaitę iszžarginęs turējo ją sav už moterį arba žmoną paimti, ar buti iszmestu szunims ant suēdimo. 12) Kas užmusz žmogų saviszkį, tokį atduoti gentims užmusztojo, kurie

gal ji sudeginti ar gyvą paleisti. 13) Vagį už pirmajį vogimą įsakė ryksztēmis plakti, antrą kartą sugautą vytimis deibavoti, už treczią kartą szunims iszmesti ant suēdimo. 14) Niekas negal nei vieną vergti, nei varyti prië darbo veltui, bet tur samdyti už algą arba dovąnas. 15) Kas ukēj savo dorybe ir teisybe o karej narsybe ir kantrybe kitus pranoks, tas bus nuo visų godojamas. 16) Kariaudami, svetimuose pasviecziuose sugrietą grobį dalis ing ketures dalis, vieną duos Dievams, antrą žyniams, trecziaję kareiviams, kurie neprietelius pergalējo, o ketvirtaję rubežių sargams.

Suvaržius ukę tokiais įstatymais, Vaidevutas laimingai nubengē karę su Mozurais, taip, jog Czemurg Mozurų valdimieras atējęs į Parusnį pas augszcziausį kuningą Bruteni prisieko jam nuo szio] Lietuvių Dievus garbinti. Brutenis leido jam aukas arba apieras duoti Dievams ažuole stovintiems. Sandorą su juomi padarē ir baltą žirgą sudegino. Nuo to laiko abi tauti atlēža ir pradējo su kits kita prekioti, beje: Lietuviai su Mozurais.

Kuometu tasai yra atsitikęs nēra užraszyta, tuli rasztininkai sanprotauja, jog tie nusidavimai yra buvę penktame amžiuje.

Ilgą laiką svietas sekdamas virsziaus minavotus įstatymus laimingai gyvenęs pakajuje. Vaidevutas ir Brutenis ilgainiui iszkarszo, norēdami dar patvirtinti savo įstatymus ir įbrukti svietui vienybę ir meilę tarp savęs, ryžosi Dievams savę aukauti. Todējusius suvadino svietą į Parusnį po visados žaliuojenczių aržuolu, kuriame Dievai stovējo. Susiējus tenai svietui, naktyj kēlēs baisi perkunyja, kuriai griaunant žiamē drebējo, o žaibai tvaskējo, svietas nusiminęs tvylojo. Rytą metą skaidriai saulei tekant Brutenis apskelbē svietui, jog jų Dievai apreiszkę jam szią naktį, kad

svietas ir toliaus sektu virsziaus apskelbtus įstatymus ir tarp savęs kad gyventu meilėje ir vienybėje, jei nenor svetimiems vergauti o mudu su Vaidevutu vadin ing augsztybes pas savę ir liep svietui kitą karalių sav pakelti, o kuningams augszcziausį kuningą sav paskirti. Tą pasakius Brutenis ir Vaidevutas pasimylavusiu lipo ant deganczios malkynės ir tenai abudu liepsnose sutirpo*).

Nesutiko veikiai svietas kitą rykį arba karalių sav pakelti, nei žyniai sav augszcziausį žynį paskirti, kėlės tuojaus kersztai ir netaikos tarp paczių. Taip bekersztaujant rados karė, isz tokios priežasties. Turtingas ir kiltas vyras Mozuras nusergėjęs savo žmoną su jo kuningaikszcziu glusnojencziusi, persergėjo ję, bet veltu. Kitu kartu pargrįždamas radęs namieje juodu besimyluojent, isz apmaudo abudu su jieszmu nuduręs. Pats krupaudamas, kad neatgiežtų ant jojo apmaudą gentys kuningaikszczio, skubinai į Parusnį iszsikraustė vildamos (tikėdamas) rasęs užtarimą po szventu aržuolu. Vienok pajutęs apie tą užmusztojo kuningaikszczio brolis, sukėlė daugybę kareivių ir traukė į Parusnį, kame nuteriojęs visą pasvietį, rumus Krive Krivaiczio sudegino, didžiuną Mozurą nugalavęs, daug žynių ir svieto iszžudęs, ir su dideliu grobiu pargrįžęs į Lenkus.

Nujautusios tą tolymesnės Lietuvių giminės, beje: Sudaujai ir Žiamaicziai ėmė vytis Mozurus su kuriais taip laimingai grumėsis, jog retas Mozuras gyvas beiszsprudęs. Ikandine isz kitų Lietuvos giminių kaip tai: Natangų, Pamezonų, Varmijonų, Galindų, traukė rimti buriai į Mozuriją griauti ir ant jos nuodėmingų gyventojų apmaudą nugiežti. Vienok Lie-

*) J. Voigt Geschichte Preussens. 1. B. kap. 11. s. 169.

tuvos tēvunai sutarē iki kariai nepradējus pirma sav ryki arba kuningaikszti pakelti. Tą padarius, sukeltas svietas traukē priesz Mozurus kutindamas savo kantrybę tikējimu ir vildamos, jog patis Dievai szelps jį atgiežti apmaudą, kuobaisiausiai ant Mozurų, už tokęs jų nuodēmes. Kaipo-gi Lietuviai įpuolę į Mozuriją nuteriojo visą pasvietį, daugybes pylių sugriovē o svieto ir gyvuolių nepaskaitomas gaujas namon parsivarē.

Nes vos buvo Lietuviai Mozuriją palikę, kad tuo tarpu Mozurai įkandine grudosi į Parusnį ir lygiu už lygų mokēdami plēszē, teriojo ir degino. Lietuviai vēl ant Mozurų grįžo. Tokia karē buk patekusi vienuolika metų tarp abejų tautų. Ilgainiui įkyrējus abiem pusēm kraują goszti pakajų padarē Lietuviai su Mozurais. Ilgainiui atlēžus isz apmaudų ir kersztus užmirszus ēmē kaip po senoviai prekioti, o Mozurai žynyczią Parusnēje lankyti ir aukas Dievams aukauti*).

Paveidumas tos pasakos dabar minavotų veikalų yra randamas norins ne suvisu aiszkiai Lenkų rasztuose, kurie skelbia, jog Leszko III Lenkų kuningaikisztis valdęs nevien visus Lenkus, bet dar Partos, Peczinigus, Getus, Brutenus arba Prusus ir Žiamaiczius savo valdžioje turējęs. Sunus jo Popielus I rubežiaujanczias tautas taippat buk valdęs.

---

§ 9.

Karēs Lietuvių su Žuvedais.

Skaitytojas regējo žines Grekonų ir Rymijonų apie Lietuvių pasvietį, dabar reik žvilgterti ant rasztininkų sziaurēs, ką jie skelbia apie Lietuvių tautą.

Sziaurēs rasztininkai nuo įtakos upes Vyslos iki

*) Voigt Geschichte Preussens. 1. B. 11. kap. s. 183.

Finų atsiaustos vadin visa tą pasvieti Austurland, auszros arba saulētekio pasvietis, kuriame gyvena Parusniai arba Prusai, Žiamaicziai ir Lietuviai. Kaipogi Teutonams, Danams ir Norvegams tas pasvietis buvo rytuose. (Reitland arba rytų pasvietis).

Sziaurēs pasakose yra minavojama, jog Danų karalius vardu Beding, tai yra saulēleidiniu Žuvēdų, buk žygiavęs su ginklu ing Žiamaičžių pasvietį ir tenai kariaudamas, pats kliuvęs į nagą Žiamaicziams, nuo kuriu kokiu tenai pragumu iszsprukęs nēra paraszyta. Kitsai tu Danų vieszpats vardų Frotho, tas ne vien visą sziaurę valdęs, bet dar baisiai kariavęs su Ziamaicziais ir Latviais, kurius pergalējęs ir jų kuningaikszti vardu Daniu kruvinoje muszoje nukovęs, o į jo vietą Žiamaicziams už kunigaikszti vardu Dagi pakēlęs*).

Kitas vieszpats Danų vardu Frotho IV, iszsiuntęs jurini galuną Starkoderį sudrausti pamarinius Gudus, kurie buvę patrakę ir nenorēję moketi duoklēs karaliui Frotho, kurius Starkoderis nuveikęs prisuokē jiems duoklę mokēti. Tuomi pasigerinęs karaliui Frothui, norējo dar Ziamaiczius nukariauti; todēl patelkęs pamariniu Gudų valdimierą vardu Vino traukē į Ziamaiczius, kurius tenai kruvinose muszose pergalējęs padavē juos Frotho valdžiai; bet Žiamaicziai ikandine patrakę ir nuo vergybos Danų iszsiliuosavę**)

Tarp metų 400 iki 500, gimus Kristui.

Targnyrus kitsai Žuvēdų vieszpats taip-pat garsingas savo amžiuje kantrybę ir narsybę, tasai nukariavęs netikt pamarinius Gudus bet dar kariavęs su Žiamaicziais; bet su kokiu galu, nēra paraszyta.

---

*) L. A. Gebhardi Geschichte von Lif. Est. und Kurland s. 308.
**) Saxo Grammat. p. 155—156.

Tarp m. 500—600, g. Kr.

Tame amžiuje labai giriamas Žuvēdų karalius vardu Agantyr, buk kariavęs su Žiamaicziais ir Lietuviais; bet tenai jų neapveikęs nusisuko pamarinius Gudus kariauti, kurius pergalējęs ir jų valdimieru pasidaręs.*)

Tarp m. 600—750, g. Kr.

Tame amžiuje buk Iwars karalius sauleleidimių Žuvēdų pavergęs visus Žiamaiczių ir Lietuvių kuningaikszczius, kurie vienok vieszpataujant kitam Žuvēdų karaliui vardu Herald iszsiliuosavę nuo jo valdžios.

Paskiaus karalius vardu Regnar Logbrok valdydamas tus paczius Žuvēdus, norējęs sudrausti neklausanczias jo tautas. Visugarsiausis jo žygis buvęs į Biarmijos pasvietį, sziądien Permiję vadinamas, labai turtingas ir partekęs visokių javų, turējęs aukso ir sidabro. Regnar sukēlęs labai didelę kariauną traukē tenai; bet baisios darganos, lietus ir ligos sudergia jo visą kariauną arba vaiską ir vos tikt patsai likęs gyvas. Buk jis grižęs isz Biarmijos per Latvių ir Žiamaiczių pasvietį, kurie jam talkavę ir jį szelpę. Regnar toms talkoms iszdidęs, grižo vēl į Biarmiją, kurios ukininkus nuveikęs prisuokē sav duoklę mokēti.**)

Tame patim amžiuje susimuszus Heraldui, Norvegų karaliui su Žuvēdų karaliumi Ring, kuriuodu norēdamu vienas kitą pergalēti, sutelkē visas sziaurēs tautas, Latviai ir Žiamaicziai talkinēję Heraldui, kursai turējęs 74 karvedžius o jo prieszininkas Rings devynes deszimt szeszis karvedžius; susigrumus ties pylę Braavalla netoli nuo Braavika saulētekinēje Gotijoje, kurioje

*) Voigt Geschichte Preussens 1. B. 111. kap. s. 201.
**) Voigt Geschichte Preussens 1. kap. 111.

muszoje Heraldas ir trisdeszimt tukstancziu jo talkininku, tarp kuriu penkiolika pacziu karaliu pasiliko beklaksa karvietēje, Rings pergalējęs ir savuju talkininku tikt dvylika tukstancziu tenustojęs. Vieni raszo, jog ta musza atsitikusi metuose 755, kiti vēl stygavoja jog metuose 770 gimus Kristui*)

Tarp m. 800—850, g. Kr.

Kitas vieszpats saulēleidiniu Zuvēdu arba Danu vardu Lothekund buk iszsirēdęs Latviu ir Ziamaicziu kariauti, kuriems buvęs jau užēmęs penkes pylis; vienok tas žygis jam nevykęs: kaipo-gi Latviai ir Žiamaicziai pergalēję jį kruvinoje muszoje, kurioje daugybēs jo kareiviu paliko beklaksa ant karvietes, taip-gi dar puse laivu tekusi į rankas pergalētojams, vos nevos pats gyvas beiszsprudęs, tas buk nusitikę metuose 653.

Tam pacziam Lothekundui valdant Danus, radęsis didelis badas, negalēdami iszmisti visus savo bernus iszvare laukon, kurie buk atēję į Latviu ir Ziamaicziu pasvietį, visus vyrus iszmuszę ir su paczioms apsipacziavę.**)

Netrukus Olens sziaurinių Žuvēdu karalius norēdamas laimingesniu tapti už Lothekundą, todeliai sukēlē labai didelę kariauną ir daugybę laivu arba eldiju pataisydinęs su kurioms pasalu įpuole į Latviu pasvietį, ir tenai apgulęs pylę Seeborg vadinamą, kure septyni tukstancziai kareiviu kantriai gynioję; vienok Olens įsilaužē ir pylį sugriovē. Paskui atleidęs vieną dalį laivu nuslogiuotu grobiu į savo žiamę. Pats nusiirklavęs tolesniai į vieną upę, kurioje palikęs laivus, o

*) Depping histoire des Normands. I Livr. kap. 11. p. 4).
**) Petri Olai chron. Reg. Dani Kap. 1 s. 141.

su kariauna per penkias dienas ējęs per neiszžengiamas gires iki iszsibaldęs ant kitos garsios pylēs vardu Apuolē, kurę 5000 ukininkų kantriausiai gyniojo, vienok stokodami mitalo, devintoje dienoje pasidavē prisiimdami Žuvēdams gražinti viską ką buvo atēmę nuo Lothekundo; bet prižadējo dar ir duoklę Olenui mokēti ir po pusę svaro sidabro nuo kiekvienos galvos duoti*)

Metuose 917 gimus Kristui du galiunu Norvegų taip vadinamos viěnos dalies saulēlidinių Žuvēdų, vardu Torlhof ir Tigil atsiirklavusiu į Žiamaiczių pasvietį ant kokios tenai mugēs, per keturioliką dienų tenai prekiojusiu nieko pikto nedarydamu. Bet pasibengus mugiai užpuolusiu gyventojus tos vietos su savo draugais; bet negalēdamu jiems nieko padaryti sugrįžusiu į laivus. Pasiirklavę truputį tolesniai, iszlipę įtakoje upēs, kurios vardo neminavoja, tenai pasidalijo į ratas, traukdami per gires kame rado kiemus, tus sudegino, gyventojus iszmuszē o jų lobį pasisavino. Pajutę apie tai Žiamaicziai sutraukē kareivius ir su Žuvēdais susigrumē, kurius pergalējo ir paczius vadovus Torlhof ir Tigil gavo į nagą. Buvo ketēję juodu Dievams aukauti, vienok vēlu beesant paliko tą darbą rytui, o sziuodu pririszo prie dybo (stuobrio). Tigil pasileidęs ir kitus iszliuosavęs, paskui apsiginklavę įsilaužē į klētį, kitame trobesyje įlindę į rusį tenai radę piningų czereslą, kurį iszneszē į girę. Bet kad kas jų nevytu, sugrįžo, duris užramstē, paskui uždegē. Nieko daugiaus nebepavojuodami grobį į laivus nunesze laimingai namon pagrįžo.**)

---

*) L. A. Gebhardi, Geschichte Herzogsthum Kurland s. 309.
**) L. A. Gebhardi Geschichte Lif. Est. Kurland s. 308.

Kiti vēl raszo, jog Akvin sunus Heraldo II Danų karaliaus tarp metų 935—955 parengęs didę laivyne, pargalējęs pamarionis, irklavosi į saulēteki ir iszlipęs su kariauna į sritę vadinamą Sambiję, viena dali Žiamaicziu, tenai su gyventojais isztikusi baisi kova, kurioje Sambijonis pergalējo Danus. Akvinas nebimanydamas ką daryti uždegē savo laivus, Danai neregēdami sav kito nieko, kaip tikt smerti arba pergalę; tai kibos isz antro karto muszties su Sambijonimis, kuriuos pergalēję, vyrus užmuszē o su jų naszlioms apsipacziavo, ir tokiu pragumu įkurę Danai savo naujokyne szios dienos apigardoje Karaliaucziaus.*) Vienok garsingas rasztininkas Mallet, kursai labai placziai apraszē Danų veikalus, tas antrame iszdavime savo Danų istorijos apraszydamas Lothekundo vieszpatavimą apie tai nieko nežino; lygia dalia pasakodamas veikalus Heraldo II nemena Danų naujokynę įkurtą Sambijoje, bet ir pats vardas Akvin nepažįstamas. Jei jis netiktai visus iszgalius veikalų iszraszē; bet dar parodē metus senujų bažnyczių Danijoje, kuometu yra įkurtos, tai tokius atsitikimus tautoje, kaip didelis badas, arba įgavimas Sambijos sritēs, kad butu tiesa buvusi nebutu užmirszęs.

Virsziaus minavoti karaliai nebuvo didesniai už dabar minavotus galiunus: Kaipo-gi netaip buvo karaliais, kaip vadovais arba vyresniais badmyriu burių iszvarytų į svetimus pasvieczius duonos ir mitalo sav jieszkoti, kuriems pavykus suplēszti tenai maisto; kad pagrįžo namon su duona namiszkiai isz džiaugsmo dainuodami vyresnį vadino savo karaliu, paskui gundindami kitus į tokius žygius atkartojo tokes dainas minavodami savo geradējus, kurie jiems buvo duonos

*) J. Voigt Geschichte Preuss. 1. B. III kap. s. 234.

suteikę, ilgainiui po keliu amžių tokes dainas rasztininkai suraszē neparodydami laiką kuometu atsitiko tokios karžygos. Deping savo istorijoje Normanų arba Žuvedų sako: viena eldiją arba vieną tarną turēdamas vadinas karaliumi, paczioje Norvegijoje buvus szeszesdeszimt karalių, tokiame siaurame pasvietyje. Rasztininkas M. Ph. le Bas savo istorijoje Žuvēdų ir Norvegų teisingai sako, jog Žuvēdai senovēje niekados neturēję taip didžios szeimynos, kokią mums seniejie rasztininkai paduoda; nēs-gi po pagerinimo ir patobulinimo orēs paskesniuose amžiuose niekados negalējo iszmaitinti didelio skaitliaus szeimynos. Kaipo-gi žinoma yra, jog Žuvēdai sandoraudami metuose 1710 su Petru didžiuoju Gudų ciesoriumi didelę daugybę javų iszkaulyjo sav imti isz Gudų pasvieczio be muito. Neturēdami duonos negalējo nei gausios szeimynos įsigauti. Todēliai sako jis: senų dienų Žuvēdai kiekviena pavasarį savo Dievus aukavo, kad jų jaunomeniai pavyktų svetimame pasvietyje duonos gauti, palaikydami namieje tiktai po vieną sunų*).

Tos pasakos Žuvēdų minavoja mums tuos žygius, kurie jiems pavyko; bet apie tus isz kurių rasi nei vienas nepargrįžo, nepasako. Vienok isz tų paczių pasakų gali regēti, jog Žiamaiczių pasvietēje yra buvęs svietas drąsus ir narsus, Žuvēdų nenusigąstantis; jų paczių rasztai tą rodo: kaipo pradžioje vienuoliktojo amžiaus susitarę Žiamaicziai, Latviai ir Estai arba Kuresarai nuteriojo geriausias sritis Žuvēdų pasvieczio ir jų garsingiausį prekybos miestą. vardu Birką arba Sigtunę su žiame sulyginę.**)

Pradžioje to paties amžiaus tų paczių Žuvēdų rasztininkas sako: „Latviai yra visunuožmiausi žmonēs,

*) M. Ph. le Bas l'Univers pitoresques, l Europe Tom 1. p. 4.
**) L. A. Gebhardi Geschichte Lif. Est. Kurland s. 309.

aitrus stabmeldžiai, norins daug turi aukso ir labai gražius žirgus; jų gyvenimai yra pilni kuningų, burtininkų, žynių apsirēdžiusių zokaninkiszkais drabužiais. Isz visos pasaulēs tenai yra susirinkusių praszalaiczių teirautis savo likimo, užvis daugesnei Grekonų ir Iszpanų jautojanczių savo ateitēs."

Metuose 1048 saulēleidinių Žuvēdų arba Danų karalius vardu Svend, saugodamas nuo antpuolių Latvių, Žiamaiczių ir Kuresarų įstatē draugiją arba kekundą sargų, kurie sergētu nuo antpuolių paszalius arba malas jo pasvieczio ir jo salų; vienok tie sargai nevien nesergējo bet pat savo kaimose gaudē žmones ir pardavojo Žiamaicziams ir Latviams, kurie sako nevien prekioję tokiais žmonimis, bet dar patys reikalau vergų dēl namų darbų ir dēl aukų savo dievams. Karalius nebeimanydams ką beveikti, perkalbējo vieną prekēją, kursai žiemavodavo Žiamaiczių pajuriuose, kad jis tenai pabudavotu namus ir koplyczią, laikytų kuningą, rasi kokie didžiunai pagonų prisiverstu į krikszczionių tikējimą o nuo tų kiti mokintusi; per tą rasi liautusi nuo užpuolių. Latviai ir Žiamaicziai koplyczios nekuszino; bet miszes tenai laikant ir meldžianties nelankē o per tą misiją ant nieko pasiliko.

---

§ 10.

Lietuvos kuningaikszcziai Barkus, Kunas, Dorszprungas ir Spera. Živilundas, Gimbutas ir Erdvilas. Kares Lietuvių su Lenkais, Mozurais ir Gudais.

Kad taip Žiamaicziai kariavo su Žuvēdais, augsztoje Lietuvoje arba kalne deszimtame amžiuje mirus Palemonui, Lietuvos kuningaikszcziui, pasiliko jo sunai: Barkus, Spera, Kunas ir Dorszprungas regimai iszsuktas vardas į teutoniszką vardą nuo rasztininkų.

Barkus valdęs dalį Žiamaiczių, kurie yra tarp upių Niamuno ir Juros iki Parusēnų arba Prusų marēs; santeklēje tiedviejų upių įkuręs pylį arba miestą vardu Jurbarką.

Kunas turējo savo dalēje krasztą tarp upių Nerio arba Vilijos, Niamuno ir Nevēžos, santakoje Vilijos ir Niamuno įkuręs pylį vardu Kauną.

Dorszprungas paupēje Szventosios upēs įkuręs pylį vardu Vilkmergę arba Aukmergę, o ne toli nuo tos — įkurē antrą pylį vardu Deltuvą, nuo kurios vadinosi Dzievaltava kuningaikszczių.

1014 m. g. Kr.

Spera valdęs krasztą juo į saulēteki tarp upių Nevēžos, Szirvintos ir Szventos upēs, paežerēje taippat įkuręs pylį vardu Spera. Mirus Barkui bevaikiu, jo kuningaikszty̨stē tekusi broliui jo Sperai, tam ukę valdant, kēlēs karė sauleleidinēje Lietuvoje isz tos priežasties: giminēs vadinamos Galindais, Pagezonais ir Pamedžionimis talkinējo savo susiedams Pamarionims kariaujentiems su Boleslavu narsiuoju Lenkų karaliumi, kursai pabengęs kares su Pamarionimis rižosi kariauti su jų talkininkais; ir taip su didele kariauna gulē isz nežinių į saulēleidinę Lietuvą ir baisiai teriodamas sritis Galindēnų, Pagezonų, Pamedžionų atējo į Parusnį, tenai žynyczią sudegino, patį Krive Krivaitį vardu Lēvailį užmuszė. Boleslavas buk prisuokęs tas gimines sav duoklę mokēti ir upēje Ossa geležinį stulpą įkalęs kaipo ženklą rubežiaus tarp saulēleidinēs Lietuvos ir Lenkų ukēs. Czia gal kas klausti, kam reikējo stulpo padarius savo vergais minavotas gimines. Tame dalyke reik perskaityti rasztus Meklenburgo vyskupo kursai veizējos į karę Henriko II ciesoriaus Teutonų

su Boleslavu. Raszo, jog Spera, Lietuvos kuningaiksztis talkinėjęs Parusėnams kariaujant su Boleslavu narsiuoju.*)

1016 m. g. Kr.

Vos buvo perėjusi ta audra Lietuvių pasvietėje, tuojau kita pradėjo szlemszti nuo sziaurės. Kanut didis Danų karalius įlipęs i ukės sostą geidė savo galybę padidinti; to dėjęs ėmė kariauti Pamarionis, kurie buvo pasitraukę nuo Danų valdžios, tuos nuveikęs prisuokė Danams duoklę arba donį mokėti. Tuomi dar nesikakindamas traukė su visa kariauna į Parusnį ir Sambijos sritėje iszlipęs isz laivų szios dienos Karaliaucziaus apigardoje ir tenai isztikęs į baisiai maringą muszą su Sambijonimis, kurius pergalėjęs ir savo sunų Svend jiems rėdytoju perdėjo; bet koke jo ten buvo rėda ir kaip ilgai juos rėdė, to rasztininkai neminavoja. Taip-pat virszui minavotas Mallet, Danų istorijos raszytojas viso to nei minavote neminavoja, tiktai sako, jog Kanutas patrakusius Pamarionis sudraudė ir po seno prisakė juos Danams donį mokėti.**)

1040 m. g. Kr.

Nuo pietų pradėjo Gudai grustis į Lietuvos pasvietį: tą metą Jaroslavas didysis, Gudų kuningaiksztis ties miestu Sluonimu paveikė Lietuvius regis iszėjusius grobio grieti, kaip toli Jaroslavas butu įėjęs į Lietuvą po tos pergalės, seniausiejie Gudų rasztininkai nieko nesako.***)

Regis ta karė buvo nuo to kilusi: Jeroslavas pirm dviejų metų kariavo su gimine pietinės Lietuvos, kurę vadina Jatviežais arba Jažygais, kurius norins du kartu

*) Kojelovicz Hist. Lith. Pars. 1. Lib. II p. 38.
**) Mallet. histoire de Danuemarque 3. To. 2 livre 140 p.
***) Karamzin istor. hosudar. Ross. T. 11. kap. 11.

Jaroslavas buvo pergalėjęs, vienok szie ir taip dar nenorėjo Jaroslavo klausyti, pasitelkę Lietuvius kaipo savo vientauczius stojo treczią kartą su Jaroslavu grumties, regis už tą talką Jaroslavas kariavo paskiaus su Lietuviais.

1044 m. g. Kr.

Praleidęs trejus metus Jaroslavas vėl žygiavęs į Lietuvą ir kariavęs su Lietuviais, bet su kokia laime ar nelaime apie tai nieko neraszo Gudų rasztininkai. Pirmasis Lenkų veikalų raszytojas, vardu Dlugosz penkioliktame amžiuje gyvenęs, raszo, jog Lietuviai Gudams mokėję donį plauszomis, vantomis ir gilėmis. Czia mielas skaitytojau atsiminkie kad virszui skaitei, jog du galiunu Norvegų, vardu Torlhof ir Tigil, metuose 917 radusiu Žiamaicziuose pilną czeraslą piningų rusyje prie prasto gyventojaus. Gale to paties amžiaus Žuvėdų karalius Olof arba Olens apgalėjęs pylį vardu Apuolę Žiamaicziuose, liepė jos pylionims mokėti po pusę svaro sidarbro nuo galvos. Trecziasis rasztininkas tame pacziame laike gyvenęs, kuriame Jaroslavas kariavo su Lietuviais; tas sako, Latviai arba Kurai tur daug aukso ir labai gražius žirgus. Kad buvo Lietuvoje piningų ir žirgų, kam duoti Gudams vantas, plauszas dar ir giles, kurių Gudų pasvietėje buvo daugiaus nekaip Lietuvoje? Kiekvienas czion sakys, kad trims rasztininkams Žuvėdų, veikiaus reik tikėti, ne kaip vienam daug paskesniai neng keturiais szimtais metų raszancziam Lenkų istoriją. Taigi regima yra, jog Dlugosz czion didžius niekus paplepėjo, kaip daug vietose savo istorijos.

Taip dedantis pietinioje Lietuvoje, saulėleidiniai Lietuviai vėl įsipainiojo į karę su Lenkais tokiu pragumu, Boleslavui narsiamjam Lenkų karaliui mirus met.

1025 pagal kitus 1027. Mieczislavs II jo sunus palipo į ukēs sostą, bet nesumanē įsteigtos nuo tēvo valstybēs rēdyti. Didžiunai nebklausē jo ir kiekvienas sav ponu darēs. Nuveiktos tautos atsitraukē nuo jo valdžios ir gyveno po savo valdžių. Mirus Mieczislavui me. 1033, Lenkai pakēlē karalium jo sunų Kazimierą ir visi apsiēmē jo klausyti. Maslaus vienas, kurį Mozurai buvo sav už valdoną pasiskyrę, nenorējo jo klausyti; todēl abudu rengēsi į karę, Maslaus samdē Parusēnu sarba Prusus ir kitas gimines Lietuvių, Kazimieras vēl možēdamos savo kareiviais, patelkē savo szvogerį Jaroslavą didyjį Gudų kuningaiksztį. Taip pasirēdęs Kazimieras traukē su savo talkininkais į Mozuriją, Maslaus ējo priesz nedrovedamasis grumties su Kazimieru, kursai vienok Maslausą kruvinoje kovoje pergalējo taip, jog Maslaus vos gyvas beiszsprudo į Parusį arba Prusus. Tenai bebudamas susamdē vēl daugybe kareivių, sako buk 30 pulkų turējęs, su tokia galybę Maslaus grižo vēl į Mozuriją ir tenai susinēręs su savo bendrais ējo priesz Kazimierą, kursai daug mažesniai turēdamas kareiviu; vienok vēl pergalējo kruvinoje kovoje Maslausą, kursai tekinas į Parusį benumukęs vildamas tenai vēl pagalbos gausiąs: bet Parusēnai reikalavo nuo jo pirmosios algos, kurę buvo jiems žadējęs, kad jos užmokēti negalējo, tad pirmiaus jį apkaltino, o paskui pakorē sakydami augsztyn smeigeis spangsok dabar į augsztį.*)

Taip pavykus kariauti Kazimierui su Maslausiu norējo jis dar apmaudą nugiežti ant jo talkininkų ir samdininkų; bet Parusēnai budami suirę, iszleido siuntinius su dovanomis pas Kazimierą, žadēdamies jo klausyti ir tuomi nuramdē grumzdantį ant savęs karalių. — Virsziaus buvo minavota, jog Ossa upē buvo ru-

*) Bantke, Dzieje Narod. Polsk. T. 1. str. 234.

bežius tarp saulēleidinių Lietuvių ir Lenkų, Parusniai norēdami pastiprinti tą rubežių santeklēje Ossos ir Vislos įkurē pylę vardu Graudenę, į kurią nevien kantrus įguliai drąsiai gyniojo, bet ir pati vieta nepergalima buvo. Parusenai turēdamiesi taip stipraus rubežio gyveno pakajuje iki gyvos galvos Kazimiero.

Czia reik skaitytojui priminti, jog golop deszimtojo amžiaus karaliai arba rykiai rubežiaujanczių tautų visi jau buvo krikszczionimis, butent Lenkų, Gudų, Žuvēdų, Danų ir Norvegų, Lietuviai tikt vieni buvo pagonimis ir kertelē Igaunių arba Estonų vadinama. Tai visi virsziaus minēti karaliai norējo kriksztyti pagonis ir pagal tos gadynēs budą savo vergais padaryti: kaipo-gi apkrikszty̨jus, ne svietas skyrē sav vyresnius; bet karaliai juos (vyresnius) svietui uždējo, ir neuždējo netokius kurius svietas sav linkējo bet tokius, kurie ·karaliui patiko.

Lietuviai ta žinodami ir norēdami savo tautą paglemžti nuo tokio pavojaus, tarē naudingiaus busent, jei Lietuviai užimsę liglaikui tą giminę, kuri buvo vientikiais ir vienus Dievus garbino su Lietuviais, norins ilgainiui apsikrikszty̨jus buvo jau iszvirtusi į Gudus, tacziaus senovę savo tebminējantis, tai rįžosi tą giminę Kryvių arba Kryvaiczių į savo valdžią užimti.

1058 m. g. Kr.

Lietuvos kuningaikszcziu Kernius ir Gimbutas sugaiszusiu kariomis Pataucių ir Pecziningų sukēlē kareivius augsztosios ir žiamosios Lietuvos, turēdami stiprę kariauną arba vaiską, gulę visupirmiau į Brastavos apigardą, kurę nuteriojo ir paczią pylį Brastavos apgulē ir į kurę vetra įsilaužusi paczę apigardą ir pylę su Lietuvos ukę sunērē. Tuomi dar nekakindamiesi apigardą Palacko placziai nusiaubē, tuo žygiu

paczios pylies nieko nekuszino, nusloguoti grobiu pagrįžo laimingai lelodamies į Kernavą Lietuvos buveinę.

1058 ir 1060 m. g. Kr.

Tarp tų metų, kad Lietuviai kariavo laimingai tarp upių Vilijos ir Daugavos su Krivycziais, kaip dabar regējome, didysis Gudų kuningaiksztis Izaslavas žygiavo į Galindiją, vieną sritį Parusēnų, kuri tuo kartu niekam dar nevergavo ir rubežiavo su Mozurais ir Jatvēžiais, kurie tuo laiku klausē didžiojo Gudų kuningaikszczio, regis ta priežastis buvo to žygio, jog Galindai szelpē Jatvēžius, kurie szepus upēs Narvos giriose nenorējo dar pasiduoti Gudų kuningaikszcziui. Izaslavas isz nežinių užpuolęs Galindiją, daug Galindų paēmē į nevalę ir iszvedęs juos pasodino gyventi paupiuose Parotos upēs, kurius dēl kokios seducijos metuose 1147 Gudų kuningaiksztis Sviatoslavas Olgoviczius iszkirto.*)

1063 m. g. Kr.

Saulēleidinēje Lietuvoje vēl karē rados, tikros priežasties nēra žinoma, dēlko įgulē Graudenēs pylęs įpuola dviem žarēm, vieni į Lenkų sritį, antri į Pamarioniją, tenai terioja ir grobį grieja kaip tinkama. Po smerties Kazimiero, jo vyresnysis sunus vardu Boleslavas II drąsusis vadinamas, buvo palipęs į Lenkų ukēs sostą, tas dabar kariavo su Czekais, bet iszgirdęs tas teriones, suderējo su Czekais ir grįžo skubinai namon, sukēlē tenai stiprę kariauną ir traukē į saulēleidinę Lietuvą, rado vēl Pagezonis ir Pamedžionis isztraukusius Pamarionų terioti, iszgirdę ateinant Lenkus vēl į Graudenēs pylį įsitraukē. Boleslavas persikēlęs per upę apgulē Graudenēs pylį, norins Boleslavas buvo

*) T. Narbutt Dz. star. nar. Lit. T. III. s. 237.

įbingęs, vienok kantrybės įgulės ir stiprybės pylies negalėjo pergalėti, pradėjo ant galo nuteriotame kraszte mitalo stokoti, turėjo pylį palikę namon grįžti, vildamas paskiaus plynuose, laukuose netikėlius nuveikti.

1064. m. g. Kr.

Tuomi pradrįsusiejie Pamedžionis, Pagezonis ir Sudaujai įpuolę į Pamarionis, kurių dideli barą užėmus papaikino gyventojus, kurie atsiminę savo liuosybės patrako, Lenkų vergybos jungą numetė ir su Lietuvių giminėmis susinėrė. Boleslavas jutęs nuo savo žvalgytojų, jog už upės Ossa Pamedžionis ir Pagezonis stoventis abaže; Boleslavas traukė tenai, vienok radęs upę Ossą didei patvinusę, negalėdamas persikelti szankino žirgą į verpetus užanczios upės; kareiviai regėdami ką daro jų karalius, ėmė per upę plaukti; bet budami sunkiai szarvoti, daug iszskendo; Boleslavas isz nežinių sutikusius staigu užpuolė Pamedžionis ir Pagezonis, taip, jog szie nepaspėjo į rindas sustoti, todėliai juos baisiai sutratino Lenkai, retas beiszsprudo nuo tos baisios pjutės, po to ėmė terioti apigardas, gyventojai doros nevildamos pasiėmė jo klausyti ir dovanas Boleslovui atneszė, kursai neturėdamas rimtos kariaunos negrudės tolesniai, nes grįžo namon.*)

1065 m. g. Kr.

Lietuvos kuningaikisztis Erdvilas sunus kuningaikszczio Lietuvos Montvilo tą metą sukėlęs augsztoje ir žiamoje Lietuvoje kareivius, su stipria kariauna atgrudo Gudus iki senojo Lietuvos rubežiaus, ir tas sritis, kurės buvo užėmę Lietuvoje Jaroslavs didis Gudų kuningaikisztis, Erdvilas vėl atėmė, kursai par-

*) Voigt Geschichte Preus. 1. B. V. kap. V. k. 321.

grįžęs isz to žygio apdovanojo savo Karužius: Grumpiui adavē rēdytie pavietą Ostravą, Eiksziui adavē Eiksziszkēs pavietą, sziądien Aszmenēs pavietojo, o pats Erdvilas po to žygio turējo savo buveinę Naujapylēje.*)

Neturējo pakajaus nei Žiamaicziu pajuriai, kurius per tankiai saulēleidiniai Žuvēdai užpuldavo, už vis Kanuts sunus karaliaus Danų Sveno ir karaliaus brolis Harald, kuriuodu surinkusiu peralkusius Galunis ir kita badmirę jaunuomenę į laivus ējo maurioti į Žiamaiczių pasvietį ir grobio grieti. Danų rasztininkai raszo, jog labai atsiženklinusiu tame žygyje, norins iszgalių tu jiedviejų veikalų ratininkai nepasako.

1080 m. g. Kr.

Galop vienuolikto amžiaus Kanutas tapęs karaliumi saulēleidinių Žuvēdų arba Danų ryžos jau ne grobio jieszkoti Žiamaiczių pasvietēje; bet butinai jį į savo valdžią paimti, ir krikszczioniszką tikējimą tenai įvestie. Todēliai surinko didelę daugybę badaujanczios ir karēs geidaujanczios jaunuomenēs kurę susodinęs į eldijas ējo į Žiamaiczių pasvietį. Kaip tenai yra kariavęs ir krikszczioniszka mokslą kēlęs, rasztininkai to neminavo, tiktai vienu žodžiu sako, jog valstybes arba rykes Sambijonų, Latvių ir Igaunių isz pamatų iszvertęs. Vienok nēr žinoma kas atsitiko su tomis giminēmis pasibengus tai kariai, rasztininkai nieko nesako. Rodos, jog praējus dabar minavotai audrai Žiamaicziai kaip gyvenę taip ir vēl gyveno, Žuvēdu neklausē nei duoklēs nedavē nei vergavo.**)

Atstaczius Boleslavą II dransujį Lenkų karalių nuo valdžios ukēs ir nuo karunos, kurį Popiežius Grigalius sekmasis buvo iszkeikęs už nukirtimą prie alto-

*) Narbut. Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 239.

**) Voigt Geschichte Preuss. 1. B. V. kap. s. 326, 327, 323.

4*

riaus Krokuvos vyskupo Stanislovo Szczepanowskio miszes laikant. Po to atsitikimo Lenkų ukėje rados dideli sumiszimai, kiekvienas norėjo buti ponu ir patsai sav teisybę attiesti, muszos gaisrai ir plėszimai po visa karalystę plėtėsi. Doriejai ukininkai, kurie dar rupinosi savo ukę arba karalystę pakelti norėjo į karaliszką sostą palaipiti Boleslavo broli Vladislovą Hermaną vyrą lėta ir ne kareivi kad Lenkų kuningaikszczius sudraustu i savalninkystę iszpaikusius. Sritės, kurios buvo užkariautos nuo Boleslavo dransiojo, tos visos nebeklausė Lenkų valdžios: Pamarionis patrako, Pagezonis ir Pamedžionis duoti duoklę Lenkams užmirszo, Gudai savo užimtaję dali atsiėmė.

1081 m. g. Kr.

Tam radusės Lenkuose Gudai norėjo atgiežti apmaudą ant Lenkų, kurie su Boleslavu dransiuoju buvo jiems padarę dideles teriones; bet patis nevildamos savo gale, patelkė dar į tą žygi Lietuvius, ir Palaucius. Tai persiskyrę į keturęs žaras traukė į Lenkų pasvieti, įėjus tenai teriojo ir naikino vis ką sutikdami, miestus, bažnyczias ir kaimus ing plėnis lakino ir toke savo smarkybe taip nugandino gyventojus, jog niekas nebdrįso Gudų drausti, kurie visosia pusėsa ugnį žarstė. Taip baisiai nusiaubus visa Lenkų pasvieti iki pat Vyslos upes ir priplėszus visokių turtų linksmai grįžo jau namon. Gudai begrįždami su visu nuluzgo ir rindas tarp savęs sujaugė, sargczių pas taborius arba abažus neblaikia ir linksminos su talkininkais Lenkus nuveikę.*)

Nujautęs tą Vladislovas kuningaiksztis Lenkų ėmė vyti Gudus, kurius panokęs paczioms iszvakaromis

*) Kojelovicz histor. Lith. Pars. 1. Liber. II. p. 43.

užpuolē juos ir į musza isztiko. Gudai subudę norējo griebtis už Ginklų, vienok Lenkų nebįstengē nuramdyti ir tas tarp Gudų beliko, kas paspruko, kiti visi tą naktį galą gavo. Lenkai atsiēmē visa grobį ir suiminius savo iszliuosavo. Lietuviai talkējai norins tuomi žygiu nieko nepelne, vienok geresniai apsipažino su kuriais patis ketējo atsidēję kariauti.

1089 m. g. Kr.

Gudai visados sugaiszę, jau tai antpuoliais Palaucių, jau tai paskendę namkariose ir netaikose nebstengē apmaudą ant Lenkų nugiežti už savo nuopuolį, nei Lietuvių sudrausti, kurie sukēlę kareivius Lietuvoje ir Žiamaicziuose su talka Jatvēžių traukē į Gudų valstybę, ir tenai iszblaszkē Gudų pulkus, apigardos Lucko ir Vladimiro pylis nuteriojo. Pirsiplēszē ten visokių gērybių, su tokia narsybe grįžo namon, jog niekas ne drįso nevien jų ramdyti ir grobį kratyti, nei isz pylių lysti. Ir taip parējus laimingai su grobiu į Kernavą linksminos.

Regis Kernius Lietuvos kuningaikosztis pargrįžęs nuo to žygio, lētas vyras karēje ir ukēje, mirē. Turējo buti labai garsingu rēdytoju, jei paskesniuose amžiuose Lietuviai savo dainose jį garbina. Palaidoje, Kernių ukēs dabu, ant malku sudegino, pelenus supylē ing indą ant kurio supylē kalnelį paveidu į kiauszį ant jo virszaus pastatē jam stuomenį su jo paveikslu, szalip Žaliuojancziame aržuolyne sukure amžina ugnį ir kuninges arba ugnasarges tenai perdējo, kuri ugnis buvusi sergiama iki Lietuviams apsikriksztyjant.

Giminēs saulēleidinēs Lietuvos Pamedžionis ir Pagezonis po kelis kartus talkinējo Pamarioniins norintiems numesti jungą vergybos Vladislovo Hermano Lenkų kuningaikszczia.

Czia pasibeng Lietuvių rasztininkų pasaka apie veikalus Lietuvių tautos ir tyl visa amžių, ne kaip yra to amžiaus Lietuvių veikalų rasztai prapuolę ermideruose tautos. Ką radau susēdų rasztuose, tą iszrasziau dēl 12 amžiaus.

Gudų rasztininkai sziądien dar deda rubežių nuo pietų pusēs Lietuvių tautai upę Tripentį Gudiszkai Tripiai arba Pripei vadinama, kaip virsziaus minavojau. T. Narbutas savo veikaluose rubežių Lietuvių tautai deszinįaje szalį upēs Vilijos arba Neries ir sako pylį senųjų Trakų Gudai pamatavę už savo, norins žodis traka, trakas, trakai visoje Lietuvoje suprantamas ir naudojamas. Kairioje szalyje upēs Vilijos stato jis Gud-Lietuviu kuningaiksztį, iki szioliai negirdētą, kaipo valdimierą tos pusēs. Czia regis Lietuvių rasztininkas apsiriko, norins tolimesnis jo darbas vertas yra gero žodžio.

Kad Lietuviai butu tiktai deszinioje szalije Vilijos gyvenę, tad Jaroslavui ir Gudams nei jokio pavojaus nebutu buvus nuo Lietuvių; kaipo gyvenanczių daugiaus kaip szimtą mylių nuo Kijavos už girių ir baisių upių, nieks sziądien negalētu tikēti, jog Lietuviai gyvendami deszinioje szalije Vilijos butu galēję kuometu užimti Baltuosius Gudus, Mažuosius Gudus su Volinije o 11, 12, 13, 14, amžiuose nuterioti Lenkų karalystę. Lietuviai buvo artojai ne Nomadai.

Statant Lietuviams už pietinį rubežių upę Tripentę, tad aiszkiai suprantam, jog Jaroslavs žygiavo su visa savo gale priesz Lietuvius, norēdams juos atgrusti tolesniai nuo savo rubežių. Gudai iszmintingai darē jog telkē Lietuvius į karę priesz Lenkus, įkurę traukē keturiomis žaromis: vienu žaru (pulku) ējo Palamiai, antru Lietuviai o trecziuoju ir ketvirtuoju Gudai; nēsgi krupavo arba bijojos, kad patiems Gudams isztrau-

kus į Lenkus, Lietuviai neužimtu Kijavą. Nuo to regime jog Lietuviai turējo arcziaus gyventi ne deszinioje pusēje Vilijos. Teisiai darė tą rubežių abelnas vardas lietuviszkos upēs Pinos, Pina lietuviszkai vadinas. Kas žino kiek tenai yra upių, upelių, kurios su kits kita nerias ir skaidos; tas sakys nebreik geresnio vardo tai upei.

Czia dar kiekvienas gal teisingai klausti, dēlko tarp upēs Tripentēs ir upēs Vilijos yra daugiaus gudiszkai ne kaip lietuviszkai kalbanczių gyventojų? Ant to gal atsakyti, jog tas pasvietis tarp Dzilvas upes ir Tripentēs buvo karvietē arba kovų vieta tarp Lietuvių ir Gudų, dēl to tenai Lietuviai sodino ateivius isz Prusų. Gudų parubežēje Lietuviai kriksztyjosi į Gudų tikybą, ką patsai T. Narbutas pridurdamas Adamaro rodo.*) Paskesniuose amžiuose kuningaiksztis Alszienu Jonas vyskupas Vilniaus praszo savo grometoje Zigmanto karaliaus Lenkų, kad jis sudraustu Lietuvos didžiunus, kurie budami grēkonų tikybos, kad nuperk valsczius su katalikų žmonēmis vercz juos į savo tikybą. Toje grometoje regima yra, jog ne vienas koksai, bet daug yra ta dariusių.**)

---

*)Jurnal Ministerstva vnut. djl. 1843 god. feb. str. 217.

. . . post pamosdies Graems Episcopus in Rusiam venit et medi et atem hujus provincio convertit in morem Graecum in barba erescenda et caeteris exemplis.

*) T. Narbut T. III s. 275.

**) Acta Lithuanor. Liber. Inserip.

Czia dar pridursiu tą. ką man pasakojo amžina atilsi Ambroziejus Vilgockis gimima isz Naujapyles pavietes (Novogrodka). Regentas augsztuju Vilniaus gubernijos sudu. Jis sake: „Užemus Gudams visa Lietuvą. Katarina II ciesorienē Gudų padovanojo savo ministrui labai placzius apie Slucka valsczius. Užvedant tiems valscziams rubežius, atsitiko kamarninkams szalip senu dienu kapcziaus naują kapcziu dirpti. Tai iszgriovus senaji kapcziu radę jo apaczioje keles butelkas vaszku užkimsztas, mažne trecziojį dalis kiekvienos buvo papildinta kažin kokiu skystimu, atdarius viena butelka, niekas nedrinso skomēti to skystimo. Pasitiko daktaras kursai įpylęs jo truputį į sidabro szauksztą pakaitino ant

§ 11.

Lietuvos kuningaikszcziai Zivibundas II, Montvilas, Mingailas, Skirmuntas ir Kukvaitis. Karės Lietuvių su Gudais ir Lenkais. 1101 m. g. Kr.

Paskujuose metuose valdžios Vladislavo Hermano Lenkų kuningaikszczio, kariavo Lenkai su kokių tenai Lietuvos kuningaikszcziu, kurio vardo neminavoja, sziaurinėje szalije Mozurijos, kuriam talkinėję Parusėnai ir Pamarionis, vienok Lenkai ji nuveikę ir Lietuvos kuningaiksztis lugoję̨s nuo Lenkų pakajaus.*)

Vladislovui Lenkų kuningaikszcziui įkyrėjus rėdyti savo ukę, padalijo ję tarp savo sunų Boleslavo ir Zbignievo. Boleslavs, jog buvo labai atsižėnklinas karėse su Pamarionimis ir Lietuviais, nors ir mažesnis; vienok gavo į savo valdžę didesniaję dalį, o Zbignievas vyresnysis mažaję jos dalį. Todėl Zbignievas skaugėjo broliui didesniosės jo dalies. Mirus tėvui ir karė tarp brolių kelės. Kaip Boleslavs to vardo III kreuburniu vadinamas savo veikiomis pergaliomis buvo nugandinęs artimasias tautas, taip dabar sukersztus jam su Zbignievu tos vėl kėlės ir jo brolį Zbignievą szelpė. Karui dar neprasidėjus tarp brolių, Lietuviai jau sugumėjo ir Lenkų pasvietį terioti ir grobį grieti. Kuometu Zbignievas isztiko į muszį su savo broliu, tuometu Lietuviai talkavo Zbignievui Boleslovs sunkiai kariaudamas su Czekais, Pamarionimis ir su Enriku V Teutonų ciesorių, lyge dale su savo broliu

---

žvakės, tuojaus pilna gricziа prikvipo liepų žiedais. Daktaras pasakė, tai yra midus, gerkite; drasesniejie iszgere po labai mažutėlė mierkute, po valandos užmigo ir miegojo nepabusdami dvideszimtketures adynas, atsibudę buvo vi i sveiki ir linksmi. Nuklausinėjant senųjų žmonių tų valsczių, nuo kurio laiko yra buvęs tas kapczius? Senuoliai atsakė: tai kapczius senojo lietuvių rubežiaus tarp Lietuvos ir Gudų.

*) T. Narbut Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 277.

Zbignievu kovodamas nespējo saulēleidinių Lietuvių drausti: vienok gavęs ant galo praguma įpuolē ing sritį saulēleidinių Lietuvių vadinamą Pamedžionų ir Pagezonų, kurie nevildamies taip staigią antpuolą besuskubti kantriai atremti. Boleslavs gieždamas apmaudą kur užējo tinai baisiai nusiaubē ir su grobiu pagrįžo namon ne vejamas.*)

1102—1103 m. g. Kr.

Tuo tarpu Lietuvos kuningaisztis Mingaila kareivius sutraukęs isz augsztosios ir žiamosios Lietuvos, patelkęs dar Jatvēžius ir Prusus arba Parusius ējo į pietinius Gudus, kurius placziai nusiaubęs anapus Slonimo laimingai pargrinžo su grobiu nevejamas į Kernavą.**)

1106 m. g. Kr.

Tą metą Vseslaviczius kuningaikisztis Gudų su didele kariauna arba vaisku traukē į žiamaje Lietuvą Žiamgalių arba Žiamaiczių kariauti, įējus tenai Gudai tuojau ēmē terioti, vienus gyventojus kirsdami, kitus į nevalę imdami, ko kardu neveikē tą ugnia naikino. Lietuvos tēvunai Kernavo pajutę tą pavojų skubinai sukēlē Kareivius augsztojo ir žiamojo Lietuvo ir tuojau užpuolē siaubenczius Gudus su kuriais susirēmē lygmēsa Brastavos pylēs, nors ilgai pergalē varžēs; vienok Lietuvių vyresniejie taip bukliai savo kareivius parēdē, jog akimoje nuo visu pusių Gudus apsiautē ir vieno valando devynis tukstanczius Gudų karvietēje paklojo, daug tenai pacziu vyresniujų Gudų atliko, vos nevos pats Vseslaviczius gyvas beiszspruko, pa-

*) J. Voigt Ceschichte Preuss. T. 1. k. V. s. 337.
**) T. Narbut Dz. str. nar. Lit. T. III. s. 268

likęs Lietuviams abažą savo, daugybę imtinių, visus ginklus ir karēs žirgus. Ilga laika po to nuopuolio Gudai nebkuszino Lietuvos.*)

Nevisai tenugandino ir Boleslavs savo terionimis saulēleidinių Lietuvių gimines: kaipo-gi sunku jam buvo nuveikti, tokęs gimines, kurios nuo neatmenamų laiku tuoitimpos kariaudamos taip buvo į karęs ir žygius įpratusios, jog nepakajus; bet krividos karēs ir teriojimai svetimų krasztų rados Lietuviams toje pusēje tinkamu darbu. Todēl nevien Zbignievui talkavo su Boleslavu kariaujant; bet dar Pamarionims norintiems nuo Lenku vergybos iszsiliuosuoti davē paszelpą, su kuriais susitarusiais tą metą Mozuriję baisiai nusiaubē; bet tenai pergalēti nuo Mozurų, likusiejie bepargrižo namon.

1108—1112 m. g. Kr.

Paskesniai dar kruvinose kariose Pamarionių su Boleslavu kreuburniu Lenku kuningaikszcziu, Lietuviai vis Pamarionis szelpē norins pergalēti baisioje muszoje ties pylę Nakel, vienok visaip dar Lietuviai norējo užlaikyti liuosybę Pamarionų.

Tą patį metą Jaroslavs Sviatopelkaitis norēdamas užimti tą sritę Lietuvos, kurę vadin Jatvēžije ar Paletiję isztraukē tenai su didele kariauna. Jatvēžiai nevildamis vieni patis stengti Gudų ramdyti, tuojau patelkē Lietuvius su kuriais susinērus sudraudē Gudus, kurių raszytojai norins stygavo, jog Jaroslavs buk du kartu pergalējęs Jatvēžius, kurie vienok nepasidavę, tuojau skaitytojas regēsi.

1114 m. g. Kr.

Kuningaiksztis Minska Glebus tankiai sariojo pietinēje Lietuvoje, teriojo ir svietą į nevalę gaudē per

*) Karamzin istor. Gos. Ros. T. II. s. 126.

vis artojus, kurius jo tarnai pardavinējo į svetimas szalis už vergus. Ta regēdamas kuningaikisztis Zivibundas II sutraukęs stiprę kariauną įpuolē į Minską kuningaikisztiję, kurę nusiaubęs į paczę pylį Minską vētra įsilaužęs sudegino. Tuomi taip sudraudē Glebu ir Minskionis, jog toliaus nedrįso Lietuvių užpuldinēti. Glebus kuningaikisztis nebdrinsdamas Lietuvių kariauti, ēmē Gudų kuningaikszczius užpuldinēti ir jų žmones vergti, kurius jo bajorai taip-pat pardavinējo svetimoms tautoms už jurių, visi skundēsi ir szaukē ant tokio jo darbo. Visupirmu Valdimieras Monomaku vadinamas didysis Gudų kuningaikszti iszburkavojo Glebu ir Minskionis, už tokį jų darbą, kad tas nemaczyjo, tad įsakē Metrapolytui Glebu ir jo tarnus iszkeikti, kad ir tas nemaczyjo, tad iszsiuntē savo sunų Jaropelką su stipria kariauna, kursai susinēręs su Zivibundu Lietuvos kuningaikszcziu traukē priesz Glebu, su kuriu isztikus paupiuose Berczinos upēs į aiszkę musza, kurioje Glebu butinai nuveikē. Nuo tenai Jaropelkas traukē į Drucka pylį, kurioje gyvena prekējai vergų, įsilaužęs į pylį vētra isz pamatų ję iszvertē o gyventojus iszvedē į kitą vietą gyventi, kurie darē pradžią Lietuvos Nauja pyliui.*)

Tam žygiui pasibaigus, praleidus kelerius metus, Pamarionis norint nuveikti nuo Lenkų, nenorējo dar jiems vergauti, todēl vēl kēlēs priesz juos; bet regēdami vieni neatsistengsiantis, vēl patelkē Lietuvius; vienok nei sziuom kartu jiems liuosybe džiaugtis nevyko. Ir taip pamarionis per septyniolika metų neszyksztaudami nei kraujo, nei turtų dēl užlaikymo savo liuosybēs, ant galo reikējo Boleslavo kreuburnio klausyti kursai norēdamas dar jų narsybę butinai sudaryti

*) T. Narbut Dz. str. nar. Lit. T. III. s. 272.

ir į vergybą juos įjaukinti, liepē savo kuningams skelbti krikszczioniszką, mokslą netikēliams Pamarionims, vildamas tuomi geriaus ir veikiaus ne kaip kardu galēsęs juos nuvergti, ką numanydami Pamarionis rustinosi. Ant galo nebtverdamos szirdgēla savo nelaimių atsiusta nuo Boleslavo Bernardą Vyskupą užmuszē; vienok paskesniai tenai atsunstas vyskupas Bamberga vardu Otto buvo laimingesniu tame dalyke ir jam skelbiant krikszczioniszką mokslą Pamarionis pradējo kriksztyties.

Mscislavs didysis Gudų kuningaiksztis apmaudingas ant kuningaikszczio Krivieczių Rikvaldžia, jog telkiamas į karę priesz Palaucius nevien pats nežygiavo; bet dar Lietuvius perkalbējo, kad neitu; todēl patelkęs Mscislavs kitus Gudų kuningaikszczius, užēmē kuningaiksztystę Krivieczių, Rikvaldį patį su gimine jo iszsiuntē į Konstantinopolį o kuningaikszlystę padalijo tarp savo gencziu. Tuos Krivieczius Lietuviai vadin baltaisiais Gudais, nuo to, jog jie taip kaip ir Lietuviai ant sermēgu ar kailinių baltus trinyczius arba kabotus dēvējo.

1131 m. g. Kr.

Tai pavykus Mscislavui Krivieczius užkariauti, paskujus bendrus Lietuvių sutelkē vēl visus Gudų kuningaikszczius į karę priesz Lietuvius, kurie pajutę apie toki jo kesijimas nuo pietu pusēs kur Mscislavs ketējo traukti, Lietuviai patis savo namus sudegino su savo pakusztinamu turtu isztraukē į Gires. Atējęs tenai Mscislavs nieko negalējo gauti, nei grobio, nei mitalo sav ir savo kareiviams, todēl nieko nepeszęs pargrižo į Kijavą.

1132 m. g. Kr.

Mscislavs apmaudingas antra atveji žygiavo su kariauna į Lietuvą žiemos laike ir kur užeidamas siaubē teriojo ir žmones kurie nepaspējo su lobju i gires iszsidanginti vergē, pagriejęs kiek galēdamas grobio grižo namon su imtineis, Kijavonių pulkas dar palika besariojęs. Tą pamacziusiejie Lietuviai puolē isz girių ant Kijavonių, kurie toje rustoje dienoje velyjos garbingą galą kovoję gauti ne kaip pagonų Lietuvių vergais tapti, rēmēs kantriai; bet retas tarp jų iszsprudęs nuo tos baisios pjuties rustą žinę beparneszē į Kijavą.*)

1135 m. g. Kr.

Yra rasztuose randama, jog tą metą Vsevolodas kuningaiksztis Naugardos kariavęs su Lietuviais ir anapus Daugavos upēs nuteriojęs Letgaliję beje Lietuvos galą, į pylę Jurjev arba Tarbatą įsilaužęs; bet koks yra buvęs galas tos karēs nēra paraszyta.

1138 m. g. Kr.

Lenkų kuningaiksztis Boleslavas kreuburnis mirdamas paskaidē savo ukę tarp savo sunų. Vladislovo, Bolislovo, Mieska, Enrika ir Kazimiera, kurie nekankindamiesi savo dalimis tēvui mirus sukirszo. Vladislovo žmona buvo priežasczia tų kersztų, kuri gobiedamos valdžios įgundē savo vyriszkį jo brolių dalis atimti. Nuo to namkarē kēlēs, kuri Lenkų ukę mažne į pragarą įstumē. Vladislovs nebtverdamas savo valstybę pas ciesorių Teutonu savo uoszvį iszsidangino palikdamas savo valstybę Boleslavui IV garbanocziui. Vienok visoje toje namkarēje Lenkų ukēs,

*) T. Narbut Dz. st. nar. Lit. T. III.

Lietuvių giminės namieje lindojo, negal žinoti to jų romumo, turėjo buti ar didiai nuvargę virszaus minavotose Gudų karėse, ar patis nekibinami, nenorėjo be priežasties karę pradėti, ar raszytojai tos namkarės nenorėjo jų minavoti.

1140 m. g. Kr.

Tą meta Lietuvos kuningaikszcziai: Montvilas ir Kukvaitis sutraukusiu kareivius isz augsztosios ir žiamosios Lietuvos ėjo į pietinius Gudus, Kukvaitis vienu žaru siaubdamas nuteriojo apigardas Naujapyle, Lucka ir Vlodimira, visur degindamas kaimas, bažnyczias ir klosztorius. Antru žarų kuningaiksztis Montvilas nusiaubė Pinska apigardas, ilgainiui abi žari susinėrus grižo atgal namon nusloguoti nepaseikiamais turtais, sustojo į abaža ilsėtis ties Slonimo pyle. Tuo tarpu Olgovicze ir kuningaikszcziai Turavo pavijo Lietuvius, isztikus į muszą ilgas valandas varžėsi pergalė, jau jau Lietuviai buvo perlaužentis Gudus, tuo tarpu vienas Gudų pulkas užpuolė Lietuvius isz užpakalio, kuriems paskydus Gudai grobį ir kalinius savo iszkratė.

1155 m. g. Kr.

Tie metai tuomi yra minavojami Lietuvių rasztuose, jog Žydai dėl kropimo, apgaudinėjimo ir kitų savo suktybių iszvaryti isz Gudų valstybių, pirmą kartą pasirodė Lietuvoje. Nėra aiszkiai žinoma, kame jie pirmą karta pradėjo Lietuvius kropti.

1156—1157 m. g. Kr.

Kada Boleslavs garbanoczius Lenku kuningaiksztis kariavo su ciesoriumi Teutonų Friderikų dėl brolio savo Vladislovo, kursai sukėlęs namkarę Lenkuose,

paskui, pergalētas nuspruko pas ciesorių pagelbos meilauti. Boleslavui toje karēje Lietuviai, Jatvēžiai ir Parusenai talkinēję.*)

1158 m. g. Kr.

Praējus keliatai metų pakajaus, Volodaras kuningaikształtis Minsko pradējo kariauti įvairia laima Lietuvius, norēdamas praplatinti savo valstybę, po ilgų abipusinių terionybių isztiko tą metą į aiszkę muszą, kurioje Lietuviai Volodarą butinai pergalējo, taip, jog jis turējo sandorą su pagonimis Lietuviais padaryti, kurie Volodarumi neklovēs, regimai, jog nekarta yra savo prisiega sulaužes; todēl tas pastarasęs sandaras turējo Volodaro vietoje jo du broliu prisiegti.**)

1160 m. g. Kr.

Mscislavs sunus Izaslavo Mscislaviczíaus didžiojo Gudų kuningaikszczio norēdamas atgauti nuo Erdvilo Lietuvos kuningaikszczio užimtases srites traukē su kariauna į Lietuvą. Tuo tarpu Lietuvos kuningaiksztis Mingaitis su kuningaikszczių Kukvaicziu ir kuningaikszcziu Skirmuntu sukēlusis isz augsztosios ir žiamosios Lietuvos kareivius ējo priesz Mscislavą siaubenti Lietuvos pasvietį, su kuriu isztiko į aiszkę muszą kairioje szalije Jasioldas upēs Pinska pavietije ties szios dienos kaimu Stoszany, ilgas valandas varžēsi pergale, ant galo Lietuviai butinai pergalējo Gudus; vos Mscislavas pats su keleis savo tarnais gyvas be iszspruko. Lietuviai tuo pacziu žygiu užēmē Pinska Turavą miestus ir su dideliu grobiu pargrįžo laimingai lelodamis į Kernavą Lietuvos buveinę.***)

*) T. Narbut Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 282.
**) Karamzin istor. Gos. Ros. T. III. s. 259.
***) T. Narbut, Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 292.

Norins Lietuviai Boleslavui garbanocziui Lenkų kuningaikszcziui sunkioje karėje su ciesoriumi Teutonų kariaujant per dvejus metus talkinėjo; Boleslavas vienok ilgainiui pasigobėjęs saulėleidinių Lietuvių pasvieczia ėmė kariauti savo talkininkus, kurius geisdamas butinai nuvergti, ketėjo tenai krikszczionių tikybą įkurtie. Todėjęs isztraukė su stipria kariauna į Pamedžioniją vesdamas tenai dide daugybę kuningų dėl skelbimo tenai žodžio Dievo. Nors Boleslavs visa pikta tame žygyje prityrė; vienok pavyko jam tulas arba nekuręs gimines Lietuvių saulėleidė nukariauti. Jis tuojau apskelbė tenai įsakymą, jog tie visi, kurie kriksztysis, ne vien bus liuosi kaip buvę; bet dar savo turtus ir tėviszkes valdys po seno, nės tie visi kurie neliausis senuju Dievų garbinti ir seks seną tikybą, nevien nustos savo liuosybės ir tėviszkės; bet dar gyvybą duosai. Nekurie Pamedžionis ir Parusėnai nugandinti terionėmis ir pasmilinti tuo įstatymu pradėjo kriksztytiesi žadėdami Boleslavui kas meta duoklę duoti, kursai taip įdiegęs mokslą krikszczioniszką ir pagurinęs kantrius gyventojus savo terionemis, grįžo namon džiaugdamas ir vildamas, jog krikszczionių kuningai mokės tenai gaivinti pasėta seklą. Vienok Boleslavs garbanoczius tame dalyke apsiriko: kaipo-gi vos buvo jis atsitolinęs su kariauna isz pagonų pasvieczio kaip tuojau ukininkai pametė krikszczionių tikėjimą grįžo pas savo boczių Dievus ir ėmė maldyti aukomis, jog juos buvo apleidę o tuo tarpu kuningus krikszczionių laukan iszvarė.

Tam nusitikus, Pamedžionis ir Pagezonis krupaudami, kad Boleslavs jiems neatmonytu, nuleido pas jį siuntinius lugodami, kad jis kakintuosi viena metine duokle o jiems leistu jų praboczių Dievus garbinti ir jų senovės tikybą pildyti. Bet to negavusis nevien

duoklės Boleslavui nedavė, bet dar įpuolę į artimasias sritis Lenkų pasvieczio nusiaubė ir su dideliu grobiu namon pargrižo.

1161 m. g. Kr.

Boleslavs garbanoczius tuomi įbingęs sukėlė labai stiprią kariauną ir grudosi į saulėleidinį Lietuvių pasvietį, ketėdamas nevien drausti savo nepaklusnius vergus; bet kirsti laukon iki paskujui gyventojui o patį pasvietį paverstį į kapus ir su Lenkų uke sunert. Vienok laimė kitaip lėmė nekaip jis tikėjos. Pats budas pasvieczio saugojo szį kartą geresnei liuosybę Lietuvių saulėleidėje gyvenanczių, nekaip jų pylės ir murai: kaipogi neįžengiamos girios, tankiai ežerai, begalinės versmės ir tyrai gorino kiekvieną visų narsiausiajį nepriETelių, o gyniojo luosybę savo ukininkų.

Boleslavs vienok savo kantrybe ėjo per neįžengiamą girę į Pamedžionių sritį ir tenai perdalijęs savo kariauną į tris dalis, viena pats vedė, antra dalį Miesko kuningaikasztis didžiujų Lenkų o treczia Endrikis Sandomieriaus kuningaikasztis. Tuojau atsirado du didžiunu isz Pagez›nų apigardos kaipo žinovu kelio ir apsiėmė per neiszžengiamas gires ir balas iszvesti. Boleslavs jiedviem pasitikėjęs traukė į vidurį tyrų balomis ir versmėmis aptekusių, per kurius vienas anksztas kelias tebuvo, Boleslavs budamas su savo visa kariauna viduryje tų versmių pasijuto nuo užpakalio apsiaustas nuo Pamedžionių, Sudaujų ir kitų Lietuvių, kurie kriokdami ir vylyczias į Lenkus leisdami sujaugė jų rindas, kurie suspausti ankstame kelyja nebgalėjo ginties, kad tuo tarpu Lietuviai, Parusėnai ir kiti kuo narsiausiai grudo Lenkus į balas, kuriose nuo sunkumo szarvų grimzdo daugybės jų į pragarą, ir kas tarp Lenkų nežuvo liunuose balų, tas sukniusto nuo Lietu-

viu bruklių, sugautuosius vienus už dybavojo, kitus kitaip nugalavo, retas tenai beiszsprudo nuo tos nelaimēs, pats kuningaikksztis Endrikas galą gavo o Boleslavs vos gyvas su kelatu į namus bepargrįžo. Lenkai to nuopuolio per amžius negalējo užmirszti o Lietuviai įgiję tą pergalę Dievus savo maldē dekavodami jiems, jog juos teikēs paglemžti nuo vergybos Lenkų*). Boleslavs pasilpnintas tuomi nuopuoliu nespējo Lietuviams atmonyti už nelaimę. Pagaliaus vienas nestengdamas vis apgalēti suvargęs namų kersztais ipuolē į rupestį ir mirē.

1162 m. g. Kr.

Nes neilgai buvęs tas džiaugsmas Lietuvių persikeiczia į raudą, kurę padarē smertis Lietuvos kuningaikszczio Zivibundo II, kursai mirē tą metą, suuus jo Kukvaitis taip-pat Lietuvos kuningaikksztis mirē metuose 1169, o Pajauta jo motyna, žmona Zivibundo II mirē metuose 1173. pragyvenusi savo sunų ir vyriszkį**).

Neilgai buvus mirē kuningaikksztis Skirmuntas metuose 1175 palikęs po savęs tris suuus, Lubartą, Pissimundą ir Troineitį arba Troinatą, pirmujų dviejų sunų likimas nēra žinomas, jaunasis Troineitis pavel-dējo tēvo kuningaiksztiję**).

1181 m. g. Kr.

Tą metą Gudų namkarē, kad Sviatoslavs Czernigavo kuningaikksztis norēdamas nustumti nuo sosto Vsievolodą didyjį Gudų kuningaiksztį telkē sav isz visur talkininkus, tarp kitų talkininkų yra minavojemas

*) Bantke Dz. nar. Polsk. T. I. s. 234.
**) T. Narbut Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 234.

Vsieslavs kuningaiksztis Polocko, kursai atsivedęs su savo kareiviais kelis pulkus Lietuvių pas Kijavą.

1183 m. g. Kr.

Tai namkarei Gudų ēsant, Lietuvos kuningaiksztis Mingailas norējo ką norins Gudų pasvieczio užkariauti dēl savo mažojo sunaus Ginvilo. To dējęs tą metą sutraukē stiprę kariauną isz augsztosios ir žiamosios Lietuvos, ir persikēlęs per upę Daugavą ēmē siaubti po valstybą Pleskavos ukēs. Pleskavonis norējo Lietuvius sudrausti; bet negalēdami pergalēti, leido jiems grįžti su grobių į Lietuvą. Mingailas numane, jog tuo žygiu nieko negalējo butinai užkariauti.

1185 m. g. Kr.

Pora metų nuleidęs Mingailas Lietuvos kuningaiksztis su stipre kariauna vēl persikēlęs per Daugavą rado Pleskavonis apsiginklavusius, todēl pasisuko į Naugardos pylęs valstybą, nusiaubē tenai keles sritis su dideliu grobiu pargrįžo laimingai į Lietuvą. Naugardžionis isz apmaudo Jaroslavą Vlodimiraviczių savo kuningaiksztį iszvarē laukan; už tą, jog turēdamas savo valdžio Kareivius nedraudē siaubenczius Lietuvius ir neiszkratē nei kalinius nei grobį.

Tuodu žygiu Lietuviai buvo baisei įgrobę sziaurinius Gudus, todēl tos gadynēs Gudų rasztininkai sako: „Lietuviai ant greitų žirgų trubydami į ilgas trubas kaip dyki žvēris puola ant grobio degina kaimas, ima į nevalę gyventojus, vejami nuo kariaunos į muszą nestoja; nēs paskydę į visas puses leidžia vylyczias, svaido isz atstu akstis, czia isznyksta ir ten vēl pasirodo“. Dar senesnis raszytojas sako: „Daugavoje drumstus vandenis tek Bolostekionims arba Palac-

kionims isz priežasties tuoitinpinių antpuolių Pagonų urszanczių savo žirgų kojomis skaidrius jos sriautus"*).

1186 m. g. Kr.

Pietinioje Lietuvoje praszokus nekuriam laikui pakajuje, Svietoslavs Czernigavo kuningaikosztis szvogēris Pinsko ir Turavo kuningaikszczio szelpiamas nuo Ruriko Rosustaviczriaus Kijavos kuningaikszczio norēdamas apmaudą nugiežti ant Lietuvių už kares kuningaikszczių Skirmunto ir Kukvaiczio, ar norēdamas suardyti auganczią Lietuvių galybę, traukē į Lietuvą su savo kariauna, bet raszytojai neraszo koks galas buvo to žygio, regima yra, jog nieko nepeszē, kad butu laimēję, tai nebutu užmirszę tos laimos aprasztyi**).

Vienok ta karē negaiszino Lietuvių nuo kitų žygių; kaipo-gi kuningaiksztis Lietuvos Mingailas, negalēdamas butinai užkariauti nei jokios sritēs sziauriniuose Guduose, o norēdamas įgyti valstiją mažujui savo sunui Ginvilai, ryžos užimti Balostekēs arba Polocko pylēs ukę. Todējęs tą metą traukē su kariauna į Polocką, ukininkai jos niekaip nenorējo įleisti jo, iszējo priesz ir isztiko ties pylę Goroden į aiszkę muszą su Lietuviais, Polockionis kuo narsiausiai kariaudami mažne visi liko karvietēje beklaksantis, Lietuviai juos pergalēję pylę Goroden sudegino o Polockas savo angas jiems adaria. Įējęs tenai Mingailas adavē jį valdyti savo sunui Ginvilai, kurį taip parēdęs netrukus Lietuvos kuningaiksztis Mingailas karēs vyras ir ukēs vyras, didis kariautojas ir iszmintingas ukēs rēdytojas, kursai Lietuvių galybiai padējo pamatą mirē metuose 1192.

*) T. Narbut Dz. str. nar. Lit. T. III. s. 303 iki 304.
**) T. Narbut Dz. Lit. T. III s. 305.

Ginvilas tapęs Polocko kuningaikszczių, pats budamas pagonu už reikalą priėmė Gudų kriksztą, sav žmoną vedė Tvėro kuningaikszcziutę metuose 1166, kariavo ilgai su Pleskavonimis ir Smolenskonimis dėl rubežių, mirė Orszos pylė, kurę buvo įkurės metuose 1199. Po smerties Polocko kuningaikszczio kuningaiksztiją paveldėjo jo sunus Barys arba Boris labai dievobaimingas vyras įkurė Polocke tris bažnyczias; viena S. Zopijos arba Dievo iszminties, antra Iszganytojaus per pusę mylios nuo Polocko, prie kurios buvo klosztorius mergaiczių Dievui atsidavusių arba Miniczkų, treczioji Ss. Glėba ir Borisa su klosztoriumi ant upės Bielczyja vadinamos. Kasztas buvo didis, nės kalkius ir plytas vežė isz Rygos. Apie jo busina tvirtina akmuo viduryje Daugavos su tuo paraszu „Vieszpatie Dieve susimilk ant tarno tavo Borisa Ginvilaviczìaus, kariavo su Pleskavonimis, Smolenskionimis ir Naugardžionimis. Mirdamas metuose 1206 pagranžino Polockionims liuosybę patiems rėdytis;“ palaidotas bažnyczioje S. Zopijos. Kuningaiksztystę paveldė jo sunus Rikvaldis gudiszai Rokwolod, ant krikszto pramintas Vasiliu. To sunus buvo Glėbus ir duktė Praksėda perdėtinė klosztoriaus Iszganytojaus, ilgainiui tą nukeliavo į Rymą ir tenai Dievobaimingą gyvenimą vesdama mirė metuose 1239, kurę Popiežius Grigalius X paskaitė už szventą metuose 1373*).

Dvyliktame amžiuje Lietuviai buvo visugarsiausi kareiviai sziaurėje, savo gaszumu stovylas, savo narsybe, kantrybe ir paklusnumu savo karvedžiams, mokantis ir sugiebentis guviai valdyti visokį ginklą ir skudriai rindoties ir sukinėties. Gudų kuningaikszcziai savo namkarėsa per kits kitą telkė Lietuvių

*) T. Narbut, Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 311. 12 ir 14.

kareivius, kaipo isztikimiausius ir narsiausius. Patis Gudų raszytojai virsziaus minavoti apraszydami namkarės Kriviczių arba Baltujų Gudų metuose 1166 sako: Kriviczių kuningaikszczių talkininkai Lietuviai buvo nuogansczių ir pasistebējimu Gudams neturintiems po savo vēlavomis taip gaszių, narsių ir isztikimų kareivių tarp savų*). Czia dar pridursiu žodžius Endrika Latvia gyvenusio pradžioje tryliktojo amžiaus, kursai sako: „o Gudai skriej' szalin per gires ir kaimas norins nuo nedaug Lietuvių kaip kiszkiai nuo medējo".**)

Nuo smerczio Boleslavo garbanocziaus Lietuviai saulēleidiniai ilgą laiką turējo pakajų, kurį jo karszinczius Miesko taip-pat saugojo. Lygia dalia jo brolis Kazimieras teisingasis, kursai budamas sugaiszes namų kersztais tarp brolio vaikų negalējo apie Lietuvius dumoti: kaipo-gi tie kersztai vos nevos metuose 1191 tepasibaigē ir Kazimieras vienas pats pasidarē valdimieru visos Lenkų ukēs.

Ilgainiui Kazimieras Lenkų kuningaikesztis pakaju į namus įsteigęs tuojau ēmē rengtis į karę priesz Pamedžionis, Sudaujus ir Parusēnus. Priežastis tos karēs nēra žinoma; vienok Kazimieras sukēlē kareivus savo, nes možēdamas jeis patelkē dar savo gentis kuningaikszczius. Su tą galybe ketējo butinai užkariauti saulēleidinį Lietuvių pasvietį, kurį sziądien Prusais vadiname. Visa ta galybē Kazimiero persikēlusi per Vyslos upę į Galindų arba Kulmijos sritį jau Lenkams vergaujanti, paskui persigavę per upę Ossą įējo į Pamedžionių sritį. Gyventojei pagal savo budą įsitraukē į balas ir gires nepritelių vengdami. Lenkai tuo tarpu kur užējo kaimas siaubē ir naikino

*) T. Narbut. Dz. st. nar. Lit. T. III. s. 304.
**) Renrius Letthicus p. 62.

degindami. Norins Pamedžionis ir Pagezonis iszpuldami isz girių grēsē Lenkus nuo deginimo; ilgainiui regēdami Lenkų nebnuramdysę, nuleido siuntinius pas Kazimierą lugodami nuo jo pakajaus ir ketēdami jo klausyti, jei jis teisingai juos rēdys. Kazimieras reikalavo duoklēs iki sziol nemokētos ir liepē pagrąžįgti veltui Lenkų imtinius ir szimta vyrų vadu duoti dēl paenumo pakajaus. Kad tą Parusēnai iszpildē Kazimieras pargrįžęs namon*). Czia skaitytojas klaus dēlko-gi tolimesniejie Lietuviai juos apleido toje rustoje dienoje? To nēr žinoti, rasi ilgainiui iszsireiksz, kad pradēs perkratinēti Lietuviai savo veikalus atsidēję ant to.

Kazimieras taip nuveikęs Parusēnus sukosi į kitą sritį saulēleidinių Lietuvių Jatvēžiją arba Paletiją vadinamą, kur sziądien yra pylēs Droiczina ir Kelma (Chelm). Gyveno tenai giminē kantri ir narsi neiszžengiamose girēsia mylinti užvis liuosybę ir neapkenczianti nevien Lenkų; bet ir visų Gudų norinczių juos nuvergti, kuri įkyrējusi buvo Lenkams savo siaubimais ir antpuoliais, todēl Lenkai ant jos senai Grumzdē.

Vienas kuningaiksztis tos giminēs turējo savo buveinę Droiczinos pylē paupēje Bugo upēs per kurę Jatvēžiai liuobējo traukti į Lenkus; todēl Kazimieras norēdamas jam atmonyti visu pirmu apgulē Droiczinos pylę ir vētravojo narsiai, pylionis vēl norins pasalu užpulti, neturēdami rimtos įgulēs, nei peno kiek reikiant; vienok labai kantrei gynēsi priesz szimta kartų didesnį nepriētelių, ilgainiui nebstengdami atsiginti pasiēmē Kazimiero klausyti.

Paskui Kazimieras traukē to'csiei viliodamas Jatvēžius į aiszkę muszą; Tris dienas keliavo neisz-

*) Voigt Geschichte Preus. B. 1. s. 357.

žengemomis girēmis, ketvirtoje dienoje krupaudamas paojaus su lig saulētekiu liepē visiems savo kareiviams spaviedotis ir vyskupas Plocko komunija jiems iszdavē. Pats Kazimieras dransino juos tais žodžiais: „grumsitēs tuojaus su neprieteleis savo vieros ir posiejais stabų; todēl kareiviai krikszczionis lukēkite nevien per savo ginkla, bet per savo vierą ir Szventą Evangeliją sav pergalēs.“

Paskui ējo tolyn norēdamas iszgauti gyventojus į aiszkę musza: bet niekame negalējo jų sutikti, kurie giriose įsitraukę tykojo pragumo ant Lenkų pulti, kurie ilgainiui pradējo siaubti ir naikinti vis tą, kas Jatvēžiams szventu buvo. Tą regēdamas kuningaikisztis jų nusižiamino ir atējo pas Kazimierą pakajaus lugoti, žadēdams jam duoti metinę duoklę ir jo klausyti. Kazimieras priemęs jį malonei vadų reikalavo, kurius gavęs tarent jau nuveikęs Jatvēžius pradējo grinszti namon.

Tuo tarpu Jatvēžiai užleido kelį medžiais tarp balų ir versmių, taip jog Lenkai nei pagelbos nei peno niekur nebgalējo gauti. Jatvēžiai neminēdami ant to, jog Lenkai jų vadus nugaluos, tuomi nesirupino: kaipo-gi pagal jų nuomonę, gyvybē keleto žmonių buvo nieku priesz liuosybę visos giminēs. Jatvēžiai tikējo, jog žmogus numiręs negaiszta su kunu, bet jo duszē eit tenai kur į augsztybęs Dievams savo pasirodyti, jog dorai gyveno szioje pasaulēje, kantrei už liuosybę ir tēvynę mirē, kad tenai linksmintuos amžinai saldumus gerdamas ir baltai dēvēdamas. Todēl Jatvēžiai nei kantrybe nei narsybe buvo nepergalimi: kaipo-gi kiekvienas savo gyvybę turējo už Dievų davimą, kol buvo liuosas, negalēdamas buti liuosu, pats sav galą darē.

Nuo tokios giminēs apgulti Lenkai rodos visu didžiausį paoju regēdami aiszkiai, jog reikēs su giltine

matytis, į puolė į rupesnį, tuojau pradėjo pjauties, abeji krauja szlekindami pergale varžes; vienok Lenkai pergalėjo ir ta p narsius Jatvėžius, kuriems sunku buvo vienu meszkiniu apsimovus geležies szarvus trupinti. Lenkai nekakindamies tą pergale saubė ir naikino kardu ir ugne. Likusiejie Jatvėžiai regėdami nepergalėsią Lenkų, ėmė lugoti Kazimierą kad liautuosi nuo teriojimų žadėdami jo klausyti, kursai atėmė nuo jų dovanas kaipo ženklą nusižiaminimo jų liovės siaubti ir grįžo namon.

1194 m. g. Kr.

Kazimieras parkeliavęs isz to žygio pakėlė minavoniai tos pergalės didelę potą ir pietodamas už stalo tarp diduomenės staiga numirė nugandinęs sąvo sveczius dienoje S. Plorijono. Ar ilgai Jatvėžiai Lenkų klausė nėra žinoma; bet kas paskesnei su jeis nutiko tai dar regėsime*).

Mirus Kazimierui, Lenkų diduomenė susivaržė ukės valdžia, nuo ko kėlės vėl namkarė kuri pateko iki pat smerczio Miesko brolio Kazimiero, beje: iki metu 1200, vienok visoje toje namkarėje nėra minavojamu Lietuvių. Czia vėl reik stebėtis dėlko Jatvėžių tolimesniejie Lietuviai neszelpė kaipo savo vientaucziu, sunku yra viso to priežastį suprasti.

§ 12.

Lietuvių kuningaikszcziai Utenis ir Szventaragas. Kares Lietuvių su sziaurineis ir pietineis Gudais.

Regėjes dabarcziui skaitytojas kas nusitiko žiamoje Lietuvoje arba saulėleidė, tai laikas jau yra pažvelgtie ant to, kas nutiko tame paczaime laike augsztojo Lietuvo arba pietuose.

*) Voigt Geschichte Preuss. B. 1. s. 361—364.

Dēl aiszkesnio numanymo tos gadynēs pirmiaus prideria paminēti apie Gudus, kurių namkares jau daug kartu minavojau, kurios prasidejo tarp palikunų Vlodimiero didžiojo Gudų kuningaikszczio ir palikunų netikrojo jo brolio Olega Sviatoslavicziaus; tie pasiskaidę į ipatingas kuningaiksztijes grumēsi iki paskujēs, norēdami vieni antrus nukariauti. Visi stembē priesz valdžę didžioje Gudų kuningaikszczio Kijave gyvenanczio: kaipo-gi metuose 1169, susitarē kuningaikszcziai Gudų antpuolē didyjį Gudų kuningaiksztį Mscislava, Kijavo apgultås neturēdamas kareivių vos dvi dieni gynēsis iszspruko į Voliniję. Kuningaikszcziai Gudų į ēję į Kijavą liepē savo Kareiviams per tris dienas plēszti pylionis ir gyventojus galuoti. Ir taip pjutis, gaisrai ir pleszimai pavertē visu garsiausijį miestą tame pasviete į yras ir pelenus.

1200 m. g. Kr.

Tam nusitikus Guduose Lietuvos kuningaikszcziai norējo savo valstybę praplatinti ir abidas savo atgiežti. Tą meta rimti pulkai Lietuvių persikēlę per Daugavą, užēmē pylelę vardu Loval valstybēje didžiosios Naugardos, nuo tenai nuējo iki Nalucza pylelēs, tad paskydo siaubti. Jau buvo Lietuviai bepradedantis grįžti, Naugardžionis sukēlę kareivius ēmē juos vytis, panokus ties miesteliu Czeremkovu isztiko į muszą, kurioje Naugardionų krito penkiolika vyrų o Lietuvių asztuonēs deszimt ir szeszi vyrai, likusiejie perējo ginkluoti į Lietuvia*).

Lietuviai tarp metų 1204 ir 1206 su stipre kariauna traukē per gires į pa Niperį, kurę upę Gudai vadin Dniepr, atējus ties pyle Rogaczeva paskiedē savo kariauną į tuntus ir ēmē siaubti. Pajutęs apie tai kuningaiksztis Czernigavo Olgovicze sukēlē savo karei-

vius, ir patelkē dar Romaną Borysoviczių kuningaikszti Smolensko, turēdami stiprią kariauną traukē priesz siaubenczius Lietuvius. Isztikus į aiszkę muszą ilgas valandas varžēsi pergalē, ilgainiui Gudai perlaužē rindas Lietuvių, kurie palikę karvietēje tukstantį septynius szimtus kareivių paskydo*).

1208. m. g. Kr.

Lietuviai pradējo tankesniai antpuldinēti Gudus sziaurinius, budami bendryboje su valdimierais desziniosēs pusēs Daugavos upēs nuo Gerikēs iki Polocko pylēs visados turējo liuosa kelią per Daugavą. Vlodimieras kuningaiksztis Pleskavos pylēs nujautęs siaubenczius Lietuvius Pleskavos valstybēje, patelkē Naugardžionų kareivius ir traukē priesz Lietuvius, su kuriais isztiko į aiszkę muszą ties miesteliu Chodnicy ar Chodiniczy, pergalēję Lietuvius ir grobį jiems iszveržē. Nēra žinios koksai karvedis rykavo Lietuvius**).

1209 m. g. Kr.

Tą metą Lietuvos kuningaikisztis Algimuntas sunus Treineiczio Gudai jį vadin Troinat mirusio metuose 1194 kariavo augsztojo Lietuvo pietuose su Dovidu kuningaikszcziu Lucko pylēs, isz priežasties rubežių, su koke laime nēra žinoma.

1211 m. g. Kr.

Tas pats Algimuntas patelkęs Jatvēžius kariavo tą metą su Aleksandru kuningaikszcziu Volinijos, isilaužens vētra į pylę Turgisk nusiaubē apigardas Komovo ir atējo grobį griedamas iki angų pylēs Czer-

*) T, Narbut Dz. nar. Lit. T. IV. s. 41.
**) T. Narbut Dz. Lit. T. IV. s. 37.

viensk. Tenai pergalējęs Aleksandrą keliose muszose, kuriose galą gavo garsus Gudu karvedis Motiejus pargrįžo laimingai nusloguotas turtingu grobiu į Lietuvą.

1213—1216 m. g. Kr.

Praszokus keliems metams rados nepakajai sziauriniuose Guduose, per tą gavo pragumą Lietuviai užpuldinēti jų pasvietį. Mirus Rurikui kuningaikszcziui Kijavos, Vsievolodas kuningaikısztis juoduoju vadinamas gobēdamas Kijavos kuningaikısztijos pavarē Ruriko brolio vaikus, po smerczio savo tēvo Romano taikiai veldējenczius savo dalyvus. Pavarytiejie kuningaikszcziai nuējo globos meilauti pas Mscislavą kuningaikısztį Smolensko ir Naugardo, kursai priēmęs minavotus kuningaikszczius į savo globą visa gale rengēs į karę priesz Vsievolodą juodajį.

Tuo pacziu laiku Pleskavonis savo kuningaikısztį Vlodimierą Mscislaviczių pavarē nuo rēdo už tą, jog brolavosi su Rygos Vokiecziais. Vlodimieras iszsidangino į Polocko pylę; bet ir tenai nemaloniai priimtas, gieždamas apmaudą ant Pleskavonių ēmē priesz juos paikinti rēdytojus Polocko o per juos masinti Lietuvius. Vos Pleskavonis isztraukē su kareiviais į paežerius ežero Peipaus duonių rinkti Igauniuose, kurie nebnorējo bemokēti. Tuo tarpu Lietuviai su stipria kariauną įpuolē į Pleskavonų valstybę, kurę siaubdami atējo metuose 1213 pas pat pylę Pleskavos, negalēdami tenai įsilaužti papylius nudegino ir su didžiu grobiu nusloguoti pargrįžo laimingai į Lietuvą. Praleidus porą metų Lietuviai vēl žygiavo į Pleskavos valstybą, kad tenai nusiaubus keles sritis grįžo namon su grobiu ir jau buvo atēję arti Daugavos upēs. Tuo tarpu kuningaikısztis Jaroslavs Vsievolodovicze su

Naugardionimis ir su Dovydu kuningaikszcziu Toropca pylēs pavijo Lietuvius, isztikus į muszą paveikē Lietuvius.

Tuomi pradrysę Gudai patelkę kuningaiksztį Smolensko Mscislavą Davidaviczių staiga užpuolē Polocką pylę Lietuvių valdžioje ēsanczia, daug krito Lietuvių gyniodamies kantriai; bet ir taip neatsiturējo, įējusiejie Gudai į pylę didiai baisiai kankino Lietuvius, kur vien užlingdami likusius, vieniems gyviems diržus raižē isz nugaros, kitus arkliais tąsē, — retas kursai beiszsprudo nuo kanczių smarkiausių*).

1217 m. g. Kr.

Ilga laika Lietuviai nebužkabino sziaurinių Gudų, jau tai dēl karingumo kuningaikszczio Mscislavo rēdytojo Naugardos, jau tai dēlto, jog jo valdžioje buvo kuningaikszcziai deszinios pusēs Daugavos upēs, negalējo veikiai persikelti per tą upē; nēs tą metą prasiszalinus Mscislavui su savo kariauną į pietinius Gudus, Lietuviai gavie apie tą justi, persikēlē per Daugavą ir perējusis Pleskavonių valstybę nusiaubē Naugardos parsritį vadinamą Szelone ir laimingai su grobiu pargrįžo į Lietuvą.

1220 m. g. Kr.

Ta metą Lietuviai kalnēnai vēl mande arba prabavojo laimos pietinuose Guduose. Beabejojimo budami sandoroje su Kriviecziais perējo jų pasvietį užpuolē Czernigavo kuningaikszitiją, nēra žinoma ar anapus Niperia upēs, ar tiktai jos kairiaję pusę siaubē kuningaikszitiją Borisa Olgaviczēs, brolio Dovydo kuningaiksz-

*) T. Narbut Dz. Lit. T. IV. s. 45 ir 46.

czio Lucko pylēs apie kurį virsziaus minavojau. Vienok Boris Olgaviczia atsigynē nuo Lietuvių: kaipo-gi isztiko į aiszkę muszą juos pergalējo.

1222 m. g. Kr.

Rados labai didis paojus pietiniems Gudams gyvenantiems už upēj Bugo, kursai juos gorino didele nelaime: kaipo-gi Endriejus Vengrų karalius rižos del savo sunaus Kolomano užkariauti kuningaiksztiję Haliczią arba rausvujų Gudų. Užvis Danielus kuningaikasztis Volinijos krupavo kaipo rubežiaujantis su rausvaisiais Gudais, kad jam Vengrų karalius neužimtu Voliniją. Ta jausdamas patelkē jis nevien Mscislavą kuningaikasztį Smolensko ir Naugardo; bet dar Lietuvių pulkus, su kuriais gyveno bendryboje, nēs-gi buvo padaręs sandorą su Lietuvos kuningaikszcziu Algimuntu.

§ 13.

Ivisimas Vokieczių į Padaugavį ir skelbimas krikszczioniszkos vieros. Kares Latvių, Žiamgalių ir Lietuvių su tais Vokiecziais.

Bekariaujant Lietuviams su Gudais ir Lenkais kaip virsziaus regējom, rados atsiējimas, kursai įstumē visą Lietuvių tautą į labai didelius vargus, kuriuose iki szios dienos tebžuna.

Prekējai praszalaicziai prekiodami pajuriuose su Libiesziais, Latviais ir Žiamgaliais, jie pasižinę, tenai nevien vasaro bet ir per žiemą gyveno su savo szeimynoms o kartais ir su kuningais kaip virsziaus minavojau, kuriems norins krikszczioniems vietiniai gyventojai nieko pikto nedarē; bet tame dalyke labai apsigaudino, kaip tuojau regēsime. Ilgainiui Žiamgaliai pramanē tuos prekējus Vokieczius nuo jų paikų darbų.

1158 m. g. Kr.

Pagal vienų rasztus prekējei Bremeno pylęs arba miesto, pagas kitu Lubekos miesto įsibiczių̄lavo metuoso 1111, su Žiamgaliais ir Libiesziais gyvenancziais paczio pamarē prekiojo su jeis medumi, vaszku, blomomis kailių ir apsigyveno Daugavos upēs saloje; paskui bažnyczios sala vadinama. Tie prekējai pelnydami gausiai ir stipriai turēdamies masino kitus savo vientauczius, kurie smailaudami tenai ant gero pelno kas dieną tvino. Juo į didesnes pažines tie svecziai su Žiamgaliais, Latviais ir Libiesziais suējo, juo Vokiecziai jiems didesniai gerinos žvalgydamies kas kur yra. Pažine ilgainiui Libieszių, Žiamgalių ir kitų Latvių rēdą, galybę ir turtus; užsigeidē jų valdimierais pasidaryti, jų pasvietį užimti ir juos paczius nuvergti. Vienok viso to negalējo pasiekti kitaip, kaip reikējo tikybos arba vieros lyczinų užsimauti, kad gautu karei priežastį: kaipo-gi Teutonai paskui Vokiecziai praminti buvo krikszczionis, o Žiamgaliai, Libiesziai ir kiti Latviai buvo pagonis. Vokiecziai kad uždengtu savo toki ketējimą, nuo pradžios taip elgēs.

1186 m. g. Kr.

Tie atējunai turējo su savim kuningą vardu Meinardą zokoninką Augustijonų, nors apisenį vyrą; bet labai geidžianti skelbti Evangēliję Szventą tarp pagonų ir neskundanti nei darbo, nei vargo, nei sveikatos dēl padauginimo skaitliaus krikszczionių: kaipo-gi Meinardas pramokęs Latvių kalbos pradējo skelbti tikrojo Dievo žodį netikēliams. Nes jog buvo senis dosnas iszmintingas, gudrus ir gailestingas tuojau įgijo klautį ir meilē pagonų Libieszių ir Žiamgalių, kurie ne taip dēl permanymo jo mokslo kaip dēl dovanų, smalks-

numo ir lobio vylēs geradējus rasentis tuose Vokiecziuose, pradējo kriksztytisi. Visu pirmiau ukininkai: Ile, Kulevene, Vieca, Alonis ir Kaupas tēvunas Tareidos pylēs su savo gentimis apsikriksztyjo. Meinardas regēdamas skaitlių krikszczionių didinanties įkurē bažnyczią Daugavos saloje, kame buvo laikomas padēlys Vokieczių prekējų, nuo ko paskui bažnyczios sala iki szios dienos tebvadinas. Kiti raszo, jog Meinardas įkuręs bažnyczią Ykeskoles pylē, kame ir padēlys buvęs Vokieczių prekējų.

Tolimesniejie Lietuviai pajuto kad Vokiecziai savo tikybą tarp Žiamgalių ir Latvių platina ir bažnyczią strunyja. Todēl saugodamies nuo paojaus savo liuosybę ir tikybą sukēlē kariauną ir ketējo Vokieczius laukon vyti ir gyvenimus jų naikinti kardu ir ugne. Todējusis traukē priesz Vokieczius; bet nesutikdamas jų, ējo tolesniai per girę į pamarį į tą vietą, kurioje Vokiecziai buvo įsikurę. Meinardas nujautęs Lietuvius ateinanczius, nedryso jų laukti, toje vietoje; nēs surinkęs savo Vokieczius bei perkriksztus įsitraukē į girę ir tenai tykojo ateinanczių Lietuvių, kurie nevildamos paojaus nuluzgę traukē per minētą girę, tuo tarpu Meinardas užpuole einaczius, kurie nusiminusis muko szalin vis palikins, susipratusis ēsant apgautais*).

Ta pergalē labai naudinga buvo Mainardui: kaipogi perkriksztai didesniai jo klausē, gerinos jam ir nuteiravos jo kiekviename atsiējime. Meinardas naudojo tokę kliautį, įkalbinējo jiems, jog reikalingas daigtas yra dirbti pylis ir apsitaszkuoti jose dēl apsigynimo nuo neprietelių. Tas patarimas taip patiko visiems parkriksztams jog prisieko jo klausyti. Daug kriksztyjos pylęs belaukdami, kiti žadējo kriksz-

*) Hiärn' Liv. Est. Let. Geschichte T. I. § III. s. 88.

tytiesi pylę įkurus. Meinardas pasteigęs medegą pylei pavadino murininkus isz salos Gotland ir taip netrukdamas dvi pylęs įkurē vieną Ykeskolēj, kurios penktaje dalį sav pasilaikē, o antrą pylę bažnyczēs saloje, kurioje szeszi Libiesziai persikrikszty jo.

Tolimesnei Žiamgaliai, tą nujautę szirdgēlavo, jog jų pasvietē praszalaicziai pradējo stiprinties. Todēl užpuolę Ykeskolę norējo jos pylę sugriauti, bet Vokiecziams stipriai gyniojent nieko nenuveikę atstojo ne be apmaudo.

Ne visados tedžiaugēs ir Meinardas savo darbu: kaipo-gi tankei perkrikszta i pradējo rodyties abejotinais dēl naujosios tikybos; pirmu jau dēl dovanų, jau dēl pyliu krikszty jos; bet pylis įkurus, dovanų daugiaus nebgaudami grįžo apent į savo tēvų tikybą ir norējo patis vietoje Vokiecziu tose pylēse gyventi.

1161 m. g. Kr.

Juo tolyn juo piktyn ējo Meinardui: kaipo-gi vietiniai gyventojai aiszkiai jau nebnorējo krikszty ties, ant galo jis matē, jog vienas nieko nebnuveiks. Rodēs jam jog gerai bus, jei jis nuo Popiežiaus pagalbos ir užtarimo lugos. To dejęs Meinardas grįžo namon į Bremeno pylę, pasigirti savo darbu namiszkiams ir papasakoti Arcivyskupui Bremenos ir kitai diduomenei ką jis tame pasvietyje buvo regējęs ir girdējęs, paskui pasiteiravęs jų, kialiavo į Rymą pacziam Popiežiui papasakoti, kurio Aleksandra III tuokartu Popiežius mandagei iszklausęs pakēlē jį vyskupu Padaugavio*).

Pargrįžęs naujasis vyskupas į Padaugavį paszventē Ykeskolēs bažnyczią į katedrą ir į Szvencziausios

*) J. Voigt Geschichte Preuss. T. 1. b. VI. s. 300.

Marijos užtarimą adavē, kurę pylę už buveinę sav paskyrē; vienok nebrado to, ką buvo palikęs paeidamas: kaipo-gi norins kitos pylēs pradētas dirbti buvo nubengtos; vienok gyventojei nebturēdami mokytojo, kursai juos tuoitimpa butu stiprinęs naujoje vieroje, buvo jau iszsižadēję jos ir bureis ējo į Daugavą krikształ plauti pagal savo nuomonę, kurie maž ką tesuprato naujo tikējimo įstatymų, kad butu galēję užmirszti savo senovēs tikybos, kurę jų vientaucziai Žiamaicziai ir kiti Lietuviai taip szirdingai garbino ir godojo. Meinardas pats nusiminē radęs visus perkrikszttus iszgaiszusius, tarp kurių retas kurs jo sugrįžimu džiaugēs, kas dar piktesnei, ketējo-jį su visais Vokiecziais vyti laukon isz viso Padaugavio o žokoninką Ditriką skelbanti apigardoje Toreidos žodį Dievo norējo aukauti savo Dievams, nuo ko jis vos per laimę beiszliko. Norins paskui Meinardas buvo įgijęs klautį tarp gyventojų Toreidos iszgydymu vieno serganczio sunke liga; vienok jis matē jog geruoju jų neapkrikszttys, todēl ketējo tupti ing Žuvēdų laivą ir keliauti į Teutoniją vildamas tenai įsteigti sav stiprę kariauną ir pargrįžti į Padaugavį jau ne žodžių, bet kardų netikēlius krikszttyti ir mokyti. Padaugavionis tą jausdami nusiminē, ir krupaudami kad Meinardas neatvestu daugiaus dar praszalaiczių Vokiecziu į jų krasztą ir juos paczius nenuvergtu, užvis minēdami kruvinas kares kures turējo su Žuvēdais, kurie ateidami į szepus jurios naikino jų Dievus ir tikybą senovēs, todēl lugojo Meinardo kad jų neapleistu ir gyniotu juos nuo neprietelių žadēdamies jam krikszttyties ir niekados neatsižadēti nuo jo tikybos.

Meinardas tuomi pasiklovęs pasiliko Padaugaveje, tuo tarpu vienok įsakē Gotlandijos prekējams, kad grįždami isz Teutonijos kareivių ir ginklų atvežtu.

Padaugavionis nujaute apie tai, lig szie ėmė isz Meinardo tycziotis sakydami: krauklyti ką beveiki (regis nuo to jį taip vadino, jog jis juodą abitą savo zokono devėjo) ir eidami jam užakių klausinėjo kaip brangi ėsanti druska ir milas Gotlandijo. Meinardas nebsumanydamas ką bedaryti apsikniaukęs lindojo savo pylėje Ykeskolėje ir laukė Vokiecziu per jurią ateinanczių jam ant pagalbos.

Žiamgaliai ir Libiesziai numanė, jog Meinardas veikiaus ar paskiaus atves savo Vokieczius ginkluotus į jų krasztą ir juos kardu krikszt ydamas pavergs, todėl kuo didesnei ant jo grumzdė. Meinardas tą matydamas pasiteiravęs savo tarnų ketino į Igaunių žiamę spudinti ir tenai peržiemavojęs pavasarį grįžti į Teutoniją; vienok jo tarnai linkėjo jam cziapat pasilikti, kurių paklausęs vėl apsistojo. Tuo tarpu Meinardas iszsiuntė į Rymą Ditriką zokoninką, kursai pasimete einąs ligonių lankyti, laimingai persigavo per rubežių. Ditrikas nukakęs pas Popiežių guodės jam apie tamprybę ir atkaklybę Latvių, Ziamgalių ir Libieszių lugodamas jo, kad telktu krikszczionis į kryžiaus karę, priesz Libieszius, Latvius ir Žiamgalius netikėlius ir skelbtu grieku arba nuodėmių atleidimą visiems tiems, kurie eis su kardu pagonis mokytie krikszczioniszkos tikybos, arba vieros.

Tuo tarpu Meinardas karszate sukruszęs ir įsirupinęs, labai sunkiai apsirgo ir numanydamas jau artimą smerti suvadino diduomenę perkrikszt ų ir lugojo juos, kad jam mirus kitą vyskupą sav įsteigtu ir kad Arcivyskupui Bremenos duotų žinę apie jo smertį. Netrukus Meinardas ant rankų perkrikszt ų ir mirė metuose 1196 Lapkritije, kuną jo pirmiaus palaidojo Ykeskolės katedroje isz kur paskui pargabeno jį į

Rygos katedra, kursai iki szios dienos; pirma buvo padētas už didžiojo altoriaus, dabar yra pasienēje bažnyczios kairioje pusēje.

1197 m. g. Kr.

Mirus Meinardui Vokiecziai ir perkriksztai susitarę nusiuntē siuntinius į Bremeną pas Arcivyskupą lugodami nuo jo kito vyskupo, kursai paskyrē jiems Bertoldą Opatą Cisterų zokono vyrą, aitrų Dievmeldį, tampru ir pasalu, kursai užsidengęs Dievo žodžiu dumojo kaip netikēliams turtus iszplēszti ir juos nuvergti. Pirmiau nairēs jis priimti tą vyresnybę; bet gavęs nuo Arcivyskupo ir kapitulos 20 svarų sidabro kasmetinēs algos, paszvenstas į vyskupus nuo Arcivyskupo iszkeliavo į Padaugavį, kurį Vokiecziai su perkriksztais Ykeskolēs pylēje priēmē kaipo savo nauja vyskupą, kursai suvadinęs perkriksztų diduomenę pas savę vaiszino ir ję apdovanojo norēdamas visaip pasigerint ir klauti įgyti. Bet lig pradējo jis mokslą krikszczioniszką skelbti, lig gyventojei nebkentē jo ir jį persakiojo: kaipo-gi ketino jį beszventinant szventorių bažnyczios salos užmuszti; bet patis dar abejojo ir nesutarē, ar su paczia bažnyczia jį sudeginti, ar pasalu jį nukauti, ar į Daugavą įstumti. Tuo tarpu persergētas nuo perkriksztų vislab pametęs slapta į laivą įtupē ir nukeliavo pirmiau į salą Gotland, paskui į Teutoniją; nuo ten pas Popiežių, visus pakelēje telkdamas Vokieczius ir skatindamas juos, kad eitu kryžiumi apsiženklinę netikēlių kariauti, ką tik kur sutikdamas, tam guodēs apie bēdas kokes kenczia krikszczionis Padaugavēje, kure Livoniją vadina.

Czia dar reik žinoti kas tos buvo kryžiaus karēs, kada prasidējo ir koksai buvo jų budas, kad skaitytojas galētu regēti baisybę ir nedorybę krikszczionių

tos gadynės o lygiai narsybę ir kantrybę Lietuvių, Kalnenų ir Žiamaiczių, kurie per kelis amžius nuo jų gynės.

Žinoma yra kiekvienam, jog žmogus pagal savo budą vis nor regėti ir su džiaugsmu lankyti visas vietas pagirtas ir stebuklingas. Todėjusis senovė krikszczionis labai geidė žiamę Szventą lankyti, kurioje iszganytojas buvo gimęs ir szį svietą atpirkęs. Kiekvienas gal numanyti, jog keleiviai tokioje tolimoje kelionėje visko prityrė, beje: vargų rupesnių ir nelaimių; vienok juo kelionė buvo pavojingesnė juo tapė brangesnė ir garbingesne, užvis didesnei galop deszimtojo amžiaus ir pradžioje vienuoliktojo, vienu kartu paskydo visame pasaulėje pasaka, jog pagal rasztus S. Jono Apokalipsio, tukstancziui metų sukakus bus pabanga svieto. Tas garsas nugandino visus krikszczionis, kurie isz to nusiminę, vieni palikę namus, valscziu s, tėviszkes ir turtus, kiti senus tėvus ir motynas, kiti žmonas bei mažus vaikus, muko it aitros apnikti į žiamę Szventą tenai laukti Iszganytojaus Vieszpaties ateinanczio į Juozapato pakalnę.

Reik dar žinoti, jog kol ta Szventa žiamė buvo valdžioje Arabų kuningaikszczių arba Kalifų Dievmeldžiai turėjo tenai didele globą: kaipo-gi Kalifai iszmintingi ir gudrus rėdytojai regėjo keleivius krikszczionis perkant nuo Arabų sziokius tokius niekus ir brangiai mokanczius, todėl norėdami padauginti tuos Dievmeldžius įsakė savo ukininkams kad vieszes ir žmonystą priderinczіai užlaikytų ir kad su keleiviais krikszczionimis teisingai elgtuosi. Bet neilgai trukus Seracenai užėmė Szventąję žiamę, žmonės neakyli, nejaukus ir smarkus, nepermanydami savo naudos pradėjo trukinti keleivius Dievmeldžius ant vieszkelio perkratydami juos ir už žvalgytojus turėdami; nuo to kas

karta tą kelionē rados pavojinga. Keleiviai pagrįže isz tenai nedrovējos pasakodami kitiems sunkinti savo vargus ir nelaimes, o didinti piktybę ir smarkybę Saracēnų. Užvis krikszczionis pavargēliai ir szaldras atējusi isz Azijos į Europą rinkties kalbējo nebutus daigtus ant Saracēnų.

Tuo tarpu Petrus girionis arba pustelninkas geisdamas, kad krikszczionis atvaduotu žiamę Szventą nuo Saracēnų bēgiojo kryžių neszinas nuo kraszto iki kraszto kviesdamas ir skatindamas nevien patį svietą; bet karalius ir kuningaikszczius eiti vaduoti Szventos žiamēs nuo Saracēnų. Ant galo kad taip jau svietas aitra apniktas nebtvērēs, buvo surinkimas bažnyczios Pleceneijoje, kuriame pribuvo 300 vyskupų. Tie apskelbē visam svietui, jog Petrus girionis apreiszkimu Dievo skatin krikszczionis eiti ant Saracēnų, o Popiežius Urbonos III apreiszkē savo bulēje taip vadinamame raszte, jog tie visi kurie paēmę kryžių eis kariauti į žiamę Szventą nemokēs, nei skolų skolininkams, nei palukų, jų namai, valscziai, tēviszkēs bus užtarime visų szventujų ir kuningų, liuosi nuo visų mokesczių kokių noris ukēje priderinczių, kiekvienas toksai keleivis apturēs atlaidus arba atpuskus ir gaus atleidimą visų didžiausių nuodēmių arba griekų.

Ant to balso Popiežiaus, jei galima tikēti to laiko raszytojams szeszi milijonai svieto apsiženklinę kryžiumi pagriebę ginklą ir bēgo Szventos žiamēs vaduoti nuo netikēlių. Kas begalējo nuo tokių gaujų svieto atsiturēti. Kaipo-gi vienu žygiu pergalējię Saracēnus atēmē jiems Szventą žiamę ir tenai metuose 1099 vardu Gotfridą de Buillon visų vyriausi savo karvedį Jerozolimos pylēje geležies karuna apkarunavojo ir karaliu žiamēs Szventos pakēlē. Tai tokius kares žygius žmonių kryžiais paženklintus vadino kryžiaus

kariomis o einanczius žmones į tas kares meldžionimis, kryžeiviais, beje: žmones maldaujanczius per karę nuo Dievo grieku atleidimą.

Norins Saracēnai isztremti budami isz žiamēs Szventos, vienok neliovēs antpuldinēti krikszczioniu, kurius kas diena ir nakti gandindami tuoitimpais savo antpuoliais, taip jog jie ne karta pasalu užpuolę kelis tukstanczius krikszczioniu paklojo karvietēje o antrus kelis tukstanczius paliko pažeistų dēl peno gyviui. Jau metuose 1190 vieszpats Saracēnu vardu Saladins atēmē krikszczionims apent Jerozolimą. Tuo tarpu ciesorius Teutonu Fridrikas rudbarzdžiu vadinamas visų vyriausias karvedis krikszczioniu žiamēje Szventoje ēsanczių keliaudamas tenai pakelēje nuskendo, o jo kariaunoje, kuri gaspadijosi Antijokijos mieste antkritis ir marai rados, kuri sunus mirusiojo ciesoriaus taip pat vardu Fridrikas norēdamas gelbēti buvo iszvedęs į gires ir kalnus, bet tas nieko nemaczyjo svietas mirē, kaip lapas krito. Ptolomais pylēje sziądien Akru vadinamoje su kariauna krikszczioniu tas pats kas Antijokijoje nutiko. Tuo tarpu reikējo krikszczionims stengtis priesz Saracēnus, su kuriais tuoitimpa grumentis daug svieto gaiszo užvis žeistuju, kurie kepē saulēje be uždangos.

Ukininkai Lubekos ir Bremenos pyliu tą matydami pasigailo savo vientauczių Teutonu mirsztanczių karvietēje be globos; todēl ēmē žeistuosius rankioti ing viena vietą į lapynes arba uksmes lapuotu medžiu ir tenai po uždangos nuo spirganczių saulēs kaitru, patis gerbē ir lapnojo duodami gerti ir valgyti isz savo delnyczios; vienok tokie sargintojei iszgirdę balsa trubu, tuojau patis szarvus užsidējo paēmē ginklą ir lygiai su kitais kareiviais neprietelius ramdē, kurius paguję grižo vēl į lapynes gerbti ir vaistyti žeistuju.

Vyresnybē krikszczionių regēdama tokę meilę artymo pavedē jiems namus paczioje Jerozolimoje netoli nuo Salamono bažnyczios o drauge tokių sargintojų Popiežius Celestinas III patvirtino už brostvą arba zokoną užgindamas jiems pacziuotis ir liepdamas jiems visiems vienokiai dēvēti ant szarvomis baltą abitą su juodu kryžiu ant krutinēs, nuo ko vadinos broliai brostvininkai kryžeiviai arba kryžokai, gyveno jie pylisa kaip zokoninkai kłosztoriuose, visas jų darbas buvo karēje kariauti su netikēliais, o pakajui ēsant sarginti žeistuosius szpitolēsa. Visur tas zokonas arba brostva buvo pavestas užtarimui Marijos Panos Szvencziausios Teutoniszkosios. Jų vyresnis vadinos Mistru o jų valdimierų buvo Popiežius. Regima yra jog tik patis Teutonai tegalējo stoti į tą zokoną. Daug didžiunų ir turtingų vyrų stodami į tą zokoną isz meilēs artymo adavē jam savo valsczius ir turtus taip, jog trumpame laike rados tas zokonas turtingu ir galinczių savo užsiēmimus pildyti.

Kada visa Europa tokioje aitroje buvo, jog kiekvienas krikszczionis rupinos nevien gynioti savo tikybą nuo neprietelių; bet dar geidē krikszczionių skaitlių didinti o netikēlius naikinti, ir per tą vilēs gauti nuo Dievo atleidimą griekų. Tuo tarpu Bertoldas vyskupas Padaugavēje kaip virszaus minavojau skatino Teutonus imti ginklą ir apsiženklinus kryžiumi taip eiti Latvių, Žiamgalių ir Libieszių netikēlių kriksztyti. Sugraudintas ant galo pats Popiežius Celestinas III pasakomis Bertoldo apskelbē atlaidus arba atpuskus ir griekų atleidimą visiems tiems krikszczionims, kurie eis kariauti pagonų į Latvių, Žiamgalių ir Libieszių pasvieti ir džiaugsis tomis pacziomis privilegijomis arba lecibomis, kaip ir tie, kurie ējo į žiamę Szventą Iszganytojaus grabą iszluosuoti nuo Saracēnų.

1198 m. g. Kr.

Tas naujasis žygis kryžiaus dabar skelbiamas priesz Latvius, Libieszius ir Žiamgalius Teutonijoje kiekvienam rodes lengvesniu, ne kaip eiti į žiamę Szventą szimta kartų tolesnei per jurias, per nožmes tautas, kur kaitros neiszkalbamos szpirgo o atleidimas grieku vienokias kaip tenai taip ir czia.

Todēliai Teutonai vadinami Saksonis, Vestphalonis, Frizionis nuo Žiamaiczių paskui Vokiecziais praminti apsiginklavusis ir maisto prisirupinę kēlēsi į Padaugavį, kurių burį Bertoldas vyskupas surinkęs per Lubekos miestą leidos laivais į Padaugavį ir atkeliavęs per jurią į grevą Daugavos upēs iszlipo kaimoje Ryge vadinamame. Bertoldas palikęs czia laivus ējo su meldžionimis į Bažnyczēs salą (Kirchholm) isz tenai nuleido siuntinius pas Ziamgalius, klausdamas ar ket jie kriksztytis ir sekti stipriai tikybą krikszczionių, szie atsakē jam abejotinai. Vyskupas Bertoldas butu tuomi pacziu žygiu privertęs juos kriksztyties su savo naujeis kryžeiviais, bet nuo laivų per toli buvo prasiszalinęs ir tarēs dar ne visai stipriu ēsąs, todēl apent pargrįžo į kaimą Rigę.

Czia atējęs vyskupas Bertoldas su savo kryžeiviais teiravosi karvedžių kaip priversti Žiamgalius ir kitus Latvius kriksztytiesi ir nuvergti. Tuo tarpu Žiamgaliai susirinkę į dideli burį antrapus upēs Daugavos taboruose stovējo. Ilgainiui Žiamgaliai pradējo sadorauti su Bertoldu sakydami „Atleisk savo kareivius praszalaiczius o su perkriksztais grįžk į savo vyskupiją, tu galēsi tenai kriksztyti norinczius ir tvirtinti perkriksztytus savo tikyboje“. Kiti jam sakē: Turi tu mus mokyti kalba pakajaus ir malonēs bet ne ginklu baimēs. Bertoldas reikalavo nuo jų vadų dēl klautēs pakajaus; bet netikēliai to daryti nairēs. Ant

galo sutarē ant paliaubų ir pagal budą Lietuvių tautos iszkeitē vieni su antrais raguotinęs kaipo ženklus pakajaus, vienok keles dienas buvus Žiamgaliai užmuszē kelis kryžeivius, kurie ganē savo arklius jų javuose. Ibingęs tuomi Bertoldas sugražino Žiamgaliams jų raguotinę skelbdamas jiems karę.

Žiamgalionis 24 dienoje Liepos mēnesio susirinko į dideli burį puolē ant kryžeivių su tokia narsybe, jog 110 Vokiecziaų karvietēje paklojo, vienok kryžeiviai atrēmē netikēlius, kurie nustojo 600 savujų muko szalin. Vyskupas Bertoldas dykdamas iki paskuojo juos nugaluoti, pats kuo smurtesnei vijo munkanczius taip jog nebsuskubējo sutempti žirgą ir į szoko į burį skriejenczių, kuriame Imantas permovē jį raguotine, kuną jo suplēsziusis ten pat paliko o patis į gires įsitraukē.

Kryžeiviai arba meldžionis gieždami apmaudą ant netikēlių, nei vieną jų gyvą nelaikē tarp paimtų ir nebimanydami, kaip jiems atmonyti tame ibingime jų javus degino ir ką sutikdamis kardu ir ugne naikino. Taip nugandinti Padaugavionis, lugojo pakajaus, kuningus Vokieczių vadino ir kriksztyjosi, pirmoje dienoje 50 diduomenēs salos bažnyczioje, antroje dienoje 100 Ykeskolēs bažnyczioje persikriksztyjo. Padaugavionis norēdami kuoveikiaus sugražinti kryžeivius į Teutoniją pakvietē diduomenę jų kuningų į savo pylis ir pasiēmē jiems duoti po saiką javų nuo kiekvieno žambio arba žagrēs ir tuojau iszleido siuntinius pas Arcivyskupą Bremenos lugodami jo naujo vyskupo*).

1199 m. g. Kr.

Likusiejie kryžeiviai Padaugavēje neilgai turējo pakaju: kaipo-gi netikēliai tuojau pradējo sergēti, ir

*) Voigt Geschichte Preuss. B. 1. s. 381—393.

neleido jiems po krasztą žvalgyties, kas kur yra, patis bureis ējo į Daugavą krikształ nuplauti, kad sriautas bogintu jį paskui Vokieczius į juria, grobstē kryžeiviams gyvuolius degino ant dirvų jų javus ir ant paeziu kuningų grumzdē, jog jie isz Ykeskolēs į Bažnyczios salą iszsikraustē, rupindamies kas toliaus nusitiks. Kiti kryžeiviai susidangino į Ykeskolēs pylę, o likusiejie prekiotojai iszluosavo savo gyvybę duodami gausęs dovanas diduomenei netikēlių: kaipo-gi netikēliai gavēnioje buvo susitare savo sueime varyti laukon visus Vokieczius butinai ir luosuotis nuo jungo krikszczionių, tuos kuningus galuoti, kurie dar velykų lauks. Vis kas tenai buvo krikszczioniszkas netrukus pragaiszo.

Kas per priežastis buvo to neapkentimo krikszczionių vieros arba tikybos, gal ję kiekvienas numanyti. Kas buvo tie mokitojei arba apasztalai, kurie tenai mokslą Evangēlijos netikēliams skelbe? Zokoninkai nenumanantis kaip su žmonimis elgtiesi, nežinantis nei jų budo, nei dabos, nemokantis jų kalbos, vienu žodžiu neturintis neijokio privalumo, kuriuomi butu galēję netikēliams pasigerinti ir juos pas savę vilioti. Minēti dar reikia kaip tie mokitojei iszgulde tiems pagonims krikszczionių tikējimą? Bruko jiems nuliudimą, rupesnį, liepē iszsižadēti turtų, gērybių ir paties svieto, kankinti savo kuną alkimais ir novimais, skatindamas juos dieną ir naktį melstis ir rupinties ne sziuomi pasauliu, bet antru gyvenimu o aszaroti ir gailētis už savo nuodēmes. Visur krikształ buvo motuomi, apszlektie vandenimi burį vyriszkių arba moteriszkių, kursai gavo vardą Jono ar Onos dyrino szalin dumodamas kaip atminti savo vardą. To dar nepakako ikandinę reikējo naujiems kuningams javus pilti deszimtines duoti, kurių pirma nežinojo. Toksai mokslas negalējo sutikti nei su pagonų protu, nei su

jų liuosybē, todēl randant tą Latvių ir Žiamgalių atkaklybę, nereik stebētis, jog jie tempēs ir nenorējo krikszytis*).

Tuo tarpu Bremeno Arcivyskupas su savo kapitula paskyrē Albertą Apeldern kanauninką Bremeno į vyskupus Padaugavēs, vyrą buklų ir gudru nelaime nenusimenanti, daugiaus paveidu į kareivį nekaip į kuningą, kursai užsidenges tikyba krikszczionių mokējo Padaugavēje vokieczių valdžią tvirtinti ir pagonis apvergti.

Paszvenstas Albertas į vyskupą Padaugavio norējo tenai savo valdžią ir savo tikybą kardu pamatuoti, todēl ēmē kaipo Bertoldas kviesti Teutonus į kryžiaus karē priesz pagonis. Budamas pats kilties vyru ir turēdamas daugybę genczių, pažystamų ir prietelių gavo nuo jų didelę paszalpą. Mokējo dar pasigerinti diduomeniai, kuningaikszcziams ir karaliams, kurie jį tame reikale taipat suszelpē. Visupirmiau susipažino su gyventojais salos Gotlanda, kurioje 500 kareivių patelkęs ir kryžiu paženklinęs iszleido į Padaugavį. Pats tuo tarpu nukeliavo pas Danų karalių, nuo kurio ir nuo Arcivyskupo Lunden miesto gavo suitas dovanas. Nuo tenai grįždamas užkeliavo į Magdeburgo pylę, kur pasitiko Pilipą ciesorių Teutonų, kuriam Albertas taip mokējo pasigerint, jog jis jam visą Padaugavēs krasztą padovanojo, norins tas krasztas jam tiek teprigulējo kiek kam priguli svetimas drabužis ant svetimos nugaros. Bet pagal nuomonę tų amžių, krikszczionis turējo pagonis už gyvulius, todēl tarēs galintis jų turtus ir valsczius pasisavinti. Tas pats ciesorius pažadējo jam, jog visi tie kurie žygiuos į Padaugavį pagonų krikszlyti ir ka-

*) J. Voigt Geschichte Preuss. B. 1. s. 400.

riauti džiaugsis tomis pacziomis lecibomis, kuriomis džiaugias einantiejie grabą Iszganytojaus vaduoti nuo netikēlių į Szventą žiamę. Lyge dale Albertas iszlugojo nuo Popiežiaus tuos paczius atpuskus ir tą patį griekų atleidimą, kaip ir einantiems į Szventą žiamę kariauti. Vienu žodžiu Albertas nuo visų ir visur gavo paszalpą ir pagelbą savo ketējimui.

Taip pasirēdęsAlbertas metuose 1199 su savo tarnais ir jo mylistomis vardu Dortmund, Herbert ir su didele gauja kryžiauninkų dvideszimt ir trijuose laivuose laimingai atkeliavo į Daugavos grevą iszlaipinęs tenai visus į paszalį traukē į bažnyczios salą, o nuo ten į Ykeskolēs pylę, į kurę Žiamgaliai nenorēdami įleist daug tų kryžeivių pakelēje nugalavo; vienok Albertas norins su didžiu vargu nuējo tenai ir su didžiu džiaugsmu susinērē su likusiais vokiecziais, kurie iki szioliai užsirakinę toje pylēje lindojo.

Tą regēdami Libiesziai, Latviai Žiamgaliai padarē su Albertu paliaubas ant trijų dienų vildamos tuo tarpu tolimesnius Žiamgalius patelksentis. Bet Ziamgaliai patis kaip Vokiecziai raszo, antraję dieną paliaubas sulaužę: kaipo-gi antpuolusis pasalu daugybę kryžeivių nugalavo o patį Albertą bažnyczios saloje apgulē, isz pirmo nusiminē Vokiecziai neturēdami kuomi misti; bet radę ten kelis rusius javų apsidrasino, nuo kurios pylēs vienok pagonis atstojo, kad pamatē kitus laivus ateinanczius su kryžeiviais, kurie iszpuolę į paszalius teriojo ir degino pagonų javus ir namus. Ž amgaliai nugąstaudami, kad dar daugiaus neateitų kryžeivių, lugojo pakajaus nuo Alberto ketēdami krikszṫytis ant ko suderējęs Albertas pagrįžo į Ryges kaimą ir liepē netikēlius krikszṫyti, nuo kurių lugojo vadų, Žiamgaliai nairēs juos duoti. Tą matydamas Albertas pakēlē puotą arba gērynę į kurę liepē sukviesti arti-

maje diduomenę pagonų, kurei susirinkus tenai, vyskupas Albertas liepē ję apkalti. Tēvunai Žiamgalių ir Latvių nugandinti tokiu elgimuos savo vyskupo krupavo, kad juos neiszsiunstu per jurią į Teutoniją, todēl davē jam 30 vadų kurius Albertas atēmē, paczius vienok nepaleido ir per jurią iszsiuntē*).

Igavęs taip pakaju Albertas, norējo butinai pavojų nuo savęs atolinti ir savo valdžią tuose krasztuose patvirtinti, minēdamas vienok, jog neviena audra dar pakils, iki nuvergiant pagonis ir iki pasidarant tikru jų valdimieru, kurie gailēdamies savo liuosybēs, valsczių ir turtų vēliaus ar ankscziaus turēs trakti. Dēl tos priežasties geizdamas artymą sukergimą su Teutonija užlaikyti, rižos įkurti tokę vietą kurioje jis galētu turēti ginklus padēti, javų kleti atstankai ir stiprę uždangą. Ant to galo pavaręs gyventojus Rygēs, toje vietoje pastrunijo pylę Rygos, kuri iki szios dienos tebēra.

1200. m. g. Kr.

Albertas įkuręs Rygos pylę arba miestą vienus paczius Vokieczius teleido tenai gyventi: kaipo-gi nei vienas Žiamgalis, Latvis, nei Libieszis negalējo nei gyventi, nei prekioti, nei vyresniu buti, norins butu ir vokiszkai mokąs, vienu žodžiu vislab atidavē Vokiecziams prekybą ir amatą, kad per tą perkrikszt ii nerastuos akylesneis ir turtingesneis. Albertas norēdamas tą miestą kuo veikesnei praplatinti, užgynē Libiesziams, Žiamgaliams ir Latviams niekur kitur ne pardavoti kaip tik Rygoje, visus tus kurie prekiotu grevoje Lelupēs arba Muszos ar Žiamgaliuose ne vien iszkeikē, bet neklausanczius ketējo galuoti ir labybą

*) J. Voigt Geschichte Preuss. B. 1. s. 404.

atimti. Ant didesnios dar laimos ir godos Albertas adavē Rygos miestą į užtarimą Szvencziausios Marijos Panos Teutoniszkosios*).

1201 m. g. Kr.

Ir taip Albertas juo geresnei apsipažino su budu, dabą, rēdu ir tikyba pagonų, juo aiszkesnei matē, jog su tą gale, kokę turējo negalēs jų apvergtį, nei nuo jų žiames atimti ir pasavinti: kaipo-gi vieni kryžeiviai negalējo tenai naujos rēdos ir naujos vieros niekaip užturēti: kaipo-gi atējusis pavasaris, vasarą perbuvęs rudenį vēl grįžta namon, kartais nieko nenuveikusis, palikdamas Vokieczius gyvenanczius tenai baimēje ir pavojuje. Albertas norēdamas tą nuo Vokieczių attolinti, telkē Teutonijos kryžeivius žadēdamas jiems parkrikszt̨ų Latvių ir Žiamgalių žiamę aduoti; jei jie nebgrįszę į Teutoniją ir czepat gyvens ir dar steigs daugiaus žiamēs atimti nuo pagonų. Todēl Albertas padovanojo Lenevadą pylę Bamerui o Ykeskolēs pylę Meindorpui, vienok nedrįso daugesnei bedalyti, minēdamas, jog netikēliai tą regēdami, ką piktesnei įtraks ir nevien ginklu ginklą ramdys; bet į paczią ugnį puls velydamos galą gauti, ne kaip savo turtų, valsczių ir liuosybēs nustoti. Todēl Albertas dangstydamos savo tikyba veizējo kito pragumo, kuriuomi galētu netikēliams žiamę užimti ir paczius nuvergti, atmindamas, jog kareivių brostva arba zokonas Szventoje žiamēje daug gero darē krikszczionims, užsigeidē jis tokio pat kareivių zokono Padaugavyje įkurti, kad jie tikybą krikszczioniszką tarp netikēlių platintu ir ję užturētu.

Albertas geizdamas tokio zokono Padaugavēje įkurti nukeliavo į Teutoniją naujos talkos telkti, kad

*) Voigt Geschichte Preuss. B. 1. s. 401—405.

jų užtarimu ir pagelba savo ketējimus galētu pasiekti, o Ditriką zokoninką iszsiuntē prie Popiežiaus, kad jam jo norą apreikszttu. Tuo tarpu pats surinkęs didelę gaują kryžeivių sugrįžo į Rygą. Vienok krupaudamas tolimesnių pagonų sukelti, padarē sandorą su Žiamgaliais, Libiesziais ir Latviais ir tuomi atolino nuo savęs pavoju.

Albertas kas dieną didesnei rupinosi kaip kareivių zokoną įkurti, kaipo įranki savo valdžios ir galybēs, nēsgi regējo jų didelę naudą žiamēje Szventoje. Todēl nevien pats Teutonijoje budamas klausinējo apie jų įstatymus ir budą, bet dar siusdamas Ditriką į Rymą įsakē jam iszsijautoti ir iszsiteirauti apie zokoną tų kareivių. Ko Albertas geidē tas ir įvyko: kaipogi Popiežius Inocentas III leido jam toki zokoną pamatauti pagal įstatymą zokono Templiorių.

Tas naujas zokonas įkurtas metuose 1201 Padaugavēje gyveno pagal įstatymus Templiorių pylēse, dēvējo baltą abitą antszarvomis, ant krutinēs turējo raudoną kryžių su kalaviju skersai įsiutu, nuo ko Kalavijonimis vadinos, visi barzdoti miszciaunyje teskutos, negalējo pacziuotis, nei mergoms žalētų brukti, vyresnysis jų vadinos Mistras, kuri patis zokoninkai tarp savęs skyrē, vienok Rygos vyskupo kaipo savo įkurējo ir vietininko Popiežiaus turējo klausyti, kursai kaip Rygos pylę su krasztu, taip ir tą zokoną į užtarimą Szvencziausios Marijos Panos Teutoniszkosios pavedē. Kiti vyresniejie buvo, mažos pylēse vadinosi Vogtais o didžiose Komturais, tai yra komendantais, kožnas tarp jų po kelis Voktus savo valdžioje turējo, o pats klausē Mistro. Visas darbas tų zokoninkų buvo platinti Evangeliją tarp pagonų, užtarti ir szelpti krikszczionis.

(Galas pirmo iszleidimo).

Sutrauka pirmojo perijodo.

Lietuvei prekiojo kaip matēme ankszcziaus jau priesz užgimimą Kristaus, su Penicijonais, kurie lankydavo musu pasvietį pirkdami gintarus. Paskiaus buvo plati kupczystē su Graikais ir Rymēnais, kurie atsiirdavo mariomis ant laiviu. Su Rymēnais taipgi teko ir kariauti. Garsiausios prekybos vietos buvo Klaipeda Liepojus, Venta, Vindava, ir kitos. Vēliaus pradējo prekiūti su Szviedais, nū kuriu gauna geležį ir varį. Jau 12 tame szimtmetije prekyba ant mariu pradējo mažēti, nēs Vokieczei apgulē tas vietoves ir įgavę jas į savo nagus, atstumē Lie tuvius nū mariu. Bet Lietuvei pirmiaus neg Vokiecziams Baltojos jurēse užleido prekybą, daug ankszcziaus smarkei kariavo su Lenkais ir Gudais ir daugel tūse žygiūse laimējo, bet tas ju laimējimas vēliaus jiems neatneszē jokios naudos. Vokieczei isz pradžios tiktai prekiavo Pabaltmarije, bet beprekiaudami apsipažino su tūmi krasztu, atsidangino su savimi karumenę, tas atsitikimas įstume visą Lietuviu tautą į labai didelius vargus kuriūse iki szios dienos tebžuna.

Dabar klausymas: kas tame dalike kaltas? Atsakimas toksai; Lietuvos vadovai tame dalike kalti! (Skaitk aukszcziau 10 §.) Lietuvos kuningaikszczei Barkus, Kunas, Dorpsrungas ir Spēra. Zivibundas Gimbutas ir Erdvilas. Karēs Lietuviu su Lenkais, Muzurais ir Gudais. Tie 7 kuningaikszczei narsybe ir galibe pilde visą 11 tą szimtmetį.

§ 11 Lietuvos kuningaikszczei Zivibundas II Montvilas, Mingailas, Skirmuntas ir Kukvaitis. Kares Lietuviu su Gudais ir Lenkais. Szitie 5 kuningaikszczei narsybe tvirtybe ir galybe pildē visą 12 tą szimtmetį.

Dabar matome, kad 11 ir 12 tame szimtmecziūse jau buvo tvirti Lietuvos vadovai ir smarkei kariavo su Lenkais ir Gudais.

Jeigu Lietuvei czielus du szimtus metu lig atsibastimo Vokiecziu į Pabaltmarį ir Padaugavį, jau buvo tvirtus kareivei ir turējo vadovus, taip vadinamus kuningaikszczius, kurie su Lenkais ir Gudais kariavo, tai kodēlgi jie prie laiko tiems Vokiecziams ne užstojo kelia? Tikējimas Lietuviu ir Latviu, lig atkakimui vokiszko kataliku kuningo Meinardo, buvo stabmeldiszkas noris ir turējo tarp savęs skirtumą. Jų tikējimas kaip tai Lietuvei garbino Perkuną dievaitį, o Latvei garbino kitą, pagal senus padavimus kokį Kurą (Kurcha), vienok toli didesnis skirtums buvo su Gudais bei Lenkais, kaip kalboje taip ir

tautystęje, ogi pat ir tikęjime, bet to neatbojent jie tankei su apais draugavo ir talkinejo. Kalba Lietuviu bei Latviu beveik vienoke, skirtumas galęjo vęliaus rastis per įtekmę Vokiecziu bei Lenku kurie vienus nů kitu skyre, o per ką lietuviszka tauta silpnęjo. Lietuvei butu galęje lengvei Baltijos pakrasztį nů užplaukimo apginti, bet mes matome jůs tai Gudůs, tai Lenkůs narsei besikariaujanczius įsinarszinusius į kares ir plęszimus svetimo lobjo, ko Pabaltmarę nebuvo, taipgi jie netęmijo vertybę prekybos pas Baltijos jurę, ir nei kiek nesirupino apie ateitį, kad tasju nerupestingums galęs įstumtį visą Lietuviu tautą į labai didelius vargus, smaugenczius musu tautą lig szei dienai.

Tokia tai priežastis davę be gaiszinimo įsigyventi Vokiecziams ant Padaugavio ir Latviu bei Kursziu musu broliu žemes.

Su tůmi tai ir baigias pirmas arba prieszistoriszkas perijodas.

Antras arba augantis perijodas.

Algimuntas Lietuvos kuningaikszczio Tranaiczio sunus 1209 m. kariavo auksztojo Lietuvo su Dovidu kuningaikszczių Lucko piles del rubežiu. Taipgi Algimuntas 1211 m. kariavo su Aleksandru kuningaikszczių Volinijos. Aleksandrą keliůse musziůse pergalęję̨s pargryžo laimingai nuslogůtas turtingu grobiu į Lietuvą.

Ringaudas, Algimunto sunus buvo tai vyras iszmintingas, karęse, drąsus ir nusimanąs. Matydamas Lietuvius neprieteliu apsiaustus isz visų pusių jisai suprato, jog tiktai vienybę tegali iszgelbęti Lietuvą nů prapulties. Jisai pradeda rinkti po vieną valdžia iszsiskirscziusius Lietuvius ir pirmas pasiima vadinties didžiu Lietuvos kuningaikszcziu; sostapilę perkelia isz Kernavos į Naujapilę. Jam viszpataujant Lietuvei kaskartą didesneis bureis pradeda susigrumti su neprieteleis; jau jo tęvas Algimuntas (1226 užpůlę su 7,000 vyrų Smolensko ir Pskavo apygardas. Matydamas jog Kardininkai kaskartą daugiaus spaudžia Lietgalius ir Žemgalius Ringaudas netiktai siunczia talką į Padauguvį savo viengenczems, bet tankei ir pats eina priesz Vokieczius; nors nevisados grįžta pergalętoju; vienok Kardininkai supranta, jog su Lietuveis neteip lengvei apsieis, kaip su jų sziaurineis vientauczeis.

Penkesdeszimt metu buvo prabēgusi nů to laiko, kaip Vokiecziu kolonistai ar kupczei atitraukē į Padaugavį ir skubinos įtaisyt naują valstiją, budavoti pilis ir platinti savo ponystę. Užimtases tautas, rupinos kiek galint nutautinti ir į ju tarpą partraukti sveczius Vokieczius. Vokieczei pas Daugavos įtaką buvo užsibudavoję stiprę pilį ir miestą Rygą, tada 1202 mete gruntavojo kardininkai savo brolijos ordeną, kurs turējo gaivinti krikszczonybę ugne ir kardu įimtůse Baltijos pakraszcziůse; pavergtůsius priverte budavoti pilis ir tvirtynes. Galima buvo regēti kad jie neapsistos savo darbą varę ateję iki Lietuvos rubežiaus. Ir taip truko iki pabaigai.

Vadovas kardininku brolijos tů kartu didis mistras Volkvinas buvo susirinkes stiprę kariauna, koke iki tol dar nebuvo buvusi pas kardo broliu padaugavije. Visą szį kariauna po vadovyste Vilelmo isz Modenos, traukę į apszauktąję „kryžiaus karę“ priesz Lietuvninkus, pažadēdami visiems, kurie prie tos karēs prisidēs, amžinajį gyvenimą dangaus karalystēje. Suprantama, kad kryžiaus kareiviams prie to ir riebus žemiszkas pelnas buvo pažadamas, jei kare laimingai iszpuls. Paveiktoje Lietuvoje but buvę daug dvaru kurius butu pergalētojei pasisavinie ir pergalētůsius iszguje. Nera dyvu, kad ant tokios kryžiaus karēs pasisiulijo kareivei isz visu krasztu Vokietijos ir traukē į Pabaltmarį dideleis bureis. Du Vokiecziu Grovu Danenbergis ir Haseldorfas vadovavo pulkui kryžaus kareiviu traukęcziu nů Libekio osto pajuriu ant Rygos. Tie visi susivienyja su Rygos kardo broleis ir taip su padidinta karēs syla, trankia į Lietuvą, pilni džaugsmo ir linksmybes, dumodami, jog Lietuva yra pražuvusi.

Kada Vokiecziu kariauna įtraukē į Lietuvą ir pradējo veikti dyvinus darbus, Pakajingi gyventojei tapē appiplēszti, užmuszinēti ir ju gyvenimai nudeginti. Visas Sziauliu pavietas (kreizas) panēszējo į pustynę. Jie dumojo sutreksz visą Lietuvą, kurį turēs atsižadēti nů priesztaravimo ir jiems pasidůti.

Bet Vokieczei buvo apsirikę; savo plēszimais ir deginimais Lietuvoje Lietuvei taisyk nebuvo atlēžusi ir karůse nemokyta tauta, koke ji buvo pirm szimto metu. Senůse laikůse Lietuvei buvo gana pakajingi Gyventojei savo didelioms Girioms ir baloms apsergētoje žemēje, darbąvosi vieni iszdirbdami žemę, kiti augindami gyvůlius, kiti mežiodami. Tůlaik jie mylējo tyką ir pakajingą gyvenimą. Bet Lietuvei skubinosi szi savo tautos budą pervirszinti už kitus kaimynus. Rusu žeme tukartu

buvo suskaldyta į daug mažu kuningaiksztyscziu, ant kuriu budavo vienas didkuningaikisztis arba senesnysis, kursai buvo pilnas postovumo. Didkuningaikisztis tankei nespėdavo suvaldyti savo kuningaiksztėlus ir jie tankei vedē kares ant savo rankos. Taip darēsi Rusu kuningaiksztystese, kaimynystēje Lietuvos. Pagaliaus jie pradējo laužtis į Lietuvą, o Lietuvei buvo prispirti griebtis už savo atsigynimo įrankiu. Veik Lietuvei pasirode narsingais ir stipreis isztrivojenczeis kareiveis. Lietuvei tose gadynēse buvo garsus medinczei ant visos Europas. Anu giriose gyveno stumbrai, meszkos vilkai, szernai, elnis briedžei ir lapēs bei visokie maži medžioklēs žvērelei; vyrai, kurie buvo pripratie medžioklēse su žverimis imtis arba ristis, buvo taipjau ir narsus kareivei, nesibijanti traukti į karę ir muszius. Ta tai kaimynai gavo greitai pajusti. Lietuvei pirmiaus apsidirbe apsiprocevoję savo žemę, pradējo atsimonyti savo užpůlikams nerimstantiems kaimynams. Nů tos dienos kaip Polocko kuningaikisztis Izjaslavs buvo půlies kraujo muszyje priesz Lietuvius, Lietuviu kareiviszka szlovē vis toliaus ir toliaus iszsiplatino. Koke gilę įspaudą padarē kuningaikszczio Izjaslavo smertis matom nů to, kad Giesmes, apgailestaujenczios jo myrį (12 szimtmetyje suraszytos) kurios Rusu nusidavimůse randasi.“ Kalba apie Igoriavo pulka.“ Giesmininks sako! „Jau Saule nespindž szvieseis spinduleis ant Perejaslavo miesto. Ir tamsi Dauguva tek pro .Polockonius žemin į pagonu Lietuvą nevalios. Tik viens Izjaslavs, sunus Vasilka skandino sklutas ant szarvu Lietuviu, vydams szlovę savo tēvo Vseslavo; bet ir jis jau guli kruvins po žemēs velēnoms, sukapotas Lietuviu kardais. Nebuvo prie jo brolis Bratczislavs ir nei antras brolis Vsevolodas; viens pats iszleido savo brange dvasę isz narsaus kuno per auksa kaklą.“ Giesmininks taisyk gailējos kad Polocko kuningaikisztis, Vseslaviczių kilties, per savo kaltę į žemę savo į viliojo pagoniszkus Lietuvius. Ir Giesmininkui buvo gana ko skuties, nēs Polockas vēliaus pateko visas į Lietuvos kuningaiszcziu valdybą.

Takart Lietuvą valde narsinga ir kareiviszka dvase, Žinoma per garsius darbus. Kada Vokieczei nupustijo szaurinę Lietuvą, tai dar vis nesutrēszke Lietuviu tautą, bet iszkēle n'isztrivojamus piktumus ir verksmą. Tai buvo rudenyje 1236 mete, kad visą Lietuva kuri nebuvo pakliuvusį į nagus neprieteliu, valde garsus ir narsus kuningaikisztis Ringaudas, kurį Lietuviu tauta buvo pasiskyrusi per karvedį priesz savo žemes neprietelius. Ką jis atliko dēl savo tēviszkēs veikei paregēsime.

Visi griebēs už ginklu, geru protu paklausydami savo kuningaikszczio, balso (kuriam pakajingūse laimēs laikūse nelabai buvo paklusnus.) Ir tada žemēje Ringaudo susirinko stipri ir aitri kareiviszka syla, ir Lietuvei trauke priesz Vokieczius.

Prie Raktes pilies susitiko abidvi kariszkos sylos. Kur Raktēs pilis stovējo, randas szendien nevienokios dumos. Ankscziau mislyjo, kad Rakte yra darbanyksztē sen-Saules dvaras (vokiszkai „Alt Rahden“), bet naujam isztyrinējimui daugiaus tikim, kad minēta pilis buvusi tūkart Žagarēs valscziuje prie Szventos upēs. Cze atsitiko muszis ant Gyvasties ar smerties dienoje szvento Maurikaus 22 Septemberį 1236.

Per szį muszį iszsireiszkē, kad Lietuvei pasislēpę placzioje girioje, užgulē vienu kartu isz visu pusiu Vokieczius. Ant abidvieju pusiu buvo vyrai karese pripratie, ant abieju žinojo, kad nů prieszininko nēra malonēs laukti; muszis buvo baisus, ir galējo baigtis tiktai isznaikinimu ar vienos ar antros sylos. Ilgai svarstēsi pergalē, galiausei Lietuviams teko pergalējims. Noprosnai „kardo brolei“ szaukē saviems kareiviams; „pirmyn! pirmyn! Szventas Maurikai į pagalba mums,“ Bet jiems reikējo pasitraukti. Ant muszio lauko krito didis mistras Volkvins, prie ko Vokieczei pamete visą vilti. Pradējo bēgti, ir Lietuvei padarē saviems neprieteliams skardynę. Ten krito lig 50 „kardo brolu“ drauge su visais, kurie buvo isz Vokietijos prie tos kryžiaus kares prisidēję ir daug tukstancziu vokiszkuju kareiviu. Visą Vokieczių kareiviszka Galybē tape isznaikinta; tik rets bēguns pranesze į Rygą žinę apie nelaimingą muszį, kur veik visi „kardo brolei“ buvo už savo bjaurius darbus galą gavę.

Tasyk galējo dumoti, kad Vokieczių virszponystei Baltosios juros pakraszczūse bus galas, bet buvis kitaip nukreipe tą visą iszeigą. Priežastis buvo tokios. Pirmutini kartą Lietuvei karēje prie pyles Raktes tiek daugel savuju pražude, kad Ringaudas tůjaus po musziui negalējo įsilauszti į pacziu neprieteliu valstiją. Tam reikējo surinkti naujus kareivius. Bet jo valdže ant Lietuviu nebuvo stipri ir įgijusi tiek galybēs, kad tie butu klausę jo paliepimo. Per didi pergalējimą prie Raktes buvo baisingasis pavojus nů Lietuvos nuverstas, ir didesnē dalis Lietuviu prie tolesnio karēs vedimo neprisidējo. Nekurie Lietuviu kuningaikszczei ir didžiaponei atsiskyrē nů Ringaudo, jieszkodami kitur savo pacziu pelno. Ant galo, didesne dalis kareiviu turējo traukti priesz nekurius Rusu kuningaiksztelius, kurie vien val brovēs į Lietuvą. Sylingas Volinijos kuningaikisztis

Pietinėje Lietuvoje dare Lietuviams daug rupesties, ir todėl nebuvo galima suspeti isznaudoti visas sylas priesz Vokieczius. Paskiaus butu nusitikusi, kad „Kardo broliams“ nebutu sekęs didis pulks palydovu nů lauko. Po muszio prie Raktes, minėta „kardo broliu draugyste“ negalėjo pastovėti, taipgi turėjo pulti ir visa Vokiecziu valstija Baltosios Jurios pakrasztyje. Tegul tą paaiszkinsim, ant pareikalavimą popiežiaus o antras kada kardininkų ordenas, teip vadinamas Vokiecziu Ordenas katras buvo apsimetęs Prusijoje susivienijo su kardo broleis po vienu mistro - vadovįstę. Žeme anu buvo netik Baltijos pakrasztyje, bet ir Prusijo. Prusu ordenas siunte naują sylą į Livoniją, isz kur Vokiecziu valdžia vėl atgijo.

Bet Lietuva per didį muszį prie Raktes, buvo nů Vokiecziu apsergėta.

Karalius Mindaugas.

Tů laiku, kaip Vokiecziu kareivei rinkos į Baltijos pakrasztį Lietuva neturėjo nei viena virszesnį valdoną. Ji buvo sudėta isz daug mažu valstiju kur valdonams buvo titulas důtas „kuningaikształis.“ Nekuriose vietose nebuvo kuningaikszczio, bet ta vieta valdybos priderėjo didžiavyriams. Kuningaikszczio galybė buvo stipri tiktai karės laike; prieszingai pakajingosia dienose jo valdže ir Galybe buvo menkai jaucziama. Ta žine Lietuviu „kuningaiksztis“ lyginos arba panėszėjo Vokiecziu „erzogams“ seniausůse laikůse.

Lietuva buvo padalyta į mažas valstijas lygiai kaip sena Grykonija. Taipjau kaip seniemsiems Grykonams, ir Lietuviams buvo visokie ryszei, kurie jůs suriszo į vieną draugiję. Szis ryszys buvo: draugiszka viena kalba ir draugiszkas vienas tikejimas. Bet kad Lietuviams pradėjo kilti nesibaigentes kares su kaimynais, tada augo kuningaikszcziu galybe: narsus ir iszmaningi vyrai kares vadovai buvo tautai naudingi ir reikalingi.

Tankes kares kurios Lietuviams reikėjo vesti priesz kaimynus, jiems dave gera pamokinimą, anie regėjo, kad nů skirstimą pastojo visas krasztas pustas, bet nů vienybės prigulėjo stiprums. Nekuriems mažiems kuningaikszcziams, kurie karęs ant savo rankos vede, ne buvo laimės, siuncziant Lenkams ir Rusams didelius kares pulkus priesz Lietuvos szonus. Lietuvei pradėjo suprast, kad suvienavimas visu valstiju po vienu val-

donu butu labai naudinga. O įpatingai pasitvirtino nů to laiko kada Baltijos pakrasztije Vokiecziu kardininkai dvi valstijas gruntavojo viena Vidžeme o antrą Prusijo, katros 1237 m. susivienijo ir priesz lietuvius piktą karę vede. Ta kart Lietuviams grumzde pavojus isz visu pusiu, ir tauta pradėjo kasdiena aiszkiau suprasti, kad tik susivienyjimas visu Lietuviu gali důti pagalbą. Tůkart reikėjo tiktai rastis stipriam vyrui, turincziam reikalinga dvasios dovaną, dėl atlikimo didžio darbo.

Ir Lietuviu tautai ant laimės toks vyras rados. Tas buvo Mindaugas sunus didžio kuningaikszczio Ringaudo. Jis pastojo didžios Lietuvos valstijos gruntavotoju. Kaip visi valstiju gruntavotojei anůs, vargo laikůs, nebuvo Mindaugas vyras minksztos szirdies, bet kietas stiprus, savo ranka sulaužo priesztarautojus, ir kur gal savo sumanumu mok vislab ant Lietuvos labo sunaudoti, naujůse laikůse vadin tai diplomatije, bet senůse laikůse tas viskas vadinos prastais Žodžeis. Mindaugas nebuvo vienpusiszkas valtijos vyras, katrą koksai kerginis prieszininkas butu apviles. Ir taip kad tautos supratimas ir misles jo darbą rėme. tai jis pilnai dasieke savo mierį. Mažu kuningaikszcziu galybe krito ir visa Lietuvos žeme tapo suvienůta po vienu galingu valdonu, Mindaugu. Jam visi mažesni kuningaiksztelei pasidavė ir priežadėjo jo valės klausyti.

Ne vien Lietuviu žeme tapė suvienůta po valdže Mindaugo: naujei Lietuvos valstijei prigulėjo didi plotai Rusu žemes. Nekurie nů tu prigulėjo Lietuvai jau nů senu laiku, senei jau buvo nů Lietuvos kuningaikszcziu užimti ir valdomi, nekurius pats Mindaugas įėme. Lietuvai buvo privienůta visa Baltoji Rusija su miestais ir gubernijoms Vitebsku ir Minsku, kur ir dalis Mažosios Rusijos buvo Mindaugui savo virszvaldybą pavede. Szios naujos valstijos stalyczia buvo Novgrodek, kursai stovėja ant rubežiaus tarp Lietuvos ir Baltrusiszkojo provinco. Antra stalyczia arba sosto pilis buvo Kernava, katra buvo tikroje Lietuvoje. Bet Mindaugas užsilaike Novgrodeke, o szis buvo valstijos vidurije, ir buvo atstu nů sziauriniojo rubežiaus, kur tankei įsilaužė Vokieczei ir kardo brolei.

Lietuvos augims padare rupestį visiems aplinkiniems kaimynams. Stipresniůju nů tu buvo Volinijos ir Galicijos kuningaikszczei, broliudu Danielis ir Vasilka. (Galicijos valdonas Danielis vadinos savę karaliumi). Abu buvo narsus kareivei, ir už visus to laiko Rusu kuningaiksztelius turėjo didžiause galybę. Jau seniau nekurį sykį buvo jie kariavę priesz Lietuvius,

bet ne įstengē sulaikyti Lietuvos augima. Todēl Danielis pradējo dumoti apie didi susivienyjimą piesz Lietuvius o antra apie Lietuvos suskaldimą. Greit atējo iszdavinga valanda.

Mindaugas savo gimines pakēlē po savim per kuningaiksztēlius, vildamies, kad tie bus paklusnus ir ne mislis pikto priesz jo valdžią. Tarp kitu jis buvo pakēles savo brolio sunu Tautvilą per kuningaiksztį ant Polocko, ir ant Žemaitijos buvo užkēlęs per valdininka savo brolį Vikentą bei antro brolio sunu Edevidu. Bet Mindaugo nusitikējims neiszsipildē: szie gimines taip kaip ir svetimi dumojo. sauvaldytis ir neklausiti Mindaugo, Mindaugas todēl jůs nukēle nů urēdo ir pasiunte karauti priesz Smolenską, sakydams: „Ką katras įims, tai gal dēl savąs pasilaikyti!“ Vienok atkeltiejie nebuvo pakajingi, bet bēgo į Voliniją bei Galiciją, susitelkti talką priesz Mindaugą. Karalius Danielis buvo apsivedies su Tautvilo ir Edivido sesere, ir todēl jis su didele linksmybe davē szvogeriui stiprę kariauną, su kurę turējo vilti apversti Mindaugą. Bet pažydamas prieszininko galybę ir isztvermę, Danielis godojo sav karēs draugus. Jis maldikavos prie visu krikszczioniszku kaimynu, idant tie keltu naują kryžiaus karę priesz pagoniszkaje Lietuvą, greitai sutare Pinskos Rusu kuningaikszczei su Lenku kuningaikszczeis kurie buvo Lietuviu kaimynai, ir Livonijos ordenas. Priesz sutarti nubēgo Tautvilas į Rygą pas kardo brolius ir priēme krikszczioniszką tikējimą. Tůmet buvo visi kaimynai priesz Lietuvą suvienůti. Prie to buvo patis Lietuvei suskaldyti ir padalyti. Vikintas gavęs nů Danielio didelius turtus gryžo atgal į Žemaicziu ir Jatvēžu žemę sukelti maisztą priesz Mindaugą, kas jam isz dalies ir pasisekē, labjaus Jatvēžijo. Visi buvo sugatavoti stengties priesz didvaldystę Lietuvos.

Mindaugas apie tai pasidumojo ir tůjaus suprato ko jo geri kaimynai geide. Jis apsirokavo, kad karę priesz visus neprietelius vienu kartu yra per sunki. Todēl jis jieszkojo suskaldyti savo neprietelius. Pirmiaus jis protingu isaiszkinimu bey dovanomis atskyrē Lenku kuningaikszczius nů susidraugavojusiuju, kurie buvo neprietelei Galicijos karaliaus jau isz senu laiku, tada prasidējo Mindaugo susikalbējimai su Livonijos ordenu. Kodēl ordenas kariavo priesz Lietuvą buvo ant pažuros tas siekis, kad paversti Lietuvius į krikszczionis. Taigi idant ir su tais neprieteleis pareiti į sandorą, Mindaugas prisisiule priimti katalikų tikējimą. Ordenas nemeilei ant to žiurējo, vienok nedryso tokiam pasiulyjimui prieszyties, nēs kitaip butu juk

turėję prapuldyti savo pamata. Tůmet tikėjimo dvasė buvo stipri ir prigulėjo nů popiežiaus. Popiežius visus stabmeldžius, katrie krikszt̄ijos priėme po savo globa. „Kardo brolei" kuriu visa galybė tik ant tikėjimo buvo paremta, jei tokį Mindaugo pasiulyjimą butu atmetę, tai iszkarto butu savo galybės nustoję. Kardo brolei buvo priversti, nů tu, kurie krik·ztydinas neimti žemę nei turtus. Kardo broliams meiliaus buvo iszsiusti pulkus plėsziku į Lietuvą, Mindaugas isz naujos siulo į dovaną nekurius žemes krasztus, ir Kardo• broliams daugiaus nieks neliek, kaip padaryti su Lietuva pakaju. Ant Mindaugo praszymo atvažiavo isz Livonijos Ordens meisteris, Stirlandes Andriejus palydėtas daug kardo broliu: Mindaugas priima jůs su dide iszkilme ir visus szaunei pavaiszina ir apdovanojo. Cze tape nusprenstas pakajus. Mindaugas pageidavo, kad jam prie krikszto iszpraszytu karaliszką vainiką, ką Ordens meisteris ir prižadėjo. Popiežius Inocents IV buvo džiaugsmo pilnas isz tokios žinios. Susyk užtvirtino jis Mindaugą per karalių ant Lietuvos. Popiežius uždave Kulmijos vyskupui Heidenreichiui iszpildyti krikszt̄ymo ir karunavojimo ceremonijas.

Buvo didi szvente Novogrodeke 1252, kaip Kulmijos vyskupas kriksztyjo Mindaugą. Ant szventes buvo įsiradie, didis mistras, Livonijos ordens meisteris, Rygos vyskups, didis pulks dvasiszkuju ir nesuskaitomos daugybės Lietuviu. Kriksztynos nusidavė ant didžiosios ulyczios priesz pilį. Ten tape kriksztytas Mindaugas su jo mylima draugalka Marta ir 600 Lietuviu didžiavyriu bei kareiviu. Po kriksztyjimo atsitiko karunavojimas, ir Lietuva įstojo į krikszczioniszku karalysczių pulką.

Mindaugui sekės lengvai, pergalėti savus prieszininkus. Tautvilas iszbėgo isz Rygos pas savo tėvo brolį Vikinta į Žemaitiją ir abu kaip Volinijos taip Galicijos kuningaikszcziu traukės priesz Mindaugą kariauti. Bet paskutinis jůs pravarė be didelios musztynės. Žemaiczei ir Jatvegei atkrito nů Vikento ir Tautvilo ir vėl prisiglaudė prie Mindaugo. Abudu Mindaugo prieszininkai turėjo iszbėgti į Volinija. Volinijos ir Galicijos kuningaiszczei norėjo vėl keltis į karę, bet neturėjo lukesties įveikti Lietuvą, tokiu tai atvėju abi pusės nusprende pakaju ir patvirtino suženidami savo vaikus.

Taip buvo visos bėdos nů Lietuvos nuverstos, ir jos pagelbėjo Mindaugui pasikelti.

Žemaicziu kares.

Lietuvos valstijos gruntavotojas, karalius Mindaugas, priimdams krikszczoniszką tikējimą (1252), padare su Vokiecziu ordenu amžiną pakaju. Vienok kare pasikēlē isz naujo. Kad mes pažvelgiam į to laiko abieju valstiju rubežius, tai aiszkei matome, kad pakajus nei jokiu budu negalējo pastovēt. Tegalējo tik amžinos piktos kares buti, nů ko nei viens nei kits skirtis negalējo. Czion buvo sekanczios priežastis.

Tarp abidvieju Vokiecziu ordeno valstiju, Prusijos ir Livonijos buvo į tarpą įsprausta viena dalis Lietuvos žemes, taip vadinamoji Žemaitija (kuri yra dale nu szendienines Kauno gubernijos ir Ryt-prusu). Žemaicziu žeme (kuri lotiniszkai ir vokiszkai vadinos Samogitija) skyre Prusiją nů Livonijos, todel truko susineszimas abidviem suvienůtoms valstijoms tarp kryžoku ir tarp kardo broliu. Vasaros laike galējo susineszti laivais per Baltaje Jurę, bet žiemos laike ir tas kels buvo sunkus ir priegadings. Nů to suprantama, kad ordeno valstijai ant to daug prigulējo paimti Žemaitiją. Be jos negalējo tvirta ordeno valstija pasigruntavoti. Kiek kartu butu buvie Vokieczei sumuszami per Lietuvius, kiek kartu nebutu prižadējusi szventa pakaju, nepergalimas reikalas jůs priespaude, jei butu galeję savo rankoms įveikti Žemaitiją. Taipat suprantama, kad ir Lietuviu valstija ne galējo nů jos atsižadēti, o kad Lietuvos valdons atsižadējo, tai patis Žemaiczei prieszinos Vokiecziu jungui.

Lietuvos dabiszki reikalai, but pagērēję jei Latvija nebutu kritusi į Vokiecziu rankas, tai Lietuva butu rubežiavusi su Baltijos jure. Kaip greitai Lietuva sustiprējo, tůjaus jei kēlēs politiszkas privelyjimas, atimti Vokiecziu ordenui tą szaką tautos, katra Lietuv' Llatviu tautos silpnůse laikůse nů tos buvo atitrauktos. Be to dar Latvijos privienijimas prie Lietuvos, dēl paskutinio užplaukimo buvo reikalingas. Po Latvijos suvienijimui, Lietuva butu iszsiplatinusi iki Baltijos jurei, czion butu pasiekusi politiszką rubežių ir atsidengusi sav jures kelią. Todēl nēra dyvai, kad Lietuva ne užmirszo Latvijos iszvalnyti isz po Vokiecziu valdibos, dēl Lietuviu Latviu tautu suvienijimo.

Minēta priežastis veikei parodē savo spēka. Mindaugas prie sulygmēs ant pakajaus su Vokiecziu ordenu buvo prisižadėjęs dēl jo nekurias aukas. Jis netik ką buvo priēmęs krikszczioniszką tikējimą, kas jo pavaldiniams buvo priesz, bet buvo attidavęs Vokiecziu ordenui nekurius žemēs krasztus pietůs, vi-

durinę Kuržemę, Auksztaję-Kuržemę ir vieną dalį Žemaitijos. To reikia priminti, kad atidūti plotai Kuržemes ne besugryžo Mindaugo rankosna: jie jau buvo seniau nū Vokiecziu įimti; tie privertę Mindaugą prie pakajaus darymo tikt patvirtinti tą atėmimą. (Szis atsitikims parodo, kad Vokiecziu ordenas norins ir buvo į Latviją įsiveržęs, bet vis nesirokavo Latvija savo paimta Žeme be patvirtinimo didžio Lietuvos kuningaikszczio.) Nū aukszcziaus minavotu auku visuskaudingiausis buvo patrotijimas Žemaitijos, bet Mindaugas tą buvo aukavęs dėl iszgelbėjimo Lietuvos.

Vokiecziu ordeno džiaugsmas dėl įgijimo Žemaitijos buvo didis. Dabar buvo įvykęs ju geidžiamasis suvienavims Prusijos ir Livonijos, bet vėl buvo bėda, nės vislab reikėjo stiprinti. Ordenas stengės naujei įimtam kraszte įsitaisyti savotiszką valdže, pradėjo budavoti pilis, Memelburgi ir Georgenburgi, ir per tai įgijo valną kelionę per Lietuviu žemę. Taipjau pastatė daug piliu pietinėje Kuržemėje. Žemaicziams užpůlė sunki nasta. Vokiecziu ordenas atėme jiems visas gerases žemes o likuses apkrovė mokesczeis ir visokioms tarnystėms. O Lietuviams užstojo kialią Niamunu į jurę.

Ant laimes Žemaiczei buvo narsus kareivei, ir jie nepakeldami nasztas, kokes Vokiecziu ordenas uždėjo susitarė prieszįties. Karalius buvo jůs prastojęs, jie iszsirinko sav vadovą ir ant savo rankos trauke į karę, kursai pateko daug metu. Isz Žemaicziu atsirado daug geru vadovu isz kuriu labjaus paminėtins Alemanas, kurs buvo nū Žemaicziu godojams ir garbinams per visą pasikėlimo laiką. Pirmůse metůse neatsitiko didelės musztynės. Kare isz dalies buvo sziokia, Žemaiczei įsilaužia į Vokiecziams prigulinczę Kuržemę kurie laikės su Vokieczeis vienybėje, tū po to vėl Vokiecziu Riterei bei minykai įsilaužė į Žemaicziu žeme, taipat plėszdami ir degindami, prie ko minykai vis pirmieji buvo mesti ugnį į gyvenimą nekalto Žemaiczio. Po to vieni ir kiti laimėjo ir prakiszio. Baigenties 1257 metams sutarė ant 2 metu pakaju. Abidvi pusės griebėsi isznaudot szį laiką, surinkti kiek galint dideles sylas ir tada vienu didžiu spiriu padaryti visoms karems galą.

Žemaiczei taisėsi per pakajaus metus, geriaus į karę, bo karę, katroji po sądaros laikui atsitiko, žemaiczei laimėjo. Ju kares pulkai nebuvo didi, likos tik, kad Mindaugas jiems slapta buvo siuntęs į pagelba savo stipriausius kareivius, bo kitaip ne butu laimėję Žemaiczei. Pirmasis didoks susimuszims atsitiko

po Szkuda, Lietuvoje netoli nů Szventupės, Heilige Aa. Ordeno spėka, kurę vedė komturas Bernhards von Haarens, tapo sumuszta. 35 ordeno riterei ir didis pulks prastu kareiviu pražude savo gyvybę. Nů szitos pergales kruptelėjo Vokiecziu valstija, isztraukė ritteriams dalį Latvijos, Žemgalei po to pradėjo tvertis už ginklu, kad galėtu nusikratyti Vokiecziu jungą. Bet daug didesnį trinkį sulaukė Vokieczei sekanti metą.

Tůmi laiku buvo per ordensmeisterį ant Livonijos Buchardas von Hornhausen. Tas supulkavojo didelę spėką isz Vidžemes ir Igaunijos. Susivienija su Vokiecziu pulku, kurį vedė komturas von Haarens. Katras vedžiojo Vokiecziu pulkus isz Kurszo. Isz Szviedijos attraukė erzogas Karolis padeti Vokiszkiems riteriams į szę naują kryžiaus karę. Isz Prusijos atvedė ordens marszals Botelis didį pulką kareiviu, prie kuriu buvo prisidrauginę kryžiaus kareivei isz visu krasztu Vokietijos. Ant galo susivienijus visoms toms spėkoms prisidraugavo ir Kurszei arba Kurai. Kurszei, kuric apgyveno vidurinę Kuržemę, pirmiaus prigulėjo prie Jgauniu tautos, bet po dalei buvo perlatviůti arba sulatvėję. Jie tankiausei davės prisivilioti ant Vokiecziu pusės, skirdamiesi nů kitu Latviu ir tůmi palengvino Vokiecziams užlaikyti valdžę.

Kaip Žemaiczei iszgirdo Kurszia uszsilaikymą prie Vokiecziu, jie paszėlo ir įsilaužė į Kursziu žemę ję isznaudojo. Žemaicziu spėka skaites 4000 vyru. Juk tai nebuvo daug, bet szie vyrai buvo stiprus ir narsus kareivei. Žemaicziu pulks pagal tą laiką kaip pratęs apiplėszė didelį kraszta Kuržemes, paimdams į nelaisvę daug Kursziu moteru ir kudikiu. Sziam pulkui priesz, skubinos ordens meisteris Hornhausen su suvienůta Vokiecziu kariauna. Prie Durbes ežero, netoli nů Durbes piles, abidvi kariaunos susirėme, ir nusitiko didis muszis 13. Julijaus 1260 metą.

Žemaicziu vadovai, suprasdami kariauti ir pažindami savo nepriėteliu stipreję pusę, buvo apsirinkę pelketą vietą, kur sunkei apszarvůti žirgai ir raitelei negalėjo nieka veikti. Vokiecziu vadovai nevienaip dumojo. Nekurie nů ju, katrie pažino kares su Lietuveis, užmanė nusėsti nů žirgu, ir pradėti karę pėsti, kaip ir Žemaiczei darė. Vienok erzogs Karolis Ulfsons ir daug kitu prieszyjosi tam užmanymui, pasiliko prie to, pasilikti ant žirgu. Antras aprokavimas katrą sprende Vokiecziu kares vadovai buvo dar kvailesnis. Kurszei pareikalavo, kad jie tiktai po toms iszlygoms draugė į karę priesz Žemaiczius trauks jei

kryžiaus kareivei prižad nů Žemaicziu atimti ju paczes ir vaikus ir atidůti be apmokējimo. Tas pareikalavimas Kursziu buvo labai teisings, juk Kurszei buvo savo paczes ir vaikus vien todel patrotiję, kad jie draugavos su Vokieczeis. Bet Vokieczių kares roda aprokůdama pergalę ant savo pusēs, atsakē Kursziu pareikalavimą ir nusprende, kad Kurszei savo giminę tures patis iszpirkti, jei po akiu esancziame muszyje nů Lietuviu butu ir atimti. Per tokį Vokieczių, kares rodos nůsprendimą, Kurszei supyko ant Vokieczių, ir sutare atsimesti, jeigu muszis maždaug kreipses Žemaicziams ant gero.

Muszis jau isz pat pradžios Vokiecziams nesiseke. Ju žirgai sukrito į pelkētą žemę, kas jiems neleido greitai pulti ant Žemaicziu. Žemaiczei tůmi pasinaudojo apstodami Vokieczius isz visu pusiu. Buvo matoma, kad Vokieczei muszį nelaimēs. Kurszei tai matydami ilgiaus nelaukē. Baisei muszdami ir rekdami jie brukos Vokiecziams virszum, isz uszpakalio, kurie tůkart isz visu pusiu buvo įrakinti. Asztůnes adynas traukēs muszis, ir kas isz Vokieczių į tą laiką nepabēgo, tas krito ant muszio lauko. Ten krito Livonijos ordens meisteris von Hornhausen. Prusijos ordens marszals Botelis. Livonijos ordens marszals Rise, erzogs Karolis Ulfsons su visais savo Dēnais, (tokiu budu tas narsus muszis ant ilgu laiku iszvijo isz musu kraszto nelaimę), toliaus 150 ritteriu, pulks svetimu kryžiaus kareiviu ir tukstanczei kitu kareiviu (kurius nieks nesuskaite). Baisus likims buvo nekuriems sugautiems ritteriams. Asztůnis sudegino, kaip apierą Lietuviu dievams, szesziems tape nukirstos kojos ir rankos ir kunas į ketures dalis sukapotas. Kurszei už savo pagelbą atgavo savo paczes ir vaikus be iszpirkimo piningu.

Durbes muszis sukrate ordeno valstiją iki pamato. Prispaustos tautos sukilo ir padare maisztą priesz Vokieczius netik Livonijo bet ir Prusijo. Taipgi didžios atmainos pasidare paczio Lietuvo. Mindaugas, regēdamas, kad visa Lietuviu tauta prieszijos krikszczioniszkam tikējimui, jau senei buvo padumojęs nů tos atskristi, o tad žinoma, atnaujintį karą su Vokieczių ordenu. Dabar jau buvo laikas atējęs. Mindaugas sugryzęs prie savo senovēs tikējimo, atmete ir nů popiežiaus dovanotaji karaliaus titulą. Ir nů to laiko Lietuvos valdonai, vēl savę didžeis kuningaikszczeis vadinosi. Mindaugas iszkarto tvēres už ginklo, suvadino kareiviszką spēką (sylą) ir įsilauže į Prusiją.

Vokieczių ordenui tada grumzde galas ir prapultis. Že-

maiczei tape nů Mindaugo vēl priimti. ordeno pilis kaip Prusijo, taip ir Livonijo viena po kitos krito į rankas Lietuvìu bei Latviu ir ordens ritterei tapo nů Lietuviu daug musziůse pergaleti ir sumuszti. Veltu ordenui ējo į pagelbą nekurie lenku kuningaikszczei (terp tu Mazovijos kuningaiksztis Zemovitas) ir senasis Mindaugo neprietelius, Volinijos kuningaiksztis. Priesz Volinijos kuningaikszti Mindaugas siuntinējo mažus pulkus tiktai del atsigynimo, Lenku kuningaikszczei tapo nů Mindaugo pilnai sumuszti. Mazovijos kuningaiksztis Zemovyts půle muszije, o jo sunus Konrads tapē paimtas į nelaisvę. Baigentis tam, Mindaugas sutarē į draugystę su Novgorodu, ir sukalbējo užgulti ant Livonijos, o ten padaryti galą Vokiecziu valdybai. Taip tikos 1262 mete. Mindaugas su savo kareiveis nuējo lig Cezei, bet Novgorodiszkei nepriebuvo. Tie kur buvo užsimarudiję ir tas tą siki iszgelbējo Vokieczius. Mindaugas, suviliotas per Novgorodiszkiu žodžio nelaikymą supyko, greitai traukē atgal į Lietuvą, ir turējo traukti priesz Volinijos kuningaiksztį ir kitus kaimynus. Po to Novgorodiszkei, pribuvo vienok jau buvo per vēlai.

Todēl grumzdenczoji baisibē, ordeno valstija. nebuvo galutinai isznaikinta, ir galējo kiekvienam laike vēl atsinaujinti. Ir vēl atsitropijims Vokiecziams ant laimes anksztybas smertis Mindaugo.

Mindaugo smertis.

Mindaugo galybe 1262 m buvo atsiekusi aukszcziausi laipsnį. Visi kaiminu susidraugavojimai priesz Lietuvą buvo iszskirti ir isznaikinti per Mindaugo gudrybę bei Lietuvininkų galybę. Vokiecziu ordenui taip Prusijos o labjausei Livonijos grumzde galas, pasidavusios tautos buvo nukraeziusios Vokiecziu jungą ir griebēs prie savo įrankiu; priegtam ordeno pulkai tapo tankei pamuszami. Mindaugui reikejo surinkti tiktai stiprę-kariauną Livonijos ordeno valstija butu buvusi nuversta. Mažesni Lietuviu kaimynai buvo visi paveikti; tik pietůse Volinijos ir Galicijos karalius Danielius, narsus vyrs, su pergalinga dvase gaiszino Lietuvos augimą. Vinok Danielio gyvastis ējo galop, o po jo smerties reikējo nupulti galibei, kurią tas garsus karvedis buvo davęs Volinijos ir Galicijos valstijei. Ant kurios Mindaugas mažai teatbojo: niekur nesirado spēka arba jam ligi ga-

lybe. Rusija, Lenkija ir Vokietija tame laike buvo suskaldytos į daug mažu valstiju, ir nei artimesnios nei tolimesnios kaimynu galybēs nebuvo tokios, kuri butu galingesne buvusi už Lietuvą. Nēra padyvu, kad Mindaugas nů savo galybēs gavo vis auksztesnę pajegą. Senůse Rusu metraszcziůse skundžias ant jo didžios puikibes kurę Mindaugas tůlaik pradējo paroditi. Nei jokio pasiprieszinimo jis daugiaus nebijojo; jis jautē savo galybe, galys pergalēt, visus neprietelius isz kurios pusēs tas ir ateitu. Jo kiltis buvo žydinti; jis turējo vieną sunų isz pirmos paczios ir du jaunus sunus isz antros, prie to rados nekurie kiti kilties gentis. Žydinti ateitē jo namu buvo tvirtai. Rymijonu daininiks. Ovidijus kůlaik ant savo laimes saviems vaikams dejo į burną pergalvingus žodžius pasididžůjenczios Grykonēs.

Major sum quam cui prossit fortuna nocere.

Szie žodžei kurie pripilde Mindaugo jausmus, taipgi ir jo darbůso pasirode: Auksztesnis esmi už tůs, kam Laima galētu kenkti! Kas butu galējęs dumoti, kad viskas taip iszgastingai baigsis!

Pakol pradesime apsakiti Mindaugo namu tragiszką galą mums reikia priminti tą įpatą, katra szoje bēdu likimo valandoje nuveike darbą.

Isz visu Lietuviu galunu, Mindaugo laike, kurie buvo Lietuvoje ir kaimynu žemēse szlovnus, visuszviesiauses ir tautos mylimiausias buvo Daumantas, kuri Mindaugas buvo iszkēlęs per Nalszcziavos kuningaiksztį. Jis buvo skaistus, dailus vyras, musziůse buvo jo kareiviszka syla galinga, už kurį nei vienas galējime nebuvo pirmesnis. Nů jo galējimo yra nekuris pasakojims. Pasako, kad jis karta su 60 vyru vijos Vokiecziu ordeno kariauną kuri buvusi 800 vyru; Daumantas jůs pavijęs ir į plenta sumuszęs. Kita kart jis su devynes deszimt vyru užkariavo 700 ir tt. Nemaž pasididžiůjęs priesz patį Mindaugą, vienok jis todēl buvo prielankus žmoniems o ypaczei mokējo įgyti savo pavaldiniu ir kareiviu meilę. Jis buvo apsivedes su Mindaugo antros paczios jauna ir skaiscze seserimi.

1262 mete numire Mindaugo antra pati, ant palaidotuviu atvažiavo nabaszninkes mirusios, jaunoji sesů Daumanto myleta draugalka. Vienok kad atszventus szermenis ji pasikēlē važiůti namon Mindaugas abskelbē, kad nabaszninke mirdama esanti jam uždavusi po jos smerties turįs jis apsivesti su jos jaunesneje sesere, todēl vien kad ji busenti jos vaikams geresnē. Ar

Daumantienē prieszinos tam apreiszkimui nera žinios, jos pasiprieszijims jei nebutu gelbējęs. Mindaugas savo valdoniszkaje syla apskelbē, kad ji esanti nů Daumanto atskirta ir pasiliek jam per paczę.

Daumanto garbe buvo smertnai užgauta. Padonyste priesz žemes Valdoną, tůmlaik Lietuviu kuningaiksztį, nebuvo stipri kaip vēliaus. Jo pavaldinei tůs laikus nebuvo užmirsze kůczēs Mindaugas nebuvo virszvaldonas, bet jiems lygus. Vienvaldonystē Lietuvos buvo jauna, ir todel kiekvienam, užkorims naujo virszvaldono buvo nemeilus. Daumantas apsiemē atkerszyti už jam padaryta gēdą.

Bet kaip atsikerszyti? Mindaugo galybē buvo neįveikiama. Daumantas turējo lukestį kad jam prisidraugins auksztoji aristokratija (ponija). Visi mažieji kuningaiksztēlei negalējo užmirszt savo senesnio sauvaldimo, jiems didei nepatiko Mindaugo virszvaldonystē ir įpacz paskujame laike, kada Mindaugo pasididžiavimas buvo stiprei suaugęs, ir kada jis davē justi mažiemsiems kuningaikszcziams savo virszvaldoniszkas tiesas. Bet visa Lietuviu tauta laikēsi prie Mindaugo ir prie vienvaldystēs. Ne aristokratija, bet tautos nůmone dirbo dēl Lietuvos suvienijimo ir per suvienijimą buvo Lietuva užtarta nů bēdu, kuręs reikējo kesti Lietuviu tautai nů kaimyniszku tautu. Prie to vienvaldyba sergējo Lietuvius ir priesz aristokratiją, ir ju nedorius iktoliszkus darbus. Taigi, kuningaikszczei negalējo padaryti maisztą priesz Mindaugą sziame laike, nēs butu jiems padarie Gēda ir maisztininkai tikt sav butu iszkadą pasidarie.

Taip nujaute ir Daumantas. Likosi tiktai vienas atkerszijimo mieris: sůkalbis po prisiekai atlikti žmogžudistę. Paželek Dieve, slaunas Daumantas prie to tvērēsi. Vadovu žmogžudistes buvo Daumantas ir prie jo prisidalino gangreit visa Lietuvos ponija (aristokratija). Antras vadovas buvo Mindaugo brolio sunus: Žemaicziu kuningaiksztis Tranaitis, kursi tykojo ant didkuningaikszczio sosto. Teipjau ir antro brolio sunus Polocko kuningaiksztis Tautvilas ēsas buvęs draugininkas, bet atsitraukęs nů sůkalbio. Sůkalbis dēlto buvo mierytas, nugalůti Mindaugą drauge ir jo sunus. Palikti vaikus gyvus, rodēs sůkalbininkams nesa gerai, nes tie butu atkerszyję už savo tēvo nužudymą, taipgi butu užstoję kelį tiems, kurie tykojo Mindaugo sosto.

Bet kaip galējo nusidůti, kad slaptusis didis sůkalbis pasiliko neįžiurētas, asztriums akims Mindaugo? Gana dumojam, jog Mindaugui apie tai tapē pridůta tamsi žine, bet jis buvo

per pasididžiůjąs tikēti, kad priesz jį iszsidrystu kas pakelti ranką.

Sůkalbininkams vel buvo negerums. Kiekvienam Lietuvos kuningaikszcziui, o įpatingai pacziam karaliui arba didkuningaikszcziui buvo savo palidovai, kurie buvo isz geriausiu ir narsiausiu viru. Sargybos sanarei buvo iki smertes atsidavę už kuningaiksztį ir todel sůkalbininkams negalējo pasisekt į savo sůkalbį įtraukti vyrus isz Mindaugo kariaunos. Todel kad tie buvo iszrinkti nů savo pono, ir jie butu galēję iszreikszti visus anu aprokavimus. Atrado priežasti. Mindaugą prikalbējo kad jis, didesnę dalį savo isztikimu kareiviu siunstu į karę priesz Branskos kuningaiksztį, tarp kurio ir Mindaugo buvo rubežiaus ginczai. Idant nei vienam nekeltůs piktos dumos, Nalsztszavos kuningaikszris Daumantas, su savo palidovais Mindaugo pulkui ējo drauge.

Szis pulkas isztraukē pavasari 1236. Kelionēje Daumantas nelaukęs apgarsino kitiems vadovams, toliaus eiti ligei, jo saužine jam gina, reikszdama nelaimę. Daumantas su savo palidovais gryžo atgal. Mindaugo pulko vadovams tas Daumanto atgal gryžims pakēlē keistas keistas mislis, vienok jie nedryso peržengti paliepimą ir traukē toliaus.

Daumantas nesivēlino. Greitai ir tykei sůkalbininkai isz visu krasztu susirinkę apgulē Mindaugo pilį. Ten tikos baisingasis darbas. Mindaugas ir jo abu jaunesniu sunu pule per razbaininku rankas, Tik senesnysis sunus Vaiselks, kurs prisilaike prie krikszczioniszkojo tikejimo ir buvo pastojęs zokonįku, iszssigelbējo prie laiko. Jsz savo klosztoriaus iszbēgo į Pinską.

Toks galas buvo didžio Lietuvos valstijos gruntavotojo. Lietuviu tauta iszgirdusi tokį baisų darbą pastojo lig apsvaigusi. Iszkarto nebuvo nei vieno vadovo, kurs tůjaus butu pasikēlęs priesz razbainikus. Bet bēdu versme Lietuvių žemēje su tůmi ne pasibaige. Tai iszkilo ginczas tarp Tranaiczio ir Tautvilio del didžio kuningaikszczio sosto. Tautvilas nebuvo prisidējęs prie razbajaus, idant nesupykdinti priesz savęs Lietuviu tautą, vienok dabar norējo pasinaudoti razbainįkistes vaiseis. Ant Tranaiczio užsakimo abudu kuningaikszczei pribuvo su savo szalininkais, nusprensti Lietuvos perdalimą. Bet slapta kiekvienas mislijo pagriebti savo rankosna visą. Graitei iszsiaiszkino, kad suligyms nebuvo pasiektas, bet vienam reikējo kristi. Galiaus iszsirode, kad Tranaiczio kariauna, susidedanti isz Žemaicziu, buvo sylingesnē, taipjau ir Tranaitis buvo vienos tautos viras ir su savo kareiveis kaip ir suaugęs pakajaus ir kares laike. Jo

kareivei buvo vyrai kurie, ant paliepimo ravo pono nesibaide savo durtuvais perverti Mindaugo karaliszkaję krutinę. Prieszingai Tautvilas, kursai valdē rusiszkaję dalį Lietuvos Polockos žemę, jo kareivei isz didžiausios dalies Rusai, kuriems su savo Lietuvos kuningaikszsziu nebuvo taip stipro asabiszko ir tautiszko riszio. Taip tad Tautvilo artimiausiame pulke greitai radosi slaptingas atsiskirimas, bet Tautvilas turējo vieną baisu įrankį. Jis galējo sukelti Lietuvos tautą atkerszijimo del už nugalabijimą Mindaugo. Tą jis ir mislijo padariti, bet jo mislis ne pasiliko paslēpta. Nekursai rusiszkas bajors Prokopis, kursai buvo jo isztikims rodininkas, tą paslaptinę pranesze Tranaicziui tas ir nemarudijo. Baisus grumzdimas ant Mindaugo razbaininku jůs priesz Tautvilą suvienijo, tie užgulē ir tą taipjau nužudē. Tokiu budu įima Tranaitis Lietuvos didkuningaikszczio sostą.

Bet ar sziam, dvigubui razbaininkui buvo ant Lietuvos sosto sēdēti? Ar Lietuviu tauta galejo kęsti, kad szie didgalvei didžiaponei kurie savo ranką buvo pakelę priesz Lietuvos szlovēs ir galybēs gruntavotoją, priesz tą kursai savo tautai buvo buvęs kaip tēvas? Ar senuju kareivu, kurie buvo Mindaugui prisiekie, už jį ant gyvasties ir smerties kovoti, palikti už savo pono kraują be atkerszijimo, ir per tą padariti Lietuviu užsitikējimą visoms tautoms per apjůką? Tai nusprende seni Miudaugo kareivei, koke diena susitarē ju keturi vyrai, pasiēme ragůtines, ir Tranaicziui bejojant į pirtį maudytis taji nudurē.

Sudas priesz Mindaugo razbaininkus tůmi nepasibaigē. Vēl kēlēs viens Mindaugo atkerszytojas; tas buvo jo senesnysis sunus Vaiszelkas. Vaiszelkas buvo jaunesniůse metůs narsus kareivis, kursai rupestingai savo tēvui visose karēse priesz nepritelius pagelbējo. Paželēk Dieve Vaiselkas prie to apsiprato su visokeis rustais darbais, ir likosi daugiaus nenumaldoms, kaip jo tēvas. Žmones tůczēs kalbedavo, kad Vaisilkas ēsas nuliudęs buves toje dienoje, kad jis nenužudęs arba neliepens nužuditi Žmogaus. Tad nežinoma kokiůmi atsitikimui greitai jame atsitiko permaina. Sziurpulis už griekus perēme Vaiselką, ir jis priēme krikszczioniszką tikējimą (nů Rusu stacziatikiu bažniczios), atmete savo ginklus, atsižadējo nů pasaules daliku ir pastojo zokoniku. Taip jis gyveno kaip užmirsztas, bet jį isz užmarszties isztraukē baisusis nužudymas jo tēvo ir broliu. Į Pinską iszbegęs, jis pradējo rinkti karumenes pulkus, o kada iszgirdo Tranaiczio mirį davēsi į Lietuvą. Noprosnąi Daumantas ir kiti sůkalbininkai bandē surinkti kareiviszką sylą priesz Vaiszelką;

noprosnai peike žmoniems, kad Vaiszelka priguli prie krikszczioniszkojo tikejimo, kurio tůlaik Lietuvei dar neapkente: jo vienas žodis, tartas lauže visus prieszgynumus. O tas buvo, Mindaugo sunus. Lietuvei visu krasztu sukyla ir pereina ant jo pusēs. Pirmasis nů sůkalbininku, kurs suprato kad viską pražudys, tai buvo Daumantas. Jis pažino Vaiszelka, ir todēl jam nieks neliko, kaip bēgti isz tēviszkēs. O tą jis padarē laiku ir su jůmi kartu ējo isztikimiejei palidovai. Daumantas iszbēgo į Pskovą. Vaiszelkas įima savo tēvo sosta ir atmonija baisei visiems sůkalbininkams; kurie nespējo iszbēgti isz Lietuvos. Nei vienas, kursai buvo prisidējęs prie sůkalbio ir kritęs į Vaiszelkos rankas neiszliko gyvas. Tůkart sena Lietuviu aristokratija tape pilningai sutrankita ir lauszta. Tiktai Žemaicziu ir Polockos kuningaikszcziams buvo paliktos žinomos savastes, todēl kad vietinei pritikimai reikalavo. Pabaigęs Vaiszelkas savo atkerszyjimo darbą. gryžo atgal į klosztorų, pavesdamas valdžę savo sesers vyrui Szvarnui (karaliaus Danielio sunui) kurį Vaiszelkas buvo priemęs savo sunaus vietoję, nēs Vaiszelkas nebuvo apsivedęs ir neturējo savo vaiku. Vienok Szvarnas greitai numirē, o kad Vaiszelkas atsisake nabaszninko jaunesnįjį brolį Levą, nekantrą vyrą priimti už sunu (įpedinį), tai Levas jį nu galubijo prie vaiszios, į kurę Vasilką jis buvo užpraszęs.

Taip tai užgeso namai Mindaugo. Bet svarbus Mindaugo veikalai. suvienijimas visos Lietuvos netapē iszpustytas. Nes jis buvo padējęs tame stipru pamatą. Bet del Lietuviu tautos szaku lauka pusēje Lietuvos rubežiu, Prusijos Latvijos jo smertis buvo didže nelaime. Tiktai su Lietuviu pagelba minavotos prispaustos Lietuviu tautos szakos butu galējusios nusikratiti Vokiecziu jungą. Nors laikas nů laiko Lietuviu kariaunos įsilauže į Livonije ir tankei sumuszē ordeno pulkus. Primenant februarijų 1270 Lietuvininkai sumuszē ordeno sylas ant suszalusiu juriu siaurumos tarp Monu ir Verderiu. Muszije krito ordensmeisteris Luterbergis, Leales vyskups, 52 ordeno brolei ir 600 kitu Vokiecziu kareiviu. Taip vel didoka muszį, ordenas priesz Lietuvius patrotijo 5 mercą 1279 prie Aiskrauklēs. Szitame muszije atrado smertį ordensmeisteris Raseburg, 71 ordeno kardininkas ir tukstanczei žemesniuju kareiviu. Taipgi ordeno szventos Marijos veliavą*) krito Lietuvninkų rankosna. Vienok szios pergalēs mažai ką gelbējo, nēs nebuvo protingos galvos,

(* Vēliava buvo szventos Marijos paveikslas, kurį kardininkai kaip apgynēją nesziojo su savimi,

kuri butu mokējusi tai kas buvo laimeta, isznaudoti ant tautos gero. Latvijoje pirmieji, kurie padare su Vokieczeis sandarą, buvo Kurszei. Ordenas sziems įvelijo nekuręs palengvinimo tiesas ir jie suvisu atsiskyrē nů Semgaliszkiu; tos palikdami vienus paczius karese priesz ordeną, kuris isz Prusijos ir Vokietijos nůlatai gavo naujas spēkas. Semgaliszkei drąsei prabavojo karę, ir dažną sikį kariavo su laime. Jie 1287 26 mercą sumusza ordensmeisterį Vilekiną von Schauerburgį prie kam minētas ordensmeisteris su 50 ordeno kardininku ir szaunus pulks kitu kareiviu galą gavo. Bet Semgaliu syla tampa laužta. ir 1290 jie buvo abelnai pergalēti. Nů to laiko Vokiecziu valdyba Latvijo buvo tvirtai pagruntavota, ir užgultos tautos niekad nemēgino kelti maisztą.

Daumantas ant galo buvo laimingas. Pskoviecziams tůmi laiku neturint valdono, iszkel anie Damantą per savo kuningaiksztį. Tai buvo pirmas kartas kad Rusu žeme pakelē į savo valdoną kurs nepriderējo prie Ruriko kilties. Daumantas iki savo amžiaus galo valde Pskovą kariavos laimingai su Vokiecziu ordenu ir priturējo tame laike Vokiecziu iszsiplatinimą toliaus į ritu pusę.

Sutrauka antro arba auganczio perijodo.

Skaititojas perveizējęs antrą perijodą gali apsvarstyti sav veikimą Lietuvos valdonu pradējus nů Ringaudo lig Vaiselkai; pamatis ką tie didžiavyrei dēl Lietuvos labo atliko. Gal daugel kas pamislis, kad tiktai tie valdonai tą svarbu darbą Lietuvos pakēlimo atliko; bet ne taip buvo tame laike? Visůmene arba visa tauta tai dare. Tiktai valdonai, suprasdami reikalą jį gerai sudavadijo, bet tauta pridave visą galybę, kad per tokį trumpą laiką tokius milžiniszkus darbus atliko. Kiekvienas žmogus tai atminteje pasilaike; ir kaip tik pritrukus vadovo, tůjau tauta suprato, kad nů szo laiko neabejotinai gali atsitikti blogai taip kaip buvo pirm to. Mindaugas buvo toks slaunas valdimieras, ant Vaiselkos nieks nežiurējo, kad jis ir razbaininkas buvo ir krikszczioniszką tikejimą priemęs ir zokonįkų palikęs, bile tik buvo Mindaugo sunus. Tauta jį prieme ir buvo jam paklusni.

Mindaugo Klaidos: buvo tame pirmiau, kad atmete karaliszką titulą, antra toli nů Lietuvos szirdies sostapilį apsirinko.

Treczia ir didžiausia klaida Mindaugo buvo pasisavinimas Daumanto paczios. Per tas tai klaidas ir Pabaltmaris pasiliko neprivienintas prie Lietuvos, kurio iki szios dienos negaleme užmirszti. Bet tiktai Mindaugas, ir jo pirmtakunas Ringaudas vedžiojo Lietuvos tautą ir ją iszkėlē ant aukszcziausio laipsnio.

Treczias arba aukszcziauso laipsnio perijodas, Gedimino kiltis.

Buvo prabēgę apie 60 metu po Mindaugo smerties. Per tůs laikus Lietuva buvo perleidusi tulus miszinius. Sosto pasekējaus įstatimo nebuvo, taip po vieno didžkuningaikszczio smerties antras tapo įkeltas nů žemes dįdžiunu. Isz lauko puses Lietuva ne nuveike tokiu svarbiu darbu, kaip laike Mindaugo; jį ne iszplatino savo rubežius, musztis gana Lietuviams reikējo su tulais kaimynais, o kartais ir gana laimingai muszēs. Taigi szis laikmetis buvo davęs aiszku liudymą, kad Lietuviu ateitine stovējo ant drasiu koju. Liudymui buvo regemos szios žymēs.

Po pirma Lietuviu tauta kietai suvienyta, sziame laike nėjo mažyn, bet augo. Lietuviu valstijei vienybes gruntavojimas per Mindaugą, kaip tą jau aukszciaus parodēme, buvo veikimas per Lietuvos tautos rupestį dēl susivienijimo. Visu didžiausios priežastēs, o įpatingai isz lauko valstijos prietikei, kurie vare Lietuvninkus į vienybę po vienu valdonu, užsilaikē taip—gi po Mindaugo smerties. Szi srovē kuri Lietuvai tvirtino monarkiją ir valstijos rēdą, plauke pirmin, norįs didžkuningaikszczei įgavo sostą per įkēlimą vienok nebuvo vyrai su auksztа dvasēs dovana.

Po antra iszsrodo, kad Lietuviu tautos narsybē ir galybe nebuvo prikergta prie vieno didžio valdono. Szi galybē nebuvo sutverta per Mindaugą, ji buvo jau pirm jo, ir pasiliko po jo. Mes regim po Mindaugo smerties, Lietuvninkus, kurie taip pat szirdingai vienijos į karę priesz savo laukējus neprietelius, taip pat narsingai muszasi, kaip ir pirm to, nors ir nebuvo gudraus vadovo, kurs butu mokējęs isznaudoti Lietuvos syla. Nekarta buvo pasaulēje perleista, kad valstijos per viena szaunu valdoną tape auksztai pakeltos, ir džaugēsi savo židinczia polytika, o po smerties savo valdono vēl atkritusios ant žemesnio laipsnio negu pirm to buvusios. Pas Lietuvninkus tas nebuvo galima. Pas

Lietuvninkus valstijos stiprums gruntavojos ant visos tautos galybēs ir sylos, o ne ant vieno didžio dvasēs dovana turinczio vyro.

Poto galējo drasei sprest: kad Lietuva maisztu metůse po silpnais valdonais nebuvo půlusi, bet sylą priemusi, kad jei buvo galima laukti židinczios ateitēs, kaip greitai tai vel atsitropijo tokie apdovanoti valdauninkai, koksai buvo Mindaugas. Ir szis laiks atējo. Lietuvninkams rados szlovna valdonu giminē, kuri pakelē Lietuvą ant auksztos stovyklos, kurei žeminos per 250 metu didi Ryt-Europos ir Vidur-Europos dalis. Su jos didžiausia laime tůlaik galējo susiliginti tiktai negirdēta Habsburgo laime. Ir szis Lietuviu tautos kēlejas bei valstijos antras gruntavotojas buvo Gēdiminas.

Apie Gēdimino pasikēlimą, kaip ir jo gimimą truksta tvirtu žiniu. Tuli raszējei tvirtina, kad Gēdimins ēsas buvęs Lietuvininku didkuningaikszczio Viteno brolis, ir po savo senesnio brolio smerties užkopęs ant Lietuvos sosto; nekurie sako jis buvęs Vitēno sunus. Tam priesz kita žine, kuri užsilikusi, kad Gēdimins buvęs žemos kilties, kursai buvęs pas Vitēną per žirgininką (stallmeister), ir kad buvęs narsus kareivis o ir gers vadovas, prie to buvęs labai gražus vyras, o per tai įgijęs malonę akyse Vitēno paczios. Su tos pagelba ēsas jis pasikēlęs ant Lietuvos sosto. Szis iszreiszkims ne yra isztardytas; kad Vitēnas atradęs nůglą galą. Žinios ir apie tai nevienodos. Vieni sako, kad Vitēnas, nů Klaipēdos (Memelburgo) atgal be grysztant ēsąs per perkuno spyrimą užmusztas; antra žinē aiszkina, buk Vitēns buvęs per Gēdiminą nužavintas, ant kokio darbo buvęs pagundytas Vitēno paczios. Kad apveizdim szęs žines, tad regime kad jos yra iszdumotos pasakos. Tvirtu parodijimu apie tai nēra. Užvis galima įtikēti, kad raszējei, kurie iszgulde Gēdiminą ēsanti Vitēno brolį, ar sunu, raszie yra tůlaik, kada Gēdiminas jau valdē su dide galybę ir godone. Raszējams buvo tiktai jo galingumas intresingas, iszaiszkint valdoniszką kiltį ir priskirti jį prie auksztos giminystos. Tas daugkartu yra pasaulē nusidavusi, kad vyrams isz žemo gimimo, kurie užsikēlē per valdonus vēlesniůs laikůs raszejei iszdumojo auksztas giminystas, tampriesz niekados nēra atsitikęs, kad kokiam valdonui, kurs po savo tēvo ar brolio, butu užkopęs ant valdoniszko sosto vēlei butu sekiojusios paskelbos, kad anas ēsas isz prastu žmoniu. Nera suprantama, kaip galējo iszsilaikitis ta žine, kad Gēdiminas buvęs kilęs isz prastu žmoniu ir tům podraug, kad jis buvęs brolis ir sunus; juk tůlaik tas turējo buti žinomas visai tau-

tai. Ant patvirtinimo, kad Gēdiminas buvęs Vitēno brolis atsiszaukia nů 24 novemberio 1322 metu raszyta Gēdimino grometa kuri szeip skamb: „Illustri principi, domino Gedemynde, Dei gratia Lethvinorum Ruthenorumque regi, consules civitatis Rigensis salutem in Domino. Noveritis, nos litteram vestram breviter destinatam recepisse, in qua percepimus, quod pacem et treugas nobiscum contrahere essetis parati, sicut Vithene, bonae memoriae frater vester et antecessor, nobiscum habuit.“ (Galingam kuningaikszcziui ir ponui Gēdiminui, per Dievo valę Lietuvininku ir Rusu karaliui, Rygos miestas prisiunczia savo gervelijimą jusu ponystei. Žinoti důdamas, kad mes ēsam apturēje jusu leistą žinę, isz kurios regime, kad Jus ēsate gatavi, su mumis sutarta pakajų ir draugystę kaip to Vitēnas Jusu brolis ir pirmtakunas primena, ir su mumis yra užlaikęs pakajų.) Czion pasirodo kad Vitēnas buvęs Gēdimino brolis. Bet tam priesz kiti rasztai, kurie Gēdiminą priskir prie auksztos kilties nei vienas nevadino Gēdiminą Vitēno broliu, bet sunumi. Jei Gēdiminas butu tikrai buvęs Vitēno brolis, tai antroji dalis nebutu turējusi progos jį vadinti Vitēno sunumi. Taipjau sunku yra tikēti, kad Gēdiminas buvęs Vitēno brolis, nēs Vitenas ilgoką laiką -buvo valdonu ir jau senas užsēdęs ant didkuningaikszczio sosto, o Gēdiminas buvęs jaunas kada pastojo didkuningaikształtis ir valdē Lietuvą tiktai 25 metus. Rygos miesto valdonai rods vadino Vitēną per Gēdimino brolį, vienok tula karta yra atsitikę, kad vienas valdonas kita yra broliu vadinęs. Inžiurējimas į tas visas tamsumos praeitēs, důda labai padumoti, kad Gēdiminas buvęs žemos kilties vyras ir savo pirmtakuną nů sosto nuverties, nužudydamas jį ir pertai buvo užkopęs ant sosto. Gēdimino paties yra tiktai vienatijis rasztas užsilikęs, kurio nekurie žodžei galētu důti paaiszkinimus apie jo gimimą. Minētas rasztas ir žinē, kurį Gēdiminas leidęs popiežiui Jonui XXII (visas tarptautiszkas susiraszymas buvo lotiniszkoje kalboje.) Szis rasztas skelbia, kad jis buvęs auksztos kilties o antras vēl tam prieszinas, Pirmasis sako: „Ista enim, pater reverende, vobis scribsimus, ut sciatis, quare progenitores nostri in errore infidelitatis et incredulitatis decesserunt.“ (Gůdojamas tēve, mes raszome, idant jus žinotumēte, kodēl musu sentēvei nuklydo nů tikējimo ir maldos.) Rasztas tas sako apie tai, kodēl senas Mindaugas ir Lietuvninkai atgal atkrito nů krikszczioniszkojo tikējimo, ir vēl glaudēs prie savo senu dievu. Žodis „musu sentēvei“ nů nekuriu iszguldomas, kad Gēdiminas se-

nůsius valdonus yra vądinęs per savo sentėvius, bet daug tům paczių kartu tą žodį iszguldo, kad Gėdiminas daugiaus kalbėjęs apie Lietuvininku sentėvius. Kad Gėdiminas butu buvęs Vitėno brolis, jis nebutu galėję vadinti Mindaugą per savo sentėvį. Antras rasztas Gedimino tikrai primena Vitėną, ir tenąi jis nevadina Vitėną nei tėvu ne broliu o tik savo pirmtakunu (praedecessor). Nů szio žodžio galime drasei tvirtinti, jog Gėdiminas ir Vitėnas nestovėjo minėtoje gentystėje.

Taigi gana yra įtikėt antram paaiszkinimui apie Gėdimino pakilimą. Galima numanyti, kad ne viskam reikia tikėti, ir kad daug gali butu tiktai iszmislita. Nebus abejoti, kad Gėdiminas bus kilęs isz žemosios kartos, kad jis buvęs artybėje Vitėno dinastijos, ir kad su pagelba Vitėno naszlės pasikėle ant Lietuvos sosto. Taipjau tikime, kad Vitėnas atradęs nůglą galą. Žine, buk Gėdiminas ėsąs nužudęs Vitėną gal buti iszdumota ir apskelbta per Gedimino neprietelius ir skriaudėjus, kuriu Gedimiminas galėjo turėti, isz priežasties savo žemos kilties ir greito taip auksztai pasikėlimo; iszkilo pavydas ir pakersztas tarp kitu garbgodžiu vyru. Per tai, kad Vitėno smertis atneszė Gėdiminui gerą laimę, tai isz tos priežasties apskelbti melai lengvai galėjo rasti įtikinczias ausis, kurie melai liko ir vėlesniam laikui. Vienok ir to negalima drasei tvirtinti, kad Gėdiminas nebutu prisidėjęs prie myrio Vitėno. Nės Gėdimo vėlesnis valdymo budas gana důda padumoti, ar toksai iszmintingas vyras butu galėjęs buti niekam nevertas razbaininkas; o tik žudynės galėjo kitokiu budu atsitikti, kas kartais tarp szauniu kareiviu nusidůda, primenant dvikovą, kurioje tas galėjo buti nuspaustas.

Gėdiminas užkopęs ant Lietuvos sosto 1315 metůse. Vilniaus miestas buvo jo sostą-pilis, kuris buvo per jį užbudavotas, o kuris ir vėlesniůs laikůs buvo per sostą pilį palaikytas. Lietuvos valstijos rubežei taip pat buvo platus kaip ir laike Mindaugo myriaus. Vienok viduje ji buvo stipresnė. Gedimiminas po užkopimą ant sosto tůjaus pradėjo pasekti Mindaugo laukėją politiką. O pasekmes to buvo didžios.

Lietuvininkai įima Kijavą.

Tůse senůse laikůse kada tarp Rusu miestu nebuvo nei Peterburgo, nei Maskvos, ir vardas didžio Novgordo buvo pažystams tik artimai aplinkinei, jau po tolimus krasztus Europos ir

Azijos buvo iszsiplatinusi Kijavos szlovē. Nusidavimai pasako, kad jau IX szimtmetije nekursai Varegu (Normanu)kuningaikisztis Olegas nuējęs į Kijavą ir ten pakelęs valdžę. Jis ēsąs sakęs: szis miestas tur buti visu Rusu miestu motina! Jo žodis iszsipildē. Kijava pastojo Rusu tautos sosta pile ir velesniůse laikůse Kijava buvo Rusu valstijos vidurys. Kitas pasakojimas sako, kad pirmasis Rusu valstijos pamatas ēsąs prasidējęs Novgorode per atszaukima Ruriko ir jo dvieju broliu isz užrubēžiaus, vienok nusidavimai to ne patvirtin, ar Ruriko atszaukimas ir tikrai yra nusitikęs, ir ar per jį tape gruntavota Rusu valstija. Rusu nusidavimu raszējei prirodo, kad Rusu valstijos pradže ne ēsanti kilusi sziaurēje (Novgorode) bet pietůse apie Kijavą, prie Dniepros upēs.

Tulus szimtmeczius Kijava buvo Rusu valdonka ir sēdene didkuningaikszczia. Tůs laikůs bagotumas Kijavos ir skaistums augo. Kijava tůczēs priesz Slovēnu tautas buvo tas pats, kas Rymas del vakarinēs Europos, ir Konstantinopolis del Grykonu ciesoriaus valstijos rytůse. Gailu kad tůlaik neaugo Kijavoje didkuningaikszcziu galybē. Rusija suskaldyta į mažas kuningaikszstystēles, per ką pasiliko didkuningaikszczio virszvaldyba nestipri. Prie to dar isz netikusios tvarkos ant sosto įgavimo tarp kuningaikszcziu tankei iszsikēlē kares del didkuningaikszczio sosto. Kaip vidurines Europos karalei keliavo į Romą ten priimti ciesoriszką karuną, taip Rusu kuningaikszczei keliavo į Kijavą užsesti ant didkuningaikszczio sosto.

Per tulas dides priežastis Rusu syla su laiku nů pietu pradējo persikelti į žiemius o įpatingai į žiemiu ritu pusę ten gruntavojosi naujas sosto miestas Vladimiras. Tuli didkuningaikszczei atsitraukē nů Kijavos, kurios miesczionei buvo bagoti ir tankei nepaklusnus. Rados didkuningaikszczei, kurie Kijavos miesto valnybēs ir galybēs buvo nedraugai, Kijavai priējo bēdos laikai. Pirmą trinkį gavo Kijava per didkuningaikisztį Andrieju Bogolubskį, kurio valdžios sostas rados Vladimire. Jis siunte savo kariauną priesz Kijavą, kurioje kits didkuningaikisztis vieszpatavo. Miestas tapē įimtas (1169) ir per 3 dienas baisei apiplēsztas, prie ko sveczei kareivei miesczioniems visokius galimus darbus padirbo. Vienok Kijava po to vel greitai atsigavo, tai atējo antras trinkis 1203 metůs. Tůmlaik kariavo, Smolenskos kuningaikisztis Ruriks ir Volinijos kuningaikisztis Romans priesz Kijavą (kuriems Kijava pripůle). Pakol Romanas pasiliko savo gimtinēje žemēje Ruriks su szturmu įima Kijavą, ir leidžia ka-

reiviams savo kurie isz dalies už algą tarnavo ir buvo pusgirinei žmonēs, panēszus į plēszanczius žveris důdams jiems valę ant miesczioniu. Musztinēs, plēszimai, deginimai be pasigailējimo. Didi pulkai gyventoju tape nuvesti į stepas (pusczes) ir ten kaip vergai pardůti. Bet ir po tos nelaimes Rusu miestu motyna vel pasikēlē ir spindējo per visą žemę. Bet jai atējo trecze nelaimē, kuri buvo szimta kartu baisesne už pirmases: Mangolai arba Tatorei, isz Azijos įsilaužē į Rusiją ir pergalējo visą Rusu žemę 1240 mete atsigrudo jie pas Kijavą. Noprosnai Kijavonis narsei prieszinos: nesuskaitoma daugybe neprieteliu, dieną ir naktį szturmavojo priesz miestą be apsistojimo, iki galiaus įima miestą. Didžiause dalis gyventoju tapē užmuszta ir miestas nudegintas bei iszpustytas.

Po to Kijava niekados ne užsikēlē ant praeitosios bagotybēs galybes bei puikibes. Bet ji vis dar neisznyko. Nudegintos pustinēs tapē apibudavotos, miesczionis susirądo, miesto turtai augo. Vienok miesczioniu dvasē buvo pavergta, nes ant ju gulējo Mangolu jungas. Mieste stovējo Tatoru pulkas ir dabojo, kad nepasikeltu maisztas priesz Mangolu vąldžę ir kad mokesczius Tatoru kanams tikru laiku užmokētu.

Taip prisiartino 1321 meta. Per tą laiką Tatoru viriausibe buvo ant Rusu stiprei nutvirtinta. Visos pasipriesziniмo misles prie Rusu kuningaikszcziu buvo pragaiszusios, visi lenke galvas, po Tatoru nenukratomu sunkiu jungu. Jr sztai, Tatorei gavo pirmą didį trinki, kurs sutrauke ju galybę. Tas atējo isz tos puses, nů kurios jie nei maž nebuvo laukę.

Minētu metu pavasarį Pietinēje Rusijo buvo didis sujudims, koksai nů pat įsilaužimo Tatoru nebuvo regētas. Susigatavijo didi atsitikimai, kurie szimtmeczius aprokavo ir lēme szios žemēs likimą. Jau visi metai buvo praēję kaip Kijavo pagarsējo grumzdženti žinē, kuri Tatorams ir anu draugams darē nepakaju ir rupestį. Žodžei „Lietuvninkai“ ir „Gēdiminas“ bēgo per visą žemę, iszsigandę žmonēs laukē atsitikimu.

Jszsigandims ir nepakajaus priežastis buvo Lietuvos galybēs didelis augimas. Kaip greit Gēdimins buvo užsēdęs ant Lietuvos sosto, jis greitai sustiprino Lietuvos virszvaldže ant tulu apigardu mažu Rusu kuningaikszcziu, kurie prie Lietuvos jau nů Mindaugo laiko prigulējo, bet vēliaus buvo palikę savistovenczeis. Taip surinkęs Lietuvos sylas, Gediminas kreipēs prie svarbaus darbo— įēmimo Volinijos. Jsz pirmesnio raszto skaititojas atsimins, kaip labai Volinijos ir Galicijos taipgi karalius

Danielius tramdę Mindaugo žinksnius. Po Danieliaus smerties Galicija buvo nů Volinijos atsidalinusi ,bet paskutine pasiliko dar stipri valstija, bo prie jos turējos nekurie mažesni Rusu kuningaikszczei. Nů Tatoru jungo ji nebuvo valna, nes nů tojo nebuvo galėjęs atsiginti net ir pats karalius Danielius. Jki kol Volinija be perstoges draude Lietuvai isz pietu puses, szi nesijuto drąsi. Gediminas nusprendē Voliniją po savim paverszti. Jis surinko Lietuvninku sylas ir traukē į pietus 1320. Pinskos ir Brestos kuningaikszczei, kurie buvo draugai Volinijos tapē lengvei pergalēti, ir Lietuvninkai įsilaužē į paczę Voliniją. Nů dabar czion iszsirode, kad karaliaus Danieliaus laikai jau buvo praēję. Visa kare buvo del Lietuvninku tiktai viens užgalējimo žigis. Isz abieju kuningaikszcziu, kurie tame laike valde Voliniją, viens krito muszije, o antras, Levas, iszbēgo į Kijavą. Volinija pasidave, ir Gēdiminas jai per kuningaikszti įkēle savo sunu Liubartą (kas, suprantama, stovējo po Lietuvos valdže).

Įēmims Volinijos parode Lietuvninkams ju spēką, ir Gēdiminas nelaukęs, tą isznaudojo toliaus Buvo regima, kad Tatorai, per nubēgimą kuningaikszczio Levo ir kitu kurstomi, del paēmimo Volinijos pradējo nepakajůti. Gēdiminas ne norējo Tatoru sulaukti savo žemēje, bet ējo toliaus—priesz Kijavą, kur buvo Tatoru valdybos viduris paczio Pietineje Rusijos dalioje.

Tatorai szaukias į pagelbą aplinkinius Rusu kuningaikszczius. O Tatoru jungas buvo tiek gilei įsiszaknijęs, kad szie Tatoru paklausē! Tulam kuningaikszcziui gali but taipgi stingra Lietuvos didkuningaikszczio virszvaldže mažiaus buvo patinkama ne kaip Tatoru jungas. Susirinko didelē Tatoru-Rusu spēka. Tarp ju ējo drauge Kijavos kuningaikisztis Stanislavs, Perejaslavo kuningaikisztis Olegas, Branskos kuningaikszczei Svetoslavs ir Vasilius, ir iszbēgęsis Volinijos kuningaikisztis Levas. Bet ir Gēdiminas buvo prie Lietuvninku pulku privienavęs Rusu kareiviu pulkus isz savo Rusu žemes krasztu. Prie Irpenos upes susitiko abi kariaunos ir ten nusidavē didis muszis 1321 m.

Jlgus metus Tatorei buvo buvie iszslovinti kaipo didi kareivei po visą Rytinę Euopą ir Aziją, ir teisingai ikszlol jie kiekviena karta buvo apgalēję savo prieszininkus. Jie todel laikēs savę už nepergalimus. Bet prie Irpenos upēs jie tą savo szlovę patrotijo. Gēdiminas jůs didei pergalējo. Kuningaikszczei Olegs ir Levas krito muszije, Stanislavs lygei kaip ir Bransko kuningaikisztis iszbēgo į Branską.

Bet dar darbas nebuvo padaritas. Vel atliko įēmimas Ki-

javos. Czion Tatorai greitai surinko savo paskutines spēkas, ir jiems vel pagelbējo daug Rusu bajoru ir mieszczioniu, kurie nenorējo tikēti, kad Tatorai galētu patrotyti szį muszį ir miestą Kijavą. Tik žemininkai ir žemasis skyrius be ilgo abejojimo su džiaugsmu priēme Lietuvos galyngą karaliu. Kad Gēdiminas nutraukē prie Kijavos, miestas buvo sugatavotas ant stipraus atsiginimo.

Du mēnesiu traukēs apgulimas, ir per tą laiką buvo be pertrukio muszei. Czion Kijavonis gavo regēti Lietuvninku galybę ir persitikrino, kad Tatorams nebus laimes ant pergalējimo. Kijavos mieszczionis pradējo diena nů dienos murmēti, reikalaudami pasidavima po Lietuvos didkuningaikszcziu, ir ant galo tą pasiekē.

Ta buvo didele szvente del Kijavos, kada atsivērē miesto Aukso vartai, ir per tus įējo Lietuvos didkuningaiksztis su visais savo galingais kareiveis. Tris sykius pirm to buvo Kijava jau nů neprieteliu įimta, ir kiekvieną syki ta buvo buvusi iszpustējimo ir baisibēs diena del miesto ir miesczioniu. Bet szį syki buvo kitokia iszveizda. Ne kaip neprietelius, bet kaip atvalnintojas Gēdiminas tapē priimtas nů miesto gyventoju. Prie Aukso vartu jįį sulaukē ir pasveikino arkiviskups ir visa dvasiszkija, bajorai, miesto virszininkai ir dideli pulkai su veliavomis (pracesija) ir důna-druska. Nů visu bažnyczių bokszty atskambējo varpu balsai, kada didkuningaikszcziui Gēdiminui tapē padůti miesto raktai, Gēdiminas isz savo pusēs parode didi mandagumą, prižadējo palikti Kijavonims ju tikybą, kalbą ir visas seniaus turētas tiesas. Ir nusidavimai apliudija, kaip Gēdiminas, taip ir jo kilties pasekējei kietai buvo iszpildę szį prižadējimą. Nei kokio tikybos žaimojimo, nei tautistes skirtumai, nei kitoki prispaudimai po Lietuvninku valdže neatsitiko. Užimtůse Rusu kampůse tapē palikta patvadyba, ir tik auksztieje virszvaldonai buvo nů Gēdimino pristatyti vyrai, po didžiausei dalei isz Lietuvninku tautos, bet labai tankei taipgi ir isz Lietuvos Rusu. Paczio Kijavo Gēdiminas per savo vietininką arba namiestninką pakēle Galszēnu kuningaiksztį Mindaugą (kurio gimtine žeme rados dabartineje Vilniaus gubernijo, Aszmēnu apigardoje).

Po įēmimo Kijavos, Gēdminas greitai iszplatino savo valdibą vel ant daug kitu Rusu kuningaiksztisczių. Jam pasidave Czernigova, Perejaslava, Branska, lig Putivlei. Jis užkēle savo namiestninkus.

Tuliems nusidavimu raszējams buna neiszaiszkinama, kaip

nů tokios mažos tautos, kokia Lietuvei, galėjusi iszsikelti į taip didelę valstiją? Lietuvninku užimti Rusu krasztai buvo daug didesni negu tikroji, per Lietuviu tautą apgiventa Lietuva; o todel visi pakajingai panesze Lietuvos didkuningaikszczio virszvaldibą, meilingai priima Lietuvninku namiestninkus ir valdonus, ir narsei kovoje su Lietuvninkais priesz Lietuvos neprietelius. Szis apdyvytinas faktas iszsireiszkia per nekurias priežastys. Nerokůjant kareivijos, kuri buvo visame szviesei aprupinta. Prie Lietuviu tautos buvo atsižimėjusi stingra disciplinos ir tvarkos dvasia, nů kurios Lietuvai buvo stamantri vienvaldyba, kuri mokėjo apsergėti įstatimą ir valdžios spėką netik ant žemuju žmoniu lůmos, bet ir priesz didžiunus. Prieszingai Rusu kuningaikszstystēs per didelius begalinius suirimus ir savitarpines kares stingrą tvarką ne galėjo nusigruntavoti. Kuningaikszczių bajoru ir družinos ne tapė taip kietai suvalditos nů savo valdimieriu, kaip Lietuvos kuningaikszczei ir didžiunai. Žemasis skyrius Rusu kuningaiksztystēse tame laike buvo daugiaus prispaustos negu Lietuvoje, ir todēl prie savuju ponu likimo mažai ēmē dalybos. Stingri Lietuvos valdžia del didžiausiojo žmoniu pulko buvo didelis palengvinimąs. Kad kokioje apigarde koks Lietuvos galiunas tapē įkeltas per kuningaikszt̨į arba namiestninką, tai žmonēs linksminos, žinodami, kad jiems per valdoną buvo vyras, kurs suprato užlaikiti stingrę tvarką ir suvalditi didgalvius didžiunus. Bet taipo-gi kiekvienas žinojo, kad baisioje valandoje Lietuviu galiunas narsei nesze veliavą visiems pirmu eidams ir kad jo kardas visados mēgo buti visiems neprieteliems baisus. 2 priežastis buvo tame laike Rusijos prispaudimas per Tatorus. Niekur Rusijo nesirado toksai stiprus vadovas, kursai butu galējęs apsaugoti žmones priesz Tatoru tankius plēszymus ir ju galybēs darbams padaryti galą. Lietuva tą galējo ir todēl visi Lietuvos aplinkinei Rusu plotai spaudēsi po jos apginimui. 3 priežastis buvo Lietuvos valdonu ir vadovu protingas ir žmogiszkas iszsilaikimas su pergalētuju tikējimu, kalba ir patvaldyste. Lietuvos Rusu krasztůse nesirado nei mažiausias noras, permainiti savo likimą.

Taip Tatoru valdžia ant Kijavos ir vidurines Rusijos galutinai tapē lauszta, ir po Lietuvos didkuningaikszczių suvieninta į vieną stiprę valstiją. Gediminas nů to laiko vadinos Lietuvos ir Rusijos didis kuningaikisztis.

Tikėjimo prijautimas laikuose Gedimino.

Nů visu Europos tautu Lietuviu bei Latviu kiltis buvo paskutinė, kuri atmete savo senus dievus ir priėme krikszczioniszką tikėjimą. Ir nů szios kiltes vel viena szaka, kuri apgyveno Lietuvą ilgiausei laikės ir garbino savo senteviu dievus. Dyvinu budu regim kaip jau baigias 13 szimtmetis. Visa Europa senei jau priėmusi krikszczioniszką tikėjimą tik maža dalele, Lietuva nepažystą Kristaus mokslo. Visos aplinkinės tautos buvo krikszczioniszkos, tiktai Lietuva viena pati maža pagonu sasele, stovėjo didžiose jurėse krikszczioniszkos pasaulės. Noprosnai buvo apskelbta viena kryžiaus kare po kitos, noprosnai prie ju rubežiu užgulė dvi didžios apszarvůtos ordeno galybės, kurios už mierį buvo pasidėjusios iszplatinti krikszczioniszką tikėjimą. Vienok Lietuvininku pasiprieszinims buvo nepergalimas.

Szo pasiprieszinimo priežastis nebuvo ipatiszka nepritetelystė priesz krikszczioniszką tikėjimą, nebuvo tai didele tvarką meiles priesz senůsius dievus. Kad apžiurime krikszczioniszko tikėjimo iszplatinimo budą, tai atrandam, kad pasiprieszinimas, priesz szį tikėjimą patį buvo menkas, bet gerai suprantam, kad drauge su įvedimu krikszczionybės ėjo ir nauju krikczioniu pavergims ir ju turtu geidimas, krikszczionybės iszplatinimas buvo tiktai uždengimas del nekuriu svietiszku nurodimu. Tie, kurie jieszkojo įvesti krikszczionybę į Lietuvą, lygei norėjo pasisavinti Lietuvininku žemę ir patis pasidaryti ponais ant Lietuvininku. Lietuvininkams priesz akis stovėjo likimas jau pakrikszytu tautu. Prusai bei Latvei buvo per didžiausei dalei isznaikinti, po dalei padaryti bernais ir vergais savo pacziu žemėje. Lietuvininku tautai reikėjo nů szio likimo iszsisergėti. Bet tas buvo atsiekta tiktai per Lietuvininku tautystės jautrumą bei patrijotizmo tvirtumą, kuris praszalino susiskaldimą ir atkritimą ir padare tautą tvirtą ir į smertį narse. Prie to buvo reikalingas, visas, kas tautiszkas, girti ir gůdoti, o prieszingai neapkenti svetimos dvases. Jei Lietuvininkai butu jau 13 szimtmetije priėmę krikszczioniszkajį tikėjimą, jie taip but kaip Latvei bei Prusąi půlę į verguvę bei po svetimą tautos valdže. Atmesdami savo senus dievus, jie butu patrotiję stiprų tautiszką apgintojį del grumzdimo priesz svetimůsius. Krikszczioniszkas tikėjimas, kurs mokino pripažinti visus krikszionis per brolius, tůsyk butu labai sumažinęs Lietuvininku pasiprieszinimo sylą. Svetimi kriksz-

czioniszki ginklůczei arba szarvůczei dvasiszkiejie turgauninkai butu subėgę į Lietuvą; czion skaldydami Lietuviu tauta butu pražudę ir tautiszką dvasę. Taip kad svetimiesiems be pertrukio butu pribuvusi pagelba isz svetur, tai grumzdimas drasei buvo jaucziamas. Tas buvo vienatijis įžiurėjimas, kursai neleido svetimajį tikėjimą. Tas buvo ir priežastimi, dėl ko Mindaugas atkrito nů krikszczioniszkojo tikėjimo ir stengēs jį iszvyti isz Lietuvos, kurioje jau buvo pradėjęs įgauti szaknis.

Suprantama, kad baime, nů krikszczioniszkojo tikėjimo turėjo savo pamatą tame, kad Lietuviu tauta ir valstija dar buvo silpna. Kaip greitai Lietuvo laukeje ir vidurine speka buvo iszsikėlusi į auksztą stovylą, kad tai nů krikszczioniszku kaiminu tautu ir svetimu prisiartinimo daugiaus ne reikėjo bijotes, veikimas pilnai persimaine. Per priėmimą krikszczioniszko tikėjimo, Lietuvininkams szům laik but galėjusi iszeiti ant gero. Lietuvininkai but galėję įstoti į krikszczioniszkuju tautu draugystę, galėjo gaut nů krikszczioniszkuju tautu naudingus mokslus ir sulaukti susimažinimą savo neprieteliu, krikszczioniszkoms kaimynu tautoms priežasties nebuvo dėl tikėjimo su Lietuva kelti amžinas karęs. Minavotos misles svarstimo valanda buvo prisiartinusi laike Gedimino. Po Gedimino valdže Lietuva jau buvo taip sylinga, kad ji be didelos rupesties galėjo mislyti apie kriksztą.

Kodėl Gēdimins nepriēmē krikszczioniszką tikėjimą kuris gana iszsiaiszkinąs?

Nėra ko mislyti, kad Gēdimins butu buvęs aklas tikējimo fanatiks, kursai už garbę savo senu dievu nebutu galėjęs perkeisti savo mislēs del permainimo tikejimo. Gēdimins apie tikējimą szirdingiaus dumojo negu Mindaugas. Lietuvininku didžiunijos tikējims nebuvo užkietintas priesz svetimas dumas. Kas iszsiaiszkin per tai, jog prie Lietuvos prigulējo jau ilgus laikus dalis Rusijos, kurios gyventojei laikėsi prie krikszczioniszkojo tikējimo. Lietuvininku auksztmanei tankei buvo ant Rusu žemes per valdonus, naumiestninkus ar kitus auksztus urēdininkus, o kurie tarp kitaip tikinczių gyvendami, priprato prie krikszczioniu. Gēdimino valdžoje ir tarnystēje greta Lietuvininku atsirado ir daug kitaip tikinczių Rusu, kurie karēs laike trauke su Perkuno garbintojeis lygei drauge į karę priesz krikszczionius Lietuvos neprietelius. Priegtam netiktai pats Gēdiminas, bet ir daug kitu Lietuvos auksztmaniu kurie susiženiję stovējo giminystēje su kitaip tikinczeis Rusu kuningaikszczeis. Taip

tai isz auksztesnios lůmos Lietuviu kiltije buvo tuli giminēs sanarei, kurie prigulējo prie kitaip tikincziu krikszczioniu. Gēdiminas buvo dukart apsivedęs su kitaip tikinczioms Rusu kuningaiksztienems, jo dukters buvo per didžiausei dalei isztekējusios už krikszczioniszku valdonu ar auksztmaniu, ir tuli jo vaikai laikēsi pri kito tikējimo. Itikint szioms aplinkybēms, Gēdimins negalējo buti tikējimiszkas fanatikas. Jo duma apie tikējimą aiszkei regima isz atsakymo, kuri jis davē popiežiaus pasiuntiniu, kursai norējo jį priversti į krikszczioniszkai katalikiszką tikējimą. Gēdiminas sakē: „Asz esmi sakęs, kad asz pavelyju krikszczioniems, tarnauti ju Dievams pagal savo tikējimo papratimą, Rusams prie savo ir Lenkams prie savo; o mes patis melsimēs prie Dievo kaip mes papratie. Szaip mes visi, garbinam vieną ir tą patį Dievą! Tarp žemosios lůmos Lietuvininku, kurie stovējo po valdže krivu ir vaideliotu, gyveno berods kitoke dvasē. Jie traukēsi dumoje prie tēvo Perkuno, lygei kaip senieji Ebrionai prie Johovo. Kad Lietuviu kareivei, eidami į muszį, regējo ir girdējo debesysą Perkuno tēvo žaibus ir grumenimo balsą, tad jie buvo szirdingai palinksminti, jog tas buvo ju tautos dievas, kurs nů auksztybiu kalba, jis buvo ju pagelbininks ir sargas priesz visus Lietuviu tautos neprietelius. Bet kad ir gilei pas lietuvininkus buvo įsikerejes perkuno tikejimas, — kuningaikszczio galybē buvo ant kiek stipri, kad galējo iszlaikyti visus tikējimus pakajuje ir kiekvienam tikējimui valnybę. O jei Gēdiminas nepriēme krikszczioniszką tikējimą, tai ne reikia priežasties jieszkoti aprubežiůse pagonu supratimo arba tikējimo fanatizmo, bet kitose aplinkybēse.

Prie Lietuvos, kaip sakyta, prigulējo du tikējimai: Perkunui tikinti Lietuvininkai ir kitaip tikintieji Rusai. Jei Gēdiminas butu nů popiežiaus priēmens krikszczioniu kataliku tikējimą, tad jis priesz savę butu užpykdinęs taip Lietuvininkus kaip ir Rusus. Ant kataliku tikējimo ir viduriniu Europēnu Rusai daugiaus pyko ir neprietelingiau žiurējo negu ant Lietuviu garbinancziu Perkuną, katra Rusai norējo pritraukti savo bažnyczioje. Gēdiminui nesenei užsēdus ant Lietuvos sosto, daug Rusu žemēs krasztu tapē prie Lietuvos privienytu, ir dar silpnos buvo. Gēdiminas todēl saugojos, sukelti savo paczios tautą. Vēl jei jis butu priēmęs Rusu tikējimą pagal Grikiszką iszpažinimą, tad jis taipjau nebutu savo mierį atsiekęs, kurį buvo sav pasistatęs. Jo mieris buvo; pakajus su kaimynais

Lenkais ir Vokieczeis, bei įstojims Lietuvos į Vidurinę Europos valstiju draugystę. Vienok, tůlaiku pasirodē, kad kataliku bažnycze parodē priesz grikiszkaję bažnyczę didelį neprietelinguma, didesni nekaip priesz nekrikszczionis, ir todēl Lietuva per priēmimą grikiszkos krikszczionybēs negalējo įstoti į draugystę katalikiszku valstiju.

Tas tai buvo svarbus prieszgynums, kuris atlaikē Gēdiminą nů įvedimo krikszczionystēs Lietuvoje. Gal but Gēdiminas butu pergalējęs szį prieszgynumą, jei Livonijos ordeno pasidrutinims, jam tas kriksztynas nebutu isz galvos iszginęs. Tas nusitiko sziokiu budu.

Gēdiminas, taipjau kaip ir pirmtakunas didkuningaikesztis Vitēnas, laikēsi draugystēje su Rygos miesto arkivyskupu, (taipgi ir su Rigos miestu, kuris stovejo po arkivyskupa virszvaldiba ir užtare arkivyskupo partiją), kursai po valdže arkivyskupo stovējo ir laikēs arkivyskupo partijos. Arkivyskupas ginczůse ir karese priesz Livonijos szarvůtą ordeną tankei atrado pagalbą prie Lietuvos didkuningaikszczio. Arkivyskupas geide stiprinti tą draugystę su Lietuvą ir įvesti į Lietuvą krikszczioniszkai katalikiszką tikējimą. Gēdiminas pradējo daryti žingsnius dēl susidrauginimo su krikszczionimis (1323). Jis pavelyjo į Lietuvą partraukti kataliku tikējimui ir Vilniuje gruntavoti du kataliku klosztorius, viena gruntavojo franciskonu o antra domininkonu minykai. Tůlaik jis leido nekuręs grometas į Vokietiją į miestus Libek, Rostok ir kitus, kviesdamas visokius amatninkus, (remestininkus) kupczius, ukininkus, ir ritterius apsigyventi Lietuvo, o jiems siule nekuręs valnybes ir privilegijas. Tokiu budu Gēdimins pataisē abelną pakaju su Rygos arkivyskupu, Samo salos vyskupu, ir Rygos, Rēvelio, Tarbatos miestais, o isz dalies ir su ordenu. Baigentis tam, leido Gediminas grometą popiežiui Jonui 22, kuroje jis iszaiszkino, kad tik bjaurus pasielgimas ordeno yra kaltas, kad Lietuvei ikszioI nepriēmē tikējimą krikszczioniu. Ordeno brolei nor tiktai kariautis, atimti Lietuvininkams žemes krasztus ir padaryti galybes mokslą, kursai užkuria neprietelystę tarp vienu ir antru. Ant pabaigos grometos buvo sakyta Gēdiminas norintis priimti nů popiežiaus krikszczioniszką, tikējimą. Ar szis priminims buvo darytas su Gēdimino pavelyjimu ar ne czion vēl pakilo ginczas. Gēdimins buvo savo dumą padavęs lietuviszkoje kalboje, ir jo sekretorei, du franciszkonu minykai, Bertoldas ir Endrikis, tą buvo per tulkavusiu į lotynu kalbą. Gēdimins vēl atsake

popiežiaus lēgatui, kad jis to nēsas pavelyjęs raszyti, ir kad jo sekratorai nesa gerai pertulkavusiu. Kieno buvo teisybē nieks nežino. Bet kaip ir nebutu, Gēdiminas buvo ant gero kelio, pereiti į krikszczioniszką tikējimą ir sutarti draugystę su visais krikszczioniszkais kaimynais, tą prijautē ir Livonijos ordenas.

Livonijos ordenui Gēdimino perējims į krikszczioniszką tikējimą butu buvęs didžiausias nesmagums. Tūlaik Livonijo prasidējo ginczas tarp ordeno ir Rygos arkivyskupo dēl aukszcsiausios valdžios ant Livonijos valstijos. Buvo regima, kad krikszczioniszkas Lietuvos kuningaikasztis ar karalius butu buvęs arkivyskupui paszlovintas draugas ir butu nuspaudę ordeną po arkivyskupo valdže ar virszgalybe. Idant galētu iszsisaugoti nů tokio likimo, ordenas rupinos periszkaditi Gēdimino krikształijimos projektą, bo pakol Gēdiminas pasiliko prie pagoniszko tikejimo, tai riszis tarp Rigos arkivyskupo negalējo buti tvirtas prie to krikszczioniszki Lenkai pasiliko Lietuvos neprietelei, o kas atlaike dalį Lietuviu sylos nů Livonijos. Ordenui per tad gerai iszsidave.

Galiausei, 1324 mete pavasari, ordenas lauže pakajų, nors popiežus jiem asztrei uždraudęs buvo, neužpuldinēti Lietuvius (popiežius buvo atleidęs savo dēlegatus į Rygą idant tie sandorautu su Gēdiminu). Ordenas įsilauž į Lietuvą, musza ir degina ir apgul Vilniu, aprubavodami viena primiestį. Bet visu bjauriausis darbas buvo ordeno nugalabijimas Lietuvos pasuntimo katras kelavo isz Vilniaus į Rygą. Lengvai suprantam, kad toks darbs turējo pakelti prie Gēdimino neiszpasakyta piktumą. Jis pertrauke sandoros sutartį su krikszczioniszku tikējimu ir gręžēs atgal prie savo senu kovos įrankiu. Sutartis toliaus niekad netapo atnaujintos.

Rygos arkivyskupas Friedriks buvo apmaudos pilnas priesz ordeną ir jo ne krikszczioniszkus darbus. Daugybē dvasiszkuju susirinko į Rygą, žvakes bažnycziose uždegē ir visais varpais zvanijant prakeikē ordeną (4 aprili 1325). Prakeikimo ir apkaltinimo rasztas, ant kurio buvo užraszyti ordeno griekai, tapē prie visu bažnyczių duru prikaltas. Toks bažnytinis apkaltinims butu buvęs sylingas, kad tauta butu žinojusi ką tas ženkliną; vienok Livonijo prispausti Latvei ir Igaunei mažai žinojo apie krikszczioniszką tikējimą ir skaite svetimus dvasiszkůsius lygei kaip ir ordeną prie savo neisztikimuju. Žinoma po to iszsikēlē didis grumēsis tarp arkivyskupo ir ordeno, ant galo ordenas arkevyskupą užveike.

Gēdimino tolesnis valdymas sutiko dar tulus karus priesz kaimynus. Tacziau jis iszlaike savo stiprio sylingo ranko Lietuvą, kurios syla po vienu protingu valdonu vis didinos. Jis atrado smertį po Velionais. karē priesz Prusu ordeną per ugne szaujentį įrankį. Tůlaik jau pradējo vartoti paraką dēl szovimo. Szuvis isz tokio naujo szlovimo įrankio pervērē Gēdiminą, kursai nůto ir mire (1341.) Jo lavonas tapē nunesztas į Vilniu ir ten pagal seną Lietuvininku papratimą ant didžio laužo sudegintas su karės įrankeis, mylimu žirgu, vienu isztikimu tarnu ir trimis Vokieczeis sugautais karēje.

Lietuvininkai pas Juodases jures.

Mirtina kulka prie Velionos pilies, atneszdama Gēdiminui smertį, kursai nespējo sudavadyti Lietuvos sosto pasekējaus. Ir taip vel Lietuvos sosto pasekējaus įstatimas nebuvo stiprei nutvirtintas. Per tai rods nepasidarē abejojims, nēs sostas vis turējo pasilkti rankosna Gēdimino sunu, tik nei vienas nežinojo katras sunus užims sostą. Jei Gēdiminas pats butu galējęs paskirti sosto pasekēją, tai jį butu visi be priesztaravimo priemę. Dabar atsitikimams reikējo iszskirti szį klausimą.

Gēdiminas isz trijų szliubų buvo palikęs septynius sunus. Savo vieszpatavimo laike jis buvo kiekvienam isz tų pavedęs vieną valstyjos szmotą dēl valdymo. Ir jo paskirtiejiems buvo tokia spēka, kad taipgi po jo smerties kiekvienas pakajingai pasiliko valdidams savo nů tēvo paskirtą dalį, antro ne reikalaudams. Bet tokiu budu Lietuva buvo iszdalinta į septynes kuningaikszíystes, per kuręs nebuvo nei vienas virszkuningaiksztis. Sosto miestą Vilnių buvo Gēdimins pavēdęs savo jauniausiam sunui Jaunucziui valdyti. Per tą Jaunutis iszsirode kaip ir pakeltas ant aukesztesnēs vietos. Butu jam buvusi prigulenti dvasēs dovaną, jis lengvai butu galējęs didkuningaikszíauti. Bet greitai atējo laikas, kur pasirode jo silpnybē.

Amžiniems Lietuvos neprieteliams, kaiminų kardininkų ordenams, po Gēdimino smerties rodes atējo laikas. uždůti Lietuvai smertną kirtį. Jie susitelkē, didelę kryžiaus kariauną priesz Lietuvą. Vokieczių ordenui ējo į pagelbą kardininkai ir križiaus kareivei ne tik isz Vokietijos’ bet taipgi ir isz Holandijos, Burgundijos, Vengrijos ir isz kitu žemiu. Apie tai ējo į Lietuvą grumzdženczios žinēs. Tauta pastojo nepakajinga ir reikalavo

idant valstija butu suvienyta po vienu valdonu. Jaunutis Vilniuje buvo rambus, ar nemokējo žengti reikalinga žingsnį, idant užsiskelti per didkuningaikusztį. Kad nuversti grumzdženczę priegadą pasikēle kitu du Gedimino sunus, gimusiu isz antros Gedimino paczios (Rusu kuningaiksztienes.) Tie buvo Algirdas ir Keistutis, kuriedvieju szlovē per 40 metu papildē Lietuvą ir jos kaimynu žemes. Keistutis buvo nů tēvo Žemaiczius į dalį gavęs Algirdas palaike likuse dalį, Lietuvos, iszskiriant Vilniu. Vitebską ir Polocką. Abu susivienijo priesz nepritetelius. Vilnius tapē nů Jaunuczio atimtas ir prigulējo prie abidvieju broliu, Algirdas, tik viens vadinos didis Lietuvos kuningaiksztis 1345.

Ta buvo laiminga permaina. Algirdas buvo nů visu Gedimino sunu visu daugiaus dvasēje apdovanotas. Jis buvo ne tik szaunus karvedis, bet ir gudrus bei apsidumojantys valdons. Prie to jis turējo kietą ir nepabugstanczę dvasę, kuri neliovēs nuspausti ir atsitikus nelaimei, bet po tokioms įpatingai parode susipratimą ir spēką. Jo brolis Keistutis buvo kitoks vyrąs. Polytiszka gudrybe jis nebutu galējęs mierůtis su Algirdu, bet nežiurint tai, jis buvo didis karvedis, jam musziu dienos buvo linksmios dienos, kuriam karione buvo pati per savę, ir ne pagelbininke polytiszkuju mieriu.

Vēl buvo nekoksai skirtums tarp Algirdo ir Keistuczio. Pirmasis apie senąjį Lietuvininku tikējimą dumojo taip kaip ir Gēdiminas. Jis jaunystēje ēsas buvęs krikszytas Rusu krikszczioniszku tikējimu, ir pažino savo amžiu tikējimo žines, taip, kad sutiko pulkus Rusu, tai buvo anu tikējimo draugas, ir kad įstojo į Listuvą, tai jis laikēs prie senovēs Perkuno vieros. Szeip daugiaus laikēs ant Rusu tikējimo pusēs. Prieszingai Keistutis tvirtai laikēs prie senosios Lietuvininku vieros. Žemaiczius valdydams ir stiprei kariaudams priesz Vokieczius, krikszczioniszkus kaimynus, Keistutis buvo pastojęs Žemaicziu dvasiszkystēs neszēju. Karēs dvase, neprietelystē priesz Vokieczius ir garbinimas senos vieros papilde Keistuczio krutinę tiekpat stiprei, kaip kiekvieno Žemaiczio.

Pirmůse vieszpatavimo metuse reikējo Algirdui ir Keistucziui kariautis į dvi puses, priesz abu kardininku ordenus ir priesz Lenkiję. Lenkija jieszkojo atimti Lietuvai Voliniją. Sziose karēse Algirdas ir Keistutis tankei įsilaužia toli į Livoniją, Prusiją, Lenkiją, taip tik, kad neprietelei spējo pasislēpti tvirtose pilise ir miestůse. Karēs nů abeju pusiu po didžiausei dalei buvo sziokiu budu vedamos, kiekvienas rupinos pagal isz-

galejimo apiplēszti ir iszpustyti neprieteliu žemę, pavergti gyventojus ir tūs iszsigabenti sav kartu su visu lobiu. O tokie kares žigei atsitikdavo tankei, kartais į metus keli. Mažu musziu buvo labai dąug, bet dideliu retai te atsitiko. Sziose karēse Lietuvei teturējo mažai iszkados, mažiau negu ju prieszininkai.

Bet karta atējo Lietuvininkams nelaimēs diena. Abu kardininku ordenai suvieniję savo spēkas ir gavę didelius pulkus pagelbininku isz Vidurines—Europos žemiu. Priesz sziąą didelę nū Vokiecziu didžio mistro Dusmero vedžiotą spēką, Algirdas 1348 patrotijo muszį prie upes Stroves (kuri įtek į Niamuną). Szioje nelaimes valandoje Lenku karalius Kazimieras surēde del didesnio užgulimo ant Lietuvos, kurei vēl kitose vietose rados neprietelei. Lietuvai grumzde didesnis ir baisesnis pavojus ne kad buvo pergyventa. Bet sziame nelaimēs laike įpatingai pasirode Lietuviu valstijos stiprumas. Nelaimē ir baisus grumzdimai ne sutrankē nei prispaude Lietuvius, bet tik paskubino jūs ant stingresnio ir narsesnio pasiprieszijimo. O didkuningaikszti̇s Algirdas įpatingai buvo vyras tokiame kritiszkame padejime. Taip tad greitąi karēs laime apsigręžē, o Vokieczei kaip ir Lenkai tapē isz Lietuvos rubežiu iszvyti.

Karę priesz Vokieczius Algirdas toliaus pavēde savo broliui Keistucziui, kursai buvo Žemaicziu valdonas ir kurio sosto miestas buvo Trakai. Metu deszimtims Keistutis su szlove iszpilde szi uždavimą. Jis buvo Lietuvai neužveikemu galiunu priesz Prusijos ir Livonijos kryžoku ordenus. Per tai Algirdas galējo iszplatinti Lietuvos spēką į kitas puses.

Jau Gediminas buvo uždējęs Lietuvos virszvaldžę ant Volinijos, Kijavos ir tulu aplinkiniu Rusu krasztu. Bet vēlesniūse metūse Gēdiminui reikējo be paliaubos grumties priesz savo valstijos žiemiu rubēžiūse priesz Vokieczius. Per tą riszis terp Lietuvos ir minetu naujei įimtu krasztu buvo palikęs silpnesnis. Nekuriose vietose buvo pasikēlę maži sav valdanczei kniazei, vienoje Volinijos dalioje koksai karaliaus Danieliaus įpedinis buvo apsimetęs per valdovninka, ir Kijava buvo pradējusi abejoti tarp Lietuvos ir Tatoru valdibu. Algirdas tam pasiprieszinimui padarē galą. Ką Gēdimins buvo pradējęs tai jis pabaigē. Lietuvininku valdže ant Volinijos, Kijavos, Czernigovo, Bransko ir kitu vietu tapē stiprei nugruntavota. Pats Smolenskos kuningaikisztis pripažino Algirdo virszvaldžę.

Bet Algirdas ējo vēl toliaus—į pietus. Pietūse nū Volinijos radosi Padolija ir tuli kiti žemēs kampai, kurie traukēs lyg juriu

Jůduju. Szie stovejo po Tatoru valdže ir mokėjo meslavą Tatorams. Didesniu kuningaikszcziu minetůse kampůse nebuvo, ir visa žeme buvo suskaldyta į didelius valszczius, kurie stovėjo po taip vadinamais atmonais. Tatoru jungas gulėjo sunkei ant szios žemes, ir gyventojei negalėjo nei mislyti ant pasiprieszyjimo priesz nekriksztytus prispaudėjus. Taip aniems nelaukent atejo globėjas nů žiemiu pusės: Lietuviu kares įrankiu trenksmas atsigarsėjo netik Padolijo, bet ir toli į pietus. Gan Tatorai ne atidave szios žemes be prieszginybės. Regėdami, kad suskaldytoms spėkoms tie negalėjo atturėti Lietuviu žinksnius, tverės trys didi Tatoru valdonai Kutliubeis, Hadszibeis ir Dimitrius, (gal krikszczionis) susivienijo ir stojas su didele spėka priesz Algirdą prie mėlino vandenio (-upelis, kuris įtek į Bugą). Czion Algirdas pasieke szviesią pergalę 1362. Szis trinkis buvo taip stipras, kad Tatoru valdže minetůse plotůse tape pilnai palaužsta ir Tatoraiisz ten iszbėgo po dalei į Krimą, ir už Dunojaus.

Ir sztai, nekurioje dienoje Jůdajei jurei artinos dar neregėti sveczei, kuriu gimtine buvo tolimoje sziaurėje prie kitos kokios jurės. Grikonu rasztininks Ksenofonts sako, karta 10,000 Grikoniszku kareiviu isz vidurio Azijos gryždami į savo gimtinę, tvirtai besigindami priesz neprietelius, buvo atsiekę Jůdosios jurės krasztą, ir jures isz tolo pamatę, pilni linksmibės vienu balsu suszuko: „Talasa, talasa!“ Jurė jiems buvo pagelbos ženklas, bo per tą jiems buvo valnas kels į Grikiją. Su kitoniszkais jausmais atskambėjo szauksmas: „jure, jure!“ isz Lietuviu kareiviu burnu, kad jie pirmą kartą isz tolo pamate Jůdosios jurės vilniůjant vandenį. Puikus pergalėjims ir linksmybe pripildė ju krutines. Lietuvos galybė tasyk buvo iszplatinta nů jurės lig jurės.

Tris kartus apgulimas Moskavos.

Didelis perskiris ėjo per visą Rusiją 14 szimtmetyje. Rusu žemę dalinos į dvi puses.

Kůczės 13 szimtmetije gulėjo ant Rusijos Tatoru jungas, Rusu tauto pradėjo rastis ir augti saviszkos dumos. Pirm atėjimo Tatoru, buvo Rusija suskaldyta į daug mažu kuningaiksztyscziu, ant kuriu tik dėl žodžio stovėjo didis kuningaiksztis. Žemes iszdalijimas buvo padaręs visai valstijai bėdas bei vargą ir czion buvo priežastis nelaimės. Ir sztai, nauja duma kuri

kēlēs ir iszsiplatino po visą žemę buvo ta: „Susivienijimas! Vienvaldyba!“

Didelios atmainos, tautu ir valstiju gyvenime liubija atsitikti. Pirmoji atmaina žmoniu prijautims ir duma, o tada atsitinka isz lauko politiszki veikalai. Pirmiaus neg kuningaikszczei pradėjo suvienyti Rusija po vienu valdonu, ant to jau atsikreipē tautos protas. Tikrieji kareivei kurie dirbo už Rusijos suvienijimą buvo tie, kas iszplatino szę nauja dumą. Dievo baimingas minyks, kurs sukurste klausytojus savo istorijoms, krikszczioniszkus Rusus priesz pagoniszkus Tatorus, senas kareivis, kuris buvo pergyvenęs pabėgimą nů muszio lauko, sugraudinanczeis žodžeis kalbėjo ir iszaiszkino smutnus nůpůlius, Rusu godonēs ir szlovēs pražuti, žilas, pavarges žemininks, kurs su savo draugais sugrįžo isz girios (kurio buvo pasislēpę), atrado klētis isztusztintas, gyvůlius iszvarytus ir trobas bei gyvenimus nudegintus, ir per tai prakeikē atējusius pustus laikus; nelaiminga motyna, kurios vaikus buvo apkariavę ir prispaudę, kitus iszvedę į vergybę, tais savo dejavimais sugraudino visu szirdis — ir visi pastojo nenurimstą ir nepakajingi prasudydami buvuses bēdas, kurios tautos dumą vede nauju keliu. Terados tik viena pagalba, o tai suvienijimas visu Rusu žemiu po viena valdže. Gana tam prieszijos nekurios sylos. Mažiems kuningaikszcziams buvo labai nemalonu, kad jie turējo buti po virszvaldžios galybēs. Ju duma buvo jau nů tēvu tēvu idant nebuti po virszvaldybą. Ar sziems buvo galima kesti, kad ju žemēs kuręs nů savo tēvu tēvu buvo pavaldie tapē priglaustos su privarta po virszvaldžę? Isz vienos pusēs buvo tie, kurie geidē suvienijimo po vienvaldyba, — isz antros pusēs bet buvo mažieji kuningaiksztēlei, kurie geidė palaikyti savo nů tēvu pavaldyta neaprubežiůta teisybę. Tarp tokiu dumu nevienodumo turējo pasikelti ginczas, ir tai ginczas ant gyvasties ar smerties. Szis ginczas traukes per szimta metu. Ju velesni rasztininkai, kurie apsako szius atsitikimus, nesutar su anu metraszczeis vienybej, jie eina su žmoniu supratimu ir szirdimis. Baigiantis dumoms ir jausmams, kurie pinas priesz suvienavimą ir vienvaldybą, pradējo pergalēti, ir sztai, rados Rusu žemes surinktojei, kurie, ant minētos papēdēs pradējo suvienůti retas kuningaiksztiszkas valstijas.

Rusu žemiu suvienijims pagal nekurius rasztininkus prasidējo isz dvieju vidurkiu. Pirmasis buvo Lietuva, o antrasis Moskava. Taip Rusijai buvo didelis trukis, kursai ję skēlē į

dvi dalis: po Lietuvos valdže rados visa vakarinē Rusija, ir po Maskavos ritine. Jů toliaus ējo suvienijimo darbas, — jů aiszkiaus buvo matomas laikas, kad abim vienytojam reikēs susiremti.

Pirmas susirēmimas atsitiko 1362 mete. Ginczas buvo tarp Moskavos ir Tvēro. Niekad tarp Rusu kuningaikszcziu nepastovējo taip ilga neapikanta, kaip ta, kuri ilgus metus traukēs tarp Tvēro ir Moskavos kuningaikszcziu namu. Kiekvienas nů ju norējo palaikyti vrirszvaldybą ir szauktis didžiu kuningaikszcziu. Vienok greitai iszsirodē, kad Moskavos kuningaiksztis buvo sylingesnis. Tvēro kuningaiksztis Michaila todel szaukēs į pagalba Lietuvos didkuningaiksztį Algirdą, kuris buvo apsivedęs su Michailo sesere, kuningaiksztiene Uljana. Algirdas nuleido pagalba ir ējo pats su karo pulkais priesz Moskavą.

Ant Moskavos sosto sedējo jaunas didkuningaiksztis Dimitras, kurs vēliaus ant Kulikovos lauko prie Donos upēs pergaledams Tatorus užsitarnavo garbingą prievarde „Donskas.“ Bet tą laiką, kada Algirdas įsilaužē į Moskavos valstijos rubežius, jo galybē nebuvo susistiprinusi. Prie Trostnos upēs Dimitro pulkai tape pergalēti, visa žeme tapē Algirdui attidaryta, tik miestas Moskava laikēs ir nepasidavē. Jo tvirtybēje Kremliuje buvo uzsirakinęs didis kuningaiksztis Dimitras, po tam, buvo nudeginti visi primiesczei. Ir taip regim Lietuvos ginklus, kurie žibējo po visą pakrasztį baltosios juros lig Igaunijos, po Prusus ir pat Brandenburgi, po Lenkiją ir iki Jůduju juriu, o dabar nusibeldē iki į Rusu žemēs szirdį, Moskava!

Moskavos valstijai buvo regims galas. Bet tulos aplinkybēs jį saugojo. Visu pirmiau, Moskava buvo nesenei apdirbta su kietu akmeniniu muru, kurs tik per ilgą laiką galējo buti iszpustijamas. Ant to Algirdas nebuvo pasigatavijęs, taipjau nebuvo ēmęs muru laužimo rykus. Jis buvo ējęs tiktai důti Maskavai trinki ant muszio lauko ir lauszti ju laukēję galę. Jo karo syla nebuvo didele, ir antra jis negalējo ilgai ten pasilikti, nes apie paczią Lietuvą isz visu pusiu kribždējo neprietelei. Bet Moskavos valstije buvo isztverminga ir stipri ir ant jos gruntavojos visa Rusu galybē, ir niekad pergalējimas kare je negalējo iki pamato sugriauti. To ir Algirdas gerai suprato. Jis todel nelaike ję ilgai apgulęs. Per tris dienas pustijo Lietuviu galybe Moskavos priemiesczius ir tada traukēs atgal.

Du metus po to, 1370. kada Moskavos didkuningaiksztis

Dimitras buvo pabaidęs Tvēro kuningaikisztį Michailą, Algirdas ējo antra kart priesz Moskavą ir karē ējo taipjau. Szį karta tape sutartas pakajus. Michailas atgavo Tvērą atgal, ir didkuningaikszczio brolis Vladimieras apsivedē su Algirdo dukterimi Elena. 1372 metůse Algirdas ējo treczę sykį priesz Moskavą. Szůsyk Dimitras buvo surinkęs didelę sylą. Abi kariaunos stovējo tulas dienos viena priesz kita iki tapē sutartas pakajus. Algirdas buvo persitikrinęs, kad Moskava nelengvai įimama, ir vartoti priesz Moskavą dideles sylas, jam pasirodē ne intresinga, nēs Lietuvai jos sylos kitur buvo reikalingesnēs. Michailas todēl pasiliko Tvēro kuningaikszczių.

Moskavos didkuningaikisztis niekad nemēgino už padaryta iszkadą Lietuvai atsikerszyti. Per tai regime, kad ant Lietuvos pusēs tůlaik buvo didi galybēs persvara. Dimitras tik gynēs bet niekad nedumojo užgulti ant savo neprietelu.

Nů visu Lietuvos kuningaikszczių Algirdas per minētas kares yra Rusijai padaręs daugiaus iszkadu, o todēl ypacz jis nů visu Lietuvos valdonu Rusams buvo artimiausias, liub sakyti, jis buvęs s u r u s i n t a s. Algirdas kalbējo tris kalbas: Lietuviszkai, rusiszkai ir vokiszkai; bet užvis daugiau vartojo rusiszka kalba. Per pirma apsivedima su Vitebsko kuningaiksztiene Mariją jo familijo buvo įsiszaknijusi Rusu butybē, ir per antra apsivedimą su Tvēriu kuningaiksztiene Ulijana, Rusu kalba pasilko namu kalba. Lietuviu auksztmanei gana tankei turēdami susineszimą su Rusais, visi rusiszka kalbą suprato ir taip didkuningaikszczio namůse per vis buvo daugiaus rusiszka nekaip lietuviszka kalba girdima. Tikējimiszkose dalyse Algirdas buvo artesnis rusiszkam tikējimui nekad kitam. Bet jis gerai žinojo, kad valstijos pamatas buvo L i e t u v i u tauta. Jis todēl niekad neuszsigynē szios tautos jausmo, nei kalbos, nei tikējimo. Taipgi ir neperējo į krikszczioniszkai grikiszką tikējimą. Kada jis jaunesniůse savo metůse, buvo per kuningaikisztį ant Vitebsko bei Polocko, jis karta ējo (1342) Pskovai į pagalba priesz Livonijos ordeną ir laimingai iszgine Vokieczius, Pskovieczei norējo kad jis pasiliktu prie ju per kuningaikisztį ir pasikrikisztytu. Vienok Algirdas jiems atsakē, kad jau ēsas krikisztytas ir antra karta nenorys buti krikisztytas. Todēl nei vienas negalējo iszrodyti, kada pirmos krikisztynos nusitikusios, szeip jis kietai laikēs budamas Lietuvoje prie Perkuno vieros. Pskovo kuningaiksztystēs jis nepriēmē, jo duma jau takart turējo už mierį didžą Lietuvos valstiją. To vieto jis Pskovieczfiams dave savo

sunu Vingaudą, kurs tapē krikszytas į krikszczioniszkai Rusu tikējimą po vardu Andriejus ir pasiliko Pskovo kuningaikszcziu.

Algirdas numire 1377 mete. Kada prijautē artinantis myrį, jis atzižadējo nů sosto, priēmē krikszczioniszką tikējimą, tapē įszventintas per nekurį minyką. Kunas jo tapą palaidotas krikszczioniszkai, vienok pagal seną Lietuviu papratimą tape sudegintas jo žirgas ir ginklai be didžio kuningaikszczio.

Myris Keistuczio.

Algirdas nů savo abieju pacziu paliko 12 sunu ir 5 dukteris. Kurie po didžiausei dalei buvo krikszyti Rusu krikszczioniszku tikējimu.

Visoje Rytu-Europos pusēje tame laikē nei vienam vardui nebuvo slaunesnes, puikesnes szlovēs, kaip vardui „Algirdo sunus“. Tůlaik Rusu nusidavimůse „Algirdo sunus„ loszē aukszcziausią lůmą. Vardui „Algirdo sunus“ visados pirmu ējo taip didele szlove, kad szio vardo neszējas kiekvienoje vitoje buvo vadovas ir pavelytojas, kur tik nuējo. Visi pripažino tikrai už dabiszką, kad „ Algirdo sunus “ buvo vadovas priesz neprietelius. O Algirdo sunus szią szlovę patvirtino ir užlaike per savo darbus, kurie taip pat dažname Rusijos, kaip ir Lietuvos nusidavimu lakszte įrasziti su neiszdildomoms literoms. Taip primenant 1380 m. tokiame didžiame nusidavimo laike du Algirdo sunus, Pskovos kuningaikszis Vingaudas (Andriejus) ir Branskos kuningaikszis Kaributas, ant Kulikovos lauko prie Dono verte karēs likimą Rusijai ant labo per kuri pagelbejo Rusu atsivalnijimui nů Tatoru jungo.

Nů visu Algirdo sunu tik vinam nebuvo didžios karēs vadovo ir galybēs įpstiszkos dovanos. Tas buvo Jagailius (Jegulis). O tą įpatingai Algirdas buvo paskyręs per savo pasekēją. Kaip žinoma Algirdas buvo taipjau didis karēs vadovas ir gudrus politikas. Jis mokējo atsverti, kokia svarba yra gudrybei. Jis atrado, kad dēl valdono gudrybē yra svarbesne už karēs galybę. Ir isz visu Algirdo sunu Jagailius buvo iszmaningiausias polytikas. Prie to ant Jagailiaus labo taipgi darbavosi jo motina Julijana, nes jos seniausis sunus tas buvo. Algirdas mirdams priēme nů savo brolio Keistuczio prižadējimą, kad tas pagelbēs užkelti Jagailių ant didkuningaikszczio sosto. Nors gan tame laike Lietuvoje, taip pat kaip ir Rusijoje, vēl buvo iszsi-

platinusios mislys, kad tikrasis sosto pasekējas turi buti seniausias sanaris kilties (o Keistutis buvo per Jagailį senesnis), Keistutis, kurs visą savo amžiu isztikimai buvo klausęs savo senesnio ir gudresnio brolio žodžiu, tą taip-gi iszpilde ir po brolio smerties. Kad Algirdo seniausias sunus (nů pirmos paczios) Vingautas (Andriejus), kurs laikais buvo Pskovos, laikais Polockos kuningaiksztis, nenorējo pripažinti Jagailiaus tiesu, bet patsai norējo užsēsti ant sosto, tvēresi už ginklo, tad Keistutis pagelbējo Vingautą pergalēti. Ir taip Jagailius užsēdo ant Lietuvos sosto 1377 mete.

Paželėk Dieve draugystē tarp Jagailiaus ir Keistuczio ilgai nepastovējo. Kas prie neprietelystēs iszsikēlymo kaltas, yra sunku iszaiszkinti, vienok kaltis po didžiausei dalei pripůla Jagailiaus dumcziui Vaidylai. Vaidylas buvo Lietuvis isz žemos kartos, bet didkuningaikszczio Algirdo laike auksztai pasikēlęs, bo jis buvo gudrus ir iszmaningas vyra, o tokius Algirdas mylējo. Jagailius pasilaikē Vaidylą prie savęs per dumcziu ir dave jam savo seserį Mariją per paczę (kuri buvo naszlē). Nežinoma, kodēl Keistutis buvo Vaidylai prieszininkas (—galbuti todēl, kad Vaidylas kēlesi auksztin per savo gudrybę ir iszmaningumą, prieszingai Keistutis gůdojo tiktai karēs galybę—); bet Keistutis stiprei, noris ir veltai prieszinos sziam apsipacziavimui, prie ko tas nekartą diktai įžeide Vaidylą, iszmetinēdamas tam jo žemą gimimą. Nů to laiko Vaidylas pastojo Keistuczio amžinas neprietelius ir rupinos jį nuversti. Vaidylui nebuvo sunku, suvesti Jagailių su Keistucziu į neprietelystę. Keistutis tam atsitikimui davē kliautį per tankų įsikiszimą Lietuvos valdžios dalikůse. Keistuczio, kaip žinoma, buvo Žemaicziu žeme su nekureis szalyje jos gulenczeis pietůse plotais. Jo sosto miestas buvo Trakai. Bet jis isz Traku tankei keliavo į Vilnių ir ten įsikiszo valdžios dalykůse, taip kad Jagailius galējo loszti tiktai antrą vietą. Keistuczio gůdonē nů Lietuviu buvo taip stipri, kad Jagailius su prastu pavelijimu negalējo savo dēdį stumti į szalę, o įpatingai įsiboczijent, kad szis senas kareivis buvo įpratęs, greitai tverties už įrankiu. Vaidylas todēl Jagailiui dave rodą, isznaudoti kaiminu Vokiecziu ordeną dēl Keistuczio nuvertymo. Su tůmi mieriu Vaidylas rode slaptingą sůkalbį su ordenu, pagal kurį ordenas apsiēmsęs, užsibrukti tiktai ant vienos Žemaicziu žemes, o palikti kitas Lietuvos dalis ne užkabitas, ant ko Jagailius nů savo pusēs prižada, Keistucziui nedůti pagelbos. Su Jagailiaus privelijimu, Vaidylas pradējo

sůkalbį su Vokiecziu ordenu, kuris su didžiu džiaugsmu priēme pasiulijimą. Ordenas per tą tikējosi įgyti Žemaitiją, o Vaidylas prieszingai po Keistuczio nuvertimui mislijo vēl ordeną iszvyti isz szios žemes.

Susivienijimas tapē nuspręstas tarp Jagailo ir aukstesniuju ordeno vadovu. Susitaikinimas atsitiko didžioje suszauktoje medžioklēje, kuri atsitiko Davidiszkiůse (1380). Po medžioklēs isztaisē iszkilmingas mylējimas ir czesnis. Jagailos palydētoju pulke atsirado ir jaunasis sunus Keistuczio, Vytautas, kursai su Jagailiu gyveno didžio draugystē. Nei Vytautas, nei didžiausia dalis susirinkusiuju nežinojo nieko apie paslaptis tarp Jagailos ir ordeno vedamas. Lauke buvo sůkalbos apie didžiausį pakajų tarp Lietuviu ir ordeno.

Po szio atsiskyrimo pradējo Vokiecziu ordenas užgulti ant Žemaitijos. Nekurie protingi vyrai pradējo Keistucziui užrodyti, kiek numanyti ēsa, jog visą kitą Lietuvą turi pakajų. Taipgi dyvinai pasirode, kad Jagailius atsisakē nů dalybavimos ir pagalbos Keistucziui. Ilgai Keistutis netikējo į apkaltinima Jagailo, taipgi jaunas Vytautas patvirtino, kad Jagailus negal buti piktos dumos. Vienok visą paslaptis tapē atidengta, nekursai komturas Liebsteinas (kursai buvo kriksztijęs Keistuczio dukterį Danute, kuri isztekējo už Mazovijos kuningaikszczio, o nů to laiko anas buvo užsilaikęs su Keistucziu gero draugybo). Tulos dumos ordeno valdžios tapē Keistucziui atdengtos, kurios paslapta mierijo sukelti Lietuvos naminę karę.

Bet visi Keistuczio prieszininkai savo žinioję apsiriko. Senasis galiunas suspyrē greitus žingsnius. Jis supulkavo savo Žemaiczius, paskiaus apgule Vilniu, paēme į nelaisvę Jagailių ir patsai užsēdo ant sosto. Jagailius nespējo gintis priesz apgulimą, nēs buvo savo karęs pulkus iszsiuntęs į Polocką tramdyti maisztą. Vilniuje didkuningaikszczio kancilerijoje, atrado Keistutis daugybę rasztu, kurie patvirtino Liebszteino žinojimus. Keistutis atsikerszija savam senam prieszininkui Vaidyliui, kas minētus sulygimus buvo įgyvendinęs. Vaidylius tapē kaip žemēs iszdavējas prasudytas ant smerties ir pakartas.

Iszkada, jog Keistucziui truko polytiszkos gudrybēs. Ką jis kaip narsus kareivis laimējo, tą kaip szlektas polytikas vēl pražudē. Vaidyliu, kurs buvo vislab daręs pavelijant savo valdonui, jis neteisei nusudijo ir per tai prisikēlē sav daugybes neprieteliu, prieszingai patį Jagailiu, kursai buvo tikrasis kaltininkas per Vytauto užtarimą paliko valnu. Vytautas tůsyk

buvo lengvatikis ir davēs įsikalbēti; buk visos neprietelystės buvęs tiktai vien Vaidylius kaltas. Keistutis davē Jagailiui į valdžę Vitebską, kuri buvo taipjau dalis Lietuvos, kurę jau užvaldē jo tēvas Algirdas.

Vos tik Jagailius buvo valnas, jis vēl isznaujo pradējo susikalbēti su Vokiecziu ordeniu. Atsitiko, kad Keistutis su savo kariauna buvo nuējęs į Novgoroda-Saverską kur Jagailio brolis Kaributas atsisakē klausyti Keistuczio virszvaldžios; Jagailius tai patyręs apgulē Vilnių. (Garnizono kamandiers buvo slaptas draugas Jagailio ir miestą be prieszgynybes padavē). Tada Jagailis sůsivienija su Vokiecziu ordenu ir įima Trakus. Keistutis tai iszgirdęs greitai sugrįžo į Žemaitiją ir netoli nů Traku abi kariaunos susitiko. Jagailo rodininkai bijojo muszio, nēs Keistuczio kareiviszka szlovē įbaugino Jagailo kareivius. Todēl nusprendē naudoti abgaviste. Jagailius leido siuntinius pas Keistutį įkviesdamas jį ir sunu Vitautą ant pakajaus sutarimo. Idant nebijotůs nů abgavystēs, Jagailo brolis Skirgailis po prisieka užtvirtino, kad Keistucziui ir Vytautui nieks pikto nenusidůs. Keistutis ir Vitautas tikējo tam ir pasidavē į Jagailio logarį ant pakajaus sutarimo, bet vos tik buvo logarį atsiekie tapē suimtu, geležims apkaltu ir nuvestu į Vilnių. Keistuczio kares pulkams tapē padůta žinē, buk valdonai ant pakajaus sutartes ēsa pasidavę į Vilniu, ir kad kareivei gal iszsiskirstyti į savo krasztus. Karēs pulks to paklausē ir iszsisklaidē.

Keistutis tapē geležims apkaltas ir nuvestas į K r e v o s pilį kur tůczēs buvo ant Krevkos upēs ties jos įtaką Szlaktjanka (tůlaik Vilniaus gubernijo Aszmenu aprinke). Nů szios stiprios pilies ir dabar yra regemos liekamos. Pilies žiemio puseje buvo auksztas keturkampis boksztas, kurio apaczioje buvo velviůtas (su sklepavotas) kalējimo rusis. Czion įmetē seną Lietuviu galiuną. Ketures dienas jis muczijas tamsiame kalējime dumodamas apie iszsivalnijimą. Jaunesnůse laikůse jis besikariaudamas buvo papůlęs du kartu į rankas neprieteliu, ir syki buvo apkaltas Marienburgo pilije, bet jam sekēs tůsyk laimingai iszbēgti, su pagalba vieno persikriksztijusio Lietuvininko Alpo, kursai ten Marienburge rados. Ir szį kart radosi viena isztikimą szirdis, kuri buvo gatavą jį gelbēti, tai buvo jo isztikimas tarnas Omulitszas, bet kol apie atsitikimą teiriavosi, jau razbajus buvo sutartas. Penktaję naktį įlindo į pilį vyrai isz Jagailio pasekēju, Preiksza, Zibentojis, Kutszuks ir k. kurie neprigulējo prie Lietuviu tautos. Razbaininkai nusmaugē Keistutį

su jo paties aukso szniuru. kurį buvo nukabinę, nu jo ploszcziaus. — (1382). Keistuczio tarnas Omulitszkas kurs savo poną norėjo užstoti tape užmusztas.

Tai buvo tamsus darbas, ant kurio Jagailius savo pavelijimą buvo davęs. O idant Keistuczio Draugai nepakeltu maisztą, iszplatino Žinę, buk Keistutis pats kalėjime su savo kaklo rysziu nusigalavęs. Keistuczio lavonas tapē pagal seną Lietuviu papratimą sudegintas, to paczio Szventaragio slenē (daubo), kur sudegintąs Gēdimo lavonas. Keistutis lig smerties buvo užsilaikęs Perkuno Tikējime.

Kada Vytautas gavo žine, apie smertį savo tēvo, jis pūle į nerimastį ir grumzde baisingai atkerszyti (žinoma, jis netikējo kad tēvas patsai užsismaugē). Jį buvo taipjau nuvedę į tą pacze Krevos pilį, ir jam buvo priskirtas likimas jo karžygiszko tēvo. Bet jo patį jį nů to iszgelbējo. Pati ateidama savo vyro atlankyti buvo palydēta sluginēs, kuri greitai apsimaine drabužius su Vytautu, ir pasiliko kalējime, o Vytautas vietoje sluginēs iszējo neparegētas sargu isz kalējimo. Vytauto gymis tůlaik labai į moteriszką gymį panēszējęs ir taip sargams ne įpůlē į mislį, kad tokiu budu galētu Vytautas iszbēgti.

Vytautas nubēgo į Marienburgį ir ten susitarē su Vokieczіu ordenu kare atkerszyti Jagailiui. Ordenas. kurs iki tol vis priesz Keistuczio puse kovojo, tůlaik susidraugino su Keistuczio sunu ir pradējo karę priesz Lietuvą. Ordenas prižadējo attidůti Vytautui Žemaitiją į valdžę po ordeno virszvaldyba, ir Vytautas suszaukia savo tēvo prietelius tam darbui ant pagelbos. Per Lietuvą ējo vēl dalijimas ir piktos karēs iszsikēle. Didesnēji dalis Lietuvininku vienok laikēs su Jagailu. Ordenas tapē tulą kartą sumusztas, bet dēlto nebuvo bēdos galas paregimas. kadangi Žemaiczei szirdingai kovojo už Keistuczio sunų. Baigentis tam rados protingi tēviszkēs draugai, kurie pasidavē suvienyti bei suvesti į pakajų prieszininkus. Tůlaik pasitropijo Jagailiui isztekēti ant Lenkijos sosto, ir jis pasiulijo Vitautui visą Lietuvą, jei jam pasiseks isztekēti. Vytautas atstojo nů ordeno ir padarē su Jagailių pakajų. Vienok szioje karē pasikēle vienas nelabas uglius arba augalas. Žemaitijos didele dalis krito į ordeno rankas. Nů to vēl iszkilo didis krizis.

Jagailo kriksztynos ir svodba.

Penkis szimtus metu sena Piastu kiltis (gimine) buvo Lenkiją valdžiusi, kaip sztai paskutinis karalius isz szios gimines Kazimieras Didis, 1370 numire. Noris visa Piastu kiltis dar ne buvo iszmirusi, bet likusieji buvo karaliui Kazimierui perdaug tolimi gentis ir todēl ne tapē užtēmiti. Kazimieras prie galo amžiaus su Lenku szlektos (dvarponiu) aptvirtinimu per pasekējį paskire savo sesers sunu, Vengrijos karaliu Liudviką. Tas tad po savo valdže suvienijo Vengriją ir Lenkiją. Kad tas 1372. numire, jis sosto įpēdinēmis paliko dvi savo dukteris, Mariją ir Jadvigą. Po nekuriu nerimasczju ir sumiszimu Vengrija ir Lenkija baigentis 1383 mete susivienijo ir nutare, kad Marija tapē pripažinta per Vengrijos karalienę o Jadviga gavo Lenku sostą.

Jaunajei Lenku karalienei tůlaik buvo 14 metu, o svarbjausis polytiszkas klausimas buvo, iszrinkti jai vincziavotą draugą, kuris tegul bus tikras žemes valdovninkas, bo anůse nepakajingůse laikůse, kad valdovninko uždůtis po didžiausei dalei buvo karēs spēkos vedžiojime ant muszio lauko, tiktai vyriszkis galējo tikrai iszpilditi valdovninko priderystes. Kad Jadviga buvo 7 metu sena, jos tēvas ją buvo liepęs sužiedůti su Austrijos princu Vilhelmu, kuriam buvo 8 metai. Tokie vaiku sužiedavimai tame laike prie valdovninku tankei atsitikdavo. Po sužiedavimui, suprantama, jaunasis poris vēl tapē skirtas, ir užaugintas savo tēvu namůsna, iki kol užaugo. Kad Jadviga 1384. mete buvo karunavota per Lenkijos karalienę, pakilo klausimas, ar jos sužiedavimui su Austrijos princu Vilhelmu laiks neatējo.

Bet po to Lenku dumos buvo kreipusios ant kito jaunavēdžio. Tas buvo Lietuvos didkuningaikisztis Jagailius. Lenkijei tame laike daug reikējo nukentēti nů Lietuvos pusēs. Jau tůse pacziůse metůse, kada Jadviga Krokavoje tapē karunavota per Lenku karalienę, Jagailius su stipra spēka buvo įsilaužęs į Lenkiją, ir pustēdamas buvo perējęs per didelę valstijos dalę, be kurio Lenkai tam nůprasnai butu galēję prieszinties. Prie to Lenkams žiemiůse buvo vēl antras neprietelius, suprantama Vokiecziu ordenas. Ordenas taipgi su Lietuva gyvēno neprietelystēje, bet kokioje dienoje abu kaimynai galējo susivieninti ir padaryti Lenku valstijei galą. Jeigu prieszingai Lenkija ir Lietuva tapē suvienintos po vienu valdovninku, tad Lenkija ne tik

nů Lietuvos pusēs buvo drąsi, bet ir virszu gavo ant Vokiecziu ordeno. Tas visiems taip aiszkei buvo suprantamas, kad Lenkai be ilgo apsidumojimo vienszirdžiai sutare ant tokio projekto. Jo iszpildimas buvo galimas, bo Jagailius nebuvo apsivedęs.

Pirmieje. kurie vertē Lenku dumas ant szio projekto, buvo Lenku dvasiszkieje. Taip kad Lenku karalienē laikēsi prie krikszczioniszko tikējimo, tai, suprantama, ženybas galējo ne kitaip atsitikti, kaip tiktai kad Jagailius persikrikszti. Kartu su Jagailiu krikszczioniszkame kataliku tikējime reikējo pereiti taipgi ir Lietuviu tautai, ir per tą kataliku bažnyczei ir visai dvasiszkijai Lietuvoje atsivēre didelē ateitie. Dvasiszkieje taipgi ir buvo tie, kurie veliaus laužė karalienēs Jadvigos pasipriesziniмą priesz szį ženybos projektą.

Jagailius su džiauksmu pripůle ženybos pasiulijimams, ir kad jo iszpildimas netaptu suarditas, jis skubinas sutarti pakaju su Vitautu, kaip jau anksczau yra mineta. Bet projektas atrado stiprą pasipriesziniмą priesz karalienę Jadvigą. Jį įžiurējo jos pirmą susižiedavimą su Austrijos Vilhelmu kaip tikrą, nēs jai Vilhelmas geriaus patiko, nekaip Jagailius. Kada Vilhelms buvo iszgirdęs Lenku dumą, apženinti savo karalienę Jagailiui, tas nusiskubino į Krokavą ir pareikalavo susivienijimo su savo sužiedůta draugalka. Nors sargyba neinleido jo karaliszkoje pilēje, vienok karalienei įsidave, nusamdyti kokiame kliosztorije susitikymą, ir ant galo slaptu įsigabenti princi į savo pilį. Terp abieju iszkilo karszta meile, ir taip Lenku projektui grumzde baisybe: rods veik tapē pasislēpęsis Vilhelmas atrastas ir isz pilies podraug isz Krokavos iszvytas, o karaliene pilyje įrakita kaip kaltininke, taigi buvo suprantama,kad po tokioms iszlygoms negalima buvo tikēties, susipacziůti su Lietuvos didkuningaikszcziu. Dvasiszkieji vienok užgulē Jadvigą perkalbēti, kad sužadētuvēs kudikystēs, neturi neijokios sylos; toliaus iszguldē, kad per apsivedimą su Jagailiu visa Lietuviu tauta, kuri lig sziol gyveno pagoniszkame tikējime, taps prisivertuse ir priims krikszczioniszką tikējimą, o taip bus iszgelbēta nů amžinu peklos muku, ir dar ant galo karalienei iszgulde, kad tēviszkes gerovē nů to priguli jei jį apsiveda su Jagailiu, nes be to grumzdžia Lenkijei nepasibaigentis pustyjimas ir karē. Galiaus karalienēs motyna kuri užsilaike Vengrijo, atstojo nů savo žodžio davimo ir taip ątriszo savo dukterį Lenku karalienę Jadvigą nů susižadējimo su Vilhelmu, taip pasisekē Lenkams at-

siekti savo mierį. Karaliene Jadviga aukavo savo szirdį dēl krikszczioniszkos bažnyczios ir tevynēs labo.

Su szviesu pulku palydovu didkuningaikszitis Jagailius pasidavē į Lenkiją, kur ten su dide iszkilme ir džiauksmu buvo priimtas. Lenku szlektos 1386. metu pradžioje susirinko į Liubliną ant sueimo, kur pakēlē Jagailių per Lenku karalių. Per tokį pakēlimą pirm szliubo nutarimo su Jadviga, Jagailius gavo ant Lenkijos sosto tvirtą tiesą, kuriai reikējo pasilikti taip-gi spēkoje, kad ir karaliene Jadviga numirtu. Isz Liublino Jagailius leidos į Krokavą, kurs buvo karalienēs Jadvigos sosto miestas. Ten Jagailius 15 vasario 1386 perējo krikszczioniszkame kataliku tikējime ir prie kriksztо gavo vardą „Vladislavas“. (Po to jį vistorijoje vadin tai po vienu, tai po antru, taip-gi ir po abiem vardais: Vladislavas Jagailius.) Kartu su didkuningaikszcziu kataliku tikējime perējo jo palidovai, tarp kuriu rados ir Vytautas. Vytautas, Vokiecziu ordeno valstijoje budams, jau kartą buvo krikszytytas kataliku tikējime, todēl, kad jį Vokiecziu ordenas buvo užsodynęs per valdoną ant savo valstijos, bet po sutarimo pakajaus su Jagailiu, kad jis savo valdžioje buvo gavęs Lietuvos stacziatikiu plotus, jis buvo priēmęs stacziatikiu tikējimą. Dabar jis vēl atgrižo kataliku bažnyczioje. Jis prie kriksztо gavo vardą „Aleksandras“, bet vistorijoje pasiliko jo senasis vardas Vytautas.

Tris dienas po Jagailiaus krikszytynu, buvo Jagailiaus szliubas su Jadviga, ir 4 morcos Jagailius tapē karunavotas per karsalių ant Lenkijos. Su dûsninga ranka Jagailius davinējo Lenku szlēktoms nekurias valnybes ir tiesas, taip-gi ir kitokias dovanas. Puiki iszkilminga szventē, szarvûtu raitininku turnirai, pûta ir visokie kiti iszrodymai buvo suvieninti su sziûmi atsitikimu. Jaunoji pora po to apkeliavo Lenkiją, kur visose vietose nusigruntavojo tvarka, kuri po karaliaus Kazimiero didžiojo smerties ējo vis silpnyn. Toliaus Lenku valstijei tûjaus pasirodē antras gerums: Jagailius jai privienijo Galiciją, kurę karaliaus Kazimiero pasekējas, Vengrijos Liudvikas, buvo atemęs Lenkijei ir atidavęs Vengrijei. Nors Vengrai mēgino prieszintes, bet Vytautas, nû Jagailiaus pasiųstas, tûs greitai iszvare isz Galicijos.

Dabar Lietuviu tautai buvo atejusi svarbi valanda, suprantama, perējimas krikszczioniszkame kataliku tikējime. Bet szis persivertymas neatsitiko pakajingai. Pakol Jagailius Krokavoje dar vestuves szvente, ten atējo žine apie maisztą, kurį Lietu-

voje buvo sukēlęs Jagailiaus viresnis brolis, Polockos kuningaikształis Andriejus (Vingautas). Jis kartą jau buvo pakēlęs maisztą po Jagailiaus užžengimo ant Lietuvos sosto, bet senasis galiunas Keistutis tame laike tą buvo apdraudęs. Dabar Andriejus nusprende antrą kartą iszmēginti savo laimę. Andriejus prigulējo prie stacziatikiu bažnyczios, ir mislijo Lietuvos stacziatikius Rusus gauti ant savo pusęs. Bet jo viltis neiszsipildē. Lietuvos Rusai buvo pilnai pakajingi su savo didkuningaikszcio valdže, ir ne įsidēmējo jo tikējimo pervertimo. Tik Smolenskos kuningaikształis Svetoslavas, kurs norējo pilnai nusikratyti Lietuvos virszvaldžę ir įgyti nekuriůs seniaus pražudytus žemes plotus, susidraugavo su Andrieju. Be to dar rados antras draugas, suprantama Livonijos ordenas. Paskutinis nei maž nesidžiauge Lietuvos tautos laukiamu krikszstynu, bet vēl rupinos tas iszjaukti. Nelabas pasikēsinimas netapē atsiektas: Jagailius su galinga ranka greitai numalszē maisztą. Jis iszsiųnte kares pulkus po vadovyste savo broliu Skirgailo, Kaributo ir Simeono Lugvēno, kurie prie Vechros upes pilnai sumusze Smolenskos kuningaikształį. Pats Svetoslavas krito muszije ir jo sunus tapē sugauti. (Veliaus vyresnysis sunus Jurgis vēl gavo Smolenskos kuningaikształystę atgal.) Greitai po to Skirgailas kartu su pacziu Jagailių taip-pat sumusze Polockos Andrieju ir Vokiecziu kardininkus. Andriejus tapē suimtas ir įrakintas kaip prasikaltēlis Chencinskos pilēje Lenkijoje, kurioje tas ir pasilyko kelius metus.

Dabar Jagailius ējo prie Lietuviu tautos krikształijimo. Jis suszauke į Vilnių didelį suēimą, ir be prispaudimo, per protingus iszaiszkinimus ir dovanas prikalbējo Lietuvininkus krikszstytis. Gruntininkams, kurie krikształijos, jis paliko žemę per savastį, tikvien su iszlygomis, kad tiems reikējo savo kasztu atbuti karžygystę. Taip-pat jis gruntininkams, kurie krikształijos, leido savo dukteres isztekēdinti be didkuningaikszczio pavelijimo. Miestams jis už priēmimą krikszczioniszko tikējimo dovanojo patvaldybos tiesas pagal taip vadinamo Magdeburgijos įstatimo, kurs isz Vokietijos jau buvo įvestas Lenkijoje o dabar tapē iszplatintas ant Lietuvos miestu. Szitas įstatimas tame laike buvo visugeriausis patvaldybos įstatimas dēl miestu. Ant galo žemesni žmonis tapē prie kriksztо privobinti su baltu gelumbēs apsivilkymo dovanojimu. Tokiu apsiautalu Jagailius buvo parupinęs labai daug, o tie Lietuvininkams taip patiko, kad dažnas davesi dukartu krikszstyties, idant galētu įgyti du

ploszczius. Taip tad Lenku dvasiszkiejie, kurie surēde krikszTijimą, gangreit nei maž ne suprato lietuviszkai, tad Jagailius pats ēmes Lietuvininkams per pamokslus iszaiszkinti krikszczioniszko tikējimo mokslą. Kada susirinko prie krikszTijimo, tad kirkszTijamus įdalino į daug pulku, vyrus sav o moterēs vēl sav: dvasiszkiejie ējo aplinkui, apkrapidami su szvenstu vandeniu, ir dave kiekvienam pulkui vieną krikszczioniszką vardą. Ir taip trumpame laike apkrikszTijo 30,000 Lietuvininku. Taip-gi dažnas, kurie seniaus jau buvo kriksztyti stacziatikystēje, dabar pagal Jagailiaus paveizdą perējo kataliku bažnyczioje. Regema, kad po Gedimino laiko, prie Lietuviu buvo stipri duma iszsidirbusi priimti katalikiszką tikējimą kurį Gediminas nedryso įvesti, o kuris dabar buvo priimtas be priesztaravimo.

Pakol krikszTijimas prasidējo, visupirma užgesino ugnį, kuri Vilniuje dege priesz Perkuno paveikslą, toliaus nukirto szventus ūžalus, kuriu viduje rados Perkuno szventenybē, ir užmuszinējo szventus žalczius. Su pasidivyjimu Lietuvei žiurējo, kad seni dievai pakajingai kente szventinyczios iszpustijimą, ir szi iszveizda daug pagelbējo dēl žmoniu persitikrinimo, kad senieji dievai nēra galingi. KrikszTijimo darbas, kurs taip prasidējo su gera pasekme, tapē nū dvasiszkuju stropei dirbdamas, ir ne po ilgo laiko, buvo visa Lietuva apkrikszTyta, iszimant Žemaitiją kuri po dalei stovējo po Vokiecziu kryžoku valdže ir po dalei vēl taip stiprei turējos prie senu Dievu, kad Jagailius atrado gudriaus, neimaž tos neužkabinti. Žemaitijos krikszTijimas atsitiko daug vēliaus, kad svarbus atsitikimai paskyre szios žemes likimą.

Atnaujinimas Lietuvos sosto.

Kad Lietuvos didkuningaikształ Jagailius buvo palikęs ant Lenkijos per karaliu, jis nū pradžios mislijo pats valdyti abi valstijas. Lenkai to geide, bo Jagailius po Lenku sosto įgyjimo ir per savo ženybas su karaliene Jadviga pradējo gyventi Lenku žemē ir Lenku draugystēje. Taip kaip Jagailius neturējo kieto karakteriaus, tai jis mēgo pasidūti savo aplinkiniams. Per tą Lenkai tykojo su laiku įgyti pervirszijimą ant Lietuvos. Bet tas lukestis tapē iszjauktas per naują Lietuviu naminę karę, kuri iszsikēle tarp Algirdo ir Keistuczio namu.

Nū to laiko, kada Mindaugas Lietuvoje buvo nugruntavo-

jęs vienvaldybą ir tvarką, Lietuvoje ne atsityko nei kokios namines karēs. Lietuvos spēka kreipes tik priesz lauko neprietelius. Bet pabaigoje 14 szimtmeczio tas persimaine. Per Lietuvos valstijos didelį iszsiplatinimą ir nepasibaigenczes kares priesz nekuriůs isz lauko puses neprietelius, didkuningaiksztis Algirdas buvo prispaustas, dalinti valstiją tarp savęs ir savo brolio Keistuczio. Keistucziui jis paliko didesnę dalį nů taip vadinamos tikrosios Lietuvos. ir kartu su tą taipgi karę priesz Vokiecziu ordeną. Abu brolei visu amžiu gyveno szirdingoje draugystēje; Keistutis kiekvienoje žinioje pasidave savo senesnio brolio virszesnei gudrybei ir nei vienas nedumojo, kad szis valstijos dalijimas vēliaus atnesz Lietuvai piktas kruvinas namines kares. O vienok tas atsitiko. Minētas valstijos dalijimas slēpē ateisenczių viduriniu nesutikimu szaknis. Keistutis, kurs stingrei turējos prie seno Perkuno tikējimo ir visą savo amžią kariavo tą neprietelių, kurio Lietuvei visu daugiaus neapkente, stovējo Lietuviu tautai arcziaus, ne kaip Algirdas. kurs daugiaus gyveno Rusu pulke. Lietuvininkai o įpatingai Žemaiczei, žiurējo ant Keistuczio su meile, Tautos meile perējo taipgi ir ant jo pasekēju, ir didžiausia dalis Lietuviu sziůs laikē per sasavo prigimtus valdonus.

Karēs tarp Algirdo ir Keistuczio namu visudaugiausei yra priraszytas kruvinas lakesztas Lietuvos vistorijoje. Jos lyginas karēmis tarp Lankasteru ir Jorku namu Anglijoje yra taip-pat pilni nekuriu tragiszku atsitikymu kaip ir szie. Tiktai jiems nesirado Szekspirs (didis Anglijos daininkas), kurs jiems per savo nemirsztanczius dējos darbus butu pastatęs neisznykstantį paminklą.

Apie minēto karēs pradžę jau pirmiaus kalbējom. Senasis Keistutis grumēs priesz savo brolio sunu Jagailių, isz pradžios laimingai, bet vēliaus atrand bēdingą smertį. Tąda Keistuczio sunus Vytautas vede kruviną karę priesz savo brolēną. Ant galo suderējo pakaju, kada Jagailius pradējo dumoti ant Lenku ženybu. Pakajaus suligyme Jagailius buvo Vytautui prižadējęs jo tēvo Keistuczio valstyją (kurios sosto miestas buvo Trakai), prie ko Vytautui dēl ateities buvo důti vēl didesni prisiulijimai, kurie buvo iszpildomi, kaip greitai Jagailius buvo kliuvęs per Lenkijos karalių. Vytautas todēl per visus isztikētinai rupinos pakelti savo broleną per Lenku karalių.

Paželek Dieve prižadējimai, kurie Vytautui buvo důti, ne tapē iszpildyti. Jis gavo ne savo tēvo valstiją, bet toje vietoje

Lucką (Voliniją ir Baltgudiją), kur tas nů Lietuviu tautos buvo atskirtas. Vienok Vytautas buvo pakajingas, vildamies ant tos valandos, kad Jagailius butu įēmęs Lenku sostą. Pakol tas ne buvo iszsipildęs, nebuvo ir padyvo, kad Jagailius nenorējo Lietuvos iszdůti isz savo ranku. Bet kad Jagailius kietai buvo atsisēdęs ant Lenkijos sosto, o Vytautas pareikalavo prižadējimu iszpildymo, Jagailius lauže savo žodį. Jis dave savo broliui Skirgailui Traku kuningaikszturstę, ir tą įkēle per savo namiestninką Lietuvoje o vēliaus (1387) liepe tą karunavoti per Lietuvos didkuningaiksztį, kuris pats noris stovējo po karaliaus priežiura, bet jam prigulējo virszvaldyba ant visu Lietuvos dalies valdovninku, tame pulke taip-gi ir ant Vytauto.

Tas buvo sunkus užkabinimas dēl Vytauto. Isz visu Jagailiaus broliu Vytautas nei vieno taip labai neapkente, kaip Skirgailą, per kurio viltiną (kreivą) prisieką Vytauto tēvas Keistutis buvo kritęs į nelaimę. Ir dabar buvo tas veidmainiszkas viltavilis užkeltas jam per virszvaldoną! Buvo regima, kad puikus Vytautas to ilgai neiszkentēs. Tą numane ir Jagailius su Skirgailu. Tie pradējo parodyti Vytautui didį neužsitikējimą, iszmetinēdami jam maiszto užmanimus ir ant galo atēme jam Luckos pietinę dalę (Voliniją) su sosto miestu Lucku, palikdami tik vieną Baltgudijos szmotą. Prie to dar visur apstate jam aplinkui szpiegus ir sargus, idant uždabotu jo žingsnius. Taip ant visos savo vilties apgautas, ant szlovēs nuplēsztas ir nůlat ujůtas, Vytautas ant galo tveres už ginklo. Isz to kēles Lietuvoje nauja naminē karē, kuri už visas buvo kruviniause.

Vytautas, regēdams ant savo prieszininku pusēs didelį spēkos pervirszijimą, padare sandorą su Vokiecziu ordenu. Ordenas apsiēme Vytautui pagelbą prie Lietuvos įēmimo, už ką Vytautas siulijos pripažinti ordeno virszvaldybą. Tas nebuvo giriamas žingsnis nů Vytauto pusēs ir vēliaus jam atnesze labai karczius vaisius. Kad Vytautas po savo tēvo smerties pirmą kartą buvo susidraugavęs su Vokiecziu ordenu, tai tas buvo užginczitas (nuroditas) per sunaus priderystę, atkerszyti už savo tēvo baisų nugalabijimą. Szį kartą tokių svarbių priežasczių nebuvo, ir todēl įvedims į Lietuvą amžinu Lietuvos neprieteliu neturējo atsikalbējimo. Vokiecziu ordēnas, kurs jau kartą buvo nů Vytauto apgautas—suprantama savo pirmoje karēje priesz Jagailių, kurios pabaigoje Vytautas buvo netikētai nů ordeno atkritęs, susitaikindams su savo brolenu,—dabar prie sandaros

sutarimo pareikalavo nû Vytauto apdrąsinimą pagal to laiko papratimą. Vytautui reikējo užstatiti ordeno rankosna savo abu jaunus, dar neužaugusius sunus, ir nekurie kiti artimesnieji. Taip kad Vytautas visustipriausę pagelbą merkavojo atrasti tikroje Lietuvoje, o czion buvo matomas karēs laukas, tai ir Vytautas pats davēsi į Prusiją o isz ten pradējo apie savę rinkti Lietuvius Karē prasidējo 1389. ir siautē trejus metus. Ant Vytauto pusēs stojas ne tik Žemaiczei, bet ir visos Lietuvių tautos didesnia dalis. Bet viena Lietuviu dalis pasiliko Jagailiui ir Skirgailui isztikima, ir tai vel ējo į pagelbą Lenkai. Taip-gi ir isz Lietuvos valstijos didžiujų Rusu plotų Jagailius ēme spēką, nors szie buvo neisztikimi, bo Lietuvos Rusai neapkente Jagailiaus, kurs, pasidůdams Lenku įtekmei, buvo pradējęs spausti stacziatikystę. Taip tankei atsitiko, kad Rusai atkrisdavo nû Jagailos.

Isz karēs atsitikimu primename du kartu Vilniaus apgulimas su Vokiecziu ordeno spēkomis, kuriems buvo prisivieniję ne tik Vytauto pulkai, bet taip-gi daug kardininku ir kryžiaus kareiviu isz vidurines Europos žemių. Pirmas apgulimas atsitiko 1390 mete. Auksztu svecziu pulkē rados taip-gi Anlijos princas Indrikis (isz Lankasteru kilties), kurs vēliaus paliko per Anglijos karalių Indrikį IV. Penkes nedēles laike Vilnių apgulę; szûse muszûse krito ir Jagailiaus brolis Karigailas, ir sunkei tapē sužeists antras brolis Skirgailas. Viena dalis miesto tapē įimta, bet pati tvirtynē turējos ir atmusze visus užsibrukimus. Priējo oktobrio mēnesis su dideliu szalcziu ir kryžiaus kareiviu spēka pasitrauke į prusiją. Antras Vilniaus apgulimas atsitiko 1391 mete. Jaunas ordeno didmistras Konrads Vallenrods jau ankscziaus pavasarį skubinas leistęs į kelį, taip kad jam tûjaus nebuvo laiko, pirm karēs pradējimo iszkelti namie taip vadinamą „garbes stalą“, (t. i. didelį balių svecziams ant garbēs, prie ko tiems pasiekdavo bagotas dovanas). „Garbēs stalo“ popratis Vokiecziu ordeno valstijoje stiprei tapē aprupintas, ir tas buvo iszszlovintas prie visu Europos kardininku. Szį kartą „garbēs stalą“ atbuvo Lietuviu žemeje, prieszais Kauno murams. Ten susirinko svetimieje kardininkai isz tolimu Europos szalių, ir „garbēs stalas“ per savo gražumą ir bagotystę aptamsino visus, kas seniaus szioje žinioje buvo matamas. (Seniaus szventus sakramentus priimdavo ir žmogiszkai elgdavosi). Po to didžioji surinkta spēka daves į Vilnių. Bet dabar miestas buvō stiprei apsitvirtynęs ir jame buvo susirinkęs didelis pulkas kareiviu, taip kad visi užsibrukimai pasiliko be pasek-

mēs. Ordeno spēka todēl iszsiplatino po nekurius Lietuvos plotus ir pradejo įimti kitus Lietuvių miestus ir pilis. Nekurie miestai pasidavē Vytautui be pasiprieszinimo; prie kitų atsitiko kruvinos musztynes. Pustējimas Lietuvoje darēsi diena nů dienos vis didesnis. Brolis kariavo priesz brolį, ir katras ant galu galo ir butu užgalējęs, visokiu budu buvo regēma, kad Lietuvos spēka taps ant ilgo laiko laužta ir Lietuvių tauta kris po kaiminu valdybomis, jaigu karē ilgiaus trauksis. Jagailius, regēdams, kad ne tiktai Lietuvei, bet ir Lietuvos Rusai vis daugiaus pradeda pasidůti po Vytautu, ir bijodams, karē neatnesztu piktą galą ne tik Lietuvai, bet ir Lenkijei nusprende derēti su Vytautu pakajų už bili kokią prekę (cienią).

Mazovijos kuningaikszczio pusbrolis, jaunas Enrikas (palaimintas Plockos vyskupas), nů Jagailiaus tapē iszsiųstas, padariti slaptingą suligimą su Vytautu, kuris gyveno Ritersverderes pilyje, prie Kauno. Szi pilis buvo nů Vokiecziu ordeno užbudavota ir atidůta Vytautui dēl gyvenimo. Isz pradžios Vytautas buvo kurczius ir girdet nenorējo Jagailiaus sandoru, bet paskiųtiniui padejo Vytauto sesů Ringala. Tarp Riugalos ir Endriko buvo įsispraudusi meile; pasiuntinis atsisake nů dvasiszko stono ir apsiženijo Vytauto seserį. Nůlat baisios žinios apie Lietuvos pustējimą ant galo sugraudino Vytautą: slaptingas suligimas tapē nutartas. Tiktai vienas rupestis dare Vytautui nerimastį, suprantama, kaip gelbēti savo sunus ir kitus artimiausius, kurie Vokiecziu ordenui buvo nudůti užstovais. Dēl tu iszgelbējimo buvo slapta parupinti nekurie pritaikinimai, ir kokioje dienoje apie Jonines 1392, Vytautas atmete savo sutartį su Vokieczeis. Su savo pritarejeis jis apgule ordeno garnizoną Ritersverdero pilyje, tůs paēme į nelaisvę, pilį nudegino, vēl kitas iszpustējo Vokiecziu kardininku pilis Lietuviu žemēje ir daves į Vilnių. Bet ten jį pasieke bedinga žine. Gangrait visi, kurie užstatiti ordeno rankosna, buvo iszsigēlbēję, bet tu pulke, kuriems iszsigēlbēti nenusidave, buvo abu Vytauto sunus. Ordeno kardininkai, kuriems per Vytauto atkritimą pražuvo viltis ant Lietuvos įēmimo, buvo baisei užpykę ir nusprende, nugalabyti Vytauto sunus. Abu tapē nužudyti per nůdus.

Tai buvo Vytautui bausmē už jo susidraugavimą su tēvynēs neprieteleis. Ką jam maczįjo didele szlovē ir svieto galybē, kokią tas vēliaus pasieke,—jo pamilija buvo iszpusteta. Nugalabytieji sunus buvo jo vienatinieji, o vēliaus jam nei vienas sunus neprigime. Nů to laiko Vytautas buvo suniurens vyras.

kurs vēliaus savo gyvenimo laike ne-ēsas prasijůkęs. Bet ką tas buvo pražudęs nů savo pamilijos laimes, tą tas didžei įgyjo politiszkoje žinioje. Su Jagailiu jis 4 augusto 1392 nutare sandorą, kuri tarp ju nusigruntavojo amžiname pakajuje. Vytauts tapē įkeltas per Lietuvos didkuningaiksztį, tik viena Lietuvos valstijos dalis, suprantama Kijavos kuningaiksztyste buvo palikta Skirgailui, kurs pasiturējo titulą „Rusu didkuningaiksztis“. Kad Skirgails 3 metu vēliaus numire, ir Kijava pateko po Vytauto valdže. Dažnas isz Jagailiaus broliu, kuriems Lietuvoje buvo mažesnes žemes, neapkente Vytauto virszvaldybos ir pakēle maisztą; Vytautas visus lengvei pergalējo. Taip-gi ordeno kardininku naujas įsilaužimas Lietuvoje nů Vytauto tapē atmusztas be didžios sunkenybēs.

Vytautas valde per visą tą Lietuvą, kuri ankszcziaus buvo buvusi Jagailiaus valstija. Titulo dēl, jis gan stovējo po karaliaus Jagailiaus virszgalvbę, bet tikrai buvo pilnas patsai valdonas. Jis neprivelijo nei Jagailiui nei Lenkams nei mažiausio įsimaiszimo Lietuvos dalykůse.

Vytauto politiszka laime buvo didi; tik dvieju daiktu atsimenant grauže jam szirdį: pirmas Žemaitijos pražudymas (bo szi žeme laike Lietuviu naminēs karēs buvo kritusi Vokiecziu ordeno rankosna), o antras jo sunu nelaimingas galas. Bet atējo diena, kurioje Vytautas atmokējo Vokiecziu ordenui už visą, ką jis ir jo tēvyne nů ordeno buvo iszkentējusi.

Tannenbergio diena.

Skaitytojui žinoma, kad Lenku karaliene Jadviga, tekēdama už Lietuvos didkuningaikszczio Jagailiaus, buvo aukavusi savo szirdies laimę tevynei ant labo. Gudresnieje Lenkijos vyrai ir karsztenieji patrijotai tą buvo apsvarstę, kad Lenkijos laime ir iszsilaikymas priguli nů szios ženybos. Ir begis laiko parode, kad szie vyrai nebuvo apsirikę. Atējo diena, kad karalienēs Jadvigos auka atnesze Lenkijai didelius vaisius.

Noris per Jagailiaus ženybas ir įkēlimą per Lenku karalių netape atsiektas geidžiamas Lietuvos ir Lenkijos suvienijimas po vienu valdonu, vienok Lenkijai nů ryszio, kurs buvo sutvertas per minētas ženybas, pribuvo daugel gerumo. Senieji tankus užsibrukymai nů Lietuvos pusēs pasibaige, ir Lenkija, kuri per pirmesnius maisztus buvo stiprei iszpustēta ir ant spēkos

pūlusi, pradējo atsigauti. Giminystē, kuri suvienijo abieju žemiu valdonus (Jagailių ir Vytautą), taip-gi Jagailiaus virszvaldoniszka tiesa ant Lietuvos užsilaikē žinomoje prietelystēje ir pakajuje tarp abieju valstiju. Ir tas dēl Lenkijos buvo laimē, bo greitai atējo kovojimas ant gyvasties ir smerties priesz savo pikcziausius, baisiausius prieszininkus, Vokiecziu kryžokus.

Penkiolikto szimtmeczio pradžioje, Vokiecziu ordenas (Prusijoje), kaip ir jos suvienytas Livonijos ordenas buvo užaugę savo spēkoje iki aukszcziausiojo laipsnio. Per nekuriūs naminius maisztus abidvi ordeno valstijos buvo nusigruntavojusios žinomoje tvarkoje, gyventoju skaitlius buvo pasidauginęs, bagotystē buvo augusi. Kardininku ir kryžiaus kareiviu srovē isz Vokietijos vēl ējo ten pilnoje spēkoje. Nors daugiaus pagonai ten nebuvo krikszt̄ijami, bet toje vietoje galējo plēszti, įgyti žemes plotus ir pavergti vietinius gyventojus; ir tas visados buvo atējunu tikrasis mieris. Susirinkę kareiviu pulkai buvo gerai įmokinti, bo karēs mokslo pakilimas ordeno valstijoje buvo didesnis sulyginant priesz kitas žēmes. Bet visudidžiausis stiprinimas spēkos nū ordeno valstijos buvo dēl įēmimo Žemaitijos. Szi žeme Lietuviu naminiu kariu laike buvo kritusi ordeno rankosna, ir per tą buvo įgyjusi ant sausumos susivienyjimą tarp abieju ordeno valstiju daliu, Prusijos ir Livonijos. Prie to ordeno valstija apie tą laiką dar tapē paplatinta isz antro szono. Suprask: Vengrijos karalius ir Brandenburgo markgrovas Zigmantas. kuriam nūlat buvo piningu trukybē, tas attidavē už skolą ordenui užstatą vieną dalį Brandenburgo, taip vadinama Neumark. Po to Slavu kuningaikszczei Pomeru žemēje, kurie nū abieju pusiu buvo prispausti nū ordeno valstijos, vēl stipriaus susivienijo su ordenu ir stojos po viena virszvaldyba.

Ordeno kardininkai jausdami savo spēką, kas dien vis pergalvingesni pastojo. Nors jie regējo, kad tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo ryszis ir draugystē, ir kad abi valstijos karēje laikises isz vieno, ordeno kardininkai nebijojo nū susidurimo, bet dēl to kariavo, bo tie buvo pertikrinti, kad pergales savo prieszininkus ir tada didžei iszplatįs savo galybę. Tik viens vyras ordeno valstijoje tikrai numane prieszininku spēką ir kiek galēdamas lenke ordeną ant pakajaus. O tas tai buvo ordeno didis mistras Konradas Jungingenas. Jis mokējo užlaikyti su Lietuvos didkuningaikszcziu Vytautu gerą draugystę, ir pakol jis gyveno, didis susidurims tapē praszalintas. Per tokę politika ordeno kardininkai labai murmējo.

Bet kad ordene supratimas ir butu buvęs didžiausis, vienok kare nebutu buvusi nuverczema, bo tos taip pat karsztai velijos Vytautas ir Lietuvininkai. Žemaicziu atēmims buvo padaręs Lietuvos kunui roną, kuri niekados negalējo sugyti. Pakol Žemaitija buvo neprieteliu rankosna, tol Lietuvei negalējo nusiraminti. Dēl jos tie buvo gatavi vesti karę ant gyvasties ir smerties. Vytautui pacziam be to dar reikējo atmokēti Vokieczių kardininkams įpatingą skolą: jo jaunu sunu bedinga smertis buvo pasilikusi be atkerszijimo.

Pakol tvēres už ginklu, į visas puses gerai apsidumojo ir prisigatavojo. Ant mažu nesvarbiu kariu buvo gana visi kiekvienoje adynoje gatavi ir tankei tokias vede, bo per mažu kariu patrotijimą neiviena valstija netapē sutrankyta; bet dabar abelnai tapē pripažinta, kad didieji ginczių klausimai buvo iszskiriami tiktai per didelę karę, dēl kurios reikējo surinkti visas spēkas, per tokią karę reikējo pasiroditi, kuri puse stipresne, ir nů nelaimingo iszpůlimo karēs, buvo pergalētiems paregimas valstijos pamato sutrankymas. Prie to Vytautui daugel metu buvo darbas į kitas puses, per ką susidurimas su ordenu tapē užmarudita.

Vytauto galybe buvo smarkei augusi. Mes jau paaiszkinom, kad tas laimingai buvo apspaudęs dalis valdonu (Jagailiaus broliu ir kitu giminaicziu) maisztus, už ką tas maisztininkus po didžiausei dalei atstate, ju vietoje įkeldamas savo namiestnikus. Per tą Lietuvos žemiu vidurinis riszis tapē stiprintas. Neivienam ankszcziaus Lietuvos didkuningaikszcziui nebuvo buvę per visą Lietuvą taip dideles galybes kaip Vytautui. Prie to jis ir iszplatino Lietuvos rubežius į lauko pusę. Szioje žinioje svarbiausis jo darbas buvo Smolenskos kuningaikszstystēs prienijimas prie Lietuvos. Jau didkuningaikisztis Algirdas nugruntavojęs buvo Lietuvos virszvaldybą ant Smolenskos, bet Smolenskui prie to da buvo pasilikę per valdonus jos prigimtus kuningaikszczei (isz Ruriko kilties), o veliaus Lietuviu valstijos viduriniu nepakaju laike Lietuvos virszvaldyba gangrait pilnai buvo isznykusi. Vytauto laike atsitiko, kad dēl Smolenskos kuningaikszytēs kariavo du brolei, Glebas ir Jurgis. Pirmam ējo į pagelbą Vytautas, o antrasis rado pagelbą prie savo paczios tēvo, Rezaniaus didkuningaikszczio Olego. Taip Lietuvai prisējo kariauti priesz tame laike stiprią Rezaniaus valstiją. Vytauts dvi kares vede priesz Rezanių ir abidvi užgalējo. Pirmoje karēje (1396) Vytautas įsilaužo su didele spēka Rezaniaus valstyjoje,

sumusze prieszininkus daug mažůse musziůse ir pagal to laiko paprotį baisei iszpustējo Rezaniaus valstiją. To laiko raszējas sako: Lietuvei brukavojo uliczias su žmoniu kunais ir korojo tůs su kardais" Per Vytautą yra sakita: „Jis iszliejo Rezaniaus kraują kaip vandenį." Isz Rezaniaus Vytautas su savo palidovais apsilanke Kolomnos mieste pas savo žentą Maskvos didkuningaikisztį Vasilių, ir ten tapē iszkelta didele pûta. Antra karē tapē nů Rezaniszkiu pradētas 1401 m. Dēl szios karēs Rezaniszkei buvo surinkę didelę karēs spēką, kuri įsilaužē Smolenske ir tą įēme. Vytautas iszsiunte priesz Rezaniszkiams savo spēką po vadoviste Simeono Lugveno (Algirdo sunaus). Tas sumusze Rezaniszkius dideliame muszije netoli nů Lubutskos miesto prie upēs Okos. Tas pražudimas taip surupino pasenusi Rezaniaus kuningaikisztį Olegą, kad tas greitai numire. Po to Smolenskas tapē galutinai prie Lietuvos privienytas, bo kuningaikisztis Glebs kokie metai atgal buvo pûlęs muszije priesz Ta. torius. Po Smolenskos įēmimu Vytautas norējo Lietuvai privienyti Pskovą. Bet ten Maskvos didkuningaikisztis sziam užmanimui prieszinos, ir Vytautas susipiko su savo žentu. Tris kartus abi karēs spēkos iszējo viena priesz kitą, bet muszis ne atsitiko. Ant galo nutare pakaju. Vytautas atmete lukestį ant Pskovo, bo tame laike buvo atsitikęs svarbus dalykas, kurs atkreipē Vytauto akis į kitą pusę.

1407. mete netikētai numire ordeno didmistras Konradas Jungingens, kurs be perstojimo buvo rupinęs nukreipti susidurimą tarp ordeno valstyju ir Lietuv-Lenkiją. Kaip tik apie jo smertį žine iszsiplatino, tujaus visur radosi pertikrinimai, kad pakajaus laikas pasibaigē, ir kad atējo valanda, iszskirti senus ginczius tarp Vokieczių kardininku ir Lietuv-Lenkijos valstiju su kardu rankosa. Szie dumojimai vēl labiaus iszsiplatino, bo per ordeno didmistrą įkēlo Ulriką Jungingeną, kurs buvo karēs partijos pritarējas. Ant abieju pusiu prasidējo prisitaisymai. Kad randasi ipatingai dideles priežastys, kurios spaudžia dvi valstijas į karę, tad lengvei randasi dar nekurios mažos ginczių kliautys. Taip ējo ir szį kartą. 1408. metai Lietuvoje buvo nederlingi. Lenku karalius Jagailius todēl siunte 20 didlaiviu prikrautu su javais į Lietuvą. Laivams atsējo plaukti pagal krasztą Vokieczių ordeno rubežių. Czion tiems užsibrukē ordeno kardininkai, kurie tos atēme, tvirtindami, kad javůse esant paslēpti ginklai, bet tai buvo tiktai ju melagystē. Veltai Lenkija reikalavo atlyginimo už razbajiszką ir bjaurą darbą. Per

mantos patrotijimą butu buvusi Lenkams paneszama skriauda, bet svavalnas užgriebimo darbs buvo smarkus garbes užgavims. Lenkai pradējo gatavotis į karę. Isz antros puses vel ordenas baisei duko ant Vytauto, kad jis Žemaiczius sugundo ant maiszto ir dūda jiems slapta paszalpą.

Visus 1409. metus abi puses taises ir szarvavos į karę, ir kad 1410. metu pradžioje kareivei susirinko, tai suējo taip dideles kares spekos, kad tokios szioje žemēje dar nei kados ne buvo regētos. Vokiecziu ordenas buvo surinkęs 90,000 vyru, kurie kares pažinime buvo geriaus įmokinti už ju prieszininkus. Prie szios spēkos prisidējo dar 30,000 vyru, kurie buvo surinkti isz vidurines Europos žemiu, visudaugiausei isz Vokietijos, bo ordeno kardininkai vis dar mokējo iszszlovinti savasias kares per szvento kryžiaus kares. Livonijos ordeno pagelbos pulkas taipgi įsirado ordeno karēs spēkoje ir stovējo po savo melinai-raudona-balta veliava. Ordenui buvo daug armotu, kuriu Lietuviams ir Lenkams gangrait pilnai truko. Be to dar ordenas buvo nutaręs sūkalbį su Vokiecziu ciecoriumi Zigmantu ir su Bohemijos karaliumi Vaclavu; bet szi nutartis tam daug negelbejo, bo minetiems valdonams buvo pilnos rankos darbo kitose vietose, o Bohemijos tauta, Czekai, sziame didžiausiame kryzyje stovējo po Lietuviu ir Lenku pusėje. Vienok ordeno kardininkai, kurie ankszcziaus nekados nebuvo regėję taip stiprią ordeno spēką, jautęs pilnai drasus, nors tiems pranesze, kad Lietuvoje ir Lenkijoje susirinkusios vēl didesnes spēkos. Sziu valstiju suvienyti pulkai ēsant rokavę daugiaus kaip 150,000 vyru. Didžiausią dalį isz tu vedžiojo muszyje Vytautas. Po jo veliavai radosi ne tiktai Lietuvei, bet ir Lietuvos Rusu pulkai su 30,000 Tatoru raiteliu. (Vytautas ankstesniūse laikūse Tatoru begliams buvo pavelijęs apsimesti nekuriose Lietuvos provincijose, ir taip kad Vytauts visiems vēlijo pilną tikējimo valnybę ir priesz visas tautystes iszsilaikē teisingai, tai įējusieje Tatorai jam buvo isztikimi padonai.) Lenku karalius Vladislavas Jagailius vede muszije Lenkus ir Czekus. Isz Czekijos ēsant atēję 20,000 vyru, kurie susidējo isz valnu ir tapē vedžioti nū nekuriu geresniu kareiviu. Ju pulke buvo Sziszka, kurs veliaus tapē slauns taip vadinamose Husitu karēse tarp Czeku-Vokiecziu.

Lietuvos ir Lenkijos spēkos susivienijo, nors Livonijos ordeno mistrs Konrads Vytinghofer savo į Prusiją nuvestą spēką tą mēgino užturēti. Suvienytieje karēs pulkai įsilauže Prusijoje ir tarp Grinvaldes ir Tanenberges sodžiu susidure su or-

deno spėka. Ten atsitiko baisingas muszis 15 dienoje julijaus 1410. Pirm prasidejimo muszio du ordeno heroldai nunesze Jagailiui ir Vytautui du plikus kardus ir padůdami tůs bjaurei begediszkai koliojo. Jagailius atsake kokeis dievobaimingais žodžeis, bet Vytautas sakė: „Labai gerai! Neprietelius patsai mums důda kardą, kad turėtumem su kůmi jį nudurti.“

Per muszio smulkmenas tikru žiniu nera, o veliaus viena ir kita bandė ant savęs pasiplėszti szlovę. Rodos, kad visi dalybavusieji szime muszije yra narsei kovoję; bet taip kad karės spėkos didesnė dalis ėjo isz Lietuvos, tad suprantama, kad Lietuvai ir priguli szlovė, Karalius Jagailius vardo dėl buvo suvienytos karės spėku virszvadovas, bet taip kaip jis nebuvo didis karės vyras, tai jis patsai karėje nesikisze. (Vienok Jagailiui muszije kartą atsitropijo smerties baisybes, nů kurios jį iszgelbėjo jaunas Lenkas Zbignevas Olesnickis, kurs vėliaus nů Jagailiaus tapė įkeltas auksztůse urėdůse.) Tikrasis vadovas buvo Vytauts, kurs visur buvo matoms, kur tik muszis ko baisiausis siaute. Szi Vytauto dalyba muszije ir prirodo, kad didžiausis muszio sunkumas pripůlo Lietuviu kareiviu pulkams, kurie Vytautui buvo visu artimiausieje ir visados pirmieje tapė vesti į muszį. Rusu rasztininkai aiszkin, kad sziame muszyje ir Smolenskiecziu pulkas, vedžiotas vedamas narsaus Lietuviu kuningaikszczio Jurgio Semenovicziaus, užsipelnęs didžiausę szlovę. Karta muszio pradžioje Lietuviu pulkui, kuris stovėjo ant karės spėkos deszinės pusės ir kuriam užsibruko neprieteliu didžiausi dalis, reikėjo pasitraukti; bet tame akies mirksnyje Smolenskos pulkas, kursai stovėjo rezerve, narsei atmusze Vokiecziu užsibrukimus. Ta žinia gal but ir teisinga, bet suprantama, kad viens Smolenskiecziu pulkas daug negalėjo permainiti didelio muszio likimo.

Muszio galas buvo tas, kad Vokiecziu spėka baisei tapė sumuszta. Pats ordeno didis mistras Ulrichs Jnngingenas, visi auksztesnieje ordeno urėdininkai ir vadovai, lig 200 ordeno kardininkai, 400 szeip szarvůtu kareiviu ir 40,000 prastu kareiviu atrado smertį ant muszio lauko. 15,000 vyru tapė suimti į nelaisvę, ir Vokiecziu legeris su visais armotais ir bagotu lobiu krito pergalėtoju rankosna. Ant Lietuviu-Lenku pusės pražudimas nėsas buvęs daug mažesnis, taip kad ant abieju pusiu kartu sziame muszyje kritę lig 80,000 žmoniu. Tokio baisaus muszio Europoje per daug szimtu metu pirm to nebuvo regėta

ir nera regēta po to, nors gan velesniůse laikůse dažnai muszesi ir didesni pulkai.

Szi diena yra slauniausi diena musu vistorijoje. Ję vadin pagal žodžių, kuriu artybēje muszis atsitiko, per muszį prie Tannenbergio arba per muszį prie Grinvaldes. Pirmasis nuszaukimas priimtas nů Vokiecziu rasztininku (ir pagal ju nů dažnu kitu vidurinēje Europoje), prieszingai paskutinis nů Rusu ir Lenku rasztininku. Prie Lietuvininku tą vadin per muszį prie „Žaliagires“, kurs vokiszkai „Grünvald“.

Grinvaldēs arba Tannenbergo muszis nuvertē Vokiecziu ordeną nů jo auksztos stovylos ir lauže ordeno galybę ant amžino laiko. Nors tame laike dar neatsitiko ordeno iszpustējimas, po dalei todēl, kad Jagailius po muszio nesiskubino greitai į priszakį, po dalei dēl dalijimos, kurs rados tarp Lietuviu ir Lenku. Lenkai ikitol Europoje buvo mažai užtemiti, bet per szį muszį netikētai tapē pakelti labai auksztai. Nors gan sunkiausį muszio darbą buvo padarę kiti pulkai, vienok į lauko pusę didesnē szlovē pripůlē Lenkams, todēl kad Lenku karalius skaitēsi per suvienijimo karēs spēkos virszvadovą, o Lietuva tapē įžiurēta kaip Lenkijos pavalstija. Lenku pasididžiavimas (puikybē stiprei pasikēlē, ir jie pradējo dumoti apie savo galybēs stipresnį iszplatinimą ant Lietuvos. Tada pasikēlē neapikanta ir neužsitikējimas pas Lietuvius. Ant galo taipo-gi reik priminti, kad naujei užkeltas Vokiecziu ciecorius Zigmantas grumzde Lietuvai ir Lenkijai su kare, jaigu tos megintu visai iszpustyti Vokiecziu ordeno valstiją ir nenutartu menko pakajaus sulygimo. Taip tad po to, kad suvienytos spēkos buvo įēmusios tulas ordeao pilis, bet veltai aplenkusios sosto miestą Marienburgą, 1411. mete 1 vasariaus su naujei pakeltu ordeno didžiu mistru Henriku Plauenu nutare pakajų Tornos mieste, kurį vadin per pirmą Tornos pakajů (todēl kad 55 metus vēliaus tame pacziame mieste tapē nutartas pakajus). Per Tornos pakajų Žemaicziu žeme tapē atidůta Lietuvai ir koks žemēs sklypas, kurį vadino Dobrinu žeme, Lenkijai. Be to ordenas užmokējo 90,000 marku sidabro už atvalnijimą nelaisvēje ēsancziujų. Abelnai ordeno turtiszka iszkada. kaip matoma, nebuvo taip didele, kiek po szio didžio muszio galējo laukti: bet svarbus buvo szlovēs ir garbēs patrotijimas. Nů to laiko ordeno szlovē kitu Europos valstiju akyse buvo iszpustyta, ir szviežiu kryžiaus kareiviu atējimas isz kitu žemiu pasibaige. Paczioje ordeno valstyjoje apspausti miestai pradējo sukęlt maisztus priesz ordeno

valstiją ir kardininkystę. Ordeno valstijos vidurinis stiprumas buvo pražuvęs, ir visur įsiszaknijo dumos, kad ordens eina galop. Didesnius vaisius medegiszkoje žinioje per Tornos pakajaus sulygimą įgyjo Lietuva, bo jį atgavo Žemaitiją (kuri dabar tapē kriksztyta kataliku tikējime). Isz to regema, kad Lietuvai szioje karēje buvę didesni užpelnai. Muszis po Žaliagiriu apstabdē ant ilgu szimtmecziu iszsiplatinimą Vokiecziu ant Lietuvos žemēs. Iki tol Vokiecziu tautyste szimtmeczius be perstojimo buvo platinusi savo galybę į rytu pusę, o įpatingai pagal Baltijos juros pakrasztį. Tannenbergo diena suturējo szitą krutējimą, ir Vokiecziu tautystēs strovē tapē užtvenkta (prudyta). Nů to laiko Lenku tautystē szimtmeczius laiko platino savo valdybą ant nekuriu Vokiecziu žemēs plotu, ir tiktai po Lenku valstijos nupůlimo pabaigoje praējusio szimtmeczio Vokiecziu tautystē vēl pradējo isz naujo czion atsispirti, ir vēl isz naujo pradējo keliauti į ryto pusę.

Vytauto szvente.

Tůse 20 metůse, kuriůs Vytautas po Grinvaldēs muszio da valde Lietuvą, szios žemēs ir jos valdono galybē rados ant visuaukszcziausio laipsnio. Sziame laike Lietuvos spēka augo ne tik vien per karēs darbus, bet per valstijos letą paveizdą, per Vytauto dekingą vidurinį valdimą ir gudrią su svetimais politiką.

Savo pirmame valdimo laike Vytautas buvo iszsirodęs per didelį karēs galincziu; antroje valdimo pusēje tas pasirode, kad taipo-gi buvo didis pakajaus valdonas. Isz visu Lietuvos valdonu Vytautas buvęs visudidžiausis. Jo slauniems pirmtakunams katrie sedējo ant Lietuvos sosto buvo dvi dekingos arba girtinos įpatybēs, kurios iszaiszkino ju politiszką didelę sekmę. Po pirma jie mokējo su kieta ranka suvaldyti aristokratiją ir apsergēti žemajį skyriu nů prispaudimo per auksztajį, ir antra jie davē visiems tikējimams valnybę (prie to ir tautu valnybę). Szios abidvi įpatybēs prie Vytauto szviete visu aiszkiausiame skaistume. Koksai ordeno pasiuntinis, grovas Kiburgas, kursai tame laike aplanke Lietuvą, palikęs apraszimą apie savo kelionę. Jis primen, kad Vytautas, kurs politikojo priesz kaiminus mego iszsikelti puikei (didžiai) ir visados iszrode didelę gůdonę, prie žemujų visados buvęs letas ir pakantrus, ir visiems leidęs vie-

nodas tiesas. Kiburgas dividamies pasakoja, kad prie Vytauto visi ėsan vienodus. Vytauto stingrasis iszsilaikimas priesz aristokratijos simpatiją (priesz mislijimą norą ir ketinimą) buvo labai reikalingas, bo ryszis su Lenkija jau pradėjo į Lietuvą szioje žinioje neszti nelabus auglius. Lenkijoje aristokratijai jau tůlaik buvo perdaug didele valia. ir Lenku aristokratijos nelaboji paszvaistė pradėjo įsiveržti taipo-gi ir Lietuvoje. Taip-pat daug liudijimu prirodo teisybę ir pakantrumą, kad Vytautas iszsilaikė priesz Lietuvos stacziatikius ir mahometus. Jis pats kartą buvo prigulėjęs prie stacziatikystės kaip laike Algirdo, kalbėjo abi kalbas. Vytautas abelnai buvo apszviestas vyras, kurs jaunystes laike buvo gavęs gerą szkalos mokslą. Jis kalbėjo ne tik lietuviszkai ir rusiszkai bet taipo-gi vokiszkai ir lotiniszkai. Szis didis mokslas ir apszvietimas buvo matomas visůse jo valdimo darbůse.

Per Lietuvos vidurinį užplaukimą valstijos spėka vis augo. Szioji spėka pasirode taip-gi ir į lauko pusę. Be karės isz visu pusiu kaiminu valstijos krito prie Vytauto ir tam pasidave.

Taip jam pasidave Krimo Tatoru valstija. Szios valstijos gruntavotojas Edigeis buvo senas Vytauto prieszininks. Kartą Vytautui jo pirmutiniame valdimo laike (1399) buvo priesz Edigeją nelaimingas muszis prie upės Vorsklos; o dabar atėjo laikas atmokėti už tą. Edigeis. kurs valde ne tik Krimą, bet ir didelę pietinę Rusu dalį, dave Priežastį dėl naujo susidurimo per netikėtą įsilaužimą Kijavoje. Jis gan Kijąvos tvirtinės negalėjo įimti, bet nudegino prieszmiestį (1416). Vytautas pradėjo taisites ant didelio atkerszijimo karės, nů kurios buvo laukiamas Edigejo valstijos nuvertimas. Edigeis buvo gudrus vyras ir suprato draudžianczias baisybės; todėl tas skubinos ansuderėjimo pakajaus. Jis nusiunte Vytautui bagotas dovanas ir prasze pakajaus. „Slaunasis didkuningaikisztis,“ taip Edigejo raszte buvo raszita, „mes abu ėsame prigyvenę žilą senatvę; tegul musu atlikusieje gyvenimo metai prider pakajui. Kraujas, kurį mes iszlėjome muszije, senei iszdžiuvo, barniu žodžius, kurius mes vienas priesz kitą iszmetinėjome, vėjei iszneszlojo; karės liepsna iszczistijo musu szirdis nů piktumu ir pati nů to laiko užgeso.“ Vytautas, jieszkodamas savo valstijai tikro gerumo o ne naujos karės szlovės (kokia tam daugiaus nebuvo reikalinga), priėme Edigejo praszimą, ir tapė nutartas pakajus. Visa didele Krimo valstija pasidave Vytautui, pripažindama jį per virszvaldoną. Edigeis paturėjo savo valstiją, iszimant tulus

plotus prie jûdosios Juros, kuriûse Vytauts gruntavojo miestus ir kurie veliaus tiesei stovējo po Lietuvos didkuningalkszczių. Prie upēs Dniepros Vytautas aptvirtino seną Kanevos miestą ir gruntavojo Czerkaską ir Kremenczugą, prie ko tas ant Tavanos salos (prie Dniepros įtako) įtaise muito namus. Prie jûdosios juros jis užbudavojo tvirtinę, kur veliaus stovējo Otszakovas. Toje vietoje, kur dabar Odesa, jis liepe įtaisiti prieplauką. Prie Dniestros įtakos, prieszais dabartinei Akermanijai, jis pastrunijo stiprią pilį, ir aukszcziau Dniestro tvirtinę Tiaginą (kuri veliaus gavo vardą Benderei). Be to vēl daugel vietose stepûse ir prie valstijos rubēžiu tapē užbudavotos stiprios pilis. (Lietuvos virszvaldyba ant Krimo Tatoru valstijos pastovējo lig 1475. meto, kuriame Turku spēka atsidangino į Krimą ir prispaude Krimo Tatoru Kaną, pasidûti Turku sultano virszvaldybai.) Vytauto virszvaldyba ant Krimo Tatoru nebuvo tuszczias vardas, bet jis tikrai tapē nû visu Tatoru gûdotas ir klausytas. Per Vytauto vardo svarbumą prie Tatoru pasakoja koksai nû Anglijos karaliaus Henriko V. pasiuntinis Burgundijos ricierius Lanoas, kuris į rytus keliaudams buvo aplankęs Vytautą ir davesi į Krimą. Kada jis jau senei buvo palikęs Vytauto valstijos rubežių, kokioje dienoje ant jo ir jo palidovu netikētai užsibruke didelis pulkas Tatoru, bo Tatorai mego visus keliauninkus apiplēszti ir nugalabinti. Ant laimēs Lanoas ir jo draugai toje dienoje buvo užsidēję nû Vytauto dovanotas kepurēs, prie kuriu radosi visiems pažinstama žime, tie nesitikētai persimaine, lagadnei padejo keliauninkams į priszakį tikti, ir tûs tolą kēlio szmotą palydējo su didžiu gûdonēs parodymu.

Po pasidavimui Tatoru valstijos Vytautui pasidave taip-gi dvi dideles Rusu valstijos. Rusijoje tûlaik buvo tris didkuningaikczei, suprask Maskvos, Rezaniaus ir Tvero. Isz tu Maskvos didkuningaiksztis buvo visugalingiausis, bet Rezaniaus ir Tvero didkuningaikszczei buvo pilnus patvaldonai. Dabar abudu pasidave Vytauto virszvaldybai. Su Maskvos didkuuingaikszcziu Vasiliu pirmu, Vytautas nesipikde, bo Vasilius buvo jo žentas, o Maskvos valstija buvo tiek stipri, kad jos pasidavims po Lietuvai nebuvo paveikiamas.

Czeku tauta, kuri tûlaik buvo pasikēlusi taip vadinamose Husitu karēse priesz savo karalių Zigmantą (kurs taipogi buvo Vokietijos ciecorius ir daug stipriaus užstojo už vokietystę), nusiunte Vytautui pasiuntinį, kuri pasiulijo jam Bohemijos sostą. Taip kad Bohemija nû Lietuvos vidurio buvo per daug

toli, tad Vytautas nepriēme tos karunos, bet nusiunte Czekams vieną isz Algirdo sunaus sunu, Zigmantą Kaributaitį, kursai su savo palidovais nukeliavo į Bohemiją ir ten narsei ir laimingai vedžiojo Czekus karēje priesz Vokieczius.

Su Lenkais tapē nutartas toksai suligimas, kad po Jagailiaus smerties Lenkams reikējo pripažinti Vytautą ant Lenkijos per savo įgimtą karalių.

Vytauto szlovē tame laike buvo iszsiplatinusi po visą Europą. Kokioje szlovēje jis stovējo, tas buvo regema didžiojoje szventēje, kurę Vytautas 1429. iszkēlo Luckos mieste Volinijo. Tame laike visoje Europoje buvo iszsikēlęs didis rupestis, kurs tai veliaus szimtmeczius dare nepakajų. Suprask Turku galybe buvo pradējusi stiprei iszsiplatinti ir grumzde visam krikszczioniszkam svietui. Noris gan Konstantinopolis da nebuvo kritęs Turku rankosna, ir ten vēl laikes krikszczioniszkojo ciecoriaus valstija; bet prie tos valstijos prigulējo tiktai mažas žemēs sklipelis, bo gangreit visas Balkanu pussalis jau buvo per Turkus įimtas. Visu arcziausioji baisybe grumzde Vengrijai (kuri prigulējo Vokiecziu ciecoriui Zigmantui), tůlaik Austrijai ir Vokietijai. Savo jaunistēs metůse Zigmantas kartą buvo ējęs karēje priesz Turkus, bet buvo pražudęs didelį muszį prie Nikopoliaus (1396.) Dabar Zigmantas, regēdams Turku galybēs tvirtą augimą, rupinosi suvieninti visus vidurinēs Europos ir rytu Europos valdonus dēl didžios kryžiaus karēs priesz Turkus. Czion visi dabiszkai (it prigimtai) atkreipe akis ant Vytauto ir įpatingai kēlēsi dumos, kam reikētu but szioje kryžiaus karēje virszvadovu. Vytautas jau buvo 80 metu senas, bet da buvo stiprus ir smarkus, ir akvaczei norējo savůsiůs atlikusiůs gyvybēs metus sunaudoti dēl minēto svarbaus mierio. Dēl to daikto galutinai apsprendimo tapē nukalbetas didis valdonu susirinkimas Vytauto valstijoje, ir dēl to buvo paskirtas Luckos miestas.

Czion atsitiko taip didelis ir szviesus susirinkimas, kokio Europa nekados nebuvo regējusi ir kokio ta taipo-gi ir veliaus neprigiveno lig tai valandai kada apie Prancuzu ciecoriu Napoleoną I rinkosi gangreit visos Europos valdonai. Apie Vytautą Lucke susirinko: Lenku karalius Jagailius, Prusijos ir Livonijos ordeno mistrai, Maskvos, Tveros ir Rezaniaus didkuningaikszczei, Tatoru kanas, Valachijos (dabartinēs Rumunijos) valdonas ir ant galo Vokietijos ciecorius ir Vengrijos karalius Zigmants su daug mažesniais Vokietijos firstais. Kiekvienam svecziui buvo ligei daug ricieriu ir auksztos kilties vyru palidovais. Taip

pat ir Vytautui buvo ligei visi Lietuvos žemesni valdonai ir kiti garbēs vertesni vyrai. Konstantinopolio arba Bizantijos ciecoriaus vietoje buvo atkakęs pasiuntinis ir Popiežiaus vietininkas buvo koksai nů Popiežiaus siunstas delegatas. Isz viso ten buvo susirinkę lig 15.000 svecziu. Septynes nedēles czion szvente didžią iszkilmę, ir nutare politiszkus sůkalbius. Ciecoriui Zigmantui vēl buvo koksai įpatings praszims prie Vytauto, suprask, kad tas ateitēje nedaritu pasiprieszinimo priesz Zigmanto užkopimą ant Bohemijos sosto. Nutarimas abelnai tapē atsiekts; czion paželek Dieve Lenkai iszjauke susirinkimo svarbiausį mierį.

Vytautui buvo vienas dalykas, kurs tam įpatingai rupējo. Savo paskutiniůse valdimo metůse jis tvirtai apmislijo, kaip užtvirtinti dēl ateities Lietuviu tautystę ir Lietuvos isztrivojimą priesz Lenku simpatiją (spendimus). Jis pripažino, kad vigadnesne pagelba butu, pakēlt Lietuvą per savistovenczią karaliaus valstiją, kuri tada butu nů Lenkijos pilnai atskirta. Todēl Vytautas apsiēme, karunavoti savą per Lietuvos karalių, ir aiszkino savo linkējimą priesz susirinkusius valdonus. Ciecorius Zigmantas kaip ir visi kiti pilnai pritare jo užmanimui, kurs prie to labai sutare su visůmene, kuri norejo Vytautui užvieriti busenczią kryžiaus karę. Kad Vytautui reikējo but karaliams ir kitiems valdonams per virszvadovą, tada ir jam pacziam prigulējo karaliaus titulas. Taipo-gi ir Lenkijos karalius Jagailius buvo Vytautui prižadējęs savo prilankumą; bet netikētai tas nů savo Lenku dumcziu lioves permausti, ir paskutinioje valandoje prieszinos Vytauto užmanimui. Kad prieszginybē netaptu įsidēmēta, tai Jagailius su visais Lenku sveczeis netikētai iszvažiavo isz Lucko. Tas gan daug negēlbejo Lenkams. Vytautas tvirtai pasiliko prie savo noro, ir jo karunavojimas per karalių tapē nusprenstas. Karunavojimui reikējo atsitikt Lietuvos sosto mieste Vilniuje, o Vytautas ant to užprasze visus susirinkusius valdonus, ant ateinanczio meto. Ciecorius Zigmants, kurs pats ant karunavojimo negalējo pributi, prižadējo ant to atsiunsti karaliaus karuną ir kitus karaliszkus ženklus.

Septembrije 1430 Vilniuje ir vēl suējo valdonu susirinkimas kurs buvo gangreit toks pat iszkilmingas, kaip ir Luckos susirinkimas. Ir Jagailius ant to pribuvo. Ciecoriaus Zigmanto pasiuntinei su karuna radosi kelyje į Vilnių, bet Lenkai, kurie su piktumu žiurējo ant Vytauto karunavojimo projektą, pasiuntiniu neleido per savo žemę. Ant galu galo tos pai-

nos gan butu pergaletos buvusios, czion visi didieje projektai tape iszjaukti per auksztesnę ranką. Senas Vytautas netikētai susirgo ir po dvieju nedēliu numire 27 oktobrio 1430 Traku pilyje, į kurę tas isz Vilniaus leidos. Paskutinůse metůse didieje pokilei buvo sutrankę jo sveikatą, o kelyje isz Vilniaus į Trakus jam vēl atsitiko nelaimingas kritims nů arklio. Jį palaidojo Vilniuje, szvento Stanislavo bažniczioje.

Vytauto smertis visur dare didelį įspudį, ir žmoniu burnoje su tůmi susivienijo nekurie pasakojimai. Pasakojo, kad daug ženklu jau pirm to praneszę jo smertį. Taip primenant Smolenske ēsas pasirodęs plikas vilkas, be plauku, kurs apdraskęs daug žmoniu, o Traku ežeras septines dienas iszveizējęs it krauju apdenktas.

Su jo smercziu iszniko projektavota didžioji kryžiaus kare, kuri tame laike vēl butu galējusi attureti Turku galybēs iszsiplatinimą. Iszniko taipo-gi ir Vytauto užmanimas, pakelti Lietuvą per savistovenczią karaliaus valstiją.

Zigmanto pergalējims.

Vytautas mirdams paliko Lietuvą žįdyncziame davade. Apgailētinai jis neturējo pasekēju, kas po jo smerties butu galējęs užimti Lietuvos sostą. Toks pasekējas ant sosto butu turējęs buti tik sunus; o abu Vytauto sunus buvo gavę bēdingą galą. Vytautas turējo vieną dukterį, kuri buvo isztekējusi už Moskavos didkuningaikszczio, bet duktē negalējo įgyti sostą, kadangi dar buvo gyvi tuli vyriszki giminēs. Lenku karalius Jagailus, butu labai mielai suvienijęs Lietuvą su Lenkiję, bet tam prieszijos Lietuvininkai.

Nů Gēdimino sunu sunu buvo daug (neskaitant Jagaili). Vienok tik du tetapē įžiurēti per kandidatus; tai buvo Jagailio brolis (Algirdo sunus) Svidrigailius ir Vytauto brolis (Keistuczio sunus) Zigmants. Szitůdu abu katalikiszko tikējimo, tam priesz visi kiti Gēdimino sunus buvo stacziatikiai. Jagailus ir Lietuvei meiliaus norējo katalikiszko tikējimo valdoną nekaip stacziatikio. Vytautui mirsztant rados Jagailus su savo lenkiszkais palydovais Lietuvoje. Lenkai bijojos, kad per užkēlimą Vytauto brolio ant Lietuvos sosto, Lietuva neatsimestu nů draugystēs su Lenkais. Jagailius todēl ant rodos lenkiszku rodi-

ninku užkēlē savo brolį Svidrigailą ant Lietuvos didkuningaikszczio sosto, kurs tapē Vilniuje karunavots.

Tai buvo nelaimingas žingsnis. Svidrigailas nebuvo pakajingas vyras bet plēszantis veidmainis. Jis pirma buvo valdęs nekurę dalį Lietuvos valstijos, bet iszvien buvo pakēlęs maisztus kurie tůmi baigēs, kad jį isz Lietuvos iszvijo, gana po to draugavos su Vokiecziu ordenu. Baigentis ant to, jį negalējo nupakajindinti ir turējo apkaltį kalējime (kur veliaus kokį metą pabēgo ir valkiojos po kitas žemes. O kad jam niekur gerai nesiklojo, jis meldēs Jagailio atleidimo ir prižadējo buti pasidůdantis ir paklusnus; bet veik savo likimo užmirszo ir pastoja vēl tas pats savalninkas. Be to jis turējo vieną bjauru netikumą: jis stiprei gērē, bo retą dieną buvo jis prie skaidraus proto, ir dēl savo girtůklystes jis padarē tulas neteisybęs per savo galybes macį. Tik viena dalis Lietuvos linksminos užengus Svidrigailiui ant sosto, tai buvo Lietuvos Rusija. Svidrigailius buvo abelnai surusējęs ir savo aplinkē mego tiktai Rusus turēti. Tas gerums rados tiktai Rusu auksztmaniams, apie žemajį stoną Svidrigailas nesirupino. Jis pirmiaus prigulējo prie stacziatikiszko tikējimo, bet ant Jagailio noro buvo perējęs į katalikiszką tikējimą; taigi daugiaus stovējo ant stacziatikiu nekad ant kataliku pusēs. Po visum tů suprantama, kad Lietuviu tautai szviežusis didkuningaiksztis didei nepatiko.

Pats Jagailis ir Lenkai greitai apgailējo Svidrigailos užkēlimą ant Lietuvos sosto, nes vos jis tik jutos savo stiprio vieto, jis parodē greitai savo seną didgalvystę. Jis dabar atmine visas piktybes, kokios jam ankszcziaus buvo padarę ir vietoje draugistes pradējo priesz Lenkiją iszrodyti neprietelystę. Pirm įkēlimo jo į sostą jis pažadęję Lenkijai atidůti Voliniją bet vēliaus to neiszpildē, ir kad Lenkai norējo įimti su nevale szį provincą, jis sutarē draugystę su Vokiecziu ordenu ir pradējo priesz Lenkija kariauti. Trumpam laike buvo visas Jagailiaus gyvenimo darbas iszpustytas. Lenkijai isz visu pusiu grumzde didis pavojus. Viena tiktai galejo buti pagelba nuvertimas Svidrigailio nů Lietuvos sosto. Lenku akis nevilojant sukosi ant Zigmantą. Szis neprietelystēje buvo su Vokieczeis, buvo Keistuczio sunus, ir nů jo todēl nebuvo bijotis, kad jis susidraugintu su Vokieczeis priesz Lenkus.

Greit Zigmantas gavo nů Jagailio paszaukimą įimti Lietuvos sostą, jis ilgai nelaukē; žinodamas Lietuviu tautos prisiriszimą prie jo namu, Zigmantas pasidavē su nedideliu pulku į

Lietuvą; ten visa Lietuviu tauta jį su didžia iszkilme priēme. Svidrigailius let tiktai iszbēgo: paskiaus buvo Lietuvei nů jo visai atsisakę. Zigmantas tapē Vilniuje karunavotas per Lietuvos didį kuningaikasztį, prieko Lietuvininkams atleido popiežius rasztą, kurs Lietuvius atriszo nů pirmiaus důtos prisiegos Svidrigailiui (1432).

Vienok ginczas dēl sosto nebuvo pabaigtas. Svidrigailis atrado pritarēju Lietuviszkůse Rusu padonůse, kurie buvo daug kart skaitligesni negu patis Lietuvei ir prie to prisidējo dar abu Vokiecziu ordenai. Svidrigailiui į pagalbą. Taiptai vēl iszsiplēte naminē karē tarp Algirdo ir Keistuczio namu; tik szį karta Lietuviu tauta nebuvo persidalijusi. Karēs traukēs daug metu. Svidrigailio pulkai kariaujas laimingai su Lenkais dēl Volinijos, bet nelaimingai priesz Lietuvius. Svidrigailio reikals vēl pasigerino per pripůlį; senasis Lenku karalius numire.

Mojuje 1434 karalius Jagailius pasidavē keliauti į Galiciją, priimti iszsitikējimo prisiegą nů Moldavos gaspadoriaus Stefano. Kelije jis apsistojo Medikos kiemelije prie Sanas upelio. Jagailiui iki žilos senatvēs buvo pasilikęs senas Lietuviu budas, jis didei mylējo medžioklę ir girę, girinius gyvulius ir paukszczius. Gražus mojaus vakaras ir szį kartą jį iszviliojo į girę. Ten kokį padori laksztingalē krumůse cziulbējo savo giesmę, nei maž nežinodama, kad jos szirdinga giesmelē bus kalta smerties didžio karaliaus. Senasis Jagailis negalējo skirtis nů paukszt ēlio, ir valandas klausēs jo giesmiu, nugrimzdies giliose mislisa. Potam užējo pavasario naktis ir jį darē savo darba prie seno karaliaus, jis užmigo. Jį atrado jau pusiau sustingusį, ir nei jokios žolēs nei liekarstvos jį daugiaus neatgelbējo. 57 metai buvo prabēgę nů jo užsēdimo ant Lietuvos sosto, ir 48 metus buvo jau Lenkiją valdęs; kada numire Grodekas miestelije (netoli nů Lembergio). Jo amžius buvo 86 metai. Lavoną jo pakavojo Krokavo Stanislavo bažnyczioje, bet jo szirdį palaidojo Grodekas miestelije Franciszkonu bažnyczioje.

Po smerties Jagailo sekē ant Lenkijos nepilnmetis jo sunus Vladislavas III ir pertai kelēs Lenkijo tuli vidurinei negerumai, kurie ję atlaike no prisidējimo į karę priesz Svidrigailą. Svidrigailis todēl visas savo suvienůtas sylas galējo naudoti priesz Zigmantą. Svidrigailis ir jo draugai Vokiecziu ordenas nutarē szę pagērautą valandą isznaudoti su apdumojimu. Mažais muszeis jie negalējo pergalēti Lietuvius, jog anu isztvermē taip lengvai nebuvo pamuszama; todēl susitarē surinkti didžius kares

pulkus ir palauszti Zigmanto galybę vienu sylingu trinkiu. Nů Žalgirio muszio, nebuvo po to tokie dideli pulkai kareiviu regeti buvę. Svidrigailis surinko didžius pulkus isz Lietuvos, Rusijos krasztu, Rusu ir Tatoru. nors mažesnioji lůma tautos neprisidējo, tai tiktai isz auksztmaniu. bei ju palidovu susirinko dideli pulkai. Isz tulu kitu Rusu kuningaikszt ysczia antrapus Lietuvos rubežiaus susidraugino didi pulkai ir atitrauke Svidrigailiui į pagalbą primenant Novgorodo kuningaiksztis ir kiti. Tiekjau renkasi ir Vokieczia ordenas. Ikisziol menkai buvo jie Lietuvai užkenkę ir todēl varginos surinkti didžius pulkus idant tikrai įveikti Lietuvą. Livonijos ordenas labjaus rēngias bet ir Prusu ordenas parsitraukia isz Vokietijos daug apszarvůtu ant pagalbos. Kada didis ordeno mistras Karsdorfas su visą savo didele sylą pasidavē į kelį priesz Lietuvą, tad prie ano rados 600 ordeno riteriu, nů to gali spręst kaip didis pulkas kitu kareiviu buvo.

Svidrigailius buvo savo pulku vadovystę padavęs tikusiam karēs vadovui, suprask Zigmantui Kaributaicziui (Algirdo sunaus sunui), kurs buvo užsipelnęs dídelę szlovę Bohemijoje taip vadinamose Husitu karēse. Jo spēka kartu su ordeno spēka įsilauže tikroje Lietuvoje, kur tada abi susivienijo.

Niekados Lietuviu tautai nebuvo grumzdęs toks baisus pavojus ju pacziu žemēje kaip szį kartą. Bet szi didžioji istoriszkoji valanda budino Lietuviams visą ju szlovingą galybę. Lietuviu tauta, o įpatingai jos žemasis skyrius su meile turējos prie Zigmanto, kurs buvo tikras tautos draugas, kietai suvalde didžiunu pasipriesziniимą ir stingrei stovējo už Lietuviu tautystę. Su geriausiu noru rinkosi visa Lietuviu tauta apie szį didkuningaiksztį, užstoti savo tevynēs reikalus priesz neprietelius, kurie, nů dvieju aristokratiju vedžiojami ir dēl aristokratiszko labo muszdamiesi, norējo senajei Lietuviu galybei ir valnybei padaryti galą. Lietuvei surinko taip stiprią spēką, kokios tie da niekados nebuvo karēje siuntę, ir Lenkai buvo atsiuntę Lietuviams į pagelbą 8000 vyru. Lietuviu kariaunos virszvadovystē buvo pavesta didkuningaikszczio Zigmanto sunui Mikolui. 1435 mete 1 septembrio, abi kariaunos susitiko Vilkmergēs artybēje prie Szventos upēs.

Muszis buvo baisus, taip kad jį sulygint su Tannenbergio diena. Gan suvienyti ordeno ir Svidrigailo pulkai kovojo su visa spēka, vienok Lietuvininkai jůs didei pergalējo. Szi pergalē buvo taip-pat pilną kaip ir prie Tannenbergio. Muszije

prie Tannenbergio suvienytos ordeno spėkos skaitliuje buvo buvusios silpnesnes už savo prieszininkus; prie Vilkmergės buvo antraip: czion suvienyti Vokiecziu-Rusu pulkai buvo už Lietuviu spėką skaitliuje didesni. Bet szį tarpą iszlygino Lietuviu narsybė ir meilė tevynės. Muszije daugiausei nukentėjo Livonijos Vokiecziu pulkai. Patsai ordeno mistras Kersdorfs, landmarszalas Ditrichs Kraa ir daug kitu aukszttesniu ordeno tarnistės vyru (kuriu pulke minavojami vardai Brakels, Lode, Firks, Kersdorfs, Rutenbergs, Vrangels ir kiti) krito ant muszio lauko. Ten pat ir Novgorodo kuningaikszttis lygei su daug kitais Rusu kuningaikszczeis pražude gyvastį ir daugiaus kaip 20,000 prastu kareiviu. Svidrigailo kariaunos narsusis vadovas Zigmants Kaributaitis buvo sunkei suronytas ir krito į Lietuviu rankas, kurie tą su gůdone suėme ir pas savę pasilaike. Taip-pat půlė į Lietuviu rankas didi pulkai nelaisviu ir bagoti turtai. Primenant, kad 7 Livonijos veliavas Lietuviai įgijo sziame muszije.

Tas buvo paskutinis didisis meginimas, kurį Livonijos ordenas isztaise priesz Lietuvą. Nů to laiko jam reikėjo atmesti visus užmanimus ant Lietuvos žemės. Pirmoje valandoje Livonijos ordeną perėme tokios baisybės, kad tas jau mislijo savo galą prigyvenęs. Koksai Žemaicziu pulkas po musziui įsilauže Kuržemėje, nudegino Durbės miestą ir pradėjo ten pustyti aplinkinius krasztus. Dėl Livonijos ordeno valstijos užturėjimo atsiskubino 200 ordeno kardininku su savais pulkais isz Prusijos; vienok baisybės buvo didžios, ir jaigu Lietuviams butu reikėję kariauti tik priesz Livoniją, tada czion ordeno valstija jau tůlaik butu tapusi iszpustyta. Bet didkuningaikszcziui Zigmantui vėl reikėjo toliaus karė vesti priesz Svidrigailą, kuriam buvo laimė nů muszio lauko pabekti. Kad prie to Lenkija, kuri atsisake toliaus stiprinti Zigmanto galybę, nenorėjo toliaus karės pries ordeną, tad ordenui vėl tame pacziame mete iszsidave iszmelsti pakaju.

Taipjau ir tolesnėje karėje priesz Svidrigailą Zigmantas buvo laimingas. Po Vilkmerges musziui Zigmantui pasidave Vitebskas, Polockas ir Smolenskas. Kitos Baltgudijos dalios jau ankszcziaus laikės ant Zigmanto pusės. Svidrigailas vėl kokiame laike atrado pagelbą Kijavoje ir kitůse Mažrusu plotůse. Ant galo jis isz ten tapė iszvytas, taip kad Zigmants suvienijo po savo valdže visą placzią Lietuvos valstiją, kurią buvo valdęs jo brolis Vytautas. Ir Volinija, dėl kurios Lenkai taip karsztai stalginosi.

Svidrigailas tulus metus trankes aplink po Valakiją, Vengriją ir kitas žemes. Kartą jam esanti taip blogai ėję, kad prie kokio bagoto Valako avis ganęs. Vēliaus jis prisiprasze dovanojimo ir gavo Luckos valstiją dēl gyvenimo.

Zigmanto smertis.

Zigmantas buvo stingras ir rustus valdonas. Tik įsidēmējant, kad jis, pagal savo szlovingu pirmtakunu paveizdą, buvo stingras ir rustus ne priesz žemůsius bet priesz aukstůsius. Nů Mindaugo laiko aristokratija Lietuvoje niekados nebuvo bēdavojusi (skundusies) ant taip didžio prispaudimo, kaip Zigmanto valdymo paskutiniůse metůse.

Kaip žinoma, Mindaugas ir atsitikimai, kurie buvo suvienyti su jo mirimu, sulauže seną puikią nepaklusnią Lietuvos aristokratiją, kuri nenorējo pasidůti žemēs valdono galybei. Nů to laiko Lietuvoje buvo stipri monarkija, kuri be didelio vargo galējo sulaikyti aristokratijos perdaug didelį iszsiauksztinimą ir apsergeti žemajį skyrių nů prispaudimo. Vienok valdonu budrumas sziojē žinioje visados buvo reikalingas. Senose gadinese, kada gangreit kiekvienas Lietuvos vyras buvo kariaivis ir valkiojo ginklą, kada atsižimējime tarp nekuriu lůmu nebuvo didelio skirtumo, žemojo skyriaus žmonēms ne grumzde didis prispaudims. Bet kada Lietuva nuējo toliaus po kulturos kelią, tada kēlēs darbo dalinims ir didesnis nevienodumas. Viena gyventoju dalis stipriaus apsiprato su žemdarbyste ir kitais ukiszkais darbais, ir atprato nů ginklu. Vienpusiszkai gyvendami taip-gi ir ju dvasia pasiliko vienpusiszka ir mažiaus stingra. Prieszingai auksztasis skyrius, kurs vedžiojo žemēs valdymo veikalais, kurs darbavosi su dideleis svarbesneis politiszkais klausimais ir buvo veliavos neszējei laike grumzdimo priesz Lietuvos neprietelius isz lauko pusēs, per tą dasigavo daug auksztesnį dvasiszka atsižimējimą. Ju spēka priesz žemajį skyrių tokiu budu augo. Czion buvo reikalinga, kad žemēs valdono akys visados butu atviros, kad monarkija su savo galinga ranka sulaikytu aristokratiją. kiek jį ējo per toli. Ir visi Lietuvos didieje kuningaikszczei nů Mindaugo lig Zigmantui, isztikimai pilde szen pareigą. Tas buvo ju spēkos didisis pamatas. tas riszo prie ju ir Lietuvos Rusu didelius žmoniu pulkus.

Paželek Dieve, Zigmanto laike Lietuvos aristokratijos dvasia stiprei buvo pasikēlusi per savotiszką priežastį. Tas buvo Lietuvos susivienijimas su Lenkija. Noris gan Lietuva politiszkoje žinioje buvo pilnai tvirta, vienok Lenku dvasia czion dare žinomą įspudį. Lenkija buvo dvarponiu valstija, kurioje karaliaus galybe buvo silpna o aristokratijos stipra. Tůse 50 metůse, kurie buvo prabēgę nů susiriszimo Lenkijos su Lietuva, Lenku dvaronijos arba szlektos dvasia buvo prasidējusi iszsiplatinti prie Lietuvos aristokratijos. Lenku szlektos noringai tvirtino Lietuvos aristokratiją. bo nů stiprios monarkijos Lietuvoje su laiku galējo iszsikelti taip-gį baisybēs Lenku szlektu patvaldybai ir galybei. Jau stipriaus Lenku szlektos dvasia pradējo pasiroditi Lietuvoje, jau stipriaus Zigmantas iszsilaike priesz dvarponius. Regēdams, kad su smulkeis prilyginimais kliutei negal pagelbeti, jis tveres prie žemdarbystēs klausimo. Jis pradējo skubinties prie žemlioniu valnybēs, ir savasties gaspadorystēs žinioje nugruntavojimo, prie žemlioniu žemes paveldējimo aptvirtinimo. Baisus rēkimas per tą iszsikēle prie aristokratijos. Zigmantas Lietuvoje nori isznaikinti auksztajį skyrių, —taip dvarponei abelnai skundēsi.

Vēl rusczians ne kaip priesz Lietuvos aristokratiją, Zigmantui prisējo iszsilaikyti priesz Lietuvos Rusu aristokratiją. Paskutinioji, kaip žinoma, laikēs prie jo prieszininko Svidrigailo (kurs jai buvo davęs valę) ir po pavarimui Svidrigailo nebuvo Zigmantui pilnai isztikima. bet mislijo ant Svidrigailo valdžios atnaujinimą. Prie to Svidrigailo valdimo ir naminēs karēs laike buvo padariusi nekurias szelmystes ir baisybēs darbus. (Taip primenant Svidrigailas ir jo rodininkai mitropolytą Gerasimą, kurs laikes ant Zigmanto pusēs, liepe Vitebske gyvą sudeginti, Galszenu kuningaiksztį, isz senos szlovingos Lietuviu kilties, liepe įsiuti maiszan ir tą nuskandinti ir taip toliaus). Už tokius darbus Zigmantas szauke kaltůsiůs prie atsakymo.

Vēl buvo viena priežastis, kuri supykino Rusu aristokratiją priesz Zigmantą: tai buvo tikējimo prijautimas. Lietuviu didkuningaikszczei turējo dvi szlovingas įpatybēs, stingrums priesz aristokratiją ir pakantrumas tikējimiszkůse dalykůse. Zigmantui buvo tik pirmoji. Prieszingai tikejimo dalykůse jis nesielgē taip kaip jo pirmtakunai. Lietuviu tauta tame laike jau buvo palikusi stingrais katalikais. Senoji, perkuntikiu kartą jau buvo iszmirusi, iszimant Žemaitiją, kuri buvo kriksztita tiktai po Žaliagirio musziui, kada Žemaitija vēl tapē suvienyta su Lietuva,

Žemaitija vēl buvo užsiturējusi senoves tikējimą atmintije. bet ten jau didele dalis buvo pradējusi taip-pat karsztai gůdoti naująjį kataliku tikējimą. kaip ir seniaus buvo gůdoję Perkuno tikējimą. Zigmantas nů jaunystēs buvo iszaugintas kataliku tikejime, ir kataliku dvasiszkieji tą buvo padarę biszkiuką nepakantrą priesz kitus tikējimus. Per tą Lietuvos stacziatikei Rusai dažnai tapē užgauti. Jis gan pats ne kumarnino stacziatikiu, vienok katalikus aukszcziaus gůdojo. Tas dēl Lietuvos Rusu aristokratijos buk tai buvo priežastis, vēl stipriaus įnirszti priesz didkuningaikisztį.

1440. metu pradžioje Zigmantas iszdave paliepimą, kad sziůse metůse reikia atlikti didis Lietuvos suēimas, kuris tegul nutars apie svarbias naujas reformas, kokias Zigmantas užmane įstatyti dēl pakelimo žemlioniu ir kitu valstyjos reikalu. Visi numane, kad Zigmantas iszves savo norą, bo popirma jam ir Lietuvos dvarponiu pulke buvo szalininkai, ir po antra didžiausia dalis bijojo prieszinties, todēl kad visa tauta stovējo ant didkuningaikszczio pusēs. Grumzdženczios reformos buvo nenuverczemos, o piktumas už tą prie Lietuvos aristokratijos kas diena stojos vis didesnis. Nů pat Mindaugo laiko szis piktums neikados nebuvo toks didis buvęs, Mindaugas buvo palaužęs aristokratijos politiszką patstovējimą, o Zigmantas dabar norējo pažeminti jos auksztą gyvenimo buvi ir pamažinti jos svarbą ant žemojo skyriaus. Jau arcziaus ējo reformos diena, jau didesne apēme dvarponius baime. Czion prie nekuriu aristokratijos vadovu, kurie regējo savo nespēką, radosi piktos, baisios dumos. Nusprende, griebtis už to paties įrankio, kokį senieji Lietuviu kuningaikszczei priesz Mindaugą buvo naudoję. Iszsikele didis aristokratijos sůkalbis po prisiekai ant Zigmanto gyvasties.

Vienok tarp pacziu Lietuviu sůkalbininku po prisiekai ne atsirado daug szalininku. Pasidavimas po didkuningaikszcziu prie visu Lietuviu lůmu buvo taip stipras, kad ir Zigmanto prieszininkams toksai sůkalbis iszsirode per daug nedoras. baisus grieko darbas. Tiktai poris auksztuju Lietuviu, kurie buvo aprusinti ir abelnai turējosi draugystēje su Rusais. įstojo sůkalbininku pulke. Visi kiti sůkalbininkai susidējo isz Lietuvos Rusu aristokratijos. Viso sůkalbio vadovas buvo Rusu kuningaikisztis Czartoriskis ir jo svarbjausis pagelbininks Skobeiko isz Kijavos.

Kovos 1440, Verbu nedelios ryto anksti, netikētai pamate 300 szieno vežimu artinanties prie Traku pilies, kur didkuningaikisztis Zigmantas užsilaikē. Suprask pagal parēdimą reikejo

dûti kas meta szieno žinoma miera dēl didkuningaikszczio stainiu. Gan buvo ne paprastas dalykas, kad szieną veže tokios szventēs ryte, bet vežimu vežejai sakes užsimarudiję todel ir buvo įleisti Traku pilēje. Sziûse vežimûe sûkalbininkai su ginklais buvo pasislēpę, kiekvienąme vežime po 3 vyrus. Tai draug su vežejais buvo suvirszum 1000 vyru. Pilies padvarije pribuvę, sûkalbininkai isz pradžios laikesi tilomis, bo pilēje prie didkuningaikszczio radosi jo sunus Mikolas su stiprais palydovais. Bet sûkalbininkams buvo žinoma, kad Mikolas su palydovais greitai atsitolins isz pilies ir leisies ant szventēs ryto pamaldos Traku miesto didžioje bažnyczioje. Patsai Zigmantas negalējo rengtis kartu, bo jis biszki sirgalojo ir dēl saves liepe atlaikyti pilies koplyczioje pamaldą kur jis mēldes isz savo seklyczios.

Kaip tik Mikolas su palydovais buvo prasiszalinęs isz pilies, žmogžudžiai iszlindo isz vežimu ir vedžiojami nû Czertorisskio, tylei lēidosi pilies kopēcziomis prie Zigmanto seklyczios. Duris buvo užrakintos o sûkalbininkai bijojo daryti trenksmą, bo per tą galejo didkuningaikszczíui pributi pagelba, arba jis pats galejo gelbeties isz pilies į miestą. Czion sûkalbininkams iszsidave viltvilystē, Zigmantas savo naminiu gyvûliu pulke turējo meszką, kuri jam kaip szuva mēgo paskui begioti. Meszka dažnai budama valna aplinkui vaiksztinējo ir kad sugryžo prie savo pono duru, tad prie tu krapsz, krapsz pakrapszte su koja, po tûmi ženklu ir buvo įleista. Ta ryta meszka buvo iszleista pilies padvarije, kur sûkalbininku vadovas Czartoriskis tą buvo matęs. Žinodams meszkos papratimą, Czartoriskis krapsz, krapsz krapszte prie Zigmanto duru it su meszkos lapa. Durys atsivere, ir razbaininkai įsilaužē.

Stoję priesz Zigmatą, tie pirmiausei jieszkojo apmalszinti savo nedransią saužynę ir įsinarszinti per piktus iszmetinējimus priesz didkuningaiksztį. už jo darbus priesz dvarponius, ir tada padare razbajų. Pirmasis užsibruko Skobeika, kurs pagriebe gelažinę kaczergą nû pecziaus ir su ta didkuningaikszcziui kirto per galvą. Zigmantas krito kaip Lietuviu galiunas, neturēdams reikalo nei meginti begti, nei kalbēti veltai priesz žmogžudžius, bet atsakydams ant ju lojojimu su puiku nykimu, tylei kentējimu numire. Toje vietoje, kur jis buvo nužudytas, per ilgus metus paženklino kraujo klonis ant grindu, kurį niekaip ne galejo isznaikinti. Razbajaus valandoje isz artimiausiu prie jo radosi tik vienas palydovas, vardu Slavko. Suprantama, Slavko narsei gynē savo poną. Jis tapē taipjau užmusztas ir iszmestas

per pilies langą. Didkuningaikszczio lavoną razbaininkai iszveže isz pilies ant Traku ežero, gal tą noredami paslepti ežero dugnyje. Bet ežeras visur buvo užszalęs, ir razbaininkai, kuriems pasidare baime nů atkerszijimo, paliko lavoną ant ledo ir iszbegiojo. Nabaszninko kunas su didžia iszkylme tape palaidotas Vilniaus didžioje bažnyczioje, szale Vytauto.

Taip baiges Zigmantas o su jůmi ir jo simpatijos (norai) del Lietuvos žemlioniu likimo užtvirtinimai. Per jo smertį prie Lietuvos žemlioniu ilgai užsilaike gaudu giesmes, (vergdami dainavo) kurios koksai Lenku istorikas vel 16. szimtmetije sakes girdejęs, bet isz kuriu tame karte nei viena nera užraszita. Vienok 30 metu atgal, moteres linus raudamos taip dainavo: „bitiala siaude, Lietuva gaude“. Gal nů Zigmanto mirio tie žodžei da yra užsilykę. Zigmantas buvo paskutinis Lietuviu didkuningaiksztis, kuris senuju Lietuvos valdonu dvasioje stingriai stovejo del apsaugojimo žemojo skyriaus. Butu jam iszsidavę įvesti savo reformu užmanimą, jis butu iszgelbejęs Lietuviu žemlionius nů baudžiavos nasztos, kokia tiems veliaus tape užkrauta. Tame valdonu pulke, kurie po Zigmanto sedejo ant Lietuvos sosto, rods buvo dažnus tikę vyrai ir geri Lietuviu partrjotai, bet jie kele tik auksztajį skyrių o užmirszo žemajį. Praejo po to daugiaus negu 400 metu, iki krito Lietuvoje vergija, iki atejo laikas, kuris iszpilde Zigmanto norą, kurį jis del savo ankstybos smerties negalejo įgyvendinti.

Sutrauka treczio ir aukszcziausio perijodo.

Tokio valstijos redo, koksai tape nugruntavotas Lietuvoje ir iszsilaike 200 metu nů Mindaugo lig Zigmanto, nebuvo visoje Europoje nei pirm to ir tame laike nei jokia tauta ir valdonas nenugruntavojo. O ir po Zigmanto miriui prabego 360. metu ne tape nugruntavotas. Tiktai pat pradžioje szio szimtmeczio kada Napoleonas I užmane panaszę redą Praucuzijoje, tada prie to monarko linko visos lůmos. Žemasis skyrius žmoniu půle prie jo todel, kad jis tůs nů baudžiavos atvalnino ir visame pagerino ju buvį. O auksztasis skyrius žmoniu tą dare isz baimes, kad jis tu ne padůtu į rankas pirmutiniu, kurie galejo labai atkerszyti didikams už praejusias jiems padarytas skriaudas.

Nů tos verbu nedeles 1440. metu kada didis Lietuvos kuningaiksztis Zigmants iszleido savo brangę dvasę isz kuno dik-

tai pasviro Lietuvos auksztasis rēdas, politiszka ir tautiszka galybē. Ir tą tai likymą lēme, kaip aukszcziaus matēme, Lenku Rusu ir Lietuvos aristokratijos arba dvarponei.

Ketvirtas arba aristokratijos perijodas.

Keistuczio giminē pasibaigia.

Didkuningaikszczio Zigmanto staigus miris iszkēle Lietuvoje didelius maisztus. Trys partijos kēlēs viena priesz kitą. Pirma partija buvo Rusu aristokratija, kuri buvo dariusi sůkalbį ant gyvasties Zigmanto. Jai prisidraugavo taipo-gi nekurie ir Lietuvos dvarponei. Szi partija pasistate Svidrigailą per didkuningaikszti. Bet tauta tai partijai nepritarē.

Antra partija susidējo isz Zigmanto artimiausiu szalininku, kurie rinkosi apie jo sunų Mikolą. Mikolas buvo Keistuczio kilties tiesu ir szlovēs pasekējas, ir patsai po Vilkmerge buvo užsipēlnęs nemirsztantį atminimą, rodos, kad Lietuviu tautos meilei reikējo pereiti ant jo ir jį užtvirtinti ant Lietuvos sosto pasekējaus. Apgailētins dalykas, tam stovējo kelyje kokia savotiszka priežastis: Mikolas buvo atsisvetimęs nů Lietuviu tautystēs. Pakol jo tēvas Zigmants įgavo didkuningaikszczio sostą, jis buvo per kuningaikszti Staroduboje, ir ten Mikolas užaugo Rusu apigardoje ir Rusu dvasēje. Tůlaik nedumojo, kad jam ateitēje galētu tekti Lietuvos sostas, ir todēl mažai buvo pasirupinę, užlaikyti jo ryszį su Lietuviu tautyste. Atsisvetinimas nů szios tautystēs gal jam nebutu daug kenkęs, jaigu jam butu buvusi politiszka gudrybē, kokia buvo Algirdui. Algirdas taipgi buvo surusintas, bet žinodams, kad valdžę ant Lietuvos tik tas galēs įgyti, kurs sutinka su Lietuvos tautyste, jis iszmintingai mokējo užlaikyti ryszį su Lietuva. Mikolui tos gudrybēs nebuvo. Jis buvo karēs galiunas, bet ne politiks. Suprantama, kad apversti Svidrigailo partiją, jam daug ne užkenke, bo tas neturējo įtekmēs ant Lietuviu tautos; bet Mikolui stojos treczia partija isz pacziu Liētuviu vidurio.

Szios treczios partijos galva buvo Jonas Gosztautas. Ta politiszka gudrybē, kurios Mikolui truko Gosztautui buvo pilnoje mieroje. Jis buvo vienas to laiko gudriausis politikas.

Gosztautas nů Zigmanto buvo įkeltas per Smolenskos namiestninką (didkuningaikszczio vietojo) ir Zigmanto smerties valandoje radosi kelyje važiůjant ant didžio sueimo, kurį Zigmantas buvo užsakęs. Kaip greitai gavo baisę smerties žinę, jis Galszenu mieste (Vilniaus gubernijo, Aszmēnu paviete) pas Jurgį Semenoviczią suvadino visus slauniůsios Lietuviu didžiunus ir vadovus, kurie nebuvo prisidēję prie sůkalbio, ir susirinkimas nusprendē, užkelti ant Lietuvos per didkuningaikisztį nabaszninko karliaus Jagailiaus antrajį sunų Kazimierą (kurio viresnysis brolis Vladyslavas III. sedejo ant Lenkijos sosto). Kazimieras da buvo jaunas (apie 14 metų) ir todēl jį galējo užauginti Lietuviu tautystēje ir dvasēje. Jis priderējo prie Gēdimino kilties senesniosios linijos ir galējo tikēties pagelbos nů Lenkijos. Nů Mikolo susirinkusieji atsitraukē po didžiausiai dalei isz rupeszczio, kad nēvaritu savo tēvo politikos priesz dvarponius.

Lietuviu tauta abejojo. Svidrigailos partija noris greitai iszniko, bet da atliko du sosto kandidatai. Tik Keistuczio kilties senieje szalininkai, Žemaiczei, be apdumojimo sukilo už Mikolą, iszgindami savo starastą (gubernatorių) Keszgailą, kuris buvo prisidrauginęs prie Gosztauto. Butu Mikolas greitai ir narsei pasiskubinęs, pats pakeldamas Lietuviu tautystēs veliavą. jis butu galējęs užbekti savo prieszininkams kelią. Bet jam truko reikalingo apsirokavimo. Gosztautas dirbo visur su gudrybe, nutilde Žemaiczius iszpildidams pagal ju pareikalavimą, ir isztaise Vilniuje Kazimiero karunavojimą. Ant galo jis prikalbējo patį Mikolą, nepustyti Lietuvos per namines karēs, bet padaryti su Kazimieru pakajų. Už tą Mikolui dave jo tēvo dalies kuningaiksztystę Starodubą (su Bransku ir Belsku).

Taip Mikolas skires nů Lietuvos sosto ir nů savo spēkos tikro pamato. Per tą ir sůkalbininku didžioji dalis iszsigelbējo nů užpelnytos koros (per tokią korą nēra mažiausios žinios). Gosztautas sergējos kaltůsius szaukti prie atsakymo, bo tu buvo labai daug, ir ju nubaudymas galējo suardyti naują valdžę.

Szi iszeiga stiprei griauže tulus Mikolo szalininkus. Ar tas buvo girdētas, kad narsus vyras ir slaunus kareivis taip be pasiprieszinimo leidosi isz ranku isztraukti savo tevo valstiją ir stumtēs į szalę per nepriaugusį vaiką? Da buvo daugel vyru, kurie buvo gatavi aukauti savo gyvastį, kad tik galētu pakelti Keistuczio kiltį ant prigulenczio garbēs krēslo. Ir sztai, penki brolei, Rusu kuningaikszczei Voloszinskei, su kitais Mikolo

szalininkais padare sůkalbį po prisiekai. Sziu mieris buvo: paimti į nelaisvę Kazimierą o Mikolą apgarsint per didkuningaiksztį.

Sůkalbis buvo gana gerai iszmislytas. Po paēmimu Kazimiero į nelaisvę tikrai Lietuvoje ne butu buvę nei vieno sosto kandidato, kuris butu galējęs Mikolui priesz stotis. Kazimiero viresnysis brolis Vladyslavas III. buvo užkeltas netik per Lenkijos, bet ir per Vengrijos karalių. Abieju valstiju valdimas jį pilnai atlaike nů įsikiszmo į Lietuvos reikalus. Prie tam jis savo galybę buvo atkreipęs ant karēs priesz Turkus, kurie grumzde Vengrijos rubežiams. Svidrigailas nů visu buvo atmestas ir per senumą palikęs silpnas. Visi kiti Gēdimino pasekējei buvo tik tolimi Giminēs, kurie buvo perēję Rusu tautystēje ir tikējime, ir ant kuriu nei vienas nežiurējo kaip ant sosto pasekēju. Taip tad Mikolui vienintēlis Kazimieras stovējo kelyje. Paskutiniojo paēmimas į nelaisvę rodes gana lengvei yra padaromas. Kazimieras, pagal savo tēvo budą, buvo didis medžioklēs draugas, kurs praleido czielas dienas, medžiodams Lietuvos didžiůse miszkůse be daug palydovu. Czion, miszke, tą lengvei galējo sugauti ir ant greitu žirgu nuneszti tvirtoje vietoje. Didi laime, kurį nů tokio darbo buvo laukema, kurste Mikolą. O jis vēlijo.

Kokiame skaistame ryte Kazimieras iszkako į miszką ant medžioklēs. Su jůmi lygei iszjojo Jono Gosztauto sunus Andriejus, kuriam tēvas buvo prisakęs, saugoti jauną didkuningaikisztį kaipo savo akį. Medžiotojei jautrus, bet tie nežino, kad slaptingais miszko takais tylomis artinos apsiginklavusiu raitu pulkas, kuris dumoja ant kitoniszkos medžioklēs. Ten netikētai atbēgo pas Audrieju Gosztautą medsargys ir pranesza artinantis dyviną pulką. Andriejus, atmindams tēvo žodžius, nei kiek ne marudijo. Nů jo raginamas, Kazimieras szoko ant arklio ir tam dave pentinus. Yra laikas, bo svetimasis pulkas jau arti.

Ir prasidējo jojimas, kokio Lietuva dar nebuvo regējusi. Pirmu Kazimieras su Andrieju Gosztautu, o jiems paskui penki brolei Voloszinskei su savo pulku. Tas buvo jojimas dēl Lietuvos sosto. Czion Kazimierui ne galējo gelbeti jo valstija nei jo karēs pulkai: dabar jo kuino greitumui reikējo iszskirti ilgą ginczią tarp Algirdo ir Keistuczio namu. Gan penki brolei Voloszinskei jojo ant gyvasties ir smerties, bet Kazimiero žirgas bēgo greiczius—ir puikieji Keistuczio namai žliugo.

Kazimieras iszsigēlbejo ir nujojo į Traku pilį. Tůjaus į visas pusēs tapē iszsiunsti raitu pulkai paskui sůkalbininkams. Tie ant savo pailsusiu arkliu negalējo iszbēgti. Noris tveresi

už kardu, bet vyrszesnis prieszininku pulkas tůs pergalējo, ir visi penki brolei Voloszinskei tapē paimti į nelaisvę. Sůkalbis buvo pabaigtas. Pasiliko tik atmokēti už tą su savo galvomis. Ten pat Trakůse pataise sudo sůlą, ir visi penki brolei Voloszinskei ant to užlipo su jautriu protu, nesigailēdami nei savo darbo nei savo kraujo.

Jonas Gosztautas, kurs jauno Kazimiero vietoje vēde Lietuvos rēdą, iszsiunte karēs spēką į Branską priesz Mikolą. Paskutiniojo szalininkai buvo gatavi į karę, bet Mikolas nenorējo veltai pralieti kraujo. Jis suprato, kad su savo silpnomis spēkomis negales užveikti Lietuviu karēs pulku, o ir nebuvo didžiu musztyniu draugas. Jis paliko tevynę, ir iszkeliavo per Maskvos valstijos rubēžių.

Maskvos valstijo Mikolui buvo giminēs, nes Vytauto dukte Zopija buvo isztekējusi už Maskvoś didkuningaikszczio Vasiliaus I, ir jos sunus Vasilius II tamsasis tůlaik valde. Pati Zopija da buvo gyva. Ji ēme stiprę dalybą prie savo giminēs likimo, todēl Mikolas turējo viltį Maskvoje atrasti pągelbą. Jis karsztai vēlijos, kartą susitikti su savo prieszininkais ant muszio lauko. Ten, taip jis buvo pertikrintas, butu kitokia iszeiga,, ne kaip ta buvo buvusi jo politiszkose grumēse. Jaigu jis isz Maskvos su karēs pulku pagriszta į Lietuvą, tai czion galējo tikētis ant daug szalininku, ir vienas laimingas muszis galējo sugranžinti visus ankstesnius patrotkus. Bet jo viltis ne iszsipilde. Maskvos valstijoje tame laike buvo iszsikēlę naminei sumiszimai: priesz didkuningaiksztį Vasiliu II buvo pasikēlęs jo brolēnas Dimitris Szemeka (kuris per savo neteisingą tiesą paliko Rusu tautai atmintį). Nei kokios pagelbos negalējo padůti. Patsai Vasilius ant kokio laiko tapē nuverstas nů sosto ir turētas kalinyje.

Kaip vyras be tevynēs, Mikolas dabar pradējo vaikszczioti po svetimas žemes. Jis prisiturējo kokį laiką prie Tatoru kanu, tai Moldavijoje, vēliaus po nekuriam laikui keliavimo nuējo į Szleziją. Jo likimas baigentis budino jame vienodą jausmą tiek pat buti Lietuvoje kaip ir Lenkijoje. Argi ta gana ne buvo abiem valstijom didi neszlove, kad ju didisis princas, kurs buvo ju slauniausis vadovas didžioje priegados valandoje, dabar kaip paklydęs kariaivis aplinkui po svetimas tautas valkiojo savo Vilkmergēs kardą. Kiek kartu Svidrigailas nebuvo sukēlęs maisztu, susidraugaudamas su tevynēs pikcziauseis neprieteleis, o vienok tam viskas buvo dovanotas! Jis dabar pakajingai Luckoje nugyvēno savo senatvēs metus. Iszsikēle abelnai lin-

kējimas, kad ir Mikolas gautu dalį kuningaiksztystēs dēl prigulenczio pragyvenimo. Bet didkuningaiksztis Kazimieras sziame dalyke nebuvo permaldaujamas. Jo bēgims nů broliu Voloszinskiu buvo padaręs jame ne užgesamą įspaudą, kurios tas visą savo amžių negalejo užmirszti. Taipo-gi tada kada Kazimieras veliaus buvo pastojęs per Lenkijos karalių ir valde abi valstijas, jo protas nepersimaine. Visůse valdimo dalykůse jis leidos vedžioties nů slaunojo Krakuvos viskupo Zbignievo Olesnickio (kurs buvo viens isz Lenkijos didžiuju ir gudriuju valdžios vyru); bet kad tas pradējo kalbeti nů Mikolo pasigailējimo, tad Kazimieras tam prieszinos, taip kad jam tvertůsi prie gyvasties. Szio pasiprieszijimo Olesnickis su visa savo gudrybe ne įstenge permainyti. O vienok jis tą labai butu daręs po dalei jau isz politiszku aprokavimu, buvio, pakol Mikolas gyveno užrubežije per neprietelių. jis galējo kartą atneszti Lenkijai ir Lietuvai didžias baisybes; prieszingai kokioje Lietuvos dalies kuningaiksztystēje, kur tas butu atradęs po žinoma priežiura, nů jo mažiaus reikejo bijotis, o įpatingai įsidemejant tą, kad jis nebuvo didis politikas.

Rodes, kad Zbignevo Olesnickio rupestis buvo labai aprokůtas. Maskvos valstijoje netikētai atsitiko atmaina: pavarytasis Vasilius Tamsusis isznaujo tape užkeltas ant didkuningaikszczio sosto. Mikolas be užtrukimo isz svetimos žemēs grįžo į Maskvą. Dabar jam buvo viltis, gauti karēs spēką, su kuria galējo důtes į Lietuvą. Noris didkuningaiksztis Vasilius karaliui Kazimierui prižadējo užlaikiti pakajų, bet kada jis pilnai klause savo motinos Zopijos rodos, o ta stiprei vēlijos, vēl pakelti savo teviszkus namus, tad buvo matoma, kad pakajus ilgai ne iszsilaikys. Czion koksai tamsus grieko darbas atvalnino Kazimierą nů Mikolo gyvos baimēs.

Mikolas, rengdamas ant karēs (1452), prisigatavojo priimti szventus sakramentus. Tas atsitiko klosztoriuje. Koksai zokoninkas padave komuniją. Tiktai Mikolas tą buvo įēmes, jis půle ant žemēs ir iszleido dvasią: komunijoje buvo mirtini nůdai. Kada iszsigandę žmonēs subēgo, zokoninkas patsai įēme antrą komunija ir tąs tenpat ant vietos numire. Lygei su jůmi numire szio baisaus darbo paslaptis. Ta niekad nebuvo iszaiszkinta.

Taip baiges Keistuczio slauni namai, kurie szimtus metu Lietuvai o po dalei ir Lenkijai buvo per karužę ir kardą priesz Vokiecziu kardininku ordenus, ir kurie ant szimtmecziu buvo atturēję Vokiecziu tautos ir galybēs iszsiplatinimą į rytų pusę.

Jagailionu laime.

Gēdimino kiltis buvo iszsidalijusi į daug szaku, bet už visas szlovniausē buvo kurie potam pakilo isz jo sunu Algirdo bei Keistuczio. Keistuczio namai po ilgo spindinczio gyvenimo buvo pasibaigę. Bet ir nů Algirdo sunu tik vienas te gruntavojo tolesnę valdonu kiltį, o tas tai buvo Jagailis. Kiti Algirdo sunus laikes prie Rusu stacziatikiu, kurie vis labjaus ir atsitolino nů valdanczio namo, taip kad ant galo pasiliko visai svetimi; jie nů žemes daugiaus ne buvo užtemyti ir pripažinti už princus su paveldejimu provos ant Lietuvos sosto. Taip tai pasiliko Gēdimino kilties pasekējei Jagailionai.

Jagailis su pirma pacze Jadviga neturējo sunu. Jadviga 14 metu po apsivedimo pagimde mergaitę, bet ta 3 nedēles po užgimimo numire, o su ję numire drauge ir motina. Ant smerties patalo Jadviga apsake Jagailiui savo norą, kad jis po jos smerties apsivestu su jos gentaine Ona, kuri buvo isz giminēs Kazimiero didžiojo (paskujo Lenku karaliaus isz Piastu kilties) dukters duktē. Jadviga bijojo, kad po jos smerties Jagailis nepražudytu Lenku karaliaus sostą, nēs tik per apsivedimą su Jadviga jis buvo ant to patekęs. Minētoji Onna buvo tokiu budu sosto pasekēja, Jagailis ję apsivezdams atlaikē visus naminius pasikēlimus ant kares ir užlaike draugystę Lenkijos su Lietuva. Jadviga sziam mieriui buvo karta prisivertusi patarnauti, todel ji ir mirdama pasirupino kad jos patarnavimo vaisei nepadžiutu. Jagailis iszpildē jos paskuji norą. Vienok ir Ona po keliu metu numire be vaiku. ir taip pat 3 karta apsivedęs nesulaukē vaiku. Potam Jagailis jau buvo sulaukęs 74 metus amžiaus ir jau buvo pametęs lukestį, kad sulauks pasekeju. Lenkai noredami užlaikyti susiriszimą su Lietuva, nusprendē, kad po Jagailio galvos bus Vytautas didkuningaiksztis Lietuvos, Lenkijos sosto pasekējas. Bet ir Vytautas neturējo vaiku, jis todēl perkalbējo Jagailį dar ketvirtą kartą apsivesti. Per marczę iszrinko Rusu kuningaiksztienę Zopiją (Galszenu kilties). Isz szios vincziavones užgimē jam 1424 mete pirms sunus Vladislavs ir vēliaus antras sunus Kazimieras.

Po Vladislavo užgimimo Lenku saimas (Breste) ikēlē jį per pasekēją Jagailio, o kad Jagailis 1434 mete numire, Vladislavs pasiliko Lenku karalių po vardu Vladislavs III. Kelis metus vēliaus Vngerai pakēle Vladislavą per savo karalių.

Prie tam jo jaunasis brolis Kazimieras po nužudymo Zigmanto pateko ant Lietuvos sosto, ir taip Jagailio kiltis buvo užvaldžusi visą didžę vidurinę Europą ir Ryt- Europos dalį.

Vengru sostas Vladislavui atneszē nelaimę. Vengrams iszkilo karē priesz Turkus, jaunas Vladislavas, kuris buvo iszējęs į karę su nesylingu Vengru pulku, prapuldē muszį ir gyvastį prie Varnos (1444). Vladislavs buvo vienintelis Jagailionis ant Lenkijos sosto, kursai buvo abelnai sulenkējęs. Visi kiti buvo per pus Lenkai per pus Lietuvininkai, bet per didesne puse Lietuvininkai negu Lenkai.

Po smerties Vladislavo Lenku saimas iszkēlē Kazimierą Lietuvos didkuningaiksztį per Lenkijos karalių, po vardu Kazimieras IV. Taip abi valstijos tapē suvienůtos po vienu valdonu. (Vengrai iszsikēlē sav vieni karalių.) Tai buvo pirmas kartas, kad Lietuva pasiliko be savo didkuningaikszczio. Kazimieras valde abi valstijas, bet kiekvienai palika atskirą valdymą. Gana Lenkai varginos, perkalbēti Lietuviu aristokratiją prie Lietuvos abelno suvienijimo su Lenkija po vienos Lenkijos valdže, bet toks prikalbinimas norins kart kartēmis tapē atnaujintas jis tůmi tarpu neatneszē naudos Lenkijei.

Kazimiero laike tapo iszskirtas senasis ginczias su Vokiecziu ordenu. Po Grinvaldes muszio ir pirmo Toru pakajaus Vokiecziu ordenas nestengē sudavadyti savo valstijos pamatus. Miestai, kurie pirmto per ordeno riterius tapē prispausti dabar pradējo prieszytis ir 1440 susitarē Elbingo didis susidraugavimas, prie kurio prisidējo daug diddvaroniu, kurie su ordenu gyveno neprietelystēje. Susidraugavusieji (vadinos Eidechsenbund) negalēdami vieni atsiginti nů ordeno, szaukē pagalbos pas Lenku karalių Kazimierą. Taip vēl pakilo kare tarp Lenku ir Vokiecziu ordeno (1454). Karē vilkos 12 metu. Didžiu susimuszimu nebuvo, bet to vieto buvo maži o tankus, piliu, miestu apgulimai. Prusijos miestai szioje karēje drasei kovojo priesz ordeną. Ipatiszką garbę užsipelnē Danckos miestas. Jis buvo įsitaisęs stipre kares laivynę (flotta), kas užvalde Baltaję jurę ir nesuleido Livoniją susivienyti su Prusija. Sausu keliu jiems nebuvo galima ateiti, nes Žemaitija buvo per Grinvaldę tekusi atgal Lietuvai. Lietuvei nors prie minētos Lenku karēs priesz Vokiecziu ordeną nebuvo prisidēję, vienok jie tvirtai apstovējo, kad per ju žemę nesitrauktu kareiviu pulkai isz Livonijos ant link Prusu. Karta koks raiteliu pulkas mēgino staigumu perjoti per Žemaitiją, bet jiems gerai neiszējo. Žemaiczei jůs už-

tiko ir sumuszē, prie ko tapē 700 Vokiecziu raiteliu užmuszti. Vokiecziu ordeno syla buvo pasibaigusi, ir ordenas buvo prispirtas daryti pakajų, kursai taip vadinams antras Toru pakajus 1466. Vokiecziu ordenas atidavē puse savo valstijos Lenkijai. o pasilaikē tiktai Ryt-Prusus, su vyriausiu miestu Karaliaucziumi. (Cze didis mistras perkelē ir savo sostą isz Marienburgio, nēs Marienburgis buvo kritęs į Lenku rankas.) Prie to Vokiecziu ordenas turējo pasidūti po Lenku karaliaus virszvaldže.

Kazimieras buvo apsivedęs su Austrijos princese Elisabete, isz kurios jam gime 6 sunus ir 7 mergaites. Tai buvo szalis su princais bagota, isz kurios galējo kaimynai gauti sav valdonu. kuriu tūlaik labai truko, o Jagailionu gimine tūlaik buvo garbinga, ant kurios visu kaimynu akis kreipēs. Bohemijai, po myriaus Jorgo Podibrado reikējo valdono, ir Czekai todēl įkēle Kazimiero seniausį sunų Vladislavą per savo karalių. Veliaus po smerties Vengru karaliaus Motiejaus Korvino buvo Vengrams reikalingas karalius. tie iszkel tą patį Czeku Vladislavą sav per karalių kuris suvienūja Vengriją ir Bohemiją. Kad Kazimieras 1492 mete numirē, jis buvo įsakęs, kad ant Lenkijos sosto pakeltu jo sunu Joną Albrechtą per karalių ir per Lietuvos didkuningaiksztį jo trecziąą sunų Aleksandrą. Jo prisakymas tapē iszpildytas. Nū Lenkijos ir Lietuvos sueimu. Įsibocziįama yra, kad Jagailionu karaliams Lenkijoje buvo nemaža galybē, noris ju provos pagal įstatą buvo aprubežiūtos. Po dalei ta galybe iszsiaiszkino par minetą karalių ilgą valdimą, po dalei taipgi par tą, kad ju galybe galējo ant Lietuvos remtiesi.

Jonas Albrechts greit numire, ir Lenkai pakēlē jo brolį, Lietuvos didkuningaiksztį Aleksandrą per savo karalių 1501. Taip tapē Lietuva vēl su Lenkija suvienūta po vienu valdonu. Tas buvo jau pirm to užmanyta, Lenkai, Lietuvos didkuningaiksztį pakēlē per savo karalių del to, kad susiriszimai butu užlaikyti. Aleksandro laike atsiējo vesti kares priesz Moskavos valstiją, į tą laiką buvo Livonijos ordenas susivienijęs su Lietuva, Livoniją valde gudrus ordens meisteris Valteris von Plettenberg. Lietuvai szi karē nebuvo svarbi ir nepargabeno su savimi nei jokiu atmainu.

Kad Aleksandras 1506 mete numire be vaiku, tad Lietuvos saimas norēdams parodyti savistovumą priesz Lenkus, rupinos pirmiaus iszkelti sav didkuningaiksztį. Per tą iszsirinko Aleksandro jaunesni brolį Zigmantą. Lenkams ant galo neliko

niekas, kaip Zigmantą pakeltį ir per karalių ant Lenkijos. Tame laike kaimynu valstijos, bijodamos nů per didžio iszsiplatinimo Jagailionu galybēs, mēgino sutarti draugystę, kuri užbēgtu kelį Jagailionu augimo. Prie draugystēs norējo prisidēti Vokiecziu ciecorius ir Austrijos valdonas, Moskavos didkuningaikasztis ir abi ordeno valstijos. Bet isz tulu priežasczių toks susidraugavojims neįvyko, Pirmiaus nů susidraugavojimo atsisakē Livonijos ordens meisteris von Plattenbergis, jis pabugo nů per didžio kilimo Maskavos valstijos, ir buvo pradējęs žurētis ant Lietuvos kuri su Livonija susivienijusi galētu remtis priesz Maskavą. Vokiecziu ciecoriui Maksimilijanui rados kito vieto daug darbo. Taip pasiliko prieszininkai tik Moskava ir Prusu ordenas. Maskava kariaujas priesz Lietuvą ir Prusu ordenas priesz Lenkiją. Suprantama, kad szi karē Lenkams nebuvo sunki. Vokiecziu ordenas tapē pilningai isznaikytas, paskujis ordens meisteris Albrechts (isz Brandenburgios Hohenzollernu kilties) gavo senaje ordeno žemę Ryt-Prusus per erzogo valstiją po Lenku virszvaldže (1525). Daug sunkesnē kare buvo Lietuvai priesz Maskvą. Lenkai jiems negelbējo, kad jie prieszinos priesz abelna suvienijimą Lietuvos su Lenkija. Szime kare Lietuvos karēs syla pasieko spindinczę pergalę prie Orszas 18 septemberi (1514). Lietuvos syla susidējo isz 30,000 vyru, (po vadovysta kuningaikszczio Ostrožsko), o Maskvos syla susidējo isz 80,000 vyru; vienok nežiurint į tai, paskujei tapē baisei sumuszti ant 30,000 liko ant muszio vietos, ir be to tapē dideli pulkai sugauti. Tarp sugautuju atsirado 8 aukszti vadovai 37 žemesni vadovai ir 1500 dvaroniu arba bajoru. Jog ir szi pergalē neatnesze laukto vaisiaus Lietuvai, apie tas priežastis veliaus kalbēsim.

Zigmantas valdē lyg 1548 metu. Jau 1529 mete jis buvo savo jauna sunų Zigmantą Augustą užkēlęs per Lietuvos didkuningaiksstį ir szis tapē karunavotas su Gedimino karuna. Po tēvo smerties pakēle ir Lenkai Zigmantą Augustą per savo karalių. Jo laike prisivienija prie Lietuvos Kuržeme ir Vidžeme.

Bet ikikol Jagailionu laime taip auksztai užplauke, Lietuviu tautai bei Lietuvos valstijai buvo radęs savotiszkas neprietelius, toks neprietelius, kurs iszpustijo tautą, valstiją ir viską, ką Lietuvninkai per szimtmeczius savo galybe buvo įgiję.

Lietuvos pustytojis.

Daugel szimtu metu Lietuviu tauta gyveno su kardu rankose. Nei vienai kitai tautai visoje pasaulėje nebuvo tokios ne pasibaigenczios karės su savo galingais kaimynais ant visu pusiu. Kitoms, didesnioms tautoms kares dažnai buvo vedamos tiktai kokiůse rubežiu plotůse, bet maža Lietuva niekur nebuvo drąsi priesz neprieteliu įsilaužimą, ir kiekviena karė buvo prijaucziama visoje tautoje. Nů to laiko, kada Tatorai įsilaužo rytu-Europoje ir nugruntavojo savo valdžę ant Rusijos, Lietuva pasilika dėl kitos Europos dalies per karužę priesz szios kulturos naikintojaus užsibrukimus. Lietuvai reikėjo kenteti amžiną Tatoru karės sunkią nasztą, ir Lietuvei buvo pirmieje, kurie rytu-Europos žemėse pradėjo laužti Tatoru galybę.

Tokiu budu prispausta prie nepabaigtu kariu, Lietuviu tauta negalėjo gaiszinti daug darbo dėl žiniu ir mokslu rupesczio. Kaip senieji Rymijonai, ji buvo kareiviu tauta, kurios žemė lyginos karės logeriui. Kareiviu ir karės vadovu įpatybė, kaip ir politiszka gudrybė prie ju atsižimėjo, bet su gyvenimo iszdailinimo tie negalėjo taip daug nusidarbůti kaip vidur-Europa. Taipogi reik įsidemeti, kad Lietuviu tauta gyveno toli nů žinojimo ir mokslu pirmutinio szaltinio. Kad pagal tautu vaikszciojimo laiko pabaigoje žinojimas ir mokslas pradėjo prabusti ir iszsiplatinti. tad Italija buvo szio krutėjimo viduris. Isz Italijos ėjo szviesa į Prancuziją ir Vokietiją. Isz Vokietijos tas iszsiplatino toliaus į rytų pusę. Suprantama, kad szviesa Lietuvą atėjo vėliaus, ne kaip žemese, kurios atsirado Italijai ir Vokietijai arcziaus. Prie tam pagonu tikėjimo ilgas užsilaikimas prie Lietuviu buvo didi priežastis Lietuvos rysziui su vidurinia Europa.

Prieszingai Lenkijos stovis buvo daug laimingesnis. Lietuva ta buvo apsergėjusi nů Tatoru užsibrukimo, Lietuva buvo atitraukusi Vokiecziu kardininku ordeno didžiąją spėką (kuri kitaip butu spaudusi Lenkus). Pakol Lietuvei, taip sakant, stovėjo ant sargybos vetroje ir nepagadoje, tai Lenkai sedėjo sziltoje pastogėje. O antra Lenkija radosi aukszcziaus minavotam szviesos szaltiniui arcziaus ne kaip Lietuva, ir todel jį labai žinojimo ir mokslu įsilavinime galėjo ankszcziaus prasideti ne kaip Lietuva. Nů to iszėjo, kad tame laike, kada Lietuva ir Lenkija po Jagailionu valdybos prndėjo artintis vienytis, Lenku kultura žinioje jau buvo g erą žingsį žengusi pirmin negu Lietuviu.

Tarp Lietuviu ir Lenku tulaik pastovējo gangreit tas pats skirtumas, kaip senovēs laikuse tarp Rymijonu ir Grykonu, kada tie susitiko ir pradējo artintis. Nevienodumas rados tik tame, kad Rymijonu tauta buvo skaitlingesne už Grykonu ir todēl stovējo ant drasaus pamato, prieszingai Lietuviu buvo daugel mažesne už Lenku tautą.

Vienok teisingu atsižimējimo keliu vaikszcziojant, Lietuvei taipo-gi minetoje kulturos žinioje butu galėję pavyti ir pralenkti Lenkus. Dēl Lietuvos spēkos augimo daugiaus nebuvo ko bijotis isz lauko pusēs neprieteliu užsibrukymo. Lietuvei tiekpat energijos arba tvirtybēs, taipo-gi dvasēs mundrybējo ir pakantrumo žinioje Lenkus pervirszijo, ir visos gyvenimo sanligos prie Lietuviu stovējo ant doresnio pamato, pats žemasis skyrius nebuvo taip prispaustas ir naikintas, kaip pas Lenkus. Jaigu Lietuvei kulturos pakelimo žinioje butu pasilikę ant to paties kelio, ant kurio tie buvo pasiekę savo politiszką atsižimējimą ir spēką, tai tie dransei galējo laukti didžiu vaisiu. Szitas kelias buvo tvirtas tautiszkas atsižimējimas. Paželek Dieve Lietuvei nepasiliko ant mineto kelio. Rados gudrininkai, kurie garsino, kad nera reikalinga darbûtes su Lietuviu tautiszkos kulturos pakelimu, bo gali Lietuvei imti gatavą kulturą nû Lenku. Reikent tiktai iszmokti Lenku kalbą, ir visas Lenku kulturos iszdarbis ēsas atviras. Ir sztai, prie Lietuvos auksztojo skyriaus prasidējo naujas krutējimas. Tie pradējo mokytis Lenku kalbą, pradējo sulenkēti. Jiems valstyjos ir politiszkûse reikalûse tankei priējo susitikti su Lenkais, ir daug Lenku taipo-gi įējo Lietuvoje ant apsigyvenimo. O įpatingai dvasiszkija Lietuvoje su - susitaise tvirtai isz Lenku įējunu. Kaip žinoma, krikszczioniszkasis kataliku tikējimas Lietuvoje tapē įvestas isz Lenkijos, ir todēl naujoji kataliku dvasiszkija buvo prigimtus Lenkai. Lietuvei, kurie norējo įstoti į eilę dvasiszkuju, tapē iszauginti Lenku mokslainēse ir su lenkuti. Lenku karalei isz Jagailionu kilties dažnai mēgo ilgai užsilaikiti Lietuvoje, ir jiems kiekvieną sykį buvo kartu didį pulkai Lenku palydovai. Taip prie Lietuviu auksztojo skyriaus pradējo iszsiplatinti taip vadinamas „polonizmas“, tai yra Lenku kalba, tautystē ir Lenku dvasia. Atmaina, žinoma, neatsitiko greitai, bet kada minētasis krutējimas buvo patekęs szimtmeczius, jo vaisei vis didesni buvo matomi. Polonizmas isz szalies žiurent gražei iszveizējo, ir todel nē vienas nedumojo, kad nû to Lietuvai galētu rasties negerumai. O vienok jis pastojo Lietuvos pustytojas.

Auksztojo Lietuviu skyriaus sulenkavimas ir Lenku kulturos pakēlimas atnesze Lietuvai daugel didžiu negerumu. Pirmasis buvo, kad pacziu kultura netapē apdirbta. Taip kada auksztasis skyrius buvo pradējęs atsitraukti nû Lietuviu tautystēs, tada nevienas daugiaus nenorējo darbûtis dēl szios tautystēs ir kalbos pakēlimo ir atsižimējimo. Geroji spēka perējo į Lenku tautystę ir dirbo dēl Lenku reikalu. Bet dēl didžiausio tautos daugumo tikrai Lietuviu tautos kultura buvo reikalinga. Lenku kalbą galējo įsimokinti tik koksai mažas pulkelis. Taip tad nû to laiko, kada prasidējo Lietuvos auksztasis skyrius sulenkûti, paczios Lietuviu tautystēs ir kulturos vidurine spēka pradējo eiti mažyn ir mažyn.

Antrasis negerumas buvo, kad per auksztojo skyriaus sulenkavimą tauta persprogo (perplyszo). Auksztasis skyrius, prie kitos tautystēs priderēdams, pradējo nû žemojo atsitraukti. Taip kad dēl paskutiniojo pertikrinimo nē vienas nesirupino, tad jo dvasēs spēkos pradējo mažintis, ir jis diktai krito į didelį naikinimą. Kartu su Lenku tautystēs priēmimu Lietuviu aristokratija priēme taipo-gi Lenku szlektos kreivas dumas gyvēnimo prijautimui ir žemajam skyriui. Aukstasis skyrius Lietuvoje, pagal Lenku paveizdą, vēliaus pradējo naikinti ir prispausti žemûsius. Taip visas Lietuviu tautos atsižymējimas tapē priturētas, žaimûtas arba peiktas. Pirmiaus buvusis stipriausis Lietuviu patrijotizmas prie tautos didžiausios dalies pradējo isznykti, bo žemajam prispaustam skyriui taip supratimas kaip ir reikalai prie tevynēs dalyku ējo vis mažyn ir mažyn.

Trecziasis nelabas vaisius buvo Lietuvos Rusu atkritimas. Kaip žinoma, senieji Lietuvei užlaike su Lietuvos Rusais kietą draugystę, ir auksztasis Lietuviu skyrius ne niekino Rusu kalbos. Lietuvei leido Rusams savo tautiszką tikrybę ir tikējimo valnybę. Abi tautos kovojo broliszkojo draugystēje ant muszio lauko priesz neprietelius. Szi senoji draugystē tapē sutraukyta. Jau nû Lietuviu perējimo kataliku tikējime buvo pradējusi atmaina pasirodyti, bo Rusai prigulējo prie stacziatikystēs, kataliku dvasiszkieji norējo iszplatinti kataliku tikējimą tarpo Rusu. Dvasiszkieji įgavo nekurias tiesas ir paliepimus, per kurius stacziatikiu tiesos tapē susiaurintas. Suprantama, kad Rusai tą ne ēme per gerą. Vienok tikējimo dalykas vienas pats da nebutu padaręs didelį skirtumą, bo Lietuviu auksztoji lûma, kaip jau aukszcziaus iszaiszkinta, tikējimiszki dalykai buvo labai kantrus o įpatingai priesz stacziatikystę iszsilaike draugiszkai. Bet kad

per Lietuviu auksztojo skyriaus sulenkējimą Lenku nepakantri dvase pradējo valdyti ir Lietuvoje, tada Lietuviu aristokratija drauge su Lenkais pradējo spausti Rusu tautystę. Nū to laiko Lietuvos Rusu provincijos pradējo žiurēti ant Lietuvos sziurksztesne meile ir pradējo kreipti savo akis į kitą pusę. Apie tą laiką prie Lietuvos ryto rubēžiu buvo iszsikēlusi stipri Maskvos arba Rusijos valstija. Maskvos didkniazis Ivans III. 1480. buvo nusikratęs Tatoru jungą, ir suvienijęs po savo valstija visas mažas kuningaiksztystes, o įpatingai Novgorodą ir Pskovą su visa žiemiu-Rusija, ir tokiu budu buvo gruntavojęs sriprią Rusu valstiją, kurios rubēžei suējo su Lietuva. Rusai, regēdami savo tiesu siaurinimą, pradējo savo viltį kreipti ant savo kaiminu Rusu valstijos. Tas pasirode jau tame laike, kada Zigmantas I kovojo priesz Maskvos valstiją ir kada Lietuvei losze slaunų pergalējimą prie Orszos. Smolenskas ir kiti plotai prie Lietuvos rytu rubēžiaus (Czernigovas, Branskas, Starodubas) tame laike buvo pasidavę Maskvos didkuningaikszcziui ir pasiliko ten taipo-gi po minētam slaunu musziu ir pergalējimu.

Tokie buvo polonizmo vaisei Lietuvoje. Szale sziam didžiajam pustytojui vēliaus (pradējus nū 16 szimtmeczio antros pusēs) ējo vēl koks mažesnis pustytojas, suprask Žydu įsiveisims. Lenkijoje per savotiszką priežastį buvo įsiveisęs labai didis pulkas, ir tie isz Lenkijos pradējo iszsiplatinti Lietuvoje. Gan neteisybē tiems, kurie abelnai apkaltina Žydus per žmoniu cziulpējus ir kitoniszku nelabumu atneszējus. Žydai Lietuvoje nei but nēra buvę nedoresni žmonēs už kitus; jie taip-pat kaip kiti gana sunkei pelnę sav dūną, ir po didžiausei dalei vedę varginga gyvēnimą. Bet nelabumai nū Žydu iszsiplatinimo kēles visai savotiszku budu, be ko paczius Žydus todēl galētum apkaltinti. Suprask, taip-pat kaip Lenkijoje, Žydai taip ir Lietuvoje pradējo įimti vidurinio skyriaus vietą, ir it kylys įsispraude tarp žemininku ir dvarponiu. Per tą žemasis skyrius nū auksztojo vēl daugiaus tapē atitolintas. Vyrs isz žemosios kartos dabar daugiaus nebegalējo pasikelti, bo mieszczioniu skyrius susidējo isz Žydu, kurie tu savo pulke neužēme. Toksai buvis Lenku szlektai patiko, bo tas rēme jos aristokratijos buvį. Patis Žydai, kuriems nebuvo tautystēs ir tikējimo ryszio su žemlioneis, negalējo mažinti arba aprubēžiūti szlektos spēku. Lenku szlekta todēl pati prie to pagelbejo, kad tautiszkas vidutinis skyrius iszžuvo ir kad jo vietoje įstojo Žydai. Kada Lenku szlektos dvasē įsiszaknijo prie Lietuvos dvaronijos, tada ir szi

pradėjo prispausti, naikinti tautiszkus mieszczionius ir ju vietoje įvesti Žydus. Lietuvos miestu valnybe, kuri nû Jagailiaus laiko gruntavojosi ant taip vadinamu Magdeburgijos tiesu, pagal to lengvei tapē prispausta isznaikinta ir senieji Lietuviu miescziones po dalei iszniko, po dalei pavirto Lenkais.

Taip Lietuviu tautos ir Lietuvos vidaus spēka žuvo. Ne isz lauko pusēs neprietelei palauže szią spēką, bet ta griuvo ir iszgaiszo per vidaus priežastis. Noris dar turējosi garbingasis Lietuvos vardas bet valstijoje pati Lietuviu tautystē galiausei neberode valdanczio szviesaus loszimo. Pati Lietuviu tautystē, kurios galybē szimtmeczius visos rytu-Europos likimą buvo pildžusi su savo szlove, grimo vis gilyn ir ant galo papûlē naikinimui, po vergystēs prispaustuju mužiku-žemlioniu vardu. Lietuviu tauta pradējo nugrimti it kaip tamsioje naktyje ir užmirszime. Szi bēdinga permaina įpatingai skaudžei buvo prijaucziama, kad greitai prie tam Lietuvai atējo laimēs valanda, kurioje jį laimējo tą, dēl kurios Lietuviu galiunai, pradējus nû Mindaugo laiko, szimtmeczius veltai buvo darbavęsi ir geidę. Laime atējo, bet jau buvo per velai.

Suvienijimas Latvijos su Lietuva.

Vokiecziu valdžios nusigruntavojimas Baltijos pakrasztije, buvo padaręs Latviu - Lietuviu tautos kunui didę roną. Kada Mindaugas pradējo surinkti ir suvienyti Latviu ir Lietuviu kiltį (kuri vadinos: Žemaiczei, Žemgalei, Latvei ir k.), tai gentainei, kurie gyveno tolimesnē sziaurē, taip vadinami Latvei, per didžiause dalį buvo pakliuvę po Vokiecziu virszvaldže. Tai buvo skaudus patrotijims, labjaus, jog Latviu ir Lietuviu tauta nebuvo didele. Latvijos prapuldymas padarē Mindaugo valstijos pamatą netvirtą. Lietuvai po tam daugiaus nebuvo tvirto rubežiaus, ji buvo isz visu pusu apgulta neprieteleis. Lietuvos valstijos atsižimejims butu buvęs kitokis, kad jis butu gruntavojęs ant visos Latviu Lietuviu kilties pamato. Tad Lenku tautyste niekad nebutu galējusi įgyti valdžę ant Lietuvos. Apgailetinas dalykas Vokieczei atsibaste ankszcziaus, kada Latviu Lietuviu kiltis da ne buvo suvienytos po vienu valdonu. Jei szimta metu vēliaus butu radę Latvius ir Lietuvius susivienijusius, tada Vokiecziu valstija Baltijos pakrasztije nebutu galējusi iszsikelti.

Mindaugas ir jo įpedinei nenuilsę darbavos del minetos ronos užgydimo del Latvijos privienijimo prie Lietuvos. Per tai Lietuva ne tik pati butu sustiprinusi savo spėkas, pet ir atsivalnijusi nû pikto neprieteliaus savo žiemiûse, bo Livonijos ordenas taipo-gi nû savo pusēs dorbavosi įgyti Lietuvą, visumažiausei Žemaitiją. Gana Lietuvos valdonai ir tauta buvo galinga, bet didis pulkas neprieteliu neleido Lietuvininkams, vartoti visas spēkas priesz Vokieczius. Ant galo po Lietuvos susivienijimu su Lenkija szios valstijos gavo virszu ant Vokiecziu ordenu. Prusijos ordenas krito pirmiaus, ir tad atējo paskutinia diena ir Livonijos ordenui.

Livonijos ordenas gavo mirtiną trinkį nû kitos pusēs. Jau ordeno mistras Pletenbergas buvo numanęs, kad Livonijos valstijai grumzde didžios baisybēs nû rytu pusēs, bo ten buvo iszsiplatinusi stipri didele Maskvos arba Rusijos valstija. Pletenbergs todēl atsisake draugautis su Maskva ir kitoms valstijoms priesz Lietuvą. Pletenbergo laike Livonija da galējo atsiturēti priesz Maskvos užsibrukimus. Prie Pskovo (1502) Pletenbergui buvo iszsidavę sumuszti Rusijos karēs spēką, ir per tą užtvirtinti Livonijai ant 50 metu pakaju. Tame laike Maskvos valstijos spēka tvirtai augo. Netik rubežei į lauko pusę tapē iszplatinti, bet ir valstijos vidurine spēka augo per dalies kuningaikszticziu isznaikinimą ir vienybēs nugruntavojimą. O įpatingai auksztą laipsnį pasieke Ivanas Vasileviczius (kurs užsipelne pavardę „Baisusis“). jis privienijo savo valstijai Kazaniaus ir Astrakaniaus valstijas. Maskvos spēkos augimui į lauko pusę, ženklino valdono titulo permainimas. Ivanas IV priēme titulą „caras“.

Bet dēl valstijos tikros spēkos nugruntavojimo Rusu valstijai buvo reikalingas koksai jurēs krantas, nû kurios tai butu galēmas susineszimas su kitoms valstijoms. Maskvos valstijai nors buvo viena jurē, suprask Baltoji jurē szaltûse žiemûse todēl kelias nû kitu Europos žemiu buvo sunkus ir suvienytas su didžiu priegadingumu, bo jurē ten po didžiausei dalei buvo ar užszalusi, arba per ledą nedransi. Dēl ryszio su Europa Maskvai galējo pritikti tik dvi jurēs, suprask Jûdoji jurē ir Baltijos jurē. Jûdosios jurēs pakrasztis priderējo Krimo Tatorams, o jurelēs, kurios suvienijo Jûdoją jurę su Vidurine jure, stovējo po Turku valdybai, kuri tame laike buvo pasiekusi savo galybēs aukszcziausį laipsnį. Įgyti Jûdosios jurēs pakrasztį ir minētos jurelēs, tas Maskvos valstijai nebuvo galema. Prieszingai leng-

vesnis darbs buvo, įgyti Baltijos jurēs pakrasztį. Czion stovējo Livonijos ordeno valstija. kurios užveikims negalējo but sunkus, o įpatingai įsidemēnjant, kad szioje valstijoje truko reikalingos vidurinēs spēkos. Livonijoje valde viena tautystē ant kitu dvieju, czion taipo-gi valdanczios tautystēs viduje truko sutarimo. Stiprios abelnai valdžios nebuvo, o visa Livonija lyginas daug valstinei draugystei. Prie tam taipo-gi szioje valstijoje ilgûse pakajaus metûse nebuvo parupinti prisigatavojimai ant dideles karēs. Maskvos spēkos stipras augimas nebuvo įsidemētas, ir Livonijos valdantiejei skyrei nusiramino su praējuse karēs szlove.

Nů 1558 mete prasidējo užgulims nů Moskavos pusēs. Prasidējo ginczias dēl muitu, kokius Ivans IV. prasze nů Tarbatos vyskupo kraszto. Rusu karēs pulkai buvo dideli ir sylingi, Livonieczei nedryso atvirame lauke jiems prieszais stotis, jei jie butu mēginę, tai butu tapę sumuszti. Bet žemēje rados daug stiprei apdirbtu piliu ir miestu, kurius įveikti Rusams nebuvo lengvu. Pilis ir miestai, tai buvo neprieinami, kurie neleido Rusams greitai įimti juriu pakraszczius. Vienok, idant prispirti Livoniją ant pasidavimo, Rusu pulkai pradējo baisei pustyti visą žemę. Trobas tapē nudeginamos, pajudinami daiktai atimti. žmones užmuszti ir likusieji sugauti bei iszvesti per vergus. Szis Rusu veikims prispyre ordeno valstiją ant pasidavimo. Vienok ordenas Moskavai pasidûti nenorējo, jis bijojo nů Jvano Baisiojo galybēs, kursai szale savęs nekentē nei jokios aristokratijos, todēl Livonieczei szaukēsi ant pagalbos kitas valstijas, ir ypacz Lietuvą bei Szvediją. Tos nenorējo eiti į pagalbą, pirma kol nebus Livonija jiems abelnai pasidavusi už pagalbą į algą. Igaunija buvo pirma, kuri atkrito nů ordeno; ta pasidave Szviedu karaliui. Paskujam ordens meisteriui Gothardui Ketleriui pasiliko tik Vidžeme ir Kuržeme. Ordenas negalēdamas ilgai karę iszlaikyti su Ivanu Baisiuju, skubinos greitai sutarti su Lietuva. 28 novemberį 1561 sutarē Vilniuje pasidavimą Vidžemio ir Kuržemio po Lietuvos valdže, tik su toms iszlygoms, kad Gothards Ketleris gauna Kuržeme per ercogystę po Lietuvos virszvaldže. Penkius metus vēliaus tape sziu žemiu suvienijimas su Lietuva isz naujo pastiprintas par ipatingą suligimą. Grodnavos mieste, prie ko Lietuvos valdonas Zigmantas Augustas 26 decemberį 1569 iszdave patvirtinantį suvienijimo rasztą (Diploma Unionis). Ivans Baisusis. vienok taip lengvei neatsisakē nů Baltijos pakraszcziu, bet Lietuva ir Lenkija, drauge su Szviedija laimingai kariavo priesz

Jvaną Baisujį ir jį iszspaude isz Baltijos pakraszczio. Ir taip buvo atsiektas ilgas geidavimas Lietuvos: Latvija buvo privienyta prie Lietuvos.

Bet dabar pasirode nelabi vaisei, kokius polonizmas buvo atneszęs Lietuvai. Auksztasis skyrius Lietuviu buvo sulenkėjęs ir jam nebuvo nei jokis interesas Latviu ir Lietuviu tautystė. Lietuviu tautystė pacziu namůse buvo pražudžusi valdanti stovį ir pradėjusi grimti; todėl ta ir ne galėjo pagelbeti Latviams. Butu Latvijos suvienijimas su Lietuva atsitikęs tokiame lajke, kada Lietuvoje valde tautiszka dvase, tada iszeiga butu buvusi visai kitoniszka. Tada Vokiecziu tautystės valdže Latvijoje butu tapusi palaužta. Bet sulenkėjusei Lietuvos valdžiai ne buvo reikolo, atvalninti Latvius nů Vokiecziu valdžios. Jie, kad žemės sulenkavimas nebuvo padaromas, tai paliko Vokiecziu valdžią nekrutintą. Vokiecziu tautystės valdžia vėl pilnai tapė aptvirtinta per privilegijos rasztą, kurį Zigmantas Augustas ėsas iszdavęs prie mineto sulygmės nutarimo Vilniuje. Tas rasztas tapė vadintas per Zigmanto Augusto privilėgiją (Privilegium Sigismundi Augusti). Ar szi privilėgija tikrai nů Zigmanto tapusi paraszita, nera tikrai žinoma. Livoniecziu vietininkai prie minėto sůkalbio tą buvo aiszkinę karaliui. Kada vėliaus nů Lenku pusės pareikalavo, tegul parodo privilėgijos rasztą, tai atsake, kad ėsas pražuvęs. Jis ir niekados nebuvo atrastas. Bet kaip ten ir ne butu su paraszu ėję, minėtos privilėgijos turinis pasiliko spėkoje, o szio turinio svarbiausi dalis buvo, kad Vokieczei paturėjo savo senobinę valdžią ant Latviu.

Taip Latvijos suvienijimas su Lietuva neatnesze nejokiu geru vaisiu nei Lietuviams, nei Latviams. Suvienijimas todėl buvo atėjęs per daug vėlai. Lietuvos spėka nů to netapė pastiprinta, bo Latviją valde tautystė, kurei buvo visai savotiszki reikalai. O vienok toksai užtvirtinimas Lietuvai butu buvęs labai reikalingas, bo jau artinosi valanda, kurioje Lenkai užmane padariti galą Lietuvos politiszkai patvaldystei. Jau ilgus metus Lenkai buvo pageidavę, laimeti pilną susivienijimą tarp Lenkijos ir Lietuvos, kad abiems valstijoms butu viena drauginga Lenku valdžia. Tokiam susivienijimui prieszinos taipo-gi sulenkėjusi Lietuvos aristokratija, o vienok tas diena nů dienos artinosi. Pakol pabaigsime apsakineti szitą apgailetiną Lietuvos istorijos galą, mums reikalas yra pakalbėti vėl apie kokį paskutinį prilyginimą, per kurį Lietuviu aristokratija megino gelbeti Lietuvos patvaldystę arba patstovėjimą.

Protestantizmas Lietuvoje.

Nů to laiko, kada Lietuviu didkuningaiksztis Jagailius užsedo ant Lenku sosto (1386), Lietuvai ir Lenkijai tankei buvo vienas ir tas pats valdonas. O įpatingai nů 1445. meto, kada didkuningaiksztis Kazimieras tapē per Lenku karaliu, prie tam paturedams ir Lietuvos valdimą, abidvi valstijos stipriaus pradējo artinties. Vienok jos nebuvo suvienytos, bo kiekvienai buvo savo savodiszkas valdimas. Lietuvoje primenant pagal įstatą neivienas Lenkas nedrįstējo gauti valdžioje tarnystę nei įgyti nekrutinamą savastį, (žemę) nei taipo-gi ilgai apsigiventi szioje žemēje. Įstatas gan dažnai tapē peržengtas, bet vienok tas atturējo nů Lietuvos per virszu didį užpludima Lenku (taipo-gi ir Žydu). Ir tas Lietuvai buvo per szventenybę. Sulenkůtu Lietuviu pulkas vēl nebuvo labai didelis. Sulenkůtieji Lietuviu aristokratai nů tautos nebuvo visai atsisvetimę. Jiems da buvo pasilikusi kokia Lietuviu tautystēs dalis. Jie kalbējo lietuviszkai, vadino savę Lietuveis, turējo brangioje atmintije Lietuviu praeitinēs, szlovę ir karsztai milējo savo tevynę, Lietuvą. Suprantama, kad tokie vyrai negalējo buti per daug dideli Lietuviu tautos prispaudējei. Žemajam skyriui Lietuvoje vis da buvo daug kartu geresnis stovis ne kaip Lenkijoje, nors gan tas nebuvo toks, koksai senovēs laikůse. Suprantama, kad tiek pat Lietuviu aristokratija, kaip ir tauta vēlijos užtureti Lietuvos patstovējimą priesz Lenkiją.

Prieszingai Lenkai karsztai troszko, isznaikinti rubežius tarp Lietuvos ir Lenkijos, troszko suvienyti abidvi po viena dauginga valdžia. Per tą Lenkai tykojo sav atidenkti kelią ant Lietuvos valstijos urēdu ir dvaru. Jů daugiaus Lenku tautystē pradējo Lietuvoje įsikereti, jů stirpesne paliko Lenku viltis ant mineto valstiju susivienijimo arba unijos. Lietuvos vadovai su pasidyvijimu ir rupesczių regējo kad Lenkai savůse pareikalavimůse stojosi metas nů meto vis dransesni, o prieszingai Lietuviu pasiprieszinimas staiga silpnyn ējo. Pradējo jieszkoti priežasties, nů ko tokia atmaina atējusi, ir ant galo suprato, kad jieszkomoji kaltis tikējimo ryszys ir dvasiszkija. Lietuviams ir Lenkams, kaip žinoma, buvo kataliku tikējims. Senovēs laikůse tikējimo vienybē buvo daug stipresnis ryszys, ne kaip dabar. Prieszingai tautos su ne vienodu tikējimu buvo sunkiaus suvienyti. Taip tad tikējimo ryszio pertraukimas akims matant bu-

vo prilyginimas, atskirti vieną tautą nů antros. Prie tam czion vēl buvo įsidemējama, kad kataliku dvasiszkija Lietuvoje visur turējosi prie Lenku tautystēs ir dirbo tiktai dēl Lenku reikalu. Jaigu Lietuvei atsitraukia nů kataliku tikējimo ir priima kitą, tad Lenku svarbai Lietuvoje reikējo eiti mažyn.

Apie tą laiką gangreit visoje Europoje atsitiko reformacijos krutējimas. Reformacijos mokslas Lietuvoje greitai tapē žinomas dviem keleis. Visu pirmasis per Lietuviu aristokratiją. Tůlaik Lietuvoje buvo paprotis, kad jauni Lietuviu aristokratai daugel kēliavo po svetimas žemes. Visůse universitetůse, Italijoje, Vokietijoje, Prancuzijoje, visi sosto miestai, taip sakant, buvo pripildyti su szviesios Lietuvos aristokratijos vaikais. Tie isz Vokietijos parnesze namon reformacijos mokslą. O antra reformacijos atsiradimas Lietuvoje per Vokiecziu miesczioniu Lietuvos miestůse. Czion gyveno daugel Vokiecziu, kurie gavo naują mokslą isz Prusijos ir Livonijos. Jie tą aiszkino ir Lietuviams, kuriems ir patiko. Greitai radosi reformacijos garsintojei ir isz pacziu Lietuviu. Svarbiausis garsintojas isz Vokiecziu buvo Vinkleris, ir isz Lietuviu Kulva.

Vēl reik priminti, kad Lietuviu aristokratijai nů reformacijos priēmimo iszpůlē kitas gerumas. Ji per tą palauže Popiežiaus ir dvasiszkijos galybę Lietuvoje, ir gavo bažnyczios dalykůse virszu savo rankose. Aristokratijai Lietuvoje buvo prie tautos didi svarba, ir sziame dalyke tauta su didžiu prilankumu sekiojo savo aristokratijai drauge, bo reformacijos priēmimas ējo priesz Lenku galybę todēl ir buvo Lietuviu patrijotiszks dalyks.

Per visas aukszcziaus minetas priežastis reformacija Lietuvoje iszsiplatino greitai. Tam, kurs pažįsta dabartinę stiprią kataliku dvasią szioje žemēje, gan skambes labai keistai, kada 3 szimtus metu atgal gangreit visa Lietuva buvo perējusi protestantu tikējime. Isz daug szimtu parapiju Žemaitijoje tik 7 ēsą palikusios prie kataliku tikējimo, ir tokioje pat mieroje naujas mokslas iszsiplatino kitůse Lietuvos krasztůse. Kliosztorei tape nů zokoninku apleisti ir dvasiszkieji apsipacziavo. Tiktai Lietuvos Rusu provincijose reformacija ne iszsiplatino, todēl kad czion truko svarbesniu priežasczių, kurios tikroje Lietuvoje skubino reformacijos dalyką. Suprask Lietuvos Rusams, kurie prigulējo prie stacziatikystēs, jau buvo savotiszkas tikējimas ne kaip Lenkams; todēl jiems nebuvo reikalo, su tikējimo permainimu pertraukti tikējimo ryszį su Lenkija. Todēl reik priminti, kad Rusu aristokratijai, kuri nů tautos labiaus buvo atsitolinusi,

nebuvo taip didi svarba kaip Lietuviu aristokratijai, ir ji neakvatija apkeliauti svetimas žemes, kur butu galējusi apsipažinti su reformacijos mokslu. Taip-pat Lietuvos Rusu miestûse mažai gyveno Vokiecziu arba kitu svetim žemiecziu. Bet nors ir Lietuvos Rusai patis nepriēme reformacijos, jie vienok labai džiaugēs isz Lietuviu perējimo protestantizman, bo visi suprato, kad toksai žingsnis ējo ant labo Lietuvos patvaldystei. Tarp Lietuvos stacziatikiu ir protestonu todēl tapē nutarta kieta prietelyste ir susidraugavimas dēl Lietuvoś užtarimo priesz Lenkus.

Rodes, kad Lietuvos likimas buvo užtvirtintas. Vienok visi apsiriko. Gan Lietuvos aristokratija buvo pertraukusi tikējimo ryszį su Lenkija, bet pasiliko spēkoje antras stipresnis ryszys. suprask Lenku tautystē. Lietuviu aristokratija taipo-gi ir toliaus pûsze Lenku tautystę ir Lenku dvasią, ir per tą viskas vēl tapē sugadinta. Lietuvoje iszsikēle pikta grumē tarp protestantizmo ir Lenku tautystēs dvasios, prigyvenimai parode, kad tautystēs dvasia buvo stipresne už tikējimo dvasią. Dažnus dumoją, kad protestantizmo isznaikinimas Lietuvoje padarytas per jezavitu ordeną, Teisybe yra, kad jezavitai, kurie nû 1566. meto Lietuvoje pradējo įsirasti, labai iszmaningai ir sekmingai dirbo priesz protestantizmą dēl kataliku bažnyczios dalyku; iszmanymas ir gudrybē vien nieko nebutu padarę, jaigu jezavitai nebutu galėję remtis ant kokios abelnai didesnēs spēkos. Szi spēka buvo Lenku tautystēs dvasia, kuri buvo jau ankszcziaus įauginta į Lietuvos auksztajį skyrių. Kad Lietuvos aristokratijai taip sakant prisējo iszsiskirti vieną isz dvieju dalyku, ar protestantizmą arba Lenku tautystę, tad ta atmete pirmajį o pasiliko prie paskutines. Ant minētos didžios spēkos remdamiesi, jezavitai pradējo visu pirma atversti Lietuviu aristokratus kataliku tikējime, bo jie suprato, kad aristokratai su savo didžia svarba prie tautos buvo protestantizmui stipriausia paspirtis. Protestantizmas, kurs nû pradžios Lietuvoje taip galingai iszkile, tokiû budu vēl pradējo eiti mažyn, o įpatingai po to, kada buvo atsitikęs galingas susivienijimas Lietuvos su Lenkija (per kurį vēliaus kalbēsime), kurs ant galo atidare Lenkams kelią po visą Lietuvą ir labai stiprino Lenku tautystēs dalyką szioje žemēje.

Prisieina klausimas kodēl Lenkai patis ne perējo protestantizman, kaip tą dažnus Lenku patrijotai, primenant, Modrzevskis ir kiti norējo. Szie garsino, kad Lenkams reikalas skirties nû kataliku bažnyczios ir gruntavoti sav savotiszką Lenku

tautiszką bažnyczią, kurioje pamalda butu laikoma Lenku kalboje bet ne latiniszkai. Iszaiszkino, kad per tokią permainą Lenku tautiszkas dalykas gautu didesnę vidurinę spēką. Ir teisingai protestantizmui Lenkijoje pradējo rasties daug szalininku. Modrzevskio dumos nebuvo nupeiktos, bet tam prieszinos dažnos kitos priežastis. O įpatingai dēl Lietuviu perējimo protestantizman Lenkai įgavo baimę. Jie suprato, kad kataliku tikējimas buvo naudingas ryszys dēl Lenkijos ir Lietuvos suvienijimo. Visos Lietuvos tautos sulenkavimas nebuvo taip lengvei padaromas, prieszingai tikējimo ryszys galējo tarpininkauti nekurioms tautoms. Taip Lietuvei žiurējo ant protestantizmo kaip ant paveizdo dēl Lietuvos atsiskyrimo nů Lenkijos, —taip-pat Lenkai žiurējo ant kataliku tikējimo kaip ant pritaikymo dēl Lietuvos vienijimo prie Lenkijos, pasinaudoti protestantizmą per tokį ryszį ne labai buvo galema, bo protestantizmas tame laike skaldēsi į daugel visokiu perskyrymu ir sektu. Prie tam ir Lenku tautystēs isztikimieji kariaivei Lietuvoje buvo kataliku dvasiszkieji ir tu ne drįstējo palikti, bo kitoniszkai Lenku tautystēs dalykai Lietuvoje galējo pražudyti savo stipriausią paspirtį. Tas iszsiaiszkino, kodēl jezavitai. kurie paliko kataliku bažnyczios iszmaningieji kariaivei, prie Lenku dvaronijos įgyjo didžią svarbą ir vedžiojo Lenkus priesz protestantizmą. Nů to laiko Lenkijo įsiszaknijo tokia fanatiszka kataliku tikējimo dvasia, kokios kitoje Europos žemeje (tik Iszpanija) negalējo atrasti.

Nů to laiko, kada protestantantizmas Lietuvoje pradejo mažintis, Lietuvos tautiszkas dalykas susimažino. Greitai atējo paskutinia kova, kuri tą patvirtino, kova dēl Lietuvos valstijos politiszko patvaldymo.

Liublino unija.

Karalius Zigmantas II Augustas buvo paskutinis Jagailainas. Ta szaka Jagailionu, kuri valdē Vengriją ir Bohemiją jau buvo ankscziaus pasibaigusi. Jos paskutinis sanaris, jaunasis karalius Liudvikas II., 1526. mete su mažu karēs pulku buvo iszējęs muszyje priesz nesuskaitamus Turku pulkus ir buvo atradęs smertį muszije prie Mohatszos. Liudviko sesů ir įpedine buvo isztekējusi už Vokiecziu ciecoriaus Karolio V. brolio, Austrijos ercogo Ferdinando, ir taip Vengrija ir Bohemija ējo

prie Habsburgu kilties. Bet artinos Jagailionu kiltei galos ir pacziu gimtinēje. Zigmantui Augustui nebuvo vaiku, ir visos kitoš Jagailionu vyriszkos linijos buvo iszmirusios.

Tas prie Lenku budino didžius rupesczius. Jagailionai iki sziol buvo ryszys tarp Lenkijos ir Lietuvos. Lietuvei žiurējo ant ju kaip ant savo prigimtu valdonu kilties, o po dalei taip ant ju žiurējo ir Lenkai. Ikikol koksai Jagailionas buvo gyvas, Lenkai ant kito sosto kandidato nemislijo. Po didžiausei dalei tie įkēle tą Jagailioną, kurs jau buvo užsēdęs ant Lietuvos sosto. Nů to abiems valstijoms radosi vieni ir tie patis valdonai. Bet kas galējo tvirtinti, ar po Zigmanto Augusto smerties vienybē bus užlaikoma? Jaigu Lietuvei po Jagailionu iszmirimo iszsirenka kitą valdoną, tai ryszys tarp Lietuvos ir Lenkijos tapē sutraukytas. Lenkai todēl melde Zigmanto Augusto, prie laiko parupinti del galingo suvienijimo arba unijos tarp Lenkijos ir Lietuvos. Zigmantas Augustas ir pats to norejo. Savo jaunystēs metůse, kada jis sedejo ant Lietuvos didkuningaikszczio sosto ir buvo apsiženijęs su skaisczia Lietuvos kuningaiksztiene Barbora Radzivilaite, jis gan buvo jautęs savę per karsztą Lietuviu patrijotą; bet kada 1548. mete tape įkeltas per Lenkijos karaliu, ir Barbora numire, jis pilnai pasidave Lenku vedžiojimui. Prie tam jis užtemijo už pareigą, užlaikyti tą, ką visi jo pirmtakunai, pradedant nů karalienes Jadvigos, buvo darę del Lietuvos ir Lenkijos suvienijimo.

Lenku simpatijoms vēl ējo ant labo kokia savotiszka priežastis. Visur aplinkui Lenkijai ir Lietuvai tame laike buvo iszaugusios stiprios valstijos. Rytu pusēje buvo iszsikēlusi didį Maskvos arba Rusijos valstija, kuri įpatingai po caru Ivanu Baisiůju buvo palikusi galinga. Nů pietu grumzde Turku valstija, nů kurios tůlaik bijojo visa Europa, ir po kuria stovēje ir Krimo Tatorai. Nů vidurynes puses Europos Habsburgieczei buvo surinkę daug žemiu po savo valdžia ir draude kaiminams. Szios didžios kaiminu valstijos buvo dēl Lietuvos ir Lenkijos baidyklē. Todel 16 szimtmetije po visą Lenkiją ir Lietuvą vis stipriaus skambējo szauksmas: vienytis! Szis szauksmas labai supurte Lietuviu pasipriesziniмą priesz uniją, bo visu daugiausei Lietuvai rodes baisybēs nů kaiminu valstiju, nů Maskvos ir Krimo Tatoru. Po to. kada Lietuva buvo priēmusi Kurszą Vidžemę po savo globa, buvo laukemą piktai didi kare su Ivanu Baisiůju. Szioje karēje Lenkai ne norejo důti Lietuvai pagelbą, pakol ne bus galinga unija nutarta.

Vienok Lenkai su tais isz lauko pusēs prirodimais visai mažai te įsileido. Tie pažino Lietuviu stingrumą ir narsybę, kurie į lauko puses bedas mažai atbojo. Todēl jie pasiskubino prie Lietuviu suskaldymo. Tas iszsidave szokiu budu. Lietuviu dvaronija dalinosi į du skyrius: auksztoji dvaronija arba taip vadinama aristokratija ir žemoji dvaronija arba bajorai. Prie aristokratijos prigulējo senoves kuningaikszcziu kiltis, kurios ankszcziaus buvusios paczios valdancziomis kiltēmis, bet nů Mindaugo laiko buvo didkuningaikszczio pavaldinemis. Senuju kilcziu pulke vēliaus buvo įstojusios dažnos naujos, kurios per nůpelnus buvo įgyjusios szlovę ir politiszką svarbą. Tokios galingos ir tvirtos aristokratijos tame laike ne buvo nei vienoje Europos žemėje. Titulus Lietuviu aristokratija ne mego vartoti, Noris gan tai po didžiausei dalei buvo tiesa ant didkuningaikszczio titulo. Tarp aristokratijos ir žemojo skyriaus radosi žemoji dvaronija arba bajorai. (Czion reikia įsibocziti pavadinimuse. Prie Rusu ir nekuriu kitu slavenu vardas „bajoras“ ženklino auksztesnę dvaroniją, bet prie Lietuviu žemesnę.) Lietuviu bajorai buvo iszkilę po dalei isz senoves kuningaikszcziu ir didkuningaikszcziu palidovu. Bet ju kartos ne buvo užgintos, bo ju pulke nůlat įstojo isz žemlioniu ir mieszczioniu nauji sanarei, kurie per turtus, atsižimējimą arba nůpelnus pasikēle isz žemuju. Bajorai buvo Lietuviu kares spēkos brandůlas. Jie buvo tie narsieji kareiviai, kurie Lietuviu vardą padare baisų visiems neprieteliams. Gerybēs žinioje bajorai dažnai reikalavo nů aristokratijos paszelpos, bo bajoru dvarai ar dvarelei nebuvo valna įpatybe, bet už tą reikējo iszpilditi karēs paklusnumą aristokratijai. Taip-pat ir politiszku tiesu žinioje buvo skyrius. Seniaus Lietuvos sueimas susidejo tiktai isz aristokratijos; tik vēliaus ir bajorai gavo tiesą, kelti savo vietininkus, prie ko visas sueimas talpinosi dviejůsē namůse: senato ir deputatu namůse. Pirmutiniame sedējo aristokratija o antrame bajorai. Lenkijoje sueimui ir buvo dveji namai, bet ten senatui per pamatą ne buvo tokia auksztа aristokratija kaip Lietuvoje. Lenku senatas susidējo isz nekuriu auksztu, nů karaliaus įkeltu urēdo vyru. Lenkijoje ne buvo atsižimējusi auksztа aristokratija: ten visa dvaronija arba szlekta buvo vienoda (lygi). Todēl Lenku senatui ne buvo didi svarba; prieszingai Lietuvoje aristokratija buvo daug stipresnia už bajoru namą.

Lietuviu bajorus Lenkai rupinos kiek galēdami atitraukti nů aristokratijos. Taip Lenku szlektos, kaip ir karalius Zig-

mantas Augustas pradejo užtarti ir remti bajoru skyrių. Bajoru dvaru ir dvareliu prigulējimas isz po aristokratijos prieglobos tape isznaikintas, jiems tapē důtas visas politiszkas ir garbēs tiesas kaip ir aristokratijai. Bet gerybiu ir tiesu padauginimas neatnesze bajorams pageidautu vaisiu: Lietuviu tauta žiurējo su didesne gůdone ant aristokratijos, kuriai prie to buvo didesnis politiszkas atsižimējimas. Taip-gi ir po minētoms reformoms aristokratijai Lietuvoje pasiliko senoji svarba. Lenku dvaronija iszaiszkino Lietuviu bajorams, kad tiktai per abieju valstiju susivienijimą tie įgaus jieszkomą lygybę (vienodumą) su aristokratija, bo aristokratijos per virszijimas negalēsias iszsilaikyti priesz visą Lenku szlektą. Szi viltis (kuri veliaus po nutarimo unijos nei but ne iszsipilde) padare Lietuviu bajorus per Lenku simpatijos (užsimanimo) draugus. Per tą susivienijimo dumos gavo stipresnę paspirtį.

Ant galo 1568. mete karalius Zigmantas Augustas dēl unijos nusprendimo iszrasze didį sueimą Liublinos mieste. Czion tape vadinti taip Lenkijos kaip ir Lietuvos senatorei ir deputatai. Sueimo sanarei suvažiavo Liubliną apie kalēdas, bet sueimo atidengymas atsitiko tiktai 10. sausio 1569. Ant Lietuviu pareikalavimo, kožnos žemēs sueimas sēdejo skirium ir sprende savaip. Du mēnesius vilkosi sůkalbis, bet vienijimas ne įvyko. Patis Lietuviu bajorai neuždrinso pilnai pristoti prie Lenku, bo tie bijojo Lietuviu tautos, kuri vis labjaus pradējo stoti ant aristokratijos puses. Ant galo Lietuvei nusprende, palikti sueimą ir važiůti namon. Bet sueimas per tą ne tapē uždenktas. Lenkai buvo persitikrinę, kad Lietuviu aristokratai sziame dalyke nesitvers už ginklu ir todēl norējo uniją iszvesti priesz Lietuviu norą. Czion nusprende, visu pirma suvienyti su Lenkija Lietuvos Rusu provincijos, bo ten ne buvo laukemas taip stiprus pasipriesz inimas, kaip tikroje Lietuvoje. Ikikol Lenku sueimas sedējo Liubline, minētoms Rusu provincijoms tape siunstas karaliaus prisakimas, prisivienyti prie Lenkijos ir prisiekti uniją. Prieszinin kams baude su urēdu ir dvaru atemimais. Lietuvos Rusams, kuriems truko Lietuviu energijos ir kurie nemate Lietuviu aristokratijos taisanties į karę, pradejo pasidůti ir prisiekti tikrybę unijai, prie tam tik iszprasze nů Lenku apsiēmimo užtvirtint, kad tie jos apsaugos nů Lietuviu užpikymo. Senatorei ir deputatai isz Rusu provinciju primenant kniazei Ostroskis Czartoryskis ir kiti įstojo Lenku sueiman.

Kada Lietuvei iszgirdo szios atsitikymus, tie greitai sku-

binos atgal į Liubliną. Ju netiketas atsiradimas labai iszgązdino visą sueimą. Lietuviu vardo szlove ir baime nů Lietuviu įrankiu tada nusmelke visu jausmus. Minēti Rusu vadovai Ostroskis, Czartoryskis ir kiti skubinos atstoti isz Lenku sueimo, laukdami ką daris Lietuvei, bo Lietuviu aristokratija per savo didžią politiszką atsižimējimą ir didžią svarbą prie tautos tape įžiureta per visos Lietuvos dabiszką (it prigimtą) vadovą. Valandą Lenkai buvo didžiame rupestije. Jaigu Lietuvei griebesi už kardu, tai buvo matoma, kad Lietuvos Rusai atsitrauks nů unijos ir daris pagal Lietuviu paveizda, ir tada visas susivienijimo projektas bus suardytas, bo priversti Lietuvius su piktu, tą Lenkai ne galējo padaryti.

Vienok iszsirode, kad Lenku rupestis ir baime ne turējo pamato. Lietuvei buvo įsiradę Liubline, isz naujo kalbeti žodžius, bet ne daryti darbus. Tą greitai Lenkai pajuto. Ju sueimas stovējo kaip muras, o Rusu vadovai, ne regēdami Lietuviu griebentis už įrankiu, vel sugryžo Lenku sueiman; tie pasiliko prie unijos. Czion klausimas: per kurį gana iszsiaiszkina Lietuviu aristokratijos abejojantis iszsilaikimas szioje kritiszkoje valandoje? Ar priežastis kurę pirmiaus minējome isz lauko baisybe, kuri spaude Lietuvą prie susivienijimo su Lenkija? Nei but ne! Noris Lietuvai grumzde Jvano Baisiojo karēs pulkai, bet Lietuvei niekados nebuvo rokavę savo neprietelius ir nů karēs priesz Maskvą nesibijojo. Taip-pat ir bajoru pasipriesziniimas lengvai buvo suvaldomas su Lietuviu tautos pagelba; o kada Lietuvos Rusai nů Lietuviu nesiskirs, kaip greitai noris menkai pasikeltu dēl tevynēs dalyku, per tą ne buvo ko abejoti. Bet pacziu Lietuviu aristokratijos szirdyse slēpes jos didžiausis neprietelius, kuris tą padare kumarnią grumēje (kovoje) priesz Lenkus. Neprietelius buvo Lenku tautystēs dvasia, kurią Lietuviu aristokratija buvo priēmusi. Szi aristokratija gangreit pilnai buvo sulenkējusi, ji buvo pradējusi prijausti Lenku buviui, o prieszingai turējo mažoje vertēje Lietuviu tautystę. Ta buvo tikroji priežastis, kuri atiturējo (atlaike) Lietuviu aristokratiją nů labai menko pasipriesziniimo.

Kada Lietuvei regējo Lenkus kietai stovent prie unijos, tie baigent iszmegino paskutinį prilyginimą, suprask pilname skaistame susirinkyme padave karaliui Zigmantui Augustui praszimą, kuriame iszaiszkino visas savo gailesius ir prasze karalaus, užturēti seną Lietuvos patvaldystę. Praszimas tape padůtas pilname sueimo sedējime 28. junijaus. Lietuviu vadovas

praszimo raszto perskaititojas buvo Žemaicziu starosta (gubernatorius) Katkoviczas. Prie paskutiniu praszimo žodžiu visi priesz karaliu půle ant keliu, prie tam didis pulkas raudojo aszarose. Tai buvo visas: praszimas, kritymas ant keliu ir aszaros! Szimtas metu ankscziaus czion praszimo ir aszaru iszlējimo vietoje butu sedę ant žirgu ir traukę kardus isz makszcziu. Todēl szimtas metu ankscziaus Lenkai ir nesidrąsino, užsibrukti jiems su savo unija.

Suprantama, kad praszimas nů karaliaus ne buvo iszklausitas. Ant galo 30. junijaus 1569. mete Lietuvei prieme uniją ir tą prisieke 1 julijaus viernybēje Lenkams. Per unijos sulygimą Lenkija ir Lietuva tapē suvienytos po viena valstija, kurioms buvo viena ir ta pati valdžia ir vienas sueimas. Visa Lietuva dabar Lenkams buvo atidenkta, ir Lenku tautystē czion gavo didį virszų, bo vienas ir tas pats sueimas Lenku tautystei buvo didelis virszus,

Per Lietuvos susivienijimą su Lenkija taipo-gi Kurszas ir Vidžeme (Rygos gubernija), kurios ikisziol prigulējo prie Lietuvos, ējo po Lenkijos valdžia.

Su Liublino unija pasibaigia Lietuvos istorija. Visi velesni Lietuvos atsitikimai rokůjami prie Lenku istorijos, prie kurios Lietuviu tautystei nera dalies.

Sutrauka ketvirtojo perijodo.

Po Zigmanto miriui nů 1440 –1569. meto Jagailionai apēme Lietuvos sostą ir valde dažnai abidvi valstijas Lietuvą ir Lenkiją. O kada tie valdytojai buvo beveik visi ne auksztos dvasēs, tai po didžiausei dalei vede rēdą aristokratija, bo ta aristokratija todēl ir Zigmantą nugalabijo idant galētu pati valdyti Lietuvą ir abełnai naudoties jos svarbeneis atsižimējimais. Lietuvos aristokratija tautą visůse dalykůse vedžiojo, o tauta jos labai klause ir sekiojo paskui ją. Aristokratija vede tautą į karę, įvede protestestantizmą ir vēl iszvede isz to. Noris ir turējo savo rankose visą tautą ir jos visą gerybę, vienok nů silpnu Jagailionu vis daugiaus įgavo privilēgiju; bet tautos pervirsz ne prispaude, todēl kad ant jos sprando gulējo valstijos reikalai.

Ant galo kada ta aristokratija priēme Lenku tautystēs dvasią, kartu su jaja Liublino unijoje žlugo ir Lietuvos patvaldystē.

Antra dalis istorijos.

Penktas, Lenku ponijos perijodas.

Veliasniûse laikûse niekurie Lenku rasztininkai ir kalbētojai pradēję vartoti žodį „Jagailionu idēja". Su tûmi žodžiu nori parodyti tą politiką arba tas politiszkas dumas, kurios vieszpatavusios senovēs Lenku valstijoje. Minetoje valstijoje, taip tvirtina, ēsant vieszpatavusi visu tautisczių ir tikējimu valnybē ir gûdonē; ten nesą buvę prispaudimo, bo visiems leidę laisvei persitikrinti. Szitos politiszkos dumos arba idējos Lenkijoje ēsą nusigruntavojusias Jagailionu kilties valdymo laike o ir vēliaus pasilikusios spēkoje. Minetai kiltei szlovē ir garbē taip vadinama „Jagailionu idēja".

Szis naujas aiszkinimas per Jagailionu idejas laike valdymo Lenkijoje yra aplamas, vienok dažnose vietose yra radęs tikenczius klausitojus tiktai kad istorijos nepažinsta. Suprask, iki sziol mažai mokēję įsidemeti istorijos skyrių; tarp Lietuvos ir Lenkijos istoriju. Taip kada Lietuva 16. tame szitmetije su Lenkija tapē suvienyta ir Lietuviu auksztasis skyrius perējo Lenku tautystēje, tai veliasniûse laikûse visiszkai užmirszo tarpą tarp Lietuvos ir Lenkijos. Lenkams buvo interesas prisisavinti Lietuviu szlovingą istoriją ir į lauko pusę apreikszti abieju tautu vienybę, kad Lenku tautos spēka svetimiems iszsiroditu stipresnia. Taip tad Lenku istorikai ir kalbētojai atskirio tarp Lietuvos ir Lenkijos ne iszleido aiszkiu žiniu ir taip kad vidurinēje Europoje žinios apie Lenkiją ir Lietuvą iszējo isz Lenku szaltiniu, tai suprantama, kad ten žinios labai klaidingos yra padûtos. Bet kada įsiboczija, kad Lietuvei ne prider prie Lenku, bet prie Latviu Lietuviu tautos, kad ju valstija atsižimējusi labai savistoventi, kad ju istorija pilnai skiriama nû Lenku istorijos, tad szlovinga „Jagailionu ideja" pasirodo visai kitokioje szviesoje.

Suprask, teisybē yra, kad Lietuvoje jos patvaldystēs laikûse teisingai valdžiusi visokias tautystes ir tikējimus pilname valnybēs ir laisves atsižimējime. Szioje valstijoje Lietuvei buvo valdanczioji tauta, bet kitoms tautoms (Baltgudžiams, Mažgudžiams, Tatorams) tautystēs ir kalbos dalykûse ne buvo nei mažiausio prispaudimo: toms buvo tautiszka laisvē palikta ju paczių valdžioje. Tikējimo dalykai buvo valnybēje, vienodai, ar Lietuvei turējosi prie Perkuno tikējimo, ar tie buvo katalikai ar

protestonai. Taip-pat stacziatikiams kaip ir mahometams buvo pilna tikejimo valnybe ir miesczioniu tiesos. Lietuvos valstijoje taip-gi žemasis skyrius nů auksztuju ne buvo prispaustas. Ta tad aukszcziaus minēta valnybes politika (katrai davę vardą „Jagailonu ideja“) yra tiktai Lietuviu ideja. Ikikol Lietuvoje valde Lietuviu tautyste ir jos dvasia, ikitol mineta ideja iszsilaike. Tiktai vien nuszaukimas „Jagailonu ideja“ del jos mažai pritinka, bo Jagailonams prie Lietuvos atsižimējimo buvo mažai rupesczio arba dalybos. Jeigu szitą ideją nori vadinti pagal valdono kiltį, katrą jie dvasioje valde, tai dēl tos greicziaus gali tům vartoti Gēdimino vardą. Bet szita valnybes ir žmoniszkumo politika. szitoji „Jagailonu ideja“ visai iszgaiszo, kaip greitai Lietuvoje nusigruntavojo Lenku tautiszkoji valdžia. Lenkams senoves laikůse ju pacziu žemeje ne prisejo vieszpatauti ant kitu tautyszcziu; taigi jau ir tame laike pas jůs nera tikra valnybes politika, bo žemasis skyrius tape nů szlektos per daug prispaustas. Po Liublino unijai Lenkai gavo taip-gi valdžią ant kitu tautiszcziu; prispaudimo ir nepakantrumo dvasia pas jůs dikczei augo. Ilgiaus kaip 200 m. Lenku tautyste Lietuvoje valde Lietuviu ir Rusu tautystems ir tie szimtmeczei yra tamsiausieji ir nelaimingiausieji laikai. Lietuviu tautyste tapo nuspausta par žemininku tautystę, jos kalba pasiliko per bernu, mužiku kalbą. Žemasis skyrius Lietuviu, taip ne mielaszirdingai tape prispaustas ir naikintas, kaip kito visoje Europoje gangreit niekur ne buvo atrandama. Tai ta buvo Lenku „Jagailonu ideja“. Per szios idejos vieszpatavimą parodo Lietuvos, Lietuviu ir Rusu nelaimingas buvis Lenku valdimo pabaigoje, ten prisirodo tankus dideli maisztai, katrie iszsikele o ipatingai jos Rusu provincijose, ir kurie tape sugreminti su baiseis kruvinais galybes ir atkerszijimo darbais. Taip-gi žemasis skyrius o ipatingai Lenku Lietuvos valstijoje buvo perdaug prispaustas. Po Lenku tautystes valdžia Lietuvos žemlioniams, katrie ankszcziaus buvo valnus vyrai, užgule baudžiavos arba vergijos naszta. Jeigu Lenku vieszpatavimo dvasią apžimeti su žodžiu „Jagailonu ideja“, tai tas žodis nera buvęs koksai garbes žodis, kurį Lenkai galetu prisipažinti su patrijotiszka puikybe ir džiaugsmu, bet po dalei szelmistes, neteisibe ir ne žmogiszkas pavadinimas.

Aukszcziaus buvo pamineta, kad žemasis skyrius suvienytoje Lenku Lietuvos valstijoje perdaug tape prispaustas. Suprask tůse nelaimingůse Lenku vieszpatavimo laikůse aristokra-

tizmas Lenku Lietuvos valstijoje didžei užplauke arba užaugo. Jau ankszcziaus Lenku szlektiste buvo perdaug užgulusi ant žemojo skyriaus ir buvo prispaudusi žemůsios nabagysteje ir sunaikinimo stovyje. Bet senasis Lenku aristokratizmas da buvo mažas, suliginant su tů, koksąi iszaugo po Liublino unijai. Jau czion atrandame istoriszką atmokejimą, koki Lenkija paragavo nů minetos unijos ir Lietuviu tautystes prispaudimo. Suprask minetas didisis aristokratizmas po Liublino unijai ipatingai iszaugo Lietuvoje.

Mes jau aukszcziaus parodeme, kad tikroje Lenkijoje taip vadinamos auksztos aristokratijos nebuvo. Ten buvo tiktai viena Lenku szlekta arba dvaronija, kurios sanariams buvo vienodos tiesos ir gangreit vienoda svarba. Szlektoje valde stingra korporacijos dvasia, kuri ne prileido vienai szlektos dalei perdaug pasiauksztinti ant kitos. Lenkijoje ne buvo tokiu istoriszku kilmiu, kurioms paczioms per savę butu buvusi savotiszka svarba prie tautos. Lenku szlektos sanaris buvo gůdotas ne tiktai del jo asabiszkos svarbos prie tautos, bet del prigulējimo visai dvaronijai. Prieszingai Lietuvoje prie Lietuviu tautos gerokai buvo atsižymejusi szale mažosios dvaronijos arba bajorijos taip vadinama auksztа aristokratija. Czion buvo daugel istoriszku kilmiu, kurioms kiekvienai par savi buvo didi svarba prie tautos ir joms buvo daug didesnis politiszkas atsižymejimas, ne kaip Lietuvos bajorams ir Lenku szlektai. Ikikol Lietuva buvo savistoventi valstija, szi auksztа aristokratija žemes ir valstijos partikrinimui buvo labai reikalinga. Ji prilaike mažają dvaroniją per virsz pasikelti ant žemojo skyriaus, ji. del savo tąsymos su bajorija buvo priversta, remties ant žemojo skyriaus, ir todel tankei užtarti žemojo skyriaus dalykus. Žemasis skyrius atrado daug stipresnę pagelbą prie auksztosios aristokratijos, ne kaip prie bajoru. Patigi auksztoji aristokratija Lietuvoje taip-gi negalejo. pervirsz prispausti žemojo skyriaus, delto kad ji senoves laikůse (lig didkuningaikszczio Zigmanto smerties) tape suvaldyta nů stingriuju Lietuvos didkuningaikszcziu; o kada po Zigmanto miriui szis prispaudimas nů auksztо buvo iszgaiszęs, tada Lietuvos aristokratijai prasidejo rupestis dęl Lietuvos savistovio. Ilgiaus kaip szimtą metu ant Lietuvos aristokratijos pecziu (sprando) gulejo patrijotiszkasis grumzdimas, tampimas priesz Lenku simpatiją del Lietuvos suvienijimo su Lenkija. Del szios grumes Lietuvos aristokratija buvo priversta szauktęs taip-gi į pagelbą ir kitus Lietuvos sky-

rius ir jieszkoti prie ju pagelbos. Nû to iszejo, kad žemojo skyriaus likimas Lietuvoje buvo daug geresnis ne kaip Lenkijoje, kur visa szlekta vienodai prispaude žemajį skyrių ir kur valdono galybe vis buvo silpna ir silpna. Po Lietuvos susivienijimu su Lenkija sulenkejusi Lietuvos aristokratijos dvasia dabar pilnai persimaine. Dabar jai daugiaus ne buvo kliautes, (reikalio) savaip apsergeti žemajį skyrių, (kuriu dalykas suvienytas buvo su Lietuvos tautystes dalykais), dabar aristokratija gyveno tiktai del Lenku szlektos interesu. Bet taip kaip jai buva didesnis politiszkas atsižymejimas už ankstibinę Lenku szlektą kuriai per Liublino uniją tapo privienyti taip-gi seniejie Lietuviu bajorai, o taip kaip Lietuvos aristokratijos kiltims istoriszkai buvo iszaugusi didele galybe Lietuvoje, ant kurios tie galejo remtes, tad Lietuvos aristokratiszkos kiltis greitai įgavo pilną virszu abelnai ant szlektos. Visa Lenkijos arba Lenku Lietuvos valstija tapo vedžiota nû minetu aristokratiszku kilmiu, prie ju prisidraugavo nekurie sulenkeję Lietuvos Rusu aristokratai, katrie buvo priemę Lietuviu aristokratijos dvasią. Visos isz szlovintos aristokratiszkos kiltis, tûse laikûse loszę didžią rolę Lenku istorijoje kaipo tai: Radzvilai, Potockei Czartoryskei Visznevskei ir kiti iszaugo ir pagarsejo Lietuvoje. Aristokratizmo užplaukimas (užaugimas) Lietuvoje po dalei radosi susikirtime su tautyste tarp auksztojo ir žemojo skyriaus. Tikrojo Lenkijoje taip szlektos kaip ir žemlionis vadinami klopai prigulējo prie tos paczios Lenku tautystes o Lietuvoje prieszingai, auksztasis skyrius buvo Lenkai o žemasis prigulejo prie Lietuviu ir Rusu tautystes. Suprantama, kad tas auksztojo skyriaus paauksztinimas ant žemojo skyriaus labai pasididino. Aristokratiszku kilmiu galybe ant galo pasidare taip didele, kad jos stojosi didgalveis ir lengvatikeis, ir ant valstijos reikalu veizejo kaip ant savo privatiszku reikalu. Ligei su Lietuvos valstijos nupûlimu isznyko taip-gi ir Lietuviu aristokratijos senovinis patrijotizmas. Kiekviena kiltis pradejo tureti savûsius reikalus par auksztesnius ne kaip valstijos reikalai. Isz to pasikele dideles partijos, kurios terp savęs labai nesutiko, kerszijo viena kitai, nei kiek ne įsidemedamos abelno valstijos labo. Par tą Lenkijos valstijos atsižymejimas tape sugadintas ir iszaugo visokie dideli negerumai, katrie padare Lenkiją silpnią ir negalingą, taip kad szita seniaus galinga vieszpatyste ant galo nû kaiminu taip lengvai buvo sunaikinta. Taip tad Liublino unija iszsējo sēklą, kuri baigentis pacziai Lenku valstijai atnesze galą.

Nekurie nusidavimai isz Lietuvos ir Lenkijos sugyvenimo.

Kartu gangreit kada pirmutini siki pažemino pavadinimą klopo suredydami nevienodas tiesas, stojo szlekta Andriejus Modrzevskis ir skaudžeis žodžeis olbijo szlektas, reikalaudamas teviszko apgynimo del valszczionu ir smerties korones del szlektos už nužudimo klopo. Antras, kuris taip-gi žodžeis ir rasztu gremino szlektą, o del valszczioniu geide valnybes ir žemes savasties, buva Jokubas Przyluskis, kuris savo statutą apgarsino 1548 m. kure vienu sikiu su jeis stojos Krisztapas Varszavieckis, Martinas Bialobrzeskis, Sebastijonas Petricas. O labjausei szlovingas kuningas pamokslinikas Petras Skarga. Toliaus matome, kad skaitlius apgineju klopu mets nů meto labai pasididino ir kalti pripažinti, kad tas subruzdimas nevēlai prasidējo, kada apsvarstome, buvo sueimo ustovai 1521 m. paskyrę vieną dieną nů lano (marges) ant metu dirbti del szlektos, nů 1530 m. dvi dienas, nů 1581 m. lig 14 dienu, 1602 m 24. dienas ir t t. Statutas Przyluskio geidžia visai panaikinti baudžiavą jau 1548 mete.

Delkogi klopams ne užganēdino teisibes ir ne pagerino tiesu, jeigu taip anksti tie vyrai pradejo rupintis dēl visůmenes labo? Modrzevskis ir kiti kaip aukszcziaus mateme buvo reformacijos vadovais ir teisingai rupinos del valszczioniu ir valstijos pagerinimo, bet kada jiems tas ne nusidave, tai jie paliove dirbę. Jaigu nů Przyluskio statuto apgarsinimo 1548 meto butu rupinesi ir dirbę Lenkai, tai ne butu įsigyvendinęs „veto“. Veto tapē įvestas 1652 mete. Tai matit, kad jie per tą szimtą metų lig „veto“ ne dirbo geryn, bet vis blogyn iki kol „veto“ įgy vendino, o tas „veto“ visai sumaisze Lenku ir Lietuviu pajegas.

Tas „veto“ tai buvo baisus įstato įvedimas, kada szimtai aukštu vyru szirdingai darbavosi apie kokį svarbą reikalą ir kokį pagyre, tai vienas žmogus turējo tiesą suardyti suszukęs „veto“ tai yra nepaveliju!

Kuningas Petras Skargo jezavitas labai baude Lenku redą ir visą szlektą už blogus pasielgimus pranaszaudamas visai Lenku valstijai piktą galą. Bet kas isz to kada jis vienas arba ir keli dirbo, tai szimtas tokiu dvasiszkuju jiems prieszingai dirbo, bo jie turējo dvarus ir baudžiauninkus (vergus).

Tada gerai vēlijantieji szlektos negaledami sulaukti savo

pagyrimu ant sueimu, isz savo valios priklausancziuse jiems dvaruse pradejo žmones nů baudžiavos iszvalninti ir sugranžino jiems visą valnybę. Pirmutinis miestas Poznanius dvaruse Žegrze ir Ratajovo 1733 mete visai panaikino baudžiavą ir dave klopams valnybę; toliaus atleido savo vergus Joakimas Chreptaviczius, Adomas Czartoryskis, Mikolas Poniatovskis, Tizenhausas ir paskui jos kiti. Palengva ir sueimas pradejo rupintis apie klopus.

1764. mete sueimas nutare: Szlekta důda galvą už galvą klopo. Anůse laikůse buvo svarbus punktas pirmin, bo tas buvo sugražinimas žmoniszko vertumo ir szlekta jau nebebuvo geresnis laikomas už klopą.

Sueimas nů 1784 meto liepe viriausybei pilniavoti szlektas prie darimą klopui krividos ir patraukti tokį prie atsąkimo.

Karpis ir Karpiszkei.

Iszraszas isz aktu knygos buvusios Upites žemiszkame sude ant 1775 meto, laksztas 886. randamas dabar Vilniaus centralnoje arkivoje senoves aktu knygose po N 15221.

Pripažinimas intromissijos ant sodžiu Szukione, Katkune, Valdaike, Vildune, Matkune, Czeniszke, Degliene, Spilge, Patapurve, Pažuse, Gůstagalis, Kauline ir Daukucze, taipo-gi ant palivarko důtas Karpiams Karužiams Upites pavieto.

Tukstantis septyni szimtai septynesdeszimt penktame mete dvideszimtoje dienoje grůdžio menesio.

Pagal akto pripažinto Upites paviete jenerolas įpatiszkai pripažino intromissiją sekanczių rasztu: Asz jenerolas žemiaus pasiraszęs, pripažinstu tůmi mano iszdavimu kvito, kad 1775. mete 15 dienoje decemberio menesio, buvau pavadintas nů pono Stapono Radeckio Mikuliczio Baptu starastos, plenipotento kuningaikszcziu Kazimiero ir Apolionijos isz Ustrzyckiu Poniatovskiu, Stryinskiu starostu del padavimo ir įvedimo ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams jeneroliszkiems Karužiams Upites pavieto, palivarką Szukionius taipo-gi sodžiu: Szukioniu, Katkunu, Valdaikiu, Vildunu, Matkunu, Czeniszkiu, Deglienu. Spilgiu, Patapurviu, Pažusiu, Gůstagalio, Kauliniu ir Daukucziu esaczius Upites paviete nů grovistes Szaduvos at-

skirtus ir nů pono Radeckio Mikuliczio Baptu starostos syla plenipotencijos, nů kuningaikszcziu důtos, ponams Karpiams Karužiams Upites pavieto pardůtus. Asz jenerolas pribuvau palivarkan ir sodžiůse aukszcziaus minavotůse, kur apžiurejęs įventorių ir plenipotenciją kuningaikszcziu ponui Baptu starostai důtą ir mažoją peczentį didžios kuningaiksztystes Lietuvos pripažintos Varszuvoje, palivarką Szukionius taipo-gi ir sodžius Szukionius, Katkunus, Valdaikius, Vildunus, Matkunus, Czeniszkius, Deglienus, Spilgius, Patapurvius, Pažusius, Gůstagalį, Kaulinius ir Daukuczius amžinomis tiesomis ir įventoriujie padůdancziame su visais o visais prie ju (pertynencyami ab antiquo) prigulenczeis, su padonaiseis, su ju pacziomis, vaikais (utriusque sexus), su giminemis, su gruntais vienasedžeis, pievomis, miszkais ir su visais ju prigulejimais (attinentijs pertinentijsque) tvirtoje amžinoje padonysteje (nemine redamant et inpugnante) ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams karužiams Upites pavieto amžinai pardůdancziu per savastę padonysteje ir paklusnume invedžiau. Taipo-gi Karpiams už amžinus ir teviszkę minetą palivarką ir sodžius aukszcziaus iszaiszkintus įpatoje pono Baptu starostos apgarsinau ir apszaukiau. Pagal suredimą tiesų iszpildęs reikalą, pasiraszęs, kvitą intromissijos atidůdu Upites Karužiams. Pasiraszimas jenerolo toksai: Jonas Szunkievicz jenerolas I. K. Msci Upites pavieto. Tas paraszas jenerolo yra priimtas ir Upites pavieto žemiszkose knygose įraszitas. W. W. Tadeuszas Olechnovicz R. Z. p. U.

Iszdůtas Vilniuje 1880 mete, 13 dienoje vasariaus. Arkivarijus Vilniaus Centralnos Arkivos Kollegijos Assesorius I Sprogis. Szis dakumentas yra vodas arba įvedimas valdime ir priguli prie sekenczio dakumento, o sekantis tai yra tikrasis aktas arba pardavimas.

Iszrasza isz aktu knygos buvusios Upites žemiszko sudo ant 1775 meto, laksztas 881 — 884, dabar randamas Vilniaus Centralnoje arkyvoje senoves aktu knygose po N 15221.

Pripažinimas ant amžinai pardavimo tiesu nů pono Mikuliczio plenipotento kuningaikszcziu Poniatovskiu del palivarko Szukioniu taipo-gi sodžiu Szukioniu, Valdaikiu, Vildunu, Katkunu, Czeniszkiu, Spilgiu, Deglienu, Matkunu, Patapurviu, Pažusiu, Gůstagalio, Kauliniu ir Daukucziu důtas Karpiams Karužiams Upites pavieto.

Tukstantis septyni szimtai septynesdeszimt penktame mete, dvideszimtoje dienoje grůdžio menesio.

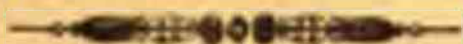
Su aktu Upites paviete stojo įpatiszkai priesz mani Tadeuszą Banipacą Monvidą Oleknaviczią. Upites pavieto Regentą, ponas Staponas Radeckis Mikuliczias Baptu starosta, plenipotentas kuningaikszczių Poniatovskių Stryinskių starostų. amžinai pardůdanczią gerybę, ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams vincziavotiems jeneroliszkiems karužiams Upites pavieto důtą ir tarnaujantį, tiesomis juristiszkomis pripažinę (concedente lege juridice) ir pagal prisakymą karaliszkos konstytucijos, 1764. mete ant sueimo Varszuvoje patalpinta užraszoman pratakolan pasiraszęs prasze, kad minetą dakumentą su visais jame esanczeis iszaiszkinimais butu knygose žemiszku tiesuU pites pavieto priimtas ir užraszytas, po kurio priėmimu įraszydams jį žodis į žodį taip savije turi: Staponas Radeckis Mikuliczius Baptu starosta, plenipotentas specijalnas užvieritas kuningaikszczių Kazimiero ir Apolionijos isz Ustrzyckių Poniatovskių vincziavotu, Stryinskių starostu, vardu abieju ir abieju pasiraszymais, taip-gi žemiaus parodytais užtikrinimais (vadia zaręki), (klauzuly) ir priderystemis teisingai pasidůdancziomis ir jos del įpatu kuningaikszczių jiems prigulenczios darau žinomą sziame amžino pardavimo nekrutinamu ir niekados neatjieszkomu tiesu užraszime ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams vincziavotiems jeneroliszkiems karužiams Upites pavieto důta ant to: Kurias kuningaikszczei Kazimieras ir Apolionija isz Ustszyckių Poniatovskei Stryinskių starostai turedami gerybes Szaduvą Upites paviete suteiktas per stoną riceriszkos viriausybes ant ne senei praejusio sueimo per konstituciją tůmi kad kuningaikszcziams ant amžinasties atidůtas ir į teviszkę apverstas, naudodamies dabar valnybes tiesomis politiszkai padůtomis velita kiekvienam gerybemis valdytis pagal savo norą, o noredami isz tu gerybu del užkamszimo savo skolu dalią amžinai pardůti, del tokio pardavimo galybe sziůse 1775 metůse nů 20 — 30. dienai lapkriczio menesio, (personali recognitione) kanceliarijoje mažoją peczentį didžiosios kuningaiksztystės Lietuvos Varszuvoje užtvirtintos, dave man Mikulicziui Baptu starostai galybę ir svarbą plenipotencijos asz starosta Baptu, atskyręs nů dvaru Palinkovio, Klovainiu, Mazaiskių ir Niurkonių prigulenczių prie gerybių Szaduvos palivarką Szukionius ir sodžius: Szukionus, Katkunus, Valdaikius, Vildunus, Matkunus, Czeniszkius, Deglienus, Spilgius, Patapurvius, Pažusius, Gůstaglį, Kaulinius ir Daukuczius atrubežiavimůse, (duktach) ir platybese pasilikę ir palikti pagal Kierdejovsko iszmieravimą ir ap-

rubežiavimą, ikisziol niekam kitam ne prigulejęs ir dabar kitam ne priguli, ne apsunkinti, jokiomis skolomis, pajieszkojimais, (retentami) į skarbą viriausybei ne apsunkinti, bet valni, įvesti aktiszkai amžinastije kuningaikszcziu dabar savasczia esantieji, o pritaikindami aiszkei valei ir dyspozycijai kuningaikszcziams tą palivarką Szukionius kaip ir sodžius aukszcziaus minetus tai yra Szukionus, Katkunus, Valdaikius, ir Vildunus, Matkunus, Czeniszkius, Deglienus, Spilgius, Patapurvius, Pažusius, Gůstagalį, Kaulinius ir Daukuczius su visais prie ju prigulejimais (sub quocunque titulo pertinencyame) įventoriuje Kierdziejavos ir kitu karaliszku kamarninku apdirbta (specifice et distinctim exprimovanemi), su padonais tůse sodžiůse nů senoves atsisedusеis ir apsigyvenuseis ir isz ju iszējuseis su ju pacziomis, vaikais (Utriusque sexus), su giminemis, taip-gi su Czinszeis, pavinastemis prie ju prigulencziomis, su karcziamomis, melnycziomis, su ju arendomis, ne mažiaus su gruntais ariamais ir ne ariamais, užlaistais, pievomis, vienasedžeis, miszkais, gojeis, atželynemis, ganiklemis ir krumais įpatiszkůse atrubežiavimůse kamarninku apraszitůse ir su visais priminetais ir ne priminetais prie to palivarko ir sodžiu abelnai prigulejimais (ab antiquo) mažiausios isz ju dalies ne atskirdamas ir ne pasilaikidams, ale abelnai visą ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams vincziavotiems, Karužiams pavieto Upites už sumą 144280. lenkiszku auksinu į skarbą ponu kuningaikszcziu per mano rankas atskaitytą ir teisingai paimta, ant amžino ir niekados ne atjieszkomo laiko syloje man důtos plenipotencijos, pardůdu, tiesas amžinas prie to palivarko ir sodžiu ponams kuningaikszcziams iki sziol tarnaujanczias (hoc usque) vardu tu-gi kuningaikszcziu iszsižadu, o ant asabų ponu Karpiu karužiu Upites pavieto gruntavoju ir užleidžiu į amžiną savastį tas palivarkas ir tie sodžei su visais jiems prigulējimais (attinentůs), kartu su padavimu tos tiesos per juristą pavietavą jenerolą padůdu del įvedimo. Valni ir tvirti bus ponai Benediktas ir Karolina isz Puzynu Karpei Karužei Upites pavieto tokeis palivarku Szukioneis ir sodžeis Szukioneis, Katkunais, Valdaikeis, Vildunais, Matkunais, Czeniszkeis, Deglienais, Spilgeis, Patapurveis, Pažuseis, Gůstagaleis, Kaulineis ir Daukuczeis įpatiszkame įventoriuje prie tam tiesos důtame ir parupintame per mani Staponą Redeckį Mikuliczią užvierytą plenipotentą vardan kuningaikszcziu Stryinskiu starostu ant amžiu ponams pardůtais, o jůse esanczius padonysteje valdyti, dysponavoti, pardůti, do-

vanoti, iszmainyti, užstatyti, iszejusius padonusius, sujieszkoti, apsodinti suimtus per visokius ne vertus (nullo jure) nů sodžiu gruntus, užusienius, miszkus, pievas, dykas vietas pajieszkoti ir atimti, taipo-gi pagal valios ır savo pasidabojimo daryti. Raszita 1775. mete 15 dienoje grůdžio mēnesio. Prie tos amžinai pardůdanczios tiesos użraszymo pasiraszymai taip pono plenipotento, kaip ir užtvirtintoju, szaip iszsiaiszkina: Staponas Radeckis Mikuliczius Baptu starosta ir Kamisorius. Užpraszìti aptvirtintojai nů pono Stapono Mikuliczio Baptu starostos prie tos amžinai pardůdanczios tiesos ant palivarko Szukioniu ir visu sodžiu toje tiesoje iszaiszkintu ponams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu Karpiams vincziavotiems karužiams Upites pavieto Plunges starostams důtas pagal tiesos paraszu. Stanislavas Staszkievicz kamerdyneris prie dvaro. Jurgis de Tornau kamedyneris prie dvaro, Pabersztelìu starosta. Jonas isz Hanuso Leparskis kamarninkas Upites pavieto. Ta ant amžiu pardůdanczio tiesa per aukszcziaus pripažintą ir užaiszkintą asabą yra žemiszkose amžinu tiesu knygose Upites pavieto priimta ir užraszita. W. W. Tadeuszas Oleknaviczius R. Z. U.

Iszdůta 1880 mete 13 dienoje vasariaus mēnesio. Arkivarijuszas Vilniaus centralnos arkivos Kollegijos assesorius I. Sprogis.

Szitą aukszcziaus minetą dokumentą sutrumpinęs patalpinau. Tas dalykas kurio ne įraszìau taip aiszkina: Drąsus bus ponai Benediktas ir Karolina isz Puzynu Karpei tomis gerybemis, niekas ju neturi tiesos atjieszkoti; o jaigu norētu kas atimti, tai ponai kuningaikszczei ir ju pasekējai užstos ir apgins nů tokiu; taipo-gi ir vyriausybe kaip Lenkijos taip ir didžiosios kuningaikszty stes Lietuvos užtars ir apgins. Jaigu tie sodžei ikitol liůsi buvo, tai kasgi gali prie ju kabinties. Bet suprask, bijojo gyventoju kurie liůsi buvo ir kuriems viskas prigulejo, dabar papůlę į vergiją galējo stoję tokiems ponams iki sziol negirdētiems dispotams Benediktui ir Karolinai isz Puzynu vincziavotiems Karpiams Upites karužiams ir Plunges starastoms, Vildunai Deglienai ir kiti pradeti kailį pliekti, tai del apmalszinimo tokiu dabar jau vergijoje esancziu prižada kuningaikszczei Poniatovskei nů kuriu pirko, kaip ir visa vyriausybe apdrausti tokius maisztininkus, jaigu tas atsitiktu.

Antras Karpiszkiu dokumentas.

Isžraszas isz aktu knygos buvusios Upites žemiszko sudo ant 1785 meto ant lakszto 469 — 470, dabar randama Vilniaus Centralnoje Arkivoje senovcs aktu knygose po N 15228.

Aktukacija ant amžino pardavimo žemēs Grodnos paviete pripažinimas nů kuningaikszczio Stanislavo Poniatovskio skarbininko didžio, didžiosios kuningaiksztystes Lietuvos důtas Upites karužiui Karpiui.

1785 mete 11. dienoje junijaus mēnesio. Aktu skyriuje žemiszkame Upites paviete stojo ponas Ignacas Lenkauskis dvaraninas plenipotentas Benedikto Karpio karužio Upites pavieto, ir jovijo patį originalą ant tiesos amžino pardavimo nů kuningaikszczio Stanislava Poniatovskio iszaiszkindamas, ponui Benediktui Karpiui karužiui Upites pavieto iszdůtą, Grodnos paviete 1785. mete 11. dienoje morcos mēnesio pripažinta del įvedimo knygose žemiszkojo sudo Upites pavieto, padave rasztą tais žodžeis raszytą: Stanislavas kuningaiksztis Poniatovskis po visais žemiaus iszaiszkintais punktais tiesos pasidůdu, ir jos isz geros valēs ant save priimdamas, darau žinoma tame mano amžinai pardavime jokiu budu ir misliomis žmogiszkomis ne per galemomis tiesomis kuriems dabar ir ateinancziame laike priguli žinoti ponui Benediktui Karpiui karužiui Upites pavieto důta ir pasilieka už tą: Asz kuningaiksztis Poniatovskis turēdamas turtą grovystes Szaduvos Upites paviete suteikta ant sueimo 1775 mete per konstituciją kuningaikszcziui Kazimierui Poniatovskiui buvusiam karaliszkam kamerdyneriui, Stryinsko starostai mano tevui ant viecznasties atidůtą ir į teviszkę apverstą o nů to laiko įpatiszkomis tranzakcijomis veliaus persimainiusiomis ir į žemiszkas knygas pavieto Upites, budu valnybes podůtame, amžinomis tiesomis įgytą, taipo-gi jurisdiką mieste Linkavoje ir sodžio Voranelei su kuningais karmalitais Linkavos pagal įpatiszkas tranzakcijas ir sodžią Voraine permainiti ir prie dvaro Palinkavio priskirtus, naudodamies valnybēs tiesu abelnai stonui riteriszkam pavelyta, kaip tinkamą savo gerybemis redyti, důti, dovanoti ar pardůti: atskyręs 2 dvarus nů minetos Szaduvos grovystes turto tai yra Palinkavį ir Klovainius, įpatingai miestą Klovainius, Smilgius ir dalę Linkavos taipo-gi sodžius Gaczionius, Beržinius, Senkonius, Moniunus, Tervidus, Namszilius, Jakubonus, Miszkonius, Půdžiszkius, Gesvius, Sutku-

nus, Perekszlus, Czelkius, Gikonius, Duczius, Starkonius, Voronelius, Szaszius, Laborius, Titonius ir Diržius, iszaiszkinta gerybe su trimis palivarkais taipo-gi su visu kas prie ju priguli, jau mano savasczia esantieji, jau pagal įventoriaus Kierdzijavos taipogi ir kitu karaliszku kamarninku apraszimo ir prirodimo su budinkais dvarų, palivarku, ir bravaru, su gruntais ariamais ir ne ariamais, pievomis, vienasedžeis, miszkais gojais, krumais ganiklomis, atžalynemis, daržais, pustynemis, prudais, kamszais upemis, užtvenkimais, su karcziamomis, melnycziomis ir ju arendomis, su miestais ir sodžeis, su padonaiseis jůse gyvēnanczeis ir prie svetimu iszbēguseis, taipo-gi valnioku priimtais gruntais, o įpatingai, mieste Linkavoje pliaceis pagal tiesos nů kuningu karmalitu man prigulenczeis, atjieszkojimu su czinszeis, donemis ir pavidnastemis nů ju prigulencziomis, su užsējimu lauku rudeni ir pavasari ponui Benediktui Karpui karužiui Upites pavieto Plunges ir Karolisko starostai už sukalbetą sumą tikrai milijoną lenkiszku auksinu aukso vertume, pagal kurso man užmokēta. Ant visados pardůdu tiesą amžiną, prie minavotu dvaru Palinkavio ir Klovainiu, miestu ir sodžiu ikisziol man tarnaujencziu: apiekos ąnt kleboniju Klovainiu ir Smilgiu atsisakau, o ant asabos Karpio Upites karužio tą visą aktorystę ir teviszkę atidůdu. Atrubežiůdams Szaduvos grovystę pagal dekretą pripůlanczio 1784 mete. Teipo-gi minetus dvarus Palinkavį ir Klovainius karužiui pardůdu. Tą komissiją tůmi paczių kasztu prižadu atrubežiůti. Tą mano isz geros valios amžiną pardavimą savo ranka užtvirtinu. Stanislavas kuningaiksztis Poniatovkis didis didžios kuningaikszystēs Lietuvos skarbininkas jenerolas gvardijos ordeno Baltojo Erelio, Szvento Stanislavo ir Szvento andriejaus kavalerius, Raszita Grodne 1785. mete 9 dienoje morcos mēnesio. Del užtvirtinimo to dokumento pribuvo Jůzapas isz Kozelsko Puzynas jenerolas adjutantas ir Martinas Jůzapas Dankeviczias Paviržoniu starosta 1775 mete 11. dienoje morcos mēnesio. Priemia pripažinimą, Vik'toras Szumkovskis Kraij ir Regentas žemiszkas Grodnos pavieto. Tas originalas amžino pardavimo yra žemiszkame Upites pavieto sude įraszitas W. W. Tadeuszas Oleknaviczius K. R. Z. p. U.

Iszdůta 1880 mete 10 dienoje morcos mēnesio.

Arkivarijuszas Vilniaus centralnos Arkivos, Kolegijos assesorius I Sprogis.

Lenku Konstitucija.

Po pirmutinu perdalimu Lenkijos da ji turējo 9500 kvadratnu miliu tai yra daugiaus ne kaip szendiena Prancuzija, Austrija, Anglija, Iszpanija ir du kartu daugiaus kiek Valaku karalyste. Sukruto szlektos rupintis apie paprovą valdžios. Suszauke Varszavoje sueimą katras traukēsi nů 1788 — 1791 m. keturius metus: iszdave daugybę naudingu nutarimu po vardu „Konstitucija 3 mojaus“.

Svarbjausis punktas taip skamba: Visi ligus priesz zokaną, szlektos, mieszczionis ir klopai. „Valszczionis sako Konstitucija, tie žemininkai žmones isz po katru ranku plaukia gausus szaltinis szalei bagotysczių ir kuris důda didžiausią szalei sylą, turi buti ateiteje iszvalninti nů baudžiavos ir apdovanoti žememis“ Tokio įstato del valszczioniu iki sziai valandai ne buvo apgarsinta nei vienoje ant svieto vieszpatysteje. Nů tos valandos nevalna buvo klopui nusipriklinti, bo kiek vienas turējo tiesą patraukti szlektą į sudą. Toliaus nutarta ant visu be jokio skyriau užkrauti padotkus ir iszstatyti szimtą tukstancziu kariaunos, toksai užsidegimas apsiaute daugybe, kad isz geros vales pradējo iszsižadēti szlektystes prisiraszidami prie mieszczioniu, iszkuriu kiekvienas kuris gavo žemes tapo szlekta. Pirmutini dave paveizdą marszalka Malakovskis o paskui jo paseke ir kiti. Klopas turejo provą gyventi mieste arba kur jam patinka. Tas aktas padare įspudį visoje Europoje, visi laukentieji valnybes linksminas szirdingai ir sunte sueimui pasveikinimus. Nelaime, Prusas ir Maskolius, katrie prisieke Lenkijai prie pirmutinio dalinimo, kad niekas jos rubežiu nebesumažins, bo jie savu karaunu apgins, dabar be jokios priežasties grudosi į Lenkiją. Prusu ministras Szulenbergas pasake Potockiui: „Jeigu mes jums pavelisem kad jusu naujoji Konstitucija įstato syloje įeitu. tai už 20 metu butumete už mus silnesni“. O carienę Katryna atsiszauke į szlektas sakydama: Jus tai ponai budami, mokesite padotkus del karumenes kaip ir klopai, kurgi jusu valnybe aukso szlektystes dingo! Radosi ikvalei blogu žmoniu, bo tamsus o paperkami per Maskolius, surede, Maskoliu prikalbeti, taip vadinamą: „Konfederacija Targovicką“, Konfedercija prasze Maskoliaus apgynimo priesz gvoltavotojus szlektystes, arba isznaikinimo szlektu. Įsigrudo rusiszka kariauna isz vienos o prusiszka isz kitos szales atsitiko antras padalinimas Lenkijos 1793.

Kiekvienas lengvai supras, kad konstitucija 3 mojaus negalema buvo par mēnesius įvesti, bo ant to reikia metu. Ne buvo apginimo, bo ne buvo karumenes nei redo o visa vieszpatyste taip baisei buvo iszpustyta, per rubavojimą svetimos karumenes jau nů 200 metu. Tukstanczius szlektu į Siberija iszvare už balsavojimą del įstato 3 mojaus ant konstitucijos, o ju dvarai isz rubavoti. Ne dave laiko del įvedimo valdžios, bo nů Lenkijos labai baisejosi, o vyriausybe Maskoliu drebejo isz baimes, jeigu Lenkijoje klopai atgaus tiesas, tai klopai ruskei ju panores. Antrą gvaltą pajudino žmoniu maisztas. Pakore keletą didžunu už iszdavējistę tevynes ir pradejo pulkůti kariauną, kad atsiremti užpůlikams. Vadovumi apgarsino milemą Tadeuszą Koscziuską. Kada pakele įrankį ir suteike prisiegą del viernybes Lenku visomenei, kareiviu turejo tiktai du tukstanczių gerai suredytu isz mieszczioniu ir klopu.

Dienoje 7 mojaus 1794 m. isz abažo po Poloncais Tadeuszas Kosciuszka mislyje konstitucijos 3 mojaus apgarsina į szlektas atsiliepimą, „ne turi atsivožiti nei joks valditojas grunto atimti nů klopo, ant kurio jis gyvena. taip-gi neužginti klopui nueiti ir apsigyventi ten, kur jam patinka.“ Ant to apgarsinimo valnybes subego prie Kosciuszkos keli tukstanczei klopu su dalgemis ir su ju pagelba Kosciuszka Maskoliams nekuros pargalējimus isztaise labjausei po Raclavicais kur gangreit dikoms rankoms ateme 12 armotu. Bet Kosciuszka po Maciejovicais tape ronitas ir papůle į rankas neprieteliu, pasikelimas nupůlo ir užejo treczias dalynimas Lenkijos 1795 m pasidalina Rosija su Austrija ir Prusija.

Paskutinis Lenku karalius St. Aug. Poniatovskis atsisake nů karunos ir Lenkija po tukstanczio metu vieszpatavimo perstojo buti savistoventi vieszpatyste kartu del to, kad ne trokszdama niekados svetimos savasties, ne laike karumenes, kurios užlaikimas brangei kasztůja ir apsunkina padotkais buvi darbininku, o antra del to, kad galvose užponavojo nedorybe ir szirdēsi atszalo del szvencziausios priderystes žmogaus ant žemės, dēl meilēs tevynes ir tikrų brolių!

Sueimas užbaigtas per 4 metus apgarsino slaunią konstituciją 3 mojaus 1791 m. apgarsino, kad „kiekvienas isztarnaves vaiske 12 metu pasilieka valnas, o žeme, kuri pasilieka jo savastis, turi provą rediti pagal savo valę. Žinome kad 1855 m. laike caro Mikalojaus, 25 metus tarnavo.

Sutrauka penktojo perijodo.

Szitame Lenku szlektos valdimo laike vis yra buvusi konstitucija. Pirmoji konstitucija kaip jau aukszcziaus mateme dokumentůse Poniatovskiu su Karpeis 1764 ir 1775 metu ir matit yra traukusis lig 1788 meto, buvo tai Lietuvos aristokratams ir Lenku szlektoms tiesa ir valnybe pasisavinti Lietuvoje valnus žmones su visu ju turtu. Bet konstitucija kurią per tůs ketverius metus Lenkai iszdirbo buvo tikra valnybe ir lygybes tiesu konstitucija dėl visu skyriu. Per tą konstituciją tape ir „veto,“ tas baisusis įstatas panaikintas. Bet tas visas pagerinimas buvo per velai padarytas, 50 deszimt metu ankszcziaus tas reikējo atlikti, tai butu Lenkija ir Lietuva iszsisaugojusios nů iszsidalynimo per kaiminus ju vieszpatystēs. Gal da Lenkai ir paskutyniůse laikůse butu iszsigelbeję, jeigu jiems butu buvęs geras vadovas. Karalius Stanislavas Poniatovskis kuris valde tame laike buvo aukszto mokslo vyras ir nů 1764 m. pradejo vieszpatauti, tai galejo per savo ilgą vieszpatavimą daugel gero atlikti, bet kada jis buvo žemos dvasios ir daugiausei stojo ant aristokratu puses, tai viskas ant nieku nuējo. Jis atsisake nů karunos ir Petrapilēje pabaige savo amžiu. Jis mire 1798 mete ir tapē szventos Katrinos bažnyczios sklepe palaidotas.

Szesztas, Maskoliu perijodas.

Apie Rusija galema visai nekalbeti, ta vieszpatyste rede pagal tatoriu ir Monglu kur kanas yra vieszpacziu gyvasties ir smerties kiek vieno padono, o padonai „rabatnus“ tai yra nevalninkai. Kanas taip pat kaip szendiena Rusu ciecorius yra aukszcziausis valdonas bažnyczios. Rusijoje buvo ir valni žmones, bet 17 szimtmetije apie jos nieko negirdeti. Mažu buvo labai visiems blogai, jau pradžioje 15 szimtmeczio klopai po vadovyste kokio Stepkos Razino, pakele maisztą kerszydami ant szlektu ir czinovninku už savo skriaudas. Noris Rozinas numire ant kartuviu, maisztai nůlatos pasiantrino giesmes apie „galiuna Raziną“ iki sziol žmonēs dainůja. Ddidžiausis buvo maisztas po vadovystø Pugaczevo laike carienes Katres. 18 szimtmetije Rusijoje yra žinomi tiktai „rabai“ tai yra nevalnin-

kai, kuriu gyvastis ir smertis rankose pono, o įstatas cario nů 1721 m. aiszkei sako: kas nori gali klopus pirkti kaip gyvůlius, įstatai nů 1730 m. ponui valna buvo klopą iszsiusti į Siberiją, pardůti arba atidůti į karumenę. Taip-gi kupcziavo žmonemis Rusijoje kaip tavorumi, o ant turgaus vare klopus surisztus drauge su ragůczeis ant pardavimo. Rusijoje kada ponai gruntą pardave vienas kitam tai ne rokavo tiek ir tiek žemes platybes bet tiek ir tiek dusziu, kurias pirkējas galejo pasiimti ir su jeis daryti kas jam tinka.

Katrē II užsedusi ant Maskolijos sosto pratare į bajorus, kad reikalas baudžiauninkus iszvalninti, bet Maskolijos bajorai ant to atsake: Jaigu mes baudžiauninkus iszvąlnintume, tai Lenkijos nebe užimsime, bo ir Lenkai imdami isz musu paveizdą tą patį padaris. O panaikinusi Lenkijo baudžiauninkus ji sudrutes ir nebe įveiksime jůs.

Tada 1773 mete tůjaus po pirmo perdalinimo Lenkijos, tapē per Czernyszevą apgarsintas įstatas „nů szio laiko įstatas užturi klopą ant amžino laiko amžinoje galybeje ir valdžioje pono".

1795 mete užemus Maskoliams Lietuvą, kaip pirma brovesi į Lietuvą Lenkai, taip dabar Maskolei. Katrē II dovanojo Maskoliams nů senoves buvusius žmoniu savastije, valszczius suvisais savininkais tu valszcziu, o Maskolei apsunkino jůs su baudžiava. Taip padare Zubovas valdytojas Szauliu, Vasilczikovas Jurbarko ir kiti. Pagal ju paveizda ir Lietuviu bajorai pradējo prispausti labjaus ir savo padonůsius. Prie tam Rusijos redas užkrove padotkus nů kiekvienos galvos klopo „vadinamus pagalveis."

Prancuzija ir Napoleonas I.

Noris Lenku szlovingą konstituciją 3 kaiminiszkos valstijos sunaikino per iszsidalinimą Lenkijos, Maskolija, Austrija ir Prusija, vienok Prancuzija isz Lenku konstitucijos pasinaudojo, nes po užbaigimo Lenkams savo darbo už keliu mēnesiu Prancuzijos redas pagal Lenku projektu nustatyto apgarsino konstituciją Prancuzijoje.

Napoleonas I 1804 mete užsėdęs ant Prancuzijos sosto ir apsiszaukęs savę ciecoriumi leidosi su Prancuzais po Europą pamuszdamas beveik visas vieszpatystes ir apgarsindamas paveiktomsioms valnybes konstituciją, tarp kuriu atkako 1807 mete ir į Prusus. Tilžeje jį sutiko Prusu karalius Fridrikas Vilhelmas III ir Rusijos caras Aleksandras I ir nutare sandarą. Tie du monarkos prisižadējo Napoleonui iszvalninti savo vergus isz po ponu baudžiavos.

Tůjaus Aleksandras I tame pacziame 1807 mete iszdave įstatą: Vardan Aukszcziausio důtas prisakimas 1807 mete 11 dienoje decemberio mēnesio po N 22714. Statutas 1149. tomas IX. dalis 11. Skaudžei užgina iszvalninti valsczionius czielais valsczeis be žemes. Suvedimas įstatu isz 1857 meto.

O Prusu karalius 1809 mete savo valstijoje visai panaikino baudžiavą.

Vienok Maskolija apie visai panaikinimą baudžiavos, ir misliti nemislijo. Napoleonas 1312 susiginczijo del muito grudosi į Maskoliją o Maskolijos per didę jos platybę vienu kartu ir vienais metais negalema buvo užimti, o Napoleonas to ne žinojo ir ne buvo ant tiek ir taip prisirengęs todel ir prakiszo.

Kongresas Vynoje.

Po nupůlimo Napaleono atsibuvo Vynoje kongresas 1815 mete, Galicijoje po Austrijai ir Didlenkijoje turi buti namiestnikas Lenkas ir provincijos lenkiszkos tures savo sprendimus, tikējimą katalikiszką ir kalbą lenkiszką kaipo vyriausybes kalbą. Deszimt guberniju po vardn Karalystes Lenku atidůta Aleksandrui I. Rusijos ciecoriui, kuris karunavojosi katedros bažnyczioje Varszavoje ir priēme titulą Lenku karaliaus. Pagal nutarimą Varszavoje turēs sueimus ir galēs sprensti apie szalies reikalus ir karalysteje turi buti konstitucija, apie kurią puslaukine Rusija da nesuprato. Tą visą pasirasze vieszpaczei Europos ant kongreso Vynoje, Aleksandras prižadējimu neiszpilde.

Lietuvos dvarponei teipo-gi 1817 m. reikalavo valnybes apgarsinimo Lietuvoje del valszczioniu, ale valdytojai Maskolei su grovu Platonu Zubovu tam prieszinos, mat jie da ne senei buvo įgavę tokias didžias gerybes, todel ir ne norejo atsisakyti

ir caras atidejo tą reikalą ant tolesnio laiko. Tame pacziame mete Kurszą ir Vidžemę iszvalnino nû baudžiavos per rasztus ir rupestį Merkelio.

Lietuva turējo savo karumemę, buvo tai Lietuvos korpusas. Universitetas Vilniuje, gerai aprupintas ir turentis gerus mokintojus, kurie gerai platino apszvietimą lenkiszkoje dvasioje. Mokintiniumi to universiteto buvo didis poetas Adomas Mickeviczius. Istorikai universiteto: Lelevelis, Danilaviczius, Onoseviczius ir Jaroszeviczius. Užvestos tape mokiklos parapijalnas mokino jose lietuviszkai ir lenkiszkai. Iszdavinējo lietuviszkoje kalboje knygas. Rasztininkai: Simanas Daukantas, Rupeiko, Stanieviczius Valancziauskas ir kiti.

Vienok Maskoliu redas pradejo persekioti mokiklu jaunumenę, ir kas karta stojos dideśnis visûmenes prispaudimas. Kada iszsiverže pasikelimas Varszavojo 1830 mete sekancziame mete Lietuvos ir Žemaicziu valsczionis apsunkinti naborais pirmutinei tverēsi už ginklu priesz Maskolių. Tame laike buvo labai geros iszligos del pasikēlimo, jaigu Lenku redas užponavotas per bagotus szlektas, ne butu sugadinęs reikalo tai Maskolei butu sugryžę į savo Maskvos vieszpatystę.

Pergalējęs pasikelimą 1831 m., caras Mikalojus atkerszijo Lenkams ir Lietuviams, nēs užmane aprusinti. Lengvei tą padaryti su tamseis žmonemis, todel panaikino universitetą Vilniuje ir sumažino mokslaines, užstate skaudžią cenzurą ant knygu. Visur užvede maskoliszką kalbą, o dvarponiams padave tokią valę, kad padonûsius permaine į tikrus vergus. Prispaudimas ponu ant žmoniu niekados ne buvo toks baisus, kaip laike vieszpatavimo Mikalojaus. I.

Ignaco Karpio Testamenta.

Tukstantis asztûni szimtai devintame mete penkioliktoje dienoje morcos mēnesio.

Žemiszkame sude jo imperatoriszkos Didybes Upites pavieto įpatingai atsibuvusios rodos. Priesz Tadeuszą Oleknoviczią Prezidentą Otto Roppą, Jûzapą Erdmaną, Jûzapą Korzenevskį su sudžiomis Jûzapu Puzynu rasztininku sanareis žemiszkojo sudo Upites pevieto stojęs ponas Jûzapas Pavloviczius regentas rubežinio sudo Upites p. originalą Testamento nabasz-

ninko pono Ignaco Karpio karužio Upites pavieto prie iszraszimo kanceliarijos Szauliu pavieto žemiszkojo sudo ir padave testamentą del įvedimo ir pildymo sekancziame turinije. Asz Ignacas Karpis jausdamas savį labai silpną ir laukdamas kiekviename momente smerties, darau sekanczią dyspozyciją, kurią nepakrutinamą ir ne atmainomą noriu turēti mano klopams visame ir visůse visokias skolas kaip javais taip ir piningais ir visokius kitus dovanoju; ir idant per mano pasekējus, jokios tame dalyke priežasties prie tu klopu daramos ne butu asz geriausei pavedu, kaip visus dvaro žmones taip ir valsczionius arba klopus visůse mano dvarůse ne iszskirent isz ju nei vieno ant amžino laiko padonystes iszvalninu ant visados valnais noriu turēti daleisdams jiems visas privilegijas ir valnybes žmonems ragauti, ne palikdams prie ju jokios tiesos — mano įpēdiniams po visu testamentu pasiraszimas toksai Ignacas Karpis karužius Upites pavieto.

Tas Ignacas Karpis su savo tevu Benediktu labai ne sutiko. Tevas mat per savo suktybę nů Lenku redo buvo veltai tas visas gērybes įgavęs, todel isz įgautu norējo didelius dalykus isztaisyti, o sunus vis niekino jo užmanimus ir per tą labai vienas ant kito įsipikdino; bet tēvas vis da mislijo sunų pagal savo norą apversti. Todel vieną kartą iszjojo abudu apie valsczių apsižiurēti ir atkakę apie Staroliszki beveik vidurije miszko apsistojo ir tēvas pradējo sunui rodyti vietą ant kurios reikia dvarą statyti. Sunus pradējo niekinti tēvą sakydams: kam czia mums tete tu dvaru, tik žmonēs varginti veltai, juk gerybiu yra ik valei užteks mums, tēvas užpyko už tokį prieszgyniavimą ir griebesi prie įrankio ant sunaus, sunus vienok paspējo pasprukti nů tēvo apmaudos ir tůjaus nieko nesakęs tēvui iszkako į svetimas žemes. Tarp kitu dalyku, jau jis ankszcziaus buvo permanes priežastį pirmutinio Lenku perdalinimo 1773 m. ir suprato, kada tas atsitiko tiktai per prispaudimą valsczioniu nů dvarponiu, todel jis ir ne seke tavo pēdomis. Jis buvo sandarbininkas prie Lenku konstitucijos 1790 mete, tēvas rasze idant jis grįsztu namon, bet jis bijodamas apmaudos tēvo ne grinžo iki kol tēvas gyveno. Ignacas Karpis yra istorijose patalpintas už jo gerus darbus del savo žmoniu padarytus; bet jo gerus darbus žmogijos neprietelei del savęs sunaudojo kurius tůjaus pamatysime.

Karczius ir Karpiszkei.

Ignacas Karpis buvo ne ženotas o broliu neturējo, taipo-gi ir isz tolimesniu Karpiu gimines vyriszku nesirado. Tokiu budu tas visas turtas pereina į skarbo rankas ir papuls kokiam Burliokui o Lietuvos sulenkėję dvarponei tame laike labai Mąskoliu ne apkente. Tyszkiavicziams labai isz tolo kaip ten ir pripûlo. pagal giminystes tie turtai, bet labai vargu su jais kad visi baudžiauninkai isz valnintus, vienok Tyszkiaviczei ne atsisake nû to turto. Taip-gi buvo uredas Karczius, kuris pas Karpį geroką laiką tarnavo ir jis pagal testamentą buvo menką dalį nû nabaszninko Ignaco Karpio paveldējęs, tai jam buvo gera proga ir prie viso prisikabinti. Karczius buvo ne senas vyras ir tik apsivedęs, tada nutare su Tyszkeviczeis ant tokiu iszlygu: Jaigu pirmutinis, vaisius kurio jaunavedžei visados laukia bus sunus, tai prie Karcziaus turtai pasilieka, o sunų prie krikszto turēs Karpiu pavardēje užraszyti o ir patsai Karpiumi turēs tiesą vadintis, o jaigu dukte, tai turtai prie Tyszkiaviczių prigulēs. O kada pasirode laukiamas vaisius tai buvo prieszingai „dukte“. Bet Karcziams, jaigu kaip kreiptus laukiama viltis, buvo pritaikinta apmainyti nes Olimiene ir tame pacziame laike laukēsi, o ta ant laimes pagimde sunų, tada akes mirksnyje kudikei tapē sumainyti. Olimai tûmi mainu kaipo nebagoti žmones labai džiaugēsi. O Tyszkiaviczei atsisake, nû turtu gal jie ir taip nelabai butu pasinaudoje. nes prie tokiu turtu kur nera tvirto prirodymo redas prisikabina ir taip patis negavę tiktai Karcziui butu sugadinę reikalą.

Jaigu Tyszkiaviczei butu įgavę tûs visus turtus, tai ne butu taip baisei tu Karpiszkiu vel į baudžiauninkus apvertę, nes jie savo didelius valsczius turējo ir ne buvo dideli skriaudikai įpatingai į szį galą priesz iszvalnijimą baudžiauninku, pasirode prilankus del žmogyjos.

Karczius, iszbadējęs vyras o dabar įgavęs tokius didžius turtus, pradējo savotiszkai elgties. Karcziui labai gerai iszpûlē, nes kitas taip ne butu isztaisęs, jis jau nû seniaus prie Ignaco tarnaudams buvo apsipažinęs su tais žmonemis ir gerai žinojo ju budą. Jis isz pradžios palengva lagadnei pradējo valnûsius sziokiu budu apgaudinēti: Pastate baczką arielkos ir alaus, gerai įkaitinęs vyrus ir moteres pradējo praszyti idant moteres jo ponei prižadētu dûti po kapą (60) kiausziniu po desetką visz-

cziu o vyrai po dieną į dvarą nueiti padirbti. O kada tie prisižadėjo, tai prasze idant ant popieriaus vietoje pasiraszymo kryželius padetu (bo raszyti ne mokėjo) ir taip traukėsi kelius metus. Toliaus labjaus pradėjo prispausti. Tie sodžei nů senoves kaip aukszcziaus matėme dideles platybes turėjo, dabar Karczius dažno sodžiaus gale o ir taip jam megioje vietoje, ir visai sodžius isznaikindamas, pradėjo palivarkus statyti ir tůse palivarkůse žmones į baudžiavą varyti.

Žmones tada pradėjo prieszinties, bet tas pasiprieszinimas jau per velai buvo, ipacz kada iszmainytasis Olimukas (dabar jau tikras Karpis) pastojo tu dvaru ir palivarku valdytojas o labjausei kada jis Kauno gubernijos marszalka pastojo tai dažnai ant pasiprieszinusiu karumenę užtraukdavo, o kurie tape neva vadovais aprinkti ir vaikszcziojo su provomis, tie turėjo slapstytis o kada nutvėre tůs (tai) dažną smertyn nugalabijo. Taip Navalinską smertnai užgalabijo o jo pati dabar tebyra gyva. Paliulionį, kuris buvo vaitu iszvare isz gyvenimo, o kada žmogus pasituręs buvo ir galėjo sunui důti auksztus mokslus. Jo sunus dabar yra viskupu ir valdo Žemaicziu viskupystę o viskupo brolis ne turėdams savo gyvenimo dvarus randavoja. Tůmą Linkuvį taipo-gi kuris buvo vadovu ir labai provojosi smertnai užgalabijo, po tėvo smerties pasiliko sunus kuris tiktai 16 metu buvo senas; noris ir labai jaunas, vienok suprato tėvo pėdomis sekti ir toliaus su Karcziumi provoties. Jo sunus Tůmas dabar yra Veliunos klebonu ir dziakonu.

Per didelį tampimąsi ir provas pradejo Karczius Karpiszkiams kontraktus tai ant szesziu tai ant dvylika metu iszdavinėti randauninkais padare, o nekrutinama gerybe (žeme) pasiliko Karcziaus savasczia, pievas miszkus ganyklas ir žemę nůlatos atiminėja ir be pertrukio provos tensesi. Bet per didelę daugybę svieto jie niekados negalėjo susitaikinti ir kaip reikent priesz poną atlikti reikalą. Valdžia žinoma visados aina po pono pusei. Todel žmoniu buvis, kapo ne turinczіu vienybes o ir pajiegos vis iki sziol aina blogyn ir blogyn. Vienok ant viso nežiurent mes padůsime naudingas ateitėje žinias su kuriomis tie gales stoti ir jieszkoti savo nů senůliu paveldėjimo. Bo tas ju tikras ir aiszkus paveldėjimas per ju pacziu kvailumą, ne apsižiurėjimą ir ne apsirokavimą papůlo pono rankose. Aukszcziaus yra tikri faktai paroditi o ir žemiaus parodisime.

Sutrauka szesztojo perijodo.

Kada istoriją peržiurime, pradėjus labjausei nů Lenku konstitucijos 1788 — 1792 meto, tai matome kad vyrai yra dirbę del žmogijos labo, nes kitaip ir negalejo buti, bo tokią didelę vieszpatystę, kokia Lenkija buvo, taip lengvei ne galema buvo įveikti neprieteliams, noris jau prie galo per įpatingas priežastis ir buvo susilpnėjusi, vienok vyrai atrado kliautis ir rupinosi jas atitaisyti. O tos jieszkomos kliautys pasirode žmogijos nuskriaudimas· todel stojo vyrai į darbą idant atitaisyti klaidas. Ir tas atitaisymo rupestis beveik be perstojimo yra tensesis. Primena taipo-gi 1831 mete kad ir Lietuva yra stojusi į darbą ir rupinusi del visůmenes labo. Tas visas yra labai miela girdėti ir prijausti: Bet kada prisiartiname prie tu dalyku kuriems savo akimis ik valei teko prisižiurėti, tai mintis visai į kitą pusę atsiverczia, tada iszveizd kad tie visi rupesczei nera buvę del žmogijos labo, bet visai del kito miero.

Baudžiava Lietuvojo per visus laikus yra buvusi baisei sunki, bet paskutiniůse metůse tai yra nů 1853 meto. Žmones prispirti prie paskutines kantrybes pradėjo griebties už ginklu priesz dvarponius. Iszgirsi budavo tame dvare dvylika vyru susitaisę uredą užmusze. Kitame dvare vel. Jonas budamas dvaro klůniumi dirbinejo po klojimą. Įeina ponas ir pradeda Joną pliekti, Jonas ponui už gerkles ir ant žemes pertrenke. O kada viduryje klojimo aslos jokio įrankio ne buvo, tai Jonas traukti poną į pasienį kur kuliamieji įrankei sukrauti, o nutveręs įrankį butu Jonas poną užgalabijęs, tik ant laimes kur buvęs atbėgo Peliksas uredas ir iszgelbėjo poną nů mirio. Jonas noris už tą buvo baudžiamas, bet jis pasake ponui kad jis jam nedovanos. Panas noredams Joną nusikratiti nů saves, dave jam gyvenimą (namus su žeme) ir visůmi aprupino. O ponas tai žveris buvo, todel visa apigarde sznekėjo ir dyvyjos ką Jonas ant pono isztaise. Vel kitame dvare ponia kitas slugines taipo-gi muszdama vienai akį iszdure, žmones susitaise apskunde viriausybei. Vyriausybe žinoma pradejo szioki toki tyrinejimą apie tai traukti. Ponia prisiprasz̧o mergos pakiszdama kokias menkas dovanas, merga pasake priesz tyrinetojus, kad pati iszsidure akį ir visa skunda niekais iszėjo. Žmones slapta iszkeliavo į Rygą ir padave Rygos gubernatoriui praszimą ant savo pono.

1857 mete iszdave Maskoliu redas įstatą: uždrausta yra ukininką isz gyvenimo iszmesti. Nů tu metu Lenkijos dvarponei pradejo smarkei rupintis del iszvalnyjimo baudžiauninku. Lietuvos dvarponei pajutę apie tai ir suprate, kad ju galybei artinas galas o isz to didesnę del savęs ant ateinanczio laiko naudą palaikiti, pradejo ukininkus isz gyvenimu izsvaryti ir dažnus ponai po kelis deszimtis iszvare.

Trecze dalis istorijos.

Septintas, Maskoliu prispaudimo ir Lietuviu kilimo perijodas.

1861 mete 19 dienoje vasariaus mēnesio tapē apgarsintas taip vadinamas manifestas tai yra iszvalnijimas nů baudžiavos. Bet tame iszvalnijimo įstate tapē paženklinta da 2 metu į dvarą eiti ir apdirbti pono darbus kaip iki szio laiko. Vienok žmonēs užsispyre nebe eiti į dvarą. Tada dvarponei kitas nieko nebesake, kitas lygo su žmonemis gerůju, žmonēs prisieme už savo gyvēnimus ir žemę arendą užmoketi, o labai brangei su ponu sulygo bili tiktai į dvarą ne eiti. Eržvilko Kaiserei. žmonems prieszinantiems karumenę užtrauke, karumenes prastieji kariaivei valsczionius gundino sakidami: „jus mužikai ne pasidůkite į dvarą eiti jums nieko ne padaris tik jus baido„ bet kada ēme visus isz eilios pliekti tai turējo pasidůti, nes negyvai užplieke.

Tas Maskoliu atvalnijims nů baudživos labai kvailus buvo, nes iszvalnino tiktai žmonēs, o žemē. kurią valsczionei valde, pasiliko dvarponio savastyje, ir da 2 metu pasilikti baudžiavoje.

Tůmi tarpu 1863 mete pasikele Lenkijoje maisztas. Tas negeistinas svetys aplanke ir Lietuvą. Maisztas todel tiktai ir iszsikele kad Maskolius ne norejo baudžiauninku iszvalninti, o kada ir iszvalnino, bet žemes valszczioniams nepripažino. Tie, kurie rupinosi apie iszvalnijimą baudžiauninku, jie rupinos kad su visa žeme butu iszvalninti o Maskolius be žemes iszvalnino. Todel ir iszszauke maisztą, o per maisztą tapē priverstas ir žemę valsczioniams, kurią jie valde budami po ponu, pripažinti.

1856 mete Staponas Liubomirskis praszo ciecoriaus Alek-

sandro II ne atbutinai iszvalnijimo valsczioniu, o metais veliaus bajorai guberniju Grodnos, Vilniaus ir Kauno apreiszke ciecoriui, kad ne atbutinai nori savo valsczionius iszvalninti ir be užmokejimo žemę atidůti, ant ko ciecorius atsake: sutinku ant to ir paveliju apdirbti atsakanti projektą, ant tokio pamato, ponas pasilaiko tiesą savasties ant visos žemes, o klopai gauna sedybą su triobeseis, kurias turi tiesą užgiventi ant savasties, už tą klopai tures moketi czinszą ponui arba atidirbti dvarystą.

Nepatiko toksai projektas Lenku patrijotams, kurie norejo pilno iszvalnijimo ir apdovanojimo valszczioniu. Pradejo isz savo rankos baudžiavą ant czinszius permainyti taip, nů 1851 lig 1858 meto, pasivalnino Lenku karalysteje 130,000 gaspadoriu baudžiauninku o likosi czinszauninkais. 1860 m, vasariaus suvažiavo į Varszavą suvirszum tukstantis szlektu ant valno susirinkimo draugysteje žemdarbystes ir nutare, neatbutinai apdovanoti su žeme valszczionius; ne žiurent painu daromu per Muchanovą. Muchanovas buvo užvierytas ciecoriaus Aleksandra II. Szlektos 48 balsais pervirszijo, valszczioniams dovanoti žemę, o czižiauninkams pagelbēti prie iszpirkimo isz czyžiaus. Rusijos valdžia to nutarimo apgarsint ne pavelijo. Tą paaiszkinome, kad draugyste žemdarbystes užtvirtinta per valdžia dirbo miernai, visokie jos nutarimai turejo pilną speką. Nutarimas komiteto draugysteje žemdarbistes del dovanojimo valszczioniams per apipirkimą tape nusiustas ciecoriui Aleksandrui II del pasiraszimo ir turejo įvikti del iszpildimo. Ciecorius nutarimą sav pasilaike o Muchanovui liepe iszdůti iszvalnijimą be žemes. Vieliopolskis, pakeltas vietoje Muchanovo su vyriausybes žinia apgarsino 1860 mete 4 dienoje mojaus, pabaigtinai nukelimą baudžiavos.

Tame laike Varszavoje aplinkybes bēgo viena paskui kita žaibo graitumu. Žmones susirinkę ant ulicziu apvaikszczioti atminimą muszio prie Grokovos buvo su nagaikomis ir bagnietais iszvaikyti o į meldženczius žmones priesz bažnyczią szaude. Užpikimas apēme visus ir maiszto pasikēlimas, apie kuri dar toje valandoje niekas nedumojo kas kart vis didinosi. Priežaszcziu buvo daugel. Narodas Valaku tame laike sumusze Austrijokus ir su pagalba Prancuzu iszvare jůs isz savo kraszto paliko valnais! Gromatos Garibaldos didžio patrijoto ir maisztininko Italijos, kuris rasze prie Lenku ragindamas dēl nuvertimo svetimo jungo, didele viltis ant pagelbos Prancuzu, vaitojimas žmoniu Lenkijoje nů prispaudimo valdžios paskubino. 6 Apriliaus isz-

aiszkino Draugyste Žemdarbystes, neapikantą ant valdžios. Nemažai rokavo pagelbos isz paczios Rusijos. Daugel isz ju matidami isz vienos puses kaip Lenkija tvirtai kovoja dēl valnybēs broliszkos, kaip karsztai troksztą pagelbēti jaunesniam broliui, taip vadino tame laike valsczionius, o isz kitos pusēs matydami pas savę baisią biednystę ir pažeminimą nevalninku Rusijos; iszvalnijime Lenkijos jie mate valnybę Rusijos. Jaute, kad Lenkija dūs savastę žemēs valsczioniams, tai ir Peterburgo valdžia palengvins buvi Rusijos klopo. Žinomas Rusu publicistas Hercenas rasze jau 1853 vēliaus 1855 ir 1860 mete. Iszvalnijimas Lenkijos yra puse Maskolijos iszvalninta. Valna Varszava smertis dēl ciecoriszko Peterburgo. Persitikrinkite, kad caras nieko taip ne bijo kaip savistovenczios Lenkijos. Reikalavimas valnybēs augo visoje Rusijoje. Lenkijoje szlektos po apgarsinimu draugysteje žemdarbystes, iszvažiavo namon, bet toksai jūs apēme užsidegymas, kad daugel iszkarto skubinos prie atidavimo žemes ant savasties valsczioniams, vienok pulkas suszauktas į dvarą arba bažnyczią ne su noru priēme žodžius valnybēs isz burnos szlektu, —užpikimas ir ne apkentimas baisei apēme szlektas po visą szalį, nes pasirode kad valdžia iszsiunte agentus, kurie prižadējo aukso kalnus nū caro. O tas caras matydamas kas darosi Varszavoje, bijodamas idant Lenkai ne patrauktu valsczioniu prie savęs apgarsino 1861 mete 19 dienoje vasariaus mēnesio aktą nuēmimo baudžiavos Rusijoje, prilikdams du metu eiti į baudžiavą. Valsczionei Rusijos vietomis pradējo buntavoties už tokį netikusi iszvalnijimą nū baudžiavos.

1863 mete sausije Varszavoje centralnas tautiszkas komitetas apgarsino: visi sunus Lenkijos be iszskyrimo tikējimo ir kilmēs, gimimo ir stono valni ir lygus gyventojai szalies. Žeme, kurią žmones artojai valde ant czižiaus arba dvaran ējo palieka nū tos valandos be iszskyrimo jo amžina savasczia ir teviszke. Valdytojai, kuriems pasirodo skriauda, bus užganēdinti isz abelno ponijos punduszo. Centralnas komitetas pavede iszpildyti dekretą karumenēs vadovams. Didžiausia dalis vadovu ant to sutiko. Langeviczius Sandomiroje, Podlevskis Plockije liepe visiems kuningams nutarymą perskaityti isz sakiklēs ir prigulenczei iszaiszkinti. Jenerolas Traugutas apgarsino korą smerties ant szlektos, kuris prieszintus davimui valsczioniams žemes.

Peterburgo valdžia matydama kas darosi, apgarsino aktą iszpirkimo žemēs dēl valsczioniu ant savasties. Vēliaus Muravjovas, norēdams valsczioniams geru pasirodyti 20 prc. numusze.

Lietuvos valszczionis, dvarponei ir Maskolija.

Lenkai 1788 — 1791 meto kada konstituciją įvede pagerindami valszczioniu buvį, norējo savo vieszpatystę užlaikyti czielybeje. Pas Lenkus buvo dvi puses viena kitai prieszingos. Tie kurie ne norējo konstitucijos o norējo po senovei baudžiavą užlaikyti vadinosi „konfedoratais.“ Tie konfedoratai prasze Maskolijos pagelbos priesz konstituciją. Maskolijai to tiktai ir reikējo. Slaptingai pasiteiriavusios trys vieszpatystes ir pasidalino tarp savęs taip konfēdoraciją kaip ir konstituciją.

O valsczionius Maskolius dvarponiams vēlijo ant tolesnio laiko baudžiauninkais pasilaikyti. Dvarponei ēme vēl posenovei ir da pikcziaus su baudžiauninkais pasielgti.

1831 mete Lenku ir Lietuviu dvarponei pakēle priesz Maskoliją maisztą vardan iszvalnyjimo baudžiauninku taip-pat sutarties tarp ju ne buvo. Viena puse norējo atmuszti Maskoliu ir atvalninti valsczionius nů baudžiavos, o antra puse prieszinos sakydama: atvalninsime klopus nů baudžiavos, kas-gi tada laukus ir visokius darbus dvarams apdirbs. Paskutinei budami prieszininkais o prie tam leidosi nů Maskoliu pasipirkti, noris ir gera proga buvo iszvaryti Maskolius taip isz Lenkijos kaip ir isz Lietuvos, tacziaus turējo prakiszti. Maskolius apmalszinęs pasikēlusius, atidave valsczionius po galybe dvarponiu důdamas da didesnę valę kaip iki to laiko turējo. Dvarponei vesdami karę iszsitusztino o Maskolius jůs dikczei iszplieke, dabar nabagams isz naujo reikia pradēti gyventi. Todēl iszbadeję půle ant baudžiauninku ir daug pikcziaus pradejo žmones prispausti ir sau naudą, kurią laike maiszto pražude isznaujo papildyti. Taip-pat ir szį kartą po maiszto 1863 metais atsitiko, kurį tůjaus pamatysime.

1865 mete prasidējo taip vadinama liustracija tai yra žemes izmēravimas, vertumo nusprendymas kiek brangi bus ir nu dvarponiu atrubežiavimas.

Visupirma suszauke į dvarą ir pradejo gaspadorius klausinēti, nů kiek metu kiekvienas savo gyvenime gyvena. Toliaus kurie tapē iszvaryti isz gyvenimo, klausinējo kiek metu kaipo iszvaryti. Ant galo klausinējo bernu kurie ženoti, pas kokį gaspadoriu gyveno 1861. mete ir kokią algą ēme.

Po to atsiunte kamarninką ir pradējo mieriůti, kamarnin-

kas gaspadoriams liepe parodyti jų žemę pievas ir ganyklas mierůdamas užsirasze ir iszvažiavo į kitą sodžių.

Už poros metu atvažiůji kamarninkas liepi stulpelius pataisyti ir vel tas paczias vietas žiurėdamas pagal pirmiaus sustatyto žemlapio pradeda mierůti ir pagal krasztus ir po vidurį pagal miszką ir krumus liepi stulpiukus statyti. Taipo-gi ir isz dvaro ar ponas patsai ar uredas pribuvo, pasidaro ginczas, ir provos.

Kada Maskoliu redas 1863 ir 1864 m. iszdave akta iszpirkimo žemės del valsczioniu ant savasties visos ukes kuri jie valde po dvarponeis budami baudžiauninkais. Tadą tame iszdavimo įstate buvo garsinta kad miszkas kuris ant valsczioniu ukes grunto randasi valsczioniams priguli. O už ganyklę ne reikės užmokėti, ta bus veltai parokůta.

Kamarninkai mierůdami atrado, kad prie kiekvienos ukės iszpůla po 8 ir daugiaus desetinu ganykles ir labai teisingai, be tiek desetinu ukininkas negali bandos iszlaikyti. Jaigu butu taisyta ganykla, sėjamą dobilais, tai gali puse tiek užtekti. bet tůmi laiku nei ant mislies Lietuvoje ukininkui ne užėjo, kad ganyklę reikia taisyti. Nors ir dabar da mažai tokiu yra kurie turi supratimą, bet tie gyvendami sodžůse negali padaryti savitarpė sutarties.

Dvarponei rokůdami savi nuskriaustais per valsczionius susitarę padave valdžei praszimą. Del miszko, kad jie esan miszkus laike baudžiavos dėl savęs užaugynę todel jiems pripůla ir nusikirsti, o ganyklės ant ukes po vieną, o daugiausei po du desetinu gali užtekti. Dvarponei nurasze tokį pagal didumo ukes aprokavimą. Kuris ukininkas mažiaus per 20 desetinu žemes turi tam užtenk vieno desetino ganykles, daugiaus per 20 tam pusantro, o lig 30 des. tam 2 desetinu ganykles užtenką.

Maskoliu rėdas to tiktai ir laukė isz dvarponiu pusės; tůjaus senąjį įstatą paniekino o naują pagal dvarponiu norą užtvirtino ir iszdavė.

Dvarponei dabar, ne tiktai, kad miszką nů ganykliu ir pievu nusikirto, bet ir tą visą žemę nů valsczioniu prisisavino. Valsczionei nesuprasdami ir ne turėdami vienybes ar gailindamies kaszto, kiti visai atsisake provoties su dvarponeis. Kiti prakiszo besiprovodami. O kiti kurie toliaus provojasi ir mažai pesze. Dvarponei nukirtę miszką užleidžia naują auginti. Isz to pasidare taip vadinamos sirvitucijos, tai yra dviem prigulenczią tiesą valdyti. Dvarponis prasiskolinęs ar atsibodėjęs dvaro,

pardůda kitam, o su valsczioneis ginczaujamą dalį nepalieka nei valsczioniams, o ir nei naujam pirkējui ne gali už užmokamus piningus prirokůti, ir atidůda ant naujo pirkējo valēs bei laimes atsiprovoti. Todel naujas dvaro savininkas, iszbadējęs, o dar ne nusibodęs tampyties su valsczioneis, varo toliaus ir da pikcziaus provą̨s.

Seniaus buvusiems gaspadoriems, kurie baudžiavos laike tapē per dvarponį isz gyvenimo iszmesti, tiems buvo aprokůta po 3 desetinas žemes isz dvaro lauko důti. Bet czion ir tapo szelmyste padaryta. Tie señgaspadorei 1861 mete tarnavo pas gaspadorių ir turējo taip vadinamą tręszimą po trimis laukais, iszviso puse desetino. Kada pradējo důti žemę isz dvaro dalies, tai dave tiktai du su puse desetino, o tą pusį desetino isz to gaspadoriaus lauko, prie kurio tas 1861 mete tarnavo. Suprask dabar, kada žmogeliui reikia apdirbti, tai jis tur užkeliu varstu keliauti darbo atlikti o ir naudą menkesnę isz to turi. Taipo-gi ir tam gaspadoriui skriauda nů kurio tape tas puse desetino atimtas.

Sengaspadoriams padalino dvarponei kur prie kraszto o labjausei rupinos užbrukti kur tiktai galējo ant sodžiaus ganykliu. O padalino tiktai plikas 3 desetinas o ganykles ne dave, nes ir įstate ne buvo parodyta. Todēl desetininkai po ilgo laiko pradeda rupinties apie ganyklas ir privaro prie to, kad ne atbutinai turi gauti ganykles. Bet klausymas isz kur jos dabar paimti? Žinoma kad dvarponei pasirupino prie Maskaliu rēdo isz kur tas ganykles paimti dēl desetininku.

1883 m. 3 dienoje mojaus mēnesio tapē iszdůtas įstatas jo ciecoriszkos didybes, desetininkai ganykles turi turēti prie artimiausiu sodžiu savo naudojimui.

Gaspadorei žinoma taip lengvei ne pasidave. Jie prirode, kad desetininkai isz dvaro žemę gavę, tai turi isz dvaro gauti ir ganyklę. Kiti vēl nurode pakol dvaro miszke ganyklę turējo, tai ir desetininkai gane iszvieno po tą miszką, o dabar kada dvaras užgyne po savo miszką ganyti, tai kur mes imsime tą ganyklę. Kiti vēl teisinos sakydami: mes patis tiktai po pusantros desetinos ganykliu turime ir tos paczios prie lauku prievienytos ir su dobilais apsētos; te jieszko sau isz dvaro. Jie isz dvaro žemę gavo tai isz ten ir ganykles turi gauti, dvaras dideles platybes turi pivu, mieszko ir ganykliu.

Vienok tie visi gaspadoriu prirodimai ne gelbējo, kurie perdaug prieszinos tape į cipę įmesti ir turējo liauties; vyriau

sybe ant to atsake: jus priesz įstatą tą darote, nes paties caro yra tas užtvirtinimas.

Laike baudžiavos pono perdetinei szeimyną prie gaspadoriaus priraszydavo. Vyrus vieną ženotą, o du ar viena pagal iszpůlima neženotus. Tam ženotui důdavo taip vadinamą tręszimą po trimis laukais, isz viso puse desetinos. Kada baudžiava tape nukelta, o liustracija užejus priskyre tiems ženotiems vyrams po puse desetino isz to gaspadoriaus lauko prie kurio tie 1861 mete tarnavo.

Po nukratymo baudžiavos, gaspadorei pasisamdo vieną ar du neženotus kiek jam reikia, o jaigu savo vaiku yra, tai nei vieno ne reikia. O dvarai dabar turi visus ženotus samdyti ir tręszimus důti. Tokiůmi budu tai matyti, kad tie kumeczei jau tame laike, noris ir gaspadorei jiems tos tręszimus dave, vienok jie buvo dvaro kumeczei, todel isz dvaro lauko prigulėjo jiems netik po puse desetino gauti, bet po kelis, nes dvarponei po kelis deszimtis tukstancziu desetinu žemes vėltai valdo.

Kaip Jegulis dvaro miszke ganyklę prakiszo.

1865 mete kamarninkas mierůdamas sodžiaus žemę pribuvo ir į viensedį Maklyne Jegulio teviszkeje mierůti. Vyrai isz sodžiaus, ir du isz svetimo valscziau Szleikys ir Poželo, tie du vyrai vadinosi geros dorybes vyrai (dobro soviestnyje) buvo nu valdžios prisiunsti. Pakol pribuvo kamarninkas jau tie visi vyrai isz anksto buvo pribuvę ir laukdami kamarninko sugule ant pievos. Kamarninkas stojęs ant vietos mieravimo pasake: Tau Jegul per visą mieravimą, tavo žemes ne valna nů manes nei per pedą atsitraukti. Senieji vyrai mat prie lenciugo mokėjo daryti szelmystes. O Jegulis da jaunas vyriukas buvo, nes tiktai 19 metu pabaigęs, viensedije gyveno į sodžių ne vaikszcziojo, todel apie szelmystes ir suktybes nieko ne žinojo. Tiktai girdejo vyrus, kurie sugulę ant pievos laukdami kamarninko kalbėjo, kad už žemę reikes iszpirkimą iszmoketi o ganykle yra veltai prirokůta. Todel senieji vyrai rupinos ne mažinti ganykles. O Jeguliui tas nei ant mislies ne atėjo. O kada visi valscziaus vyrai ne mokėjo maskoliszkai kalbeti, tai tape nusamdytas senas atsitarnavęs saldotas, per iszaiszkintoją kamarninkui,

už tą jam gaspadorei prižadejo po kulį sziaudu dėl apdengimo dankczio jo grįcziukes.

Prasidejo mieravimas nů kerties pagal szalę. Kamarninkas klausinėjo, o kas czia tavo ar pieva? Jegulis atsako lietuviszkai pieva (saldotas apsako maskoliszkai). Priejo pagal galą, kamarninkas, kas czia tavo? Jegulis, kada pudimas tai ganykle o jaigu rugei ar vasarojus po tůmi lauku tada pjaunu pievą. Kamarninkas, o keno tas miszkas? Jegulis dvaro, Kamarninkas, o keno ta banda (galvijai) tame miszke czion ganosi? Jegulis mano, Kamarninkas tai tau po dvaro miszką valna ganyti? Jegulis valna. Piemo žinoma kaip viensėdžio geras pusbernis, prie tam matydamas pulką vyru dėl žingeidumo ticziomis su banda szukaudamas prisileido artyn. Toliaus eidami randa miszko, krumus ir vis kamarninkas kliausinėja. O Jegulis atsako, jaigu pudimas, tai po szmocziuką nuganau o kada rugei ar vasarojus, tai szienauju. O kamarninkas vis, užsiraszo.

Antrais metais paszauke viso valscziau gaspadorius už keliu myliu į vieną dvarą. Suvadino vyrus į vidu tokioje didelėje sieklycziioje ir pradėjo skaityti vyrams ir iszaiszkinti, ką kuris turi ir kiek bus mokesczio. Prieina isz eiles ir prie Jegulio, paskaito jam ir pasako lietuviszkai, kiek jam žemes, mokesczio, o ganykle dvaro miszke ir paklause, ar tůmi visu užganėdytas? Jegulis mislija sau viskas gerai. Bet jis buvo girdėjes nů vyru, jaigu ant ko ne kontentas, tai galema jiems drąsei pasakyti. Todel Jegulis pratare į ponus, kad jam brangus mokestys, jis ne įveiks iszmokėti. Ak tu mano brangus, kad užpiko ponai, o labjausei vienas toks jaunas, prieidamas prie Jegulio jam prikalba tavo gyvenimas kaip palivarkas ganykle dvaro miszke o tu sakai kad mokestys brangus. Jegulis tam ponaicziui nieko nebe sake, tiktai jis įsižiurejo į to ponaiczio sprandą, kad jam nů piktumo labai raudonas pasidare. Ant to ir pasibaige.

Tame auksztesniame pasakyme yra kas įsidėmejama. Jegulis kamarninkui mierůjant vis sake: kad jis ir gano ir szienauja. Isz to pasirode, kad jis daro pagal savo valę. O prietam po dvaro miszką gano. Tai komisija jo visą ukes žemę ir pievas pripažino už jo tikrą savastį ir paskyre už tą iszpirkimą užmoketi. O ganyklę pagal jo paties prirodymą, kamarninko ir liudininku dobrosovostnu, paskyre dvaro miszke. Jeigu Jegulis butu parodęs ir pasakęs taip kaip kiti dideli plotą ir vien tiktai ganykles, tai dvaras butu prisikabinęs prie tos ir kelius

desetinus butu pasisavinęs ir atēmęs nů Jegulio. Įpatingai 1865 mete buvo sausa vasara, žolē ne zele, tai nežiurint ant dvaro miszko ganykles didelis plotas tape nuganytas.

Jegulis jaunas vyras ir tiktai ant knygos mokejo skaityti, bet reikalůse, beveik kur jam neprigulējo pradējo kiszties. Taip trumpame laike jis susikviete priesz savę 4 prieszininkus. Starsziną, to paties dvaro randauninką, Gaidį ir Žydą. Jis pirmiaus pradejo ant Gaidžio užpulti, už tai, kad tas su starszinu bei randauninku dienomis ir naktimis girtůkliauja. O kada žmones susirenka žinomoje jiems dienoje jo giesmēs klausytis, tai sluga pasako: kad Gaidys serga, negali giedoti giesmēs; o jis pasigēręs serga. Su Žydu už tai, kad tas nů klebonijos mažą sklypą žemes užvalde, už tą Žydas Jeguliui 40 rubliu užgyne, o kada Žydą patrauke ant sudo, tai Žydąs labai gerai maskoliszkai kalbējo o Jegulis ir supraste ne suprato ką Žydas kalbējo. Randauninkas taipogi apskunde Jegulį tarpininkui, už tai, kad jis isz savo miszko medžius kerta (miszkas ant valsczioniu žemes prigulējo dvarui) ir po dvaro miszką gano. Stojo ant sudo priesz tarpininką, Jegulis nesupranta maskoliszkai. Ant laimes Jonas pakalba už Jegulį maskoliszkai del ganykliu, kad jis iksziol gane po dvaro miszką, tai tarpininkas į randauninką pasake: kad jis ikisziol yra ganęs po dvaro miszką, tai tą jam nieks negal užginti. O už medžius turējo 16 rubliu užmokēti. Szidijos Jegulio prieszininkai isz jo, sakydami: kvailis amžinas, nemoka nei žodžio maskoliszkai ir įsileidžia į provas su tokeis apszviestais vyrais. Ant galo nutare tie prieszininkai ateinancziame rudenyje, atidůt Jegulį į kárumenę sakydami: ten pasimokins maskoliszkos kalbos. Vienok kitaip virto.

1868 mete Gaidį, jau nů pat pavasario gaidžiu vyriausybe perkēle ant kitos laktos. Starszina taipo-gi pradējo į tolimą kelionę rengties. Jegulis tame pacziame mete įpikintas labjausei nů dvaro randauninko, kurs ne mokējo nei skaityti o tanso jį po provas, iszsiēmęs isz valscziaus kanceliarijos rąsztą, kurį jam kandidatas iszdave, iszvažiavo į miesto pasimokinti raszto ir kalbos. Jegulis iszvažiavęs į miestą už mēnesio gavo žinę, kad starszina ne datraukęs iki pat rudens persikēlē prie Abraomo ant apsigyvenimo.

1872 mete isz pat pavasario Jegulis gavo rasztą isz namu, kad szviežias dvaro randauninkas užgyne dvaro miszke ganyklę. Jegulis įstojęs mokslainēje be vakacijos ne galējo jokiu budu atsitraukti isz mokslaines. Parvažiavęs ant vakacijos pradējo

jieszkoti priežasties atemimo ganykles. Nů pat pradžios kada pradėjo mierůti, Jeguliui tape iszdůtas rasztas isz valscziaus kancelirijos apie ganykles, bet tas rasztas pražuvo. Valscziaus knygose taipogi buvo įraszyta, bet ten pasirode. kad seni žodžei buvo iszbraukti, o szviežus įraszyti. Toliaus bejieszkodams dasižinojo kada marszalka K. 1869 mete 9 dienoje morcos menesio užgyne Jeguliui dvaro miszke ganyklę iszdůdamas nů dienos apreiszkimo 30 dienu termino del iszsiėmimo nůraszo ir padavimo pagal prigulėjimo ant sudo. O Jeguliui to apreiszkimo niekas ne pridave. Pakol Jegulis tą visą dasižinojo ir vel praėjo vakacija ir vėl reikėjo iszkakti į mokslainę. Noris Jegulis turėjo progą jieszkoti pristatydams liudininkus, bet kad ir ėjo mokslus vienok ne vaikszcziodams apie tokius reikalus nežinojo, o antra piningu neturėjo. Budavo už mokslainę užmokės, o už gaspadą tai vis keleis mėneseis vėliaus užmoka. Bet Jegulis užkviete ant savęs prieszininką, kuris jam ne mažai painiu padare.

1872 mete važiavo jenerolgubernatorius Patapovas per Lietuvą. Kiekvieno valscziaus viriausybe per kurią jis pervažiavo jį turėjo pasitikti. Kada tą poną pasitiko visa valscziaus vyriausybe su tarpininku tai nuėjo ir Jegulis, nes arti jo tėviszkes tas atsibuvo. Pastate stalelį ant tos vietos ant kurios turėjo tą poną sulaukti. Privažiavus Patapovui pasveikino, padavė důną su druska ir praszymą. Kada tas ponas atsitolino. Jegulis prisiartinęs prie starszinos paklause, kokius popierius tam ponui jie padave. Starszina atsake praszymą. Jegulis tai ką jus tame praszyme praszėte. Starszina, tai mat apie žemes vaisius. Jegulis jus durnei ir gana. Jums reikėjo padůdant praszymą tam ponui tarp kitu dalyku praszyti kad ne atbutinai tiltas per upę yra labai reikalingas, nes kada užplusta o labjausei pavasario laike kiek svietas vargo ir trotos panesza. Tas paniekinimas nu Jegulio starszinai labai ne patiko, todel jis užsimane Jeguliui atkerszyti. O kaip atkerszyti. atidůti į karumenę. Noris Jegulis buvo jau arti 30 metu senas, vienok tame laike ne pabaigęs 31 meto ne buvo valnas nů karumenes tarnystos.

Jegulis 1873 mete su dideliu vargu per 5 metus 3 kliasas iszritęs iszstojo isz mokykles mislidams pasimokinti, iszdůdamas egzameną ir gauti 4 klasu atestatą. Bet prie tam reikėjo isz valscziaus kanceliarijos iszsiimti popierą. Todėl starszina ne tiktai kad popieru ne iszdave,-bet Jegulį prie liosu patrauke.

Liosą starszina patsai už Jeguli beveik patį pirmutinį iszēme. Jegulis pajutęs apie tai pasislēpe. Ir turējo slapstyties ikikol naujas įstatas del karumenes iszējo, Jegulis baige isz metu iszeiti, starsziną permainę.

Jegulis pagryžęs į savo tēviszkę pradējo gaspadorauti ir tůjaus tarpininkui. padave praszimą apie ganyklę dvaro miszke. Tarpininkas priēmęs praszymą nů Jegulio perskaitęs pasake. tas yra žinomas darbas tu dvarponiu užimti valsczioniams ganykles. Tai asz pasirupinsiu apie tą dalyką.

Po nekurio laiko Jegulis su kitais reikalais užējęs prie tarpininko užklause ir apie ganyklę. Tarpininkas atsake: tůjaus bucziau iszsiuntęs į valscziaus kanceliariją tavo praszymą, o dabar galēsi patsai pasiimti. Asz visur peržiurējau kur man pripůlo, bet niekur neradau dvaro miszke ganykles del tavęs. Praszymo parode, kad marszalka K. atsake tau dvaro miszke ganyklę důdams 30 dienu termino apsiskusti, tai reikējo taip ir padaryti arba ir trymis metais vēliaus, kada užgyne ganyti reikējo su liudininkais padůti ant sudo, o dabar jau viskas pervēlai, mat redas su dvarponeis del valsczioniu vis da negali pabaikti czistai reikalą, todēl valsczioniams labai reikia apsisaugoti.

1885 mete Jeguliui tape apreiszkimas padůtas ant kurio turejo pasiraszyti, kada su dvaru neturi jokio reikalo.

Sodžius Bindaburija ir dvaras.

Sodžius Bindaburija tur vidutiniszkas ganykles, taip kad beveik iszeina po 4 desetinas kiekvienam ukininkui. Miszko beveik jokio ant tu ganykliu ne yra, o dvarui gaila toksai didelis plotas del sodžiaus veltai užleisti, todel dvaras prie laiko pradējo apie tą ganyklę rupinties. Už sodžios ganykliu randasi szmotukas dvaro miszko ir pievu, todēl pradējo dvaras savo galvijus per sodžiaus ganykles varyti į tą miszką. Dvaro lauko kertyje prie sodžiaus ganykliu dave desetininkams žemę. Sodžius desetininku ant savo ganykliu neleidžia o dvaras taipo-gi desetininkams nedůda ganykles. Bet dvaras patrauke ant savo puses desetininkus sakydamas: Kada dvaras padůs ant sudo sodžių, tai jus stokite liudininkais ir sakykite, kad dvaras jau nů seno laiko iszvien su sodžiu gane ant tu ganykliu. O kada

dvarui sudas pripažins ganyklę, tai ir jus galėsite ganyti ant tu ganykliu. Taip ir padare, stojo desetininkai liudininkais dvaras iszlosze ganyklę prie sodžiaus, ant kurios niekados ne gane ir desetininkus dvaras nů savęs nusikrate. Noris vēliaus per dvarponiu rupesti ir visi dasetininkai, kaip aukszcziaus paro deme, tapē prie sodžiaus ganykliu privienyti. Tada dvarponis isz naujo apskunde sodžiaus gaspadorius už tą kada tie buvo iszkasę kokias ten dūbes dēl linu mirkimo 80 rubliu nusprende koravonēs ir dūbes užlyginti. Toliaus medis arba akmů ant tu ganykliu jaigu yra, tai naudoties gali tiktai ponas.

Baigdamas tą mano apsakimą valsczioniu su dvarponeis apie žemę paaiszkinu, kad pagal teisingą aprokavimą, su kiek žemes valsczioniu iszvalnyjimas isz po baudžiavos užspējo, tai per tą visą laiką iki szai valandai per pievas žemę ir ganykles, treczią dalį žemes dvarponei nusuko valsczioniams. O kur provos o už tas provas daugel pražuvo svieto po kalinius susodindami į Siberiją o ir į katargą iszvarydami. Per visą Lietuvą labai retą dvarponį atrasi kurs ne butu su valsczioneis provojęs ir ne butu nuskriaudęs valsczionio, taip ant žemes, pievu ar ganykles.

Maskolijos kamisija ir Lietuvos valsczionei.

1865 mete kaip jau aukszcziaus mateme kamarninkai pradējo žemę mierūti, bet jie tą darbą taip netikusei atliko. kad valsczionis, kurie žemę valdo per tai didelį vargą panesza. Ju mieravimas buvo taip atliktas. Apvaikszczios su lenciugu apie visa sodžiaus grunto platybę, paklause gyventoju ar vienodai žemes turite. Jaigu tie pasakys kad vienodai tai ir pabaiktas darbas. O jaigu ne vienodai, tai permierůs kiek katram yra ir užraszys. Žemlapius kada dirba, tai visu ir visą po vienu dažu nutepliojo žemlapį be jokio atskyrimo vieno ukininko savasties nů kito; tiktai paraszo, kad tas žemlapis tam sodžiui priguli.

Iszsikelia tarp kaimynu ginczias del žemes pedos arba ir keliu sieksniu; pasidůda ant sudo, priesz sudą vienas sako: mes vienodai su kaimynu turime žemes, o jo režis arba stukis pasidare platesnis, jis nů mano užgriebe. Antrasis atsako: man taip nů seno buvo tas mano yra užgyventa (labjausei taip atsi-

tinka, kada vieno yra dirva o kito pieva, tai tas kas metas po puse vagos priaria). Sudas žinoma žemlapio nežiuri, nes ant jo nieko ir neranda, o kitokiu faktu ne prisirodo. Todel remesi ant liudininku. O apie liudininkus musu Lietuvoje ne reikia apie tůs pesztukus ir kalbeti, nes ne vieną yra apipeszę o ir plikai nupeszę.

O kas czion tame dalyke kaltas? Žinoma Maskoliu kvailas redas yra kaltas už tą kad žemlapiu ne apdirbo, per tai žmogija turi daug vargo paneszti.

Kas pasinaudojo isz nukėlimo baudžiavos.

1861 mete nuverte baudžiavą visoje Maskolijoje taipo-gi ir Lietuvoje. Visi džiauges ir linksminos, kad tą žmogijos prispaudėją ir skriaudėją nugalabijo. Bet svietas nesuprasdams tu dalyku labai klysta taip mislidamas. Todel kad svietas toje mislyje neklaidžiotu noriu czion trumpai iszaiszkinti.

1853 mete vienas dvarponis pirko dvarą uz 19 tukstanczių rubliu o 1859 mete pirko antrą už 11 tukstanczių rubliu, tai viso labo užmokėjo 30 tukstanczių rubliu. iszviso su baudžiauninku žeme tůse dvarůse radosi 1000 desetinu. Po nuvertimu baudžiavos likosi prie dvaro del dvarponio 350 desetinu žemes. Apie 1870 metą taip buvo pabrangusi žeme, kad dvarponis pardave dvarą jam užmokejo po 200 rubliu už desetiną, tai iszpůla 70 tukstanczių rubliu. O nů baudžiauninku už iszpirkimą žemes paeme 19 tukstanczių rubliu, tai viso labo 89 tukstanczius rubliu paeme dvarponis. Bet sakysime kad žeme ne visados toki brangi buvo, nes vėliaus atpigo vienok gera žeme per szimtą rubliu ir dabar ne pigesne. Tokiůmi budu dvarponei isz nukėlimo baudžiavos dvigubai ir trigubai pelne. Dvarponis turėdamas dvarą, jis visados po savim baudžiauninkus laiko, kiek jam reikia del dvaro tiek jis ju ir pasiima, o tie, kurie prie dvarponio tarnauja yra tikri ir amžini baudžiauninkai. Ukininkai kurie iszpirkimą už savo žemę užmoka į skarbą, taipo-gi yra dvarponio baudžiauninkai; nes jie dvarponiui turi užmoketi, tiktai per vyriausybes rankas. Tokiůmi budu ne nukėle baudžiavos, bet tiktai jos vardą permaine. Karpei, Tiszkiaviczei, Radzivilos, Zubovai, Vasilczikai ir kiti, po keles deszimt dvaru veltai įgavę ir po keles deszimt tukstanczių turi baudžiauninku.

Antras isz nukelimo baudžiavos pasinaudojo, Maskoliu redas. Redas uždedamas iszmokejimą del dvarponiu toje sliscziojе antra tiek parokavo ir del savęs pasilaike tus mokesczius.

Dar syki apie Karpiszkius.

Ant 216 puses szios knygos yra patalpintas Aleksandras I Maskolijos ciecoriaus 1807 mete įstatas kuris sako: skaudžei užgina iszvalninti valsczionius czielais valsczeis be žemes.

Ant 217 puses szios knygos patalpintas Ignaco Karpio Testamentas, raszytas 1809 mete. Ignacas pagal ciecoriaus iszdůtą paliepimą, labai teisingai padare iszvalnindams žmones isz po baudžiavos su visomis privilegijomis, tai yra su visa ju gerybe. Dvarponis kada jie kvailus buvo, tai jůs apgavo. isz pradžios paverge o paskui padare valniokais.

1882 mete 3 dienoje junijaus menesio per vyriausybę tape pripažinti už antro skyriaus valsczionius su iszpirkimu nů dvarponiŭ žemes ant savasties. Tokiůmi budu Karpiszkei tape sulyginti su valsczioneis pirmo skyriaus. Todel jiems dabar daug lengviaus yra atjieszkoti Ignaco Karpio paliktą Testamentą. Kad jie geriaus suprastu asz jiems privesiu prilyginimą.

Isz valsczioniu pirmo skyriaus du brolei provojo, del žemes. Jůzas viresnis ir Antanas jaunesnis. Ju tevas Petras buvo miręs 1860 mete o Petro tevas buvo miręs 1828 mete ir toje paczioje vietoje gyveno (noris sudas tiek toli ir ne reikalavo). Vyresnis remdamies ant to prirode, kad jis 1861 mete kada manifestas tape iszdůtas ir liustracija ant jo vieno žemę pripažino ir jau apie 20 metu buvo vienas valdęs. Bet tie prirodimai nieko ne gelbejo, jaunesnysis prirode, kad paveldejimas nů senůliu ir nusprende pagal jaunesniojo prirodymą. Noris viresnysis per visas įstancijas provą iszvare, vienok turejo pasidůti jaunesniojo pareikalavimui.

Todel ir Karpiszkei turi jieszkoti nů Ignaco Karpio paliktą paveldejimą ir atjieszkos, nes paveldejimas (nasliedstvo) nů tevu ant vaiku ir vel vaiku pereina ir pasilieka czielysteje.

Bet kas pasistebetina yra prie Karpiszkiu. Ant 30 kuningu ir vyskupas isz Karpiszkiu, o nei vieno juristo (advokato) kurs galetu dransei stoti ir iszjieszkoti ju reikalus. Noris kuningai galetu isz aukso advokatą nulieti, ir iszgelbeti savo giminę nů

prispaudejaus dvarponio. Bet kada ir pas jůs kaip supratymo taip ir vienybes truksta, tai visi naudingi dalykai slenka į pragaiksztį o ju gymine slenka vis į didesnį vargą gilyn ir gilyn.

Kada Benediktas Karpis nů kuningaikszcziu Poniatovskiu pirko tas gerybes lig Ignaco Karpio jo sunaus miriui, buvo tiktai kokie 8 dvarai, o szendien ju atsirado apie 40. Sodžius isznaikino o dvarus pastate, o ant likusiuju sodžiu gyventoju dabar užkrove begalo didelius mokesczius, kuriůs, jaigu tie kurie gali pagelbą daryti. nesirupins, tai teviszkes palikę iszkeliaus bernauti, o ju vietas užims Burliokai. Nes taip yra tie aprokavę kurie supranta gerai tůs dalykus.

Abelna sutrauka.

Beveik visi abelnai rokůja, kad Lenkija yra kalta pražuvimui Lietuvos, vienok ne taip yra. Lietuva yra kalta pražuvimo Lenkijos ir Lietuvos. Teisybe, pirmutini priežastį tam trinkiui dave Lenkai per Liublino uniją prisivienydami prie savęs Lietuvius. Bet toliaus gyvendami Lenkai su Lietuveis, kaip jau ankszcziaus minējome, tapē nů Lietuviu didžios aristokratijos Lenku szlektos ir Lenkijos valdžios valdytojai ant blogo kelio iszvedžioti, valsczionei abieju valstiju pavergti į baudžiauninkus ir visai sunaikinti. Tie Lietuvos dvarponei tai yra ilgo amžiaus kirmelē, ta kirmelē, pasikele isz Lietuvos, paede žalumą Lietuvos, pakirto szaknis Lenkijos, persikele į Maskoliją ir Maskolijos jau ir taip kvailą redą vedžioja ant pikto iszgaudami del savęs visokias privilegijas, o ant Lietuvos valsczioniu užkraudami visą sunkenybę. Tai kirmelei ateitije yra lemta padvesti Lietuvoje. Kada pažvelgem į Lietuviu ir Lenku tůs visus gerus užmanimus, kuriůs jie apgarsino del valsczioniu norēdami savo vieszpatystę atbudavoti ir pasižiurime į szios dienos ju pasielgymą su valsczioneis, jaigu jie ir butu per tůs praējusius maisztus atjieszkoję savo politiszką patvaldystę, tai jokiu budu jie ne butu galēję valdyti, bo kas-gi jůs tokiůs erželus butu su valdęs, jaigu ir butu keli szaunus vyrai buvę, bet priesz gaują tokiu isztvirkeliu nieko gero ne butu galeję padaryti. Jaigu jie rupintus del szalies ir valsczioniu gerai daryti, tai jie ir szendien atrastu progą, kuri žmogijai gali buti ant naudos, bet jie tiktai tą atranda kuris jiems yra isz žmoniu ant naudos.

Lietuviu iszeivyste. Lietuviu iszeivystę į Ameriką ir kitas szalis. Jau nů pat Liublino unijos, kada susivienijo Lietuvei su Lenkais likimas leme iszeivystę. Tos abi vieszpatystes susivienijį pradėjo žemůsius žmonės pavergti į baudžiauninkus, per tai sugruvo ir Lenkija kartu su Lietuva. Maskolius užėmes Lietuvą patsai budams piktas skriaudėjas žmogijos padave vel didesnę dvarponiams valę ant baudžiauninku. Po nuvertimo baudžiavos gruntus dvarponei sumažino, tos paczios žemes per dalinimąs tarp broliu vel sumažėjo, apdirbimas per kvailumą valdžios žemai stovi, per tai vel mažesne nauda, dvarai daugybes žemes valdo kuri po didžiausei dalei ne apdirbama rokso. Anais metais laikrasztije Ukininke tapė aprokůta, kad Lietuva gali iszmaitinti 28 milijonus svieto o prie tokiu iszligu kaip szendiena yra vargei iszmaitina 4 milijonus. Pabriku iszdirbimo per netikusį Maskolijos redą nesiranda. Kupczyste per netikusi seniaus Lietuvos dvarponiu redą papule Žydu rankose. Tos visos iszaiszkintos priežastis o ant galo ir Maskoliu valdžios persekiojimas savo dalę iszvija į Ameriką.

Apie Lietuviu susivienijimą su Lenkais. Lublyno unijai priesz norą didesnės dalies Lietuvos didžiunijos įsigyvendinus, turėjo buti Lietuviu tautystė prispausta, nors kiek žinome toje unijoje buvusi sutartis tiktai ant ukės vienybės, niekados nekliudanczios tautystės, tai tacziau tas viskas turėjo savo atmainą tame, kad tautyste Lietuviu jau buvo pasvirusi prie didžiunijos į lenkavimą. Prie to Lenku ukės rėdas užponavojo ir Lietuvą, kuris gyniojo ir szelpe poniją, o spaude broliszkus prasczioku*s*. Ponai buvo savininkai netiktai, žemes bei kitų turtų, bet ir savo mažesniu broliu su kureis jie vis ir vis labjaus moczekiszkai apsieidami atsisvetino nů ju, ir taip buvo padaryta gente gentėje kuri nupulde Lietuva ukiszkai, o galiaus ir dvasiszkai. Jei musu ponija, kuri pavaldė pirmteisybes, užtai, jog krasztą nů negerumu ir užpůlimu isz lauko pusės gyne, tai jie buvo kalti taip jau kelti tautos jausmą, o tame ir vidurine galybę savo žmoniu auginti. Vienok to jie nepadare isz priežąsties savo tingumo, kaip ir atsimetimo nů lietuviszkos tautystes. Taigi klausymas: Ponai szios dienos paveldėjo tůs didžius apnaszus žemes, pievu, giru ir lauku nů savo tėvu; ju tėvai buvo tą žemę gavie nů lietuviszkos tautos kaipo atlyginimą, kad jie su kunu ir turtu už tai, kraszto tautystę ir ukę turi apginti. Jei ale jie, paliove musu tautystę gynę ir ukę davė per savo

niekam nevertumą iszsiplēszti kitiems, tai tą pirm amžiu sulygta sutartis abelnai savo vertybę pameta, ir Lietuvei turi pilną tiesą nů savo ponu atimti žemes, kaipo nepajudinama turtą tautos, ir lenkůjauczią poniją pasiusti tenai kur jai vieta randas, į Lenkija.

Vēlesnioje gadynēje pasirode nauji nedori žingsnei musu ponijos, jį atsimetusi nů lietuviszkosios tautystēs pastoje lengvi kaip dulke ir traukes menkam vējeliui puczent tai į vieną tai į kitą pusę. Jaugi ir lenkavimas, kursai pas jůs per szimtmeczius buvo svarbiause uždůte pradeda atszalti, ir to vieto sztai, aiszkei pasirode maskoliavimas. Jie nesigēdi pasiszaukti maskoliszkus czinauninkus ir kitus ant pagalbos savo mažesnius brolius naikinti, kartais dēl menko ginczio paszaukia kazokus, idant iszmuszti savo nedorius brolius, kurie tokę begēdystę pasidrasinę butent sakyti: mes neturim isz ko savo szeimyną maitinti, iszdarbiu nerandas, badu mirti mes nenorim, attidůkite mums ganykles, attidůkite mums žemes, kuręs nei jus nei jusu tēvai nepirko, bet nů musu tautos ant pavaldymo gavo už gynima, kraszto ir tautos.

Tiszkiaviczei ponai, apie Palangą neparandavoje savo žemes Lietuviams katalikams bet vokiecziams, priežastį ponas tame randa, kad jeigu Lietuvis Žemaitis gyvens kelis metus ant randavotos žemēs tai tada pasibaigus randos laiku ēsą sunku Žemaitį iszmesti nů žemes. Žmogus kito remesto nemokantis, gal tik vien randavojimu žemes ir jos iszdirbimu po labai prastoms iszlygomis blogo maisto ir kitu negerumu rasti savo pelną. Jei tokie ponai taip elgias, ką tad jie užsipelno nů tautos?

Musu tauta, pradedant placziau giminůtis negal iszsimaityti tēviszkēje, bet kaip pirmiaus parodyta, tur traukti į Braziliją ir kitus krasztus. Jaugi ir į Anglija, kuri tukstanti kartu taip apžmoniůta kaip musu Lietuva, traukia musu Lietuvei, apsigyvena ir randa maistą, nesulyginant geresni negu savo nů ponijos iszczulbtame kraszte, kraszte, kuriame tēvu kaulai ilsis.

Priminimas.

Nors pirma dalis lig kuningaikszczio Ringaudo, tapē iszdůta per J. K. Kauniszkį, bet asz jo iszleidimą nupirkau ir sekanczę dalį savo kasztais į svietą iszleidžiu.

Iszleistojas. Juozapas Baltasis.

(Visas tiesas iszleistojas sav pasilaiko)

Rodykle.

Pirmoji dalis istorijos.

Sutrauka pirmojo perijodo.

Antras arba augantis perijodas.

LTSR